

TELJES GŐZZEL

Bevezetés a steampunk olvasásába

© PaedDr. Baka Patrik, PhD.
Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

Lektorálták:
Dr. habil. PaedDr. Keserű József, PhD.
H. Nagy Péter, PhD.

ISBN 978-80-8122-352-5

Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

Baka L. Patrik

TELJES GŐZZEL

Bevezetés a steampunk olvasásába

Komárom, 2020

A kiadvány az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Pro Selye Univerzitas n.o.
támogatásával készült.

Feleségemnek, Barbarának,
egyszerűen csak mindenért...

„Ellentétesség az út mozgása,
engedés az út tulajdonsága.
Az ég alatt minden a létből fakad
s a lét a nemlétből fakad.”

(Lao-ce, *Tao te King*, *Az Erény*:40; Weöres Sándor fordítása)

„Idézd fel lelkedben a múltat: a földi hatalmak oly gyakori össze-
roppanását. Ebből kiszámíthatod a jövőt. Mert a jövőben is minden
teljesen ugyanígy történik, és lehetetlenség kikapcsolódní a mostani
folyamatok ritmusából. Ennélfogva egyre megy, negyven évig szem-
léled-e az emberi létet, vagy tízezer évig. Mert láthatsz-e többet?”

(Marcus Aurelius, *Elmélkedések*, VII:49; Huszti József fordítása)

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	11
1. Gőzerővel – A steampunk mint spekulatív fikciós szubzsáner	17
1.1. Kérdésfelvetés	19
1.2. A steampunk fogalma – Definíciók	23
1.3. A steampunk jellemzői és kritikai fogadtatása	26
1.4. Csak az a steampunk – Monográfiák és folyóiratok	34
1.5. A steampunk műfajközi megközelíthetősége – Párhuzamok és ellentétek	37
1.6. A steampunk a műfajok és alműfajok hálójában – Zsánerek és szubzsánerek genealógiája	43
1.7. A steampunk fajtái és történeti stratégiái	52
1.8. A steampunk alfái – Az irányzat hajnala	55
1.8.1. Keith Roberts: <i>Gőzkorszak. Pavane</i>	55
1.8.2. K. W. Jeter: <i>Morlockok éjszakája</i>	58
1.8.3. Tim Powers: <i>Anubisz kapui</i>	61
1.8.4. James P. Blaylock: <i>Lord Kelvin's Machine (Lord Kelvin gépezete)</i>	63
1.8.5. William Gibson – Bruce Sterling: <i>A gépezet</i>	65
1.8.6. Paul di Filippo: <i>The Steampunk Trilogy (Gőzpunk trilógia)</i>	67
2. Angolszász steampunk regények	69
2.1. Steampunk szimfóniák (Stephen Baxter: <i>Antijég</i> vs. George Mann: <i>Mechanikus London</i>)	71
2.1.1. Steampunk-jelleg és műfajközi háló	72
2.1.2. Világépítés és korrajz	77
2.1.3. Narráció és poétika	84
2.2. Gőz és verejték (Scott Westerfeld: <i>Leviatán</i> -trilógia)	91
2.2.1. A narrációban (is ott) rejlő kettősség	92
2.2.2. Steampunk barkácsok	94
2.2.3. Biopunk darwinisták	99
2.2.4. Versus	107
2.2.5. (A) Tesla(punk) felemelkedése	117

2.2.6. Zsánerklasszisok	119
2.2.7. Hierarchiák	122
2.2.8. Történelmek	124
2.2.9. Kapcsolások	127
3. Magyar steampunk regények	133
3.1. A magyar steampunk kezdetei (W. Hamilton Green: <i>Mars 1910</i>)	135
3.1.1. Zsánerek és szubzsánerek hálójában	136
3.1.2. (Alternatív) Történelem	142
3.1.3. A steampunk és a rabszolgaság	149
3.1.4. (Alternatív) Technológiatörténet	150
3.1.5. Támad a Mars	157
3.1.6. Fragmentált regénypoétika	162
3.2. A szabadságharc steampunk víziója (Pintér Bence – Pintér Máté: <i>A szivarhajó utolsó útja</i>)	165
3.3. Barkácsistenek és barkácsvilágok (Lakatos István: <i>Dobozváros</i> <i>vs. Óraverzum</i>)	179
3.3.1. Steampunk és műfajközi háló	180
3.3.2. Világ- és karakterépítés s a transzcendencia rejtőzködése	184
3.3.3. Narráció és nyelv, autoreferencialitás és intertextualitás	193
3.4. Világ körüli vasutazás (Dávid Ádám: <i>Millennium expressz</i> -trilógia)	199
4. Gőzbetyárok társasága – A magyar steampunk szubkultúra nyomában	211
4.1. A szubkultúrákról	213
4.2. A steampunk szubkultúra	217
4.3. A magyar gőzbetyár közösség	223
4.4. Gőzlélekvadászat, avagy három interjú három gőzbetyárral	231
4.4.1. Ifj. Mizsei László (Dr. Leslie Aromo)	231
4.4.2. Farkas Judit (Madame Flamara Halvorsen)	234
4.4.3. Vörös Zoltán (Zackary mester)	236
Bibliográfia	239
Online források, fórumok és hivatkozások	248
Filmográfia és diszkográfia	260
Resumé	261

BEVEZETÉS

Melyikünk ne emlékezne arra az ezredforduló környéki „megrázó” képsorra, amikor a már nevében is ördögi Dr. Loveless hatalmas, gőzhajtású fémtarantuláján odacsörtet Ulysses S. Grant elnök-tábornok elé, hogy megakadályozza „a világ két nagy óceánját” összekötő vasútvonal átadását? Ha valakinek mégiscsak homályosan derengene a dolog, segítünk: mindez a Barry Sonnenfeld rendezte *Vadiúj vadnyugat* (*Wild Wild West*) című, 1999-es film hetvennegyedik percénél látható. Különböző gőzhajtású masinériák – többek között a már emlegetett tudós kerekesszéke, a velocipéd, a lépegető vonat vagy a gramofontölcsért idéző hallókészülék – jellemzik a vászonra vitt vadnyugatot, mely világ kétségkívül meggyőzően demonstrálja a steampunk irányzat hangulatát.

De hogy mi is pontosan a steampunk? Erre a kérdésre (is) keresi a választ a *Teljes gőzzel* címet viselő monográfia. Az irányzat szellemiségének alapvető jellemzője vitathatatlanul a szabadságvágy, valamint a következetesen működtetett totális anakronizmus és paleofuturizmus. Számos művészeti ágban – irodalom, film, képregény, zene, DIY kézművesség –, sőt szubkulturális mozgalomként is jelen van. A steampunk mindenekelőtt a viktoriánus éra technológiájának futurista felpörgetésében és a kor társadalmi viszonyainak fellazításában érdekelt, ennek köszönhetően pedig egyszerre nosztalgikus és jövőbelátó is.

Az irányzat kezdeteinek kijelöléséről lehetne vitatkozni, hiszen már Wells, Verne és Mary Shelley művei is magukon hordozták annak ismertetőjegyeit – amiért proto-steampunk műveknek nevezhetjük őket –, álljon itt azonban a műfaj első, tényleges említésének dátuma. K. W. Jeter 1978 áprilisában a *Locus Magazine*-nak küldött levelében a viktoriánus éra technológiájára építő műveik apropóján „steampunkoknak” nevezi a Tim Powers, James P. Blaylock és az önmaga alkotta kaliforniai írótriót. Jeter ugyanebben a levelében a fantasztikus irodalom következő nagy dobásaként hivatkozik a formálódó irányzatra. A szerző ekkor még kétségkívül nem gondolhatta, hogy a kissé erőltetett magyarsággal gőzpunknak vagy gőzbetyárnak nevezhető műfaj megjelenése olyan dominóeffektust idéz majd elő, mely nemcsak magát a steampunkot teszi meg a science fiction egyik legtermékenyebb leágazásává, de olyan társadalmi szubkultúra életre hívója is lesz, melynek

divatjával a *The New York Times* is a címlapján foglalkozik majd (ez utóbbira 2008 májusában került sor).

A steampunk megnevezés a gőzerőn alapuló technológián túl a korábbi konvenciók és keretek elleni lázadást is magába foglalja, s egy olyan alternatív világot takar, melyben az általunk ismert technológiák java már a viktoriánus korban elérhetővé válik a kor kimagasló tudósainak alternatív innovációi által. Az ötlet korántsem abszurd, hiszen meghatározó steampunk művükben, *A gépezetben* William Gibson és Bruce Sterling – akik a cyberpunk alapító atyjai is egyben – azzal a hajszálon múló lehetőséggel játszanak el, hogy mi lett volna, ha Charles Babbage, brit matematikus sikeresen építi meg gőzhajtású számítógépét. A mi univerzumban két tervezete közül Babbage csak az elsőt tudta létrehozni, de mivel az nem működött, az úgynevezett Második Számkülönbözeti Gépezet már nem kapta meg az állami támogatást. És ennyin múlt, hiszen 1991-ben a Science Museum elkészítette a szóban forgó második változatot is, amely hibátlanul funkcionált! Ha tehát a brit korona fukarságból nem követi el ezt az óriási baklövést, cirka százötven évvel korábban mehetett volna végbe az információtechnológiai forradalom, s vélhetően mi ma éppúgy őfelsége alattvalói volnánk, mint bárki más e világon.

Az irányzatról érkező irodalomtudósok tanulmányai eleinte még le sem választották a steampunkot a cyberpunkról, s a meghatározó művet, *A gépezet* úgy emlegették, mint ami önmagában fedi le az egész irányzatot. Ez idővel aztán megváltozott, Gibson, Sterling, Jeter, Powers és Blaylock mellett újabb és újabb szerzők kerültek a vonatkozó listára, s mára már ott tartunk, hogy önálló könyvként olvashatjuk az irányzat történetének és jelenének egészét összefoglalni kívánó *Steampunk Bibliát*, Jeff VanderMeertől és S. J. Chamberstől, s amíg a walesi Swansea Egyetem berkein belül megjelenő *Neo-Victorian Studies* című lap számainak fele, addig a *Steampunk Magazine* a maga teljességében foglalkozik az irányzattal.

A steampunk a spekulatív fikció ellentétes pólusain elhelyezkedő cyberpunk és alternatív történelem felől jön; előbbihez a társadalom peremterületeiről érkező karakterei kötik, akik koruk technológiájának lehetőségeivel láznak a hatalom ellen, utóbbihoz pedig az egyes történeti korokban való elhelyezkedés, a „mi lett volna, ha?” kérdés mentén. Az irányzat mára számos leágazással bír, melyek elsőrendűen technológiai kortörésükben különböznek, s a lehető legelképezetőbb módon pörgetik fel saját érájuk technológiai lehetőségeit. A stonepunk történetekből Frédi és Béni kőtévéi villannak ránk, a latinpunkban lézerfegyverekkel vívnak a

gladiátorok, vagy hasonlóan, mint ahogy Suzanne Collins hősei teszik *Az éhezők viadalában*, a candlepunkban Artúr király a kerekasztal helyett online konferencia-beszélgetéseken vesz részt a Grál lovagjaival.

Az utóbbi évek egyik legnagyobb steampunk dobását mindazonáltal kétségkívül Scott Westerfeld követte el *Leviatán*-trilógiájával, mely nemcsak annyiban újszerű, hogy ifjúsági környezetbe ágyazza a második világháborús törést, de abban is, hogy a szembenálló szövetségi rendszereket egy-egy peremirodalmi szubszánerral azonosítja, azok jegyei mentén építi fel az ideológiájukat és társadalmuk működését. A Központi hatalmak, akiket Westerfeld barkácsoknak nevez, voltaképpen steampunk hatalmak, melyek a gőztechnológián alapuló, legelképezhetőbb szerkezeteket vonultatnak fel a műben. II. Vilmos császár-kaiser lépegetői egyaránt idézik a *Vadidűj vadnyugatban* megismert Dr. Loveless óriás, fogaskerekes tarantuláját és a *Csillagok háborújának* lépegetőit is. A regény történelmi töréspontja azonban az alternatív antanthatalmak berkein belül keresendő: Darwin a *Leviatánban* nemcsak az evolúciós elméletet alapozza meg, de a DNS megismerését követően arra is rájön, miként variálhatna az életfonalakkal. A darwinisták tehát – ők a mi antantunk – óriási, mutáns szörnyek tömkelegét koholják, amelyeket éppúgy önkényesen használnak fel, mint a barkácsok a pöfögő gépeket; a DNS manipulálása miatt a darwinisták tulajdonképpen biopunk hatalmakká lesznek. A trilógiában tehát nemcsak két politikai oldal, de egyszerre két irodalmi zsáner vívja háborúját. Hús és fém, ha úgy tetszik: élő és élettelen. A történet fő kérdése azonban nem az lesz, hogy ki és miként bírja eltiporni a másikat – hiszen az élet mindenkor előnyt kell élvezzen az élettelenhez képest –, de sokkal inkább az, hogy két, egymástól eltérő ideológia megtanulhat-e egymás mellett élni, képes lehet-e közös erővel szembe szállni az élet kihívásaival.

A múlt század utolsó harmadában felbukkant, majd az ezredforduló tájékán megerősödött steampunk irodalom hazai recepciója az angolszásszal szemben gyerekcipőben jár, mondhatni szűzi terület. Gyuris Norbert évekkal ezelőtt megjelent tanulmánya, a *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things* foglalkozott csupán mélyrehatóbban az irányzattal, azóta mindössze H. Nagy Péter és Sánta Szilárd egy-egy írása tért ki rá szakmai szinten, melyeken túl az *SFmag* és a *Galaktika* online felületének néhány cikke, valamint

a hazai steampunk szubkultúrához köthető blogfelületek esszéisztikus bejegyzései említhetők még, mint a steampunk aktuális helyzetéről tudósító írások.

A *Teljes gözzel* című monográfia – és különösen annak első nagyfejezete, a *Gőzerővel* – arra törekszik, hogy a Gyuris által jegyzett megkerülhetetlen állításokat is integrálva, elsősorban mégis az angol nyelvű szakirodalmat hívva segítségül, mutassa be a steampunk mint reneszánszát élő irodalmi irányzat fogalmát, jellemzőit, tudományos megítélését és feldolgozottságát, műfajközi megközelíthe-tőségét, párhuzamait és ellentéteit, az általa generált újabb áramlatokat, valamint a szubzsáner fajtáit és történeti stratégiáit is.

A kötet második és harmadik nagyfejezetét egyaránt önálló, illetve párhuzamos regényelemzések képezik. Az előbbi fókuszában angolszász, az utóbbiében hazai művek állnak. Az elemzések mindegyike a steampunk ismert jellemzői, illetve az azoktól való eltérésük mentén értékeli és ütközteti a választott gőzbetyár regényeket; a műfajelméleti és műfajtipológiai háttérrel az első, *Gőzerővel* című nagyfejezet eredményei adják. Az alfejezetek egységes szempontrendszere okán a kötet koherens marad, hiszen az egyes nagyfejezeteket képező, önállóan is olvasható tanulmányok egymás rokonai és elemzési gondolatmenetük gerince is azonos. A munka így kísérel meg felvillantani egy olyan egységes elemzési szempontrendszert, mely bátran használható akár az egyes regények közös jegyeinek megá-lapítására is. Ezek fényében sokkal hangsúlyosabban lesznek majd értékelhetők a művek tőlük eltérő, sajátos ismérvei, amelyek egyszersmind legfontosabb ér-tékhordozóik is egyben, világ- és karakterépítés, történeteszövé, illetve nyelvi- és poétikai dimenzió tekintetében egyaránt.

A kötet második nagyfejezetének első szakasza, a *Steampunk szimfóniák* két szerző, Stephen Baxter és George Mann egymáshoz képest akár párhuzamosnak is mondható alternatív világait, az *Antijég* és a *Mechanikus London* univerzumát üt-közteti, a *Gőz és verejték* cím alatt futó alfejezet pedig Scott Westerfeld kimagasló steam- és biopunk trilógiáját, a *Leviatánt* tárgyalja, az egyes kötetek súlypontjai mentén értékelve azok viszonyát.

A harmadik nagyfejezetben elsőként W. Hamilton Green (Galántai Zoltán) *Mars 1910* című regényét elemezzük, mely azzal együtt, hogy alternatív történelmi regény is, voltaképpen az első magyar gőzbetyár történetnek számít. *A szabadság-harc steampunk víziója* címet viselő alfejezet egy szerzőpáros, Pintér Bence és Pin-

tér Máté első regényét állítja fókuszba, mely leginkább viláépítésében jeleskedik, hiszen egy olyan magyar, pontosabban kelet-közép-európai világról szól, amely Kossuth és Klapka kései álomállamában, a Duna-menti Köztársaságban egyesült. A *Barkácsistenek és barkácsvilágok* a gőzbetyár irodalom hazai mesterének, Lakatos Istvánnak magánuniverzumait életre hívó *Dobozváros* és *Óraverzum – Tisztítóútz* című köteteket helyezi boncasztalra, melyekben a steampunk jegyek mellett az interart jelleg, az uniformizálódás kérdésköre, a transzcendencia kortárs megközelíthetősége és az efelől értelmezhető posztmodern világbarkácsolás is terítékre kerülnek. A blokkban utolsóként Dávid Ádám *Millennium expressz*-trilógiája kerül tárgyalásra, amely a háttérben lebegtetett steampunk jegyek mellett mindenekelőtt gyermekirodalmi érdemei miatt említendő, mozgalmasságán túl pedig töménytelen információval szolgál a magyar kiegyezés korának nem is csak alternatív világáról.

A kötet *Gőzbetyárok társasága* című, utolsó nagyfejezete három főbb egységre tagolódik. Az első a gőzvándál-jelenség minden megnyilvánulási formáját feldolgozni kívánó *The Steampunk Bible* steampunk szubkultúrával foglalkozó fejezetre fókuszál és annak megállapításait integrálja. A második szakasz ezek felől nyit horizontot a szubkultúra hazai vetületének, a Hungarian Steampunk Community-nek a tevékenységi körére, a hozzá fűződő online fórumokon fellelhető információk alapján. Befejezésül pedig három rövidke interjút közlünk, a társaság illusztris alakjait kérdezve arról, hogy mit is jelent számukra steampunknak lenni.

A *Teljes gőzzel* különféle gőz hajtotta világokról szól. Olyan világokról, melyek sohasem léteztek. De ez az irodalom, s általában a művészetek egyik csodája, hogy képesek életre hívni valamit, amivel nélkülük sehol és semmikor nem találkozhattunk volna; ami nélkülük nem is létezhetne. Az olyan spekulatív fikciós irányzatokba tartozó művek pedig, mint a steampunk – vagy a vele oly sokszor érintkező alternatív történelem – az ismert múlt felülírása révén olyan húsbavágó tanulságokkal is járnak, amilyenekkel valós világunk múltja szerencsére nem. Egyebek mellett már csak ezért is érdemes foglalkoznunk velük. Lássuk tehát, mi bújik meg a steampunk irodalom mélyén, a gomolygó gőzfüggöny túloldalán...

Révkomáromban, egy gőzölgő nyári napon.

Baka L. Patrik

1. GŐZERŐVEL

A STEAMPUNK MINT SPEKULATÍV FIKCIÓS SZUBZSÁNER

1.1. KÉRDÉSFELVETÉS

„A múlt értelmét jelenkori tetteink határozzák meg.”
(Czesław Miłosz)

„A steampunk egy temetkezési színház. Egy színjáték...
Ám ha feltámasztod a holtakat, a poggyászsukat is magukkal hozzák.”
(Bruce Sterling)

A steampunk mint művészetközi stílus és spekulatív fikciós irányzat – avagy kissé erőltetett magyarsággal gőzpunk, gőzbetyár, illetve gőzvandál szubzsáner – lényegét a magyar ajkú közönség számára könnyen lehet, még ma is a *Vadiúj vadnyugat!* bevezetőnkben tárgyalt eszköztárával tudnánk a legkönnyebben körülhatárolni, hiszen amennyiben az érdeklődő a kifejezés szócikkszerű kifejtését kívánná saját nyelvén felkutatni, nagy bajban lenne. A steampunk fogalmát egyetlen általunk felütitett értelmező szótár vagy idegen szavak szótára sem tartalmazza, sőt azok sokkal könnyebben frissíthető és bővíthető online verzióinál sem találkoztunk vele. Hasonló csalódás érné azt az érdeklődőt is, aki a célzottan peremműfajokkal foglalkozó, magyar nyelvű *Enciklopedia Galaktika* internetes adatbázist keresné fel, hiszen ez utóbbi is csak részleges magyarázattal szolgál.² Bár néhány szócikkében szerepel a steampunk kifejezés – konkrétan négyben; egyes opusok műfajként, illetve bizonyos szerzők által művelt szubzsánerként –, saját definícióval mégsem rendelkezik. Amit az említett négy szócikkben keresgélve összesen megtudhatunk róla, annyi, hogy „Gibson 1991-ben barátjával, Bruce Sterlinggel közösen írta meg a *Difference Engine* című vaskos regényét, amellyel létrehozta a steampunk irányzatot. A regény azt a kérdést teszi fel, hogy mi lett volna, ha a viktoriánus

1 *Vadiúj vadnyugat (Wild Wild West)*, Rendező: Barry SONNENFELD, Gyártók: Peters Entertainment – Sonnenfeld Josephson Worldwide Entertainment – Todman, Simon, LeMasters Productions, USA, 1999.)

2 Az *Enciklopedia Galaktika* önmeghatározó fejléce szerint „a Galaktika Magazin ingyenes, bárki által szerkeszthető scifipediája”, ami egyszersmind az előadatbázisra, az AVANA (Magyar Tudományos Fantasztikus Művészetért Országos Egyesület) csoport által gondozott, mára azonban már felszámolt *Scifipediára* való utalás is egyben. Az *Enciklopedia Galaktika* nyitó oldalát lásd: http://egalaktika.wikia.com/wiki/%C3%9Cdv%C3%B6z%C3%B6l_az_Enciklop%C3%A9dia_Galaktika!

korban Charles Babbage befejezi az általa tervezett számítógépet”, hogy China Miéville Bas-Lag világában „fantasy-stílusjegyek keverednek steampunk motívumokkal”, valamint hogy Jules Verne Nautilus, „[a] legextrémebb megjelenést és felszereltséget a Szövetség című steampunk feldolgozásban kapta”.³ Noha a citátumok igazságtartalmával nincs baj, s a bennük foglalt információk is az alműfaj megismerésének kiindulópontját jelenthetik, kifejtettségük viszont a nullához közelít.

Az összképet árnyalják a Hungarian Steampunk Communityhez és elődszervezeteihez köthető online felületek, melyeken több bejegyzés is részletesen értekezik a steampunkról⁴ – ezekkel a negyedik nagyfejezetünk, a *Gőzbetyárok társaságának* egy szakasza foglalkozik majd részletesebben –, egy célzott szubkulturális fórum azonban csak részben tudja pótolni a nyomtatott és online értelmező szótárak fent taglalt hiányosságát. A magyar nyelvű definíció utáni kutatásunk végén ilyenformán konstatálnunk kellett, hogy a steampunk, illetve a vele azonos megnevezésű szubkultúra konkrét bemutatását legkiterjedtebben a *Wikipédia* vonatkozó szócikke végzi el. *A szabad enciklopédia* textusának értékét emeli, hogy több magyar gőzpunk művészoldal – elsősorban a stílus termékeit készítő és forgalmazó webhelyek – is ezt veszik át az irányzat jellemzőinek meghatározásánál.⁵ A szócikk felütése szerint a steampunk:

3 Az idézetek fellelhetősége, megfelelő sorrendben: *A gépezet* (szócikk), *Enciklopédia Galaktika* = http://egalaktika.wikia.com/wiki/A_g%C3%A9pezet, *William Gibson* (szócikk), *EG* = http://egalaktika.wikia.com/wiki/William_Gibson, *China Miéville* (szócikk), *EG* = http://egalaktika.wikia.com/wiki/China_Mi%C3%A9ville és *Nautilus* (szócikk), *EG* = <http://egalaktika.wikia.com/wiki/Nautilus>

4 A *St!mpank* blogfelület egyik legmeghatározóbb írása ebben a tekintetben: TÓTH Emese (automaton aliza), *Mi ez a sok „-punkság”?*, *St!mpank*, 2012. december 12. = http://sztimpany.blog.hu/2012/12/02/mi_ez_a_sok_punksag

5 Pl. Steampunk bolt = <https://steampunkbolt.hu/mi-az-a-steampunk/>, KREATIVA, *Mi az a steampunk?*, Kazamer, 2018. március 1. = <https://steampunklampa.hu/mi-az-steampunk/>, JUULIA, *Elképesztő ékszer egy különleges stílus jegyében: a steampunk*, Kre. Art. (Cafeblog), 2016. szeptember 10. = <https://kreart.cafeblog.hu/2016/09/10/elkepeszto-ekszer-egy-kulonleges-stilus-jegyeben-a-steampunk/>, DIEZEL, *Steampunk, mint modding stílus*, Logout.hu, 2009. február 27. = http://logout.hu/cikk/steampunk_mint_modding_stilus/teljes.html, stb.

az 1980-as évek végétől megjelenő, elsősorban kortárs stílus és tematika,⁶ másodsorban alternatív művészeti szubkultúra, amely a legkülönbözőbb művészeti formáktól kezdve (szépirodalom, képzőművészet, művészfilmek, ponyvairódalom, popzene, számítógépes játékok, képregények stb.), a mindennapi tárgykultúrában és formatervezésben is egyaránt megmutatkozik.

A [steampunk mint stílus] az ún. neoviktoriánus stílusból (viktoriánus éra) meríti formáit, ezeknek egyfajta újraromantizálását vagy jelenkori dekadenciáját adja.

A [steampunk mint tematika] (és nem műfaj) a sci-fi egyik alternatívájának is tekinthető, amely az időbeli anakronizmus (kortévesztés) harmadik formájából, az elképzelt jövő tematikai elemeiből alkotja meg tartalmát⁷ (paleo-futurizmus). Ilyen elem a steampunkban az elképzelt technológiai vívmányok és találmányok szerepeltetése.⁸

A szócikk részleteire most nem térünk ki, hiszen az alábbiakban annak valamennyi eleme kifejtésre kerül majd.

Ugyanitt szükséges megemlítenünk, hogy bár a definiálással ellentétben több cikk is megjelent a szubkultúra és az irányzat, valamint az ez utóbbiba sorolható művek kapcsán – főként az *SFmag*⁹ és a *Galaktika*¹⁰ online felületén, melyekre elemzéseink során folyamatosan reflektálunk majd –, kizárólagosan a steampunk opusokra koncentrálni tudományos igényű szöveget alig találni. Tulajdonképpen Gyuris Norbertnek a *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things*¹¹ címen két helyütt is megjelent tanulmánya az egyet-

6 A fantasztikus irodalom tematikai-szemantikai megközelítése alapján. Lásd: MAÁR Judit, *A fantasztikus irodalom*, Budapest: Osiris Zsebkönyvtár, 2001, 13–15. (Hivatkozás az eredetiben.)

7 FÓNAGY Iván, *Anakronizmus (szócikk) = Világirodalmi lexikon I.*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, 283. (Hivatkozás az eredetiben.)

8 *Steampunk* (szócikk), Wikipedia = <http://hu.wikipedia.org/wiki/Steampunk>

9 Az *SFmag* két legmeghatározóbb, témába vágó cikke: LŐRINCZY Judit, *A gőz dicsérete – a steampunk vízió*, *SFmag*, 2011. március 21. = <http://sfmag.hu/2011/03/21/a-goz-dicsere-a-steampunk-vizio/> és JUHÁSZ Viktor, *A steampunkból lassan kifogy a gőz?*, *SFmag*, 2011. március 23. = <http://sfmag.hu/2011/03/23/a-steampunkbol-lassan-kifogy-a-goz/>

10 A *Galaktika online* legszámottevebb, témába vágó cikke: RONDAAR, *Gőzerővel: A steampunk krónikája*, *Galaktika online*, 2014. február 1. = <https://galaktika.hu/a-steampunk-kronikaja/>

11 GYURIS Norbert, *Sci-fi, posztmodern, steampunk? Alasdair Gray: Poor Things*, *Prae*, 2005/3, 27–45., valamint Uő, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben*.

len ilyen. Ami viszont ezt a dolgozatot sajátos pozícióba helyezi, az az, hogy az általa vizsgált regényt (még) nem fordították le; a kötetcímet is csak Gyuris magyarította „Sanyarú sorsok”-ként.¹²

Noha ez utóbbi igen jelentős munka az irányzat sarkalatos pontjainak bemutatásához is nagyban hozzájárul, kötetünk jelen fejezete arra törekszik, hogy a Gyuris Norbert által jegyzett megkerülhetetlen állításokat magába foglalva, elsősorban mégis az angol nyelvű szakirodalmat hívva segítségül mutassa be a steampunk mint reneszánszát élő spekulatív fikciós és művészeti irányzat fogalmát, jellemzőit, tudományos megítélését és feldolgozottságát; műfajközi megközelíthetőségét, párhuzamait és ellentéteit; az általa generált újabb áramlatokat; a szubzsáner fajtáit és történeti stratégiáit; s persze a berkeibe tartozó, és azokat egyszersmind meghatározó alapl műveket.

Alasdair Gray: Poor Things = H. NAGY Péter (szerk.), *Idegen univerzumok. Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, a science fictionról és a cyberpunkról*, Parazita könyvek 1, Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2007, 207–243. A szöveg alábbiakban jelölt oldalszámai végig a 2007-es megjelenésre vonatkoznak.

¹² *Uo.* 208.

1.2. A STEAMPUNK FOGALMA – DEFINÍCIÓK

A magyar nyelvű idegen szavak és értelmező szótárak némaságával ellentétben a steampunk fogalmának alapvető meghatározását ekként jegyzi az online angol *Oxford Dictionaries*:

Science fiction műfaj, melyet a fejlett technológia helyett általában gőzhajtású gépek jellemeznek.¹³

A *Dictionary.com* már részletesebben fogalmaz, és a kettős jelentéstartalmat is érzékelteti. Eszerint a steampunk:

1. a science fiction és a fantasy alműfaja, amelyet a 19. század gőzerejével működő fejlett gépezetek és más technológiák jellemeznek, s [melynek cselekménye] egy felismerhető történelmi korban vagy fantasy világban játszódik.

2. szubkultúra, melyet [az azonos megnevezésű] irodalmi és filmes alműfaj inspirált: steampunk divat és szerkentyűk.¹⁴

A következő meghatározás az ugyancsak angol és ugyancsak online *Urban Dictionary* legjobbra értékelt definíciója. A felület a steampunk esetében tíz (!) szócikket sorakoztat fel, melyek sorrendje a felhasználók értékelései szerint alakul. Eszerint:

A steampunk a spekulatív fikció alműfaja, [melynek háttérét] jellemzően egy kor-
tévészto viktoriánus vagy kvázi viktoriánus alternatív történelem adja. Azzal a jel-
mondattal lehetne összefoglalni, hogy „Milyen lett volna a múlt, ha korábban jött
volna el a jövő?” Science fiction, fantasy és horror tematikájú fikciókat foglal ma-
gába.¹⁵

13 *Steampunk* (szócikk), *Oxford Dictionaries* = <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/steampunk> – A fejezetben szereplő, eredetileg angol nyelvű meghatározások végig saját fordítások; a szögletes zárójelbe került bővítések a gördülékenyebb magyar nyelvű megértést segítik.

14 *Steampunk* (szócikk), *Dictionary.com* = <http://dictionary.reference.com/browse/steampunk>

15 *Steampunk* (szócikk), *Urban Dictionary* = <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=steampunk>

Ugyanez a meghatározás közöl még egy steampunk-kategorizálást is, amely azonban kikezdehető és hiányos, így mellőzzük.

A főnév szócikkszerű magyarázataiból utolsóként a *Wattpad* kicsit hosszabb definícióját vonjuk be; e felületet többek között az teszi hasznossá, hogy a peremkultúra megannyi műfajának és alműfajának jellemzését egy helyen végzi el, szimpatikus mélységben. Az oldal szerint:

A steampunk olyan környezetet jelent, ahol még mindig széles körben használják a gőzerőt – ez legtöbbször a viktoriánus kori Nagy-Britannia –, vegyítve a science fiction vagy a fantasy [bizonyos] elemeivel. A steampunk munkákat gyakran jellemzi az anakronisztikus technológia, illetőleg az olyan futurisztikus fejlesztések, melyeket [maguk] a viktoriánusok képzelhettek volna el, a viktoriánus divatnak, kultúrának, építészetnek, művészetnek stb. megfelelően. E technológiának részét képezhetik azok a képzeletbeli masinériák, amelyekkel H. G. Wells és Jules Verne műveiben találkozhattunk.

A steampunk további példái lehetnek az olyasféle alternatív történelmi technológiák, mint a levegőnél könnyebb gázokkal [telített] léghajók, az analóg számítógépek, vagy az olyan digitális-mechanikus számítógépek, mint Charles Babbage és Ada Lovelace analitikus gépezete.

A steampunk divatnak nincsenek meghatározott útmutatói, de többnyire a viktoriánus kor által befolyásolt modern stílus, [tehát] a kettő szintézise jellemzi. Így foglalhat magába talárok, fűzőket, alsósoknyákat és turnőröket; öltönyöket és mellényeket; kabátokat és kamáslikat; vagy katonai ihletésű viseletet. A steampunk ruházatot sokszor a technológia és a kor tartozékainak hangsúlyos elegye jellemzi: időmérők, napernyők, szemüvegek és sugárfegyverek. A steampunk felszereléseknek olyan modern kiegészítők is a részét képezhetik, mint a mobiltelefonok vagy a zenelejátszók, ha ezeket úgy módosították, hogy viktoriánus korabeli megjelenést nyertek.¹⁶

¹⁶ *Steampunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/2435321-sf-sub-genre-definitions-steampunk>

Ezekén túlmenően a steampunk legkiterjedtebb és legprecízebb – mondhatni tanulmányértékű – kifejtését a *The Encyclopedia of Science Fiction (SFE)*¹⁷ online felülete szolgáltatja, ennek fordítását azonban itt nem közöljük, hiszen a továbbiakban, saját bemutatásunk vonatkozó szakaszaiban folyamatosan hivatkozunk majd rá.

Bár a felsorakoztatott négy citátum matrjoskababaszerűen szerveződik – az elsőől az utolsó, a kisebbtől a nagyobb felé haladva egyre aprólékosabb képet festve ugyanarról a jelenségről –, még így is csak kontúrokat mutatnak. Ahhoz, hogy a mélyebb rétegek is feltáruljanak, az almfajjal már szakszerűen foglalkozó szövegeket kell elővennünk.

¹⁷ *Steampunk* (szócikk), The Encyclopedia of Science Fiction = <http://www.sf-encyclopedia.com/entry/steampunk>

1.3. A STEAMPUNK JELLEMZŐI ÉS KRITIKAI FOGADTATÁSA

A peremműfajok és alműfajaik kutatása az angolszász, illetve a nyugati irodalomtudományban már korántsem új keletű – e téren a mi régióknak vannak súlyos adósságai. El kell mondani azonban, hogy az eddig talán legjelentősebbnek számító angol nyelvű munkák egy része is vagy egyáltalán nem foglalkozott a steampunkkal – noha megjelenési évüket és az általuk vizsgált témát tekintve ez már módjukban állt volna¹⁸ –, vagy csupán a William Gibson – Bruce Sterling szerzőpáros jegyezte meghatározó mű, *A gépezet*¹⁹ (*The Difference Engine*) apropóján tértek ki rá. Ez utóbbi írások némelyikénél az is érződik, hogy egykötetes irányvonalként kezelik a szubzsánert, s megfélekednek annak korábbi alkotóiról. Véleményünk szerint ez még akkor sem korrekt eljárás, ha *A gépezet* steampunk alfamű státuszához éppúgy nem fér kétség, mint a szubzsánér széles körű elterjesztésében és felvirágoztatásában játszott szerepéhez sem. Az ide tartozó szakszövegek esetében az alműfajra és *A gépezetre* vonatkozó megállapítások menthetetlenül egybecsúsznak, ezért a regényről annak ellenére is számos bekezdésben szó esik majd, hogy jelen fejezet egy későbbi szakaszában külön is tárgyalni fogjuk azt. Alább tehát éppúgy vizsgáljuk e munkák vonatkozó szakaszait – megjelenési évük szerinti sorrendben –, mint azokat a szakírói eszmefuttatásokat is, amelyek már elválasztják egymástól a fő művet és a szubzsánert. Megelőlegezzük továbbá, hogy az itt még jórészt csak félmondatokkal jellemzett, mára már klasszikusnak számító steampunk alkotások javát fejezetünk végén részletesebben is bemutatjuk majd.

Bár Dani Cavallaro cyberpunkról és -kultúráról²⁰ írt millenniumi kötetében

18 Pl.: Adam ROBERTS, *Science Fiction (The New Critical Idiom)*, Routledge, London/New York, 2000; Edward JAMES – Farah MENDLESOHN (szerk.), *The Cambridge Companion to Science Fiction*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

19 William GIBSON – Bruce STERLING, *A gépezet*, ford. JUHÁSZ Viktor, Galaktika Fantasztikus Könyvek/Nagual Publishing, Budapest, 2005.

20 A téma kapcsán, magyar nyelven meghatározó munka Sánta Szilárd kortárs sci-fivel foglalkozó kötetének vonatkozó fejezete: SÁNTA Szilárd, *Volt egyszer egy cyberpunk = Uó, Mesterséges horizontok. Bevezetés a kortárs sci-fi olvasásába*, Parazita könyvek 7., Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2012, 19–47. A cyberpunk hazai recepciójának remek szemléljét adja: RÉTFALVI Györgyi, *Kiberpunk értelmezések. Az irodalmi és filmes kiberpunk elméleti kontextusa: science fiction, populáris kultúra és posztmodern*, Kultúra és Közösség, 2012/1–2, 75–93.

a steampunk kifejezés még nem szerepel, a szerző Gibson központba helyezett munkássága révén kitér *A gépezetre*, mely a jövő látomása felől olvassa a múltat, a jelen és jövő jellemzői szerint formálja át azt, illetve csúsztatja egybe a három időt. Míg a cyberpunk a jelenünk felől értelmezi a lehetséges jövőt, *A gépezet* – s vele a meg nem nevezett, de hibátlanul jellemzett steampunk – a jelent és a jövőt egyszerre értelmezi a viktoriánus kor horizontja felől. Cavallaro a regény szövegét a jól időzített humor és az újraírt 19. századi narratíva, képek és idiómák, világát pedig a cyberpunk és a gótikus stílus elegyének nevezi, ahol az ipari forradalom jellegét, a luddita mozgalmat és a kor társadalmát teljesen átformálja a kor Newtonjának nevezett Charles Babbage gőzhajtású számítógépe – ennek nevéből ered a kötet cím is –, amelyet a tudós, a mi világunkkal ellentétben, *A gépezet*ben sikerrel állított össze.²¹

Ugyancsak 2000-ben jelent meg Andrew M. Butler *Cyberpunk* című, vékonyka munkája, melyben a szerző már egyértelműen steampunk regénynek titulálja *A gépezetet*, az alműfajról pedig Rudy Rucker és Paul di Filippo pályája kapcsán is említést tesz. A szubzsáner korai alkotói közt Verne és Wells mellett megemlíti Dickenst is.²²

Roger Luckhurst *Science Fiction* című monográfiájában különböző technológiákat és különböző időket egyszerre mozgató műfajként aposztrofálja a cyberpunkot, s vele együtt a steampunkot is. Kollégái legjavához hasonlóan *A gépezetet*, illetve a műben szereplő Londont emeli ki, mely erőszakosságával, szennyezettségével, a beteljesült laissez-faire gazdaságpolitikával – amely szerint a kormányzatnak vagy nem szabad, vagy csak a lehető legkisebb mértékig áll módjában hatást gyakorolni a piacra (a 19. századi Anglia valóban közel állt ehhez)²³ –, s a szűnni nem akaró anarchiával hasonlóképp szerveződik, mint a Gibson és Sterling által korábban felvázolt kietlen, posztindusztriális cyberpunk-közeljövő. Luckhurst nem a szubzsáner megteremtőiként hivatkozik *A gépezet* szerzőpárosára; mint mondja, ők annak csak kései periódusában írták meg kultikus steampunk műveket, s ez még akkor is igaz, ha végül éppen e szöveg virágoztatta fel leginkább az alműfajt, a traumatikus gyorsaságú technológiai fejlődés buktatóinak

21 Dani CAVALLARO, *Cyberpunk & Cyberculture: Science Fiction and the Work of William Gibson*, Athlone Press, London, 2000, 200–201.

22 Vö. Andrew M. BUTLER, *Cyberpunk*, Pocket Essentials, Harpenden, 2000, 16, 36, 42.

23 Vö. *Laissez faire, laissez passer*, Kislexikon = http://www.kislexikon.hu/laissez_faire_laissier_passer.html

színrevitele által. A *Science Fiction*ben olvashatunk arról is, hogy a steampunkot az 1980-as évek elején Kaliforniában hívta életre a Tim Powers, James P. Blaylock és K. W. Jeter alkotta trió. Az ő munkásságukat vitte tovább aztán Paul di Filippo *The Steampunk Trilogy*²⁴ című regényével.²⁵

Don D'Amassa ugyancsak 2005-ben megjelent sci-fi enciklopédiája bár közel az összes Luckhurst által említett steampunk szerzőre és azok jelentős műveire is kitér – kivételt csak James P. Blaylock képez –, magáról a szubzsánerről azonban egy szót sem ejt. Ezzel a szerencsétlen eljárással voltaképpen függetleníti az egyébként egymásra is ható steampunk regényeket.²⁶ A hiányosság ellenére viszont sok fontos információt közöl di Filippo első regényéről, a *The Steampunk Trilogy*ról, amely három, lazán egymásba fonódó kisregény apropóján kapta a címét. Megtudhatjuk például, hogy a kötet világában egy konkrétan erre a célra kitenyészett götère gond nélkül le lehet cserélni Nagy-Britannia királynőjét, hogy az óceánok partján ilyen-olyan lovecrafti szörnyek tanyáznak, s hogy arrafelé nemcsak az időutazás lehetséges, de a költők szerelme sem kizárólagosan plátói lehet. Don D'Amassa értékelése szerint a *The Steampunk Trilogy* olyan remekbe szabott történet, amely gond nélkül elhitheti az olvasóval minden abszurdításának valóságosságát.²⁷ Az enciklopédiaszerző Rudy Rucker *The Hollow Earth*²⁸ című munkájáról is szót ejt – amelyet egy későbbi írásában Mark Bould ugyancsak steampunk regényként aposztrofál majd –, melyben Edgar Allan Poe keveredik vernei kalandokba: a Föld középpontja felé visz az útja.²⁹ D'Amassa a K. W. Jeter által jegyzett *Morlockok éjszakájáról*³⁰ annyit mond, hogy az H. G. Wells *Az időgép*³¹ című klasszikusának a folytatása, ahol London városára a távoli jövőből érkező, mutáns morlockok fenik a fogukat.³²

24 Paul di FILIPPO, *The Steampunk Trilogy*, Four Walls Eight Windows, New York, 1995.

25 Vö. Roger LUCKHURST, *Science Fiction*, Polity Press, Cambridge, 2005, 212–213.

26 Lásd: Don D'AMASSA, *Encyclopedia of Science Fiction: The Essential Guide to the Lives and Works of Science Fiction Writers*, Facts On File, New York, 2005, 114, 160–161, 202, 292–293, 361–362. A könyv az egyes műveket külön szócikkekben is tárgyalja, ezek oldalszámait itt nem kerültek jelölésre.

27 Vö. *Uo.*, 114.

28 Rudy RUCKER, *The Hollow Earth: The Narrative of Mason Algiers Reynolds of Virginia*, William Morrow and Company, New York, 1990.

29 Vö. D'AMASSA, *I.m.*, 204, 314.

30 K. W. JETER, *Morlockok éjszakája* = H. G. WELLS – Egon FRIEDEL – K. W. JETER, *Utazások az időgéppel*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1990.

31 H. G. WELLS, *Az időgép*, MEK = <http://mek.niif.hu/00500/00532/html/01.htm>

32 Vö. D'AMASSA, *I.m.*, 202.

Lisa Tuttle szórakoztató, a peremírás nüanszaival foglalkozó kézikönyve tovább bővíti az alműfaj szerzőinek sorát China Miéville-lel és Neal Stephensonnal, s szerinte az, hogy a gőzpunk ilyen jellegű alkotóknál is megjelent, kétségkívül a szubzsáner térnyerését igazolja.³³

Korábbi kötetével ellentétben Adam Roberts a *The History of Science Fiction* című könyvében már kitér a steampunkra, amely nála is az alműfaj jelentőségének növekedését jelenthetné, ha a szerző – Luckhursttal ellentétben – nem csupán egy olyan rövid életű irányzatként hivatkozna rá, mely a gőz korszakába ültette át a cyberpunk trükkjeit.³⁴ Roberts először Michael Moorcock *Jerry Cornelius*-sorozatának két kötete³⁵ kapcsán jegyzi meg, hogy azok elegáns edwardiánus világépítése a gőzpunk előfutáraként fogható fel.³⁶ Ezt követően csak a már emlegetett alfamű, *A gépezet* apropóján tér ki rá, amely szerinte jól kidolgozott 19. századi alternatív világával robbant be a peremirodalomba.³⁷

A Companion to Science Fiction című, kimagasló fontosságú kötetben Mark Bould tesz említést a steampunkról, a névadó jelentős leszármazottjaként a cyberpunk-családfán helyezve el azt. Az egyértelmű kapcsolódást, azon túlmenően, hogy mindkét science fiction ágazatnak ugyanaz a két kardinális alak, William Gibson és Bruce Sterling az életre hívója – „előbbi volt a [cyberpunk] irányzat írója, az utóbbi pedig a mozgalom szóvivője”³⁸ –, elsősorban a jellegzetességeik hasonlósága³⁹ s egyszersmind ambivalenciája igazolja⁴⁰ (ezekről az 1.5. alfejezetben esik majd több szó). Bould munkája, Luckhursttal egyetértésben, korántsem egykötetes alműfajként tekint a steampunkra, hanem az utóbbi kutató által felsorakoztatott szerzők sorát tovább bővíti Rudy Ruckerrel, akinek a *The Hollow Earth* című regényét közvetlenül *A gépezet* után említi meg. Bould tanulmányában már a

33 Lásd: Lisa TUTTLE, *Writing Fantasy & Science Fiction* (második kiadás), A & C Black, London, 2005, 7.

34 Vö. Adam ROBERTS, *The History of Science Fiction*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, 319.

35 Michael MOORCOCK, *The English Assassin: A Romance of Entropy*, Allison & Busby, London, 1972; és Uő, *The Condition of Muzak*, Allison & Busby, London, 1977.

36 Vö. ROBERTS, *The History of Science Fiction*, 238.

37 Vö. Uo., 319.

38 SÁNTA, *Volt egyszer egy cyberpunk* = Uő, *Mesterséges horizontok*, 26.

39 Vö. LUCKHURST, *Science Fiction*, 213.

40 Lásd: GYURIS, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben*. Alasdair Gray: *Poor Things*, 219–222.

nevek számának is jelentősége van, hiszen a cyberpunkból eredeztetett többi almű-faj egyikénél sem sorakoztat fel ennyi szerzőt.⁴¹

Amellett, hogy a *The Routledge Companion to Science Fiction* című monográfia tízedik fejezetében⁴² Peter Wright steampunk sorozatként aposztrofálja a korábban említett *Vadiúj vadnyugat* című mozi előzménysorozatát, az 1965–1969 között futó *The Wild Wild Westet*,⁴³ *Time, possible worlds, and counterfactuals* című tanulmányában Matt Hills is értekezik a szubzsánerről, hasonló tónussal és kontextusban, mint tette azt Adam Roberts. Hills alapvetően alternatív történelmi⁴⁴ regényként tekint *A gépezetre*, mely műfaj apropóján jegyzi meg, hogy általa a spekulatív fikció nemhogy nem áll szemben a posztmodern irodalmat jellemző kísérletezésekkel, hanem gyakran együtt rezonál velük. Peter J. Stockwell *The Poetics of Science Fiction* című kötetére hivatkozva az ontológiai zavarokat és eltolódásokat, a világalakításból következő episztemológiai kérdéseket és a kinetikus jelleget hozza fel, mint a posztmodern irodalom, az alternatív történelem s vele a steampunk szubzsáner közös fundamentumait.⁴⁵ Gibson és Sterling alkotása Hills szerint nemcsak a múlt egy lehetséges variánsát adja, hanem elsősorban arra világít rá, hogy milyenné vált volna az emberi társadalom, ha százötven évvel korábban esik át a számítástechnika forradalmán. *A gépezet* világa innen nézve nem merül ki egy ragyogó Londonban, de egyszerre állít görbe tükröt a kortárs társadalom elé, legyen szó aggodalmakról vagy a technológiai determinizmusra vonatkozó kérdésekről.⁴⁶

A 2009-es *The Science Fiction Handbook* a korábbiakhoz képest nem szol-

41 Vö. Mark BOULD, *Cyberpunk* = David SEED (szerk.), *Companion to Science Fiction*, Blackwell Publishing, London, 2008, 217–218.

42 Vö. Peter WRIGHT, *Film and television, 1960–1980* = Mark BOULD – Andrew M. BUTLER – Adam ROBERTS – Sherryl VINT (szerk.), *The Routledge Companion to Science Fiction*, Routledge, London and New York, 2009, 94.

43 *The Wild Wild West* (Rendező: Michael GARRISON, Gyártók: Michael Garrison Productions – CBS Productions, USA, 1965–1969.)

44 A spekulatív fikció és az allohistorizmus jelenségével magyar nyelven a következő, megkerülhetetlen könyv foglalkozik: KESERŰ József – H. NAGY Péter (szerk.), *Kontrafaktumok*, Selye János Egyetem, Komárom, 2011; de vizsgálja azt e sorok szerzőjének egy korábbi tanulmánya is: BAKA L. Patrik, *Mi lett volna, ha. Magyar földön Afrikában...*, Partitúra, 2014/1, 101–127.

45 Peter J. STOCKWELL, *The Poetics of Science Fiction*, Longman, New York, 2000, 104. (Hivatkozás az eredetiben.)

46 Vö. Matt HILLS, *Time, possible worlds, and counterfactuals* = *The Routledge Companion to Science Fiction*, 435.

gál sok újdonsággal, legfeljebb megerősíti a gőzpunk pozícióit, a korai szerzők és vezéralakok mellett China Miéville *Perdido pályaudvar, végállomás*⁴⁷ című műve kapcsán is megemlítve azt.⁴⁸

David Seed munkája, a 2011-es *Science Fiction: A Very Short Introduction* a már sokat emlegetett alfamű mellett csak di Filippo *The Steampunk Trilogy*jára tér ki, amelyben – mint mondja – Viktória királynőt egy szexuálisan túlfűtött klónra cserélik, Emily Dickinson és Walt Whitman pedig nemcsak az illemet, de a ruháikat is a szélbe hajítják szenvedélyes légyottjukkor.⁴⁹

A *The Science Fiction Handbook* című 2013-as sci-fi kézikönyv mindössze Gibson kapcsán tér ki a steampunkra, illetve egy olyan alműfajként aposztrofálja azt, melyben visszaforgatják az órát a romantika, a kézművesek és mesteremberek, s az általuk kreált fetiszált tárgyak korába.⁵⁰

Utolsóként a Rob Latham szerkesztette, megjelenését tekintve legfrissebb, *The Oxford Handbook of Science Fiction* című monográfia vonatkozó bejegyzéseit tekintjük át, melyekben a steampunkkal foglalkozó eddigi legkifejtettebb információkat találja az érdeklődő. A szubzsáner jelentőségének növekedését mi sem támaszthatná alá jobban, mint hogy a kötetben való folyamatos felbukkanáson túl a monográfia egy teljes fejezete, az Elizabeth Guffey és Kate C. Lemay jegyezte *Retrofuturism and Steampunk* már a vizsgálat középpontjába állítja azt. E tanulmány írja le, hogy a retrofuturizmus és a steampunk irányzatok eredője azonos: a technokultúrába vetett, múlt század közepi hit fokozatosan szkepticizmussal telítődött, s ez lassanként a jelenből való kiábránduláshoz vezetett, egyszersmind nosztalgiát ébresztve az iránt a jövőkép iránt, amelyet valamikor még a múltban megálmodtunk. Ennek a gondolkodásmódnak a steampunk a legemblematikusabb hordozója, mely stílusként és irodalmi irányzatként egyaránt elkerüli a mi 20. századunkra rátelepedett technokultúrát, a helyébe pedig egy bár fejletlenebbnek tetsző, mégis könnyebben kezelhető „bütykölő” kultúrát állít. Az irányzatot

47 China MIÉVILLE, *Perdido pályaudvar, végállomás 1-2.*, ford. JUHÁSZ Viktor, Ulpius-ház, Budapest, 2004.

48 Vö. M. Keith BOOKER – Anne-Marie THOMAS, *The Science Fiction Handbook*, Wiley-Blackwell, Chichester, 2009, 23, 117, 133, 149, 173, 311, 331.

49 Vö. David SEED, *Science Fiction: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2011, 112–113.

50 Vö. Nick HUBBLE – Aris MOUSOUTZANIS (szerk.), *The Science Fiction Handbook*, Bloomsbury, London, 2013, 45, 248.

jellemző mókás komolyság azonban olyan ironikus töltettel bír, hogy az az egész alműfajt egyfajta felforgató erővel ruházza fel.⁵¹

A kötet más kutatói közül Corey Creekmur a *The League of Extraordinary Gentlemen*⁵² című, Alan Moore (író) és Kevin O’Neill (rajzoló) nevéhez fűződő, 1999 óta megjelenő képregényt nevezi meg a gőzpunkhoz köthető legjelentősebbként a „kilencedik művészet” alkotásaiból.⁵³ Gary K. Wolfe tanulmányában ugyancsak szó esik a szubzsánerről, s a szerző beemeli azt a K. W. Jeter által 1978 áprilisában a *Locus Magazine*-nak küldött levelet, melyben a viktoriánus éra technológiájára építő műveik apropóján „steampunkoknak” nevezi a Tim Powers, James P. Blaylock és önmaga alkotta írótriót. Jeter ugyanebben a levelében a fantasztikus irodalom következő nagy dobásaként hivatkozik a formálódó irányzatra. Ha – immár kellő distanciával – arra gondolunk, hogy a cyberpunk mellett kvázi leszármasztottként a steampunk vált a legismertebbé, hogy szubkultúráként lényegében egyedülálló – peremműfaj a gót stílust leszámítva még nem generált ilyen –, hogy a *The New York Times* divattal foglalkozó felületének 2008 májusában éppen ez az irányzat került a címlapjára,⁵⁴ s hogy elsősorban a fantasyval párosulva olyan műfajkeverő és a posztmodernség kérdései iránt érzékeny mozgalmak kialakulásában játszott szerepet, mint a Slipstream vagy a New Weird,⁵⁵ úgy azt kell mondanunk, K. W. Jeter nagy igazságot írt le abban a levélben.⁵⁶

Az itt felsorakoztatott munkák lényegében azt visszhangozzák, hogy a steampunk az idő előrehaladtával egyre nagyobb jelentőségre tett szert a peremműfajok – vagy alműfajok – körében. Az a fajta szkepticizmus, amely az irányzatot taglaló korai, szűkre szabott reflexiókat jellemezte, fokozatosan elhalványult. Ahhoz per-

51 Elizabeth GUFFEY – Kate C. LEMAY, *Retrofuturism and Steampunk* = Rob LATHAM (szerk.), *The Oxford Handbook to Science Fiction*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 434–447.

52 Alan MOORE – Kevin O’NEILL, *The League of Extraordinary Gentlemen*, ABC – WildStorm – DC Comics, 1999–2007, Top Shelf – Knockabout Comics, 2007-től máig. A képregény első kötete megjelent magyarul is: Alan MOORE – Kevin O’NEILL, *Különleges Úriemberek Szövetsége I.*, ford. KODAJ Dániel, Fumax, Budapest, 2019.

53 Vö. Corey K. CREEKMUR, *Comics* = *The Oxford Handbook of Science Fiction*, 215.

54 Lásd: Ruth LA FERLA, *Steampunk Moves Between 2 Worlds*, Fashion & Style, The New York Times, 2008. május 8. = http://www.nytimes.com/2008/05/08/fashion/08PUNK.html?_r=0

55 Az irányzat kapcsán magyar nyelven Sánta Szilárd már említett kötetének vonatkozó fejezete ajánlott: SÁNTA Szilárd, *A brit sf boom* = Uő, *Mesterséges horizontok*, 48–57.

56 Gary K. WOLFE, *Literary Movements* = *The Oxford Handbook of Science Fiction*, 65–66.

sze, hogy a friss megjelenéseket kellőképp objektíven lehessen értékelni, a kritikának ismét szüksége lesz egy kis időbeli távolságra. Figyelembe véve azonban a steampunk regények kiadási tendenciáit – melyek szerint bár a 2000-es évek elején még évente legfeljebb egy-két olyan kötet látott napvilágot, amely ebbe a szubzsánerbe volt sorolható, 2007 óta viszont már meghatározódott a megjelenések száma (az adatbázisok szerint 2011-ben például csak angol nyelven tizenegy steampunk regény jelent meg)⁵⁷ –, azt kell feltételeznünk, hogy az irodalomtudományi és kritikai reflexiók száma is tovább növekszik majd. Ez a következtetés persze nem az iménti, számbeli növekedéssel támasztható alá – hiszen a mennyiség korántsem azonos a minőséggel –, hanem az olyan újító, műfajkeverő és önreflexív steampunk-teljesítményekkel, mint amilyen Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiája.⁵⁸

57 A steampunk regények listáját lásd: *List of steampunk works*, Wikipédia = http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_steampunk_works, vagy a *goodreads.com* vonatkozó felületén: *Best Steampunk Books*, Goodreads = http://www.goodreads.com/list/show/618.Best_Steampunk_Books

58 Scott WESTERFELD, *Leviatán*, ford. KLEINHEINCZ Csilla, Ad Astra, Budapest, 2009; *Uő, Behemót*, ford. KLEINHEINCZ Csilla, Ad Astra, Budapest, 2010; *Uő, Góliát*, ford. KLEINHEINCZ Csilla, Ciceró, Budapest, 2014.

1.4. CSAK AZ A STEAMPUNK – MONOGRÁFIÁK ÉS FOLYÓIRATOK

A steampunk azon analízisein túl, amelyekkel a science fiction és a spekulatív fikció egészét taglaló monográfiákban találkozhattunk, a nem oly távoli múltban már olyan szakmunkák is megjelentek, amelyek kizárólag a steampunk-jelenségre koncentrálnak. Ezek közül minden bizonnyal a *The Steampunk Bible*⁵⁹ – továbbiakban csak *Biblia* – a legjelentősebb, melyet S. J. Chambers mellett az a Jeff VanderMeer jegyez, aki magyar nyelvterületen elsősorban a *Déli Végek*-trilógiával⁶⁰ vált ismertté. A *Biblia* legnagyobb érdeme az a teljességigény, amellyel a steampunk minden médiumra kiterjedő univerzumához nyúl, mindezt rendkívül látványos dizájn mellett. A cím kétségkívül kiérdemelt, hiszen a könyv a kezdetektől – sőt, ha az előzményeket ehhez képest különálló kategóriaként kezeljük, akkor már a kezdetek előtti felvillanásoktól – taglalja a gőzpunk történetét és teljesítményeit, elszeparált szövegblokkokban közölve a neves szerzők témába vágó leveleit, nyilatkozatait és interjúit, s mindezt közismert steampunk művészek látványos és szürreális szerkezeteinek, viktoriánus korabelivé varázsolt modern eszközeinek és létesítményeinek, rajzainak és festményeinek áradatával tarkítva. A proto-steampunk berkein belül Poe, Verne és Wells víziói kapnak helyet, majd a szubzsáner születésénél a kaliforniai írótrío és Michael Moorcock munkásságáról, utánuk pedig az expanzióért felelős Gibson–Sterling-műről olvashatunk. Amint azt a *Biblia* írja, néhány kivételtől eltekintve őket egyfajta interregnum követi, de aztán eljutunk az irányzat újjászületéséhez Scott Westerfeld, Catherynne M. Valente, Gail Carriger, Cherie Priest, George Mann, Dexter Palmer, Karin Lowachee és mások művei által. Ez azonban csak az irodalom frontja, amelyet a legnevesebb képregények, sorozatok és filmek, majd művészi alkotások és átalakítások követnek, mind külön-külön fejezetben. A steampunk szubkultúrájáról – amelybe beletartozik a zene, a divat, az ékszerek és más kellékek – úgyszintén számos érdekességet tudhatunk

59 Jeff VANDERMEER – S. J. CHAMBERS, *The Steampunk Bible: An Illustrated Guide to the World of Imaginary Airships, Corsets and Goggles, Mad Scientists, and Strange Literature*, Abrams Image, New York, 2011.

60 Jeff VANDERMEER, *Expedíció*, ford. TÖRÖK Krisztina, Agave Könyvek, Budapest, 2014; Uő, *Kontroll*, ford. FALVAY Dóra, Agave Könyvek, Budapest, 2014; Uő, *Fantomfény*, ford. BOTTKA Sándor Mátyás, Agave Könyvek, Budapest, 2014.

meg, szinte végeérhetetlen képgalériával és ötlettárral, s nem mellesleg „útjelző táblával” ellátva azok számára, akiknek mindez nem elég, akik tovább és tovább kívánnak menni e gőztől elhomályosult, barkács álomösvényen.

A másik érdemleges munkát William H. Stoddard jegyzi, *GURPS Steampunk*⁶¹ címen, amely bár szerepjáték-kézikönyvnek íródott, a szubzsáner tárgyalásánál mégis megkerülhetetlen, hiszen az általa körülhatárolt steampunk-univerzum a korábbi gőzpunk regények felvetései, világformálása, jellege és karaktertípusai alapján, mondhatni azok integrálásával jött létre. Mivel a munka 2002-ben jelent meg, egyértelmű, hogy az irányzattal foglalkozó anyagok közül az elsők közt foglal helyet, igaz, Stoddard csupán néhány oldalon, a kötet legelején foglalkozik a szubzsáner létrejöttével és alakulástörténetével. Nála a világépítés fonákjaira kerül a hangsúly, ami a könyv jellegéből is adódik. A viktoriánus kor tudománya, találmányai és ipara, a korabeli földrajz, a hadviselés, a politikai berendezkedés, az egyes társadalmi osztályok, szervezetek és a mindennapi élet egyaránt említésre kerülnek, miközben megannyi jellegzetes karaktertulajdonság alapján rakjuk össze saját hősünket, választunk harcászati feladatot, színteret – bárhol a világon –, vagy adunk egy örült találmányt a kezébe, amely egyik pillanatról a másikra felboríthatja azt az eddig stabilnak tetsző fantáziavilágot, amit felépítettünk. A mi valóságunkból (is) ismert feltalálók, uralkodók és kalandorok kerülnek bemutatásra, akiket és akiknek a művét teljességgel átformálta az, ami a világot is: a gőzerő.

A steampunkkal a részben vagy egészben ráirányuló monográfiákon túl folyóiratok is foglalkoznak. Elsőként a *Steampunk Magazine*-t⁶² kell megemlítenünk, amely – nevéből adódóan is – mindennel foglalkozik, ami gőzpunk; a hasábjain irodalmárok tanulmányaival, írók novelláival, költők verseivel és steampunk művészek beszámolóival/alkotásaival egyaránt találkozhatunk, a szinte már megszokott, előkelő környezetben. Nem maradnak ki az interjúk sem, mint ahogy az irányzat meghatározását is jó néhányan elvégzik, más-más megközelítésben. A *Worldshots* blogbejegyzője, aki az első két számot értékeli, a következőket mondja a lapról: „[Összességében] a *Steampunk Magazine* iszonyatosan jól indul. Ha az elméleti írások színvonalát sikerül tartani, ha a többi rovat kialakul, akkor megkerülhetet-

61 William H. STODDARD, *GURPS Steampunk*, Steve Jackson Games, Austin, 2002.

62 Lásd: *Steampunk Magazine* = <http://www.steampunkmagazine.com/> A lap digitális variánsai egytől-egyig letölthetők a „Download” fejléc alatt.

len lesz.”⁶³ Máig kilenc szám látott napvilágot, melyek minősége vitathatatlanul beváltotta a projekthez fűzött reményeket.

A gőzpunkra nagy hangsúlyt fektető másik, ez esetben már csak online elérhető folyóirat a *Neo-Victorian Studies*,⁶⁴ amely a viktoriánus korról foglalkozó esztétikai, szociológiai, historiográfiai munkák mellett esetenként egész számokat szentel a steampunk jelenségnek, igaz, a szubzsánerrel foglalkozó dolgozatok közel minden számában felrémlenek. A lap a walesi Swansea Egyetem gondozásában jelenik meg, és szakfolyóiratról lévén szó, a *Magazine*-nal szemben már kizárólag tanulmányokat és kritikákat közöl.

Érdekességként megemlíthető még a gőzpunk – itt már a szubkultúráról van szó – kreációk végtelenül látványos tárházát jelentő, a Dr. Grymm és Barbe Saint John neve alatt megjelent *1000 Steampunk Creations: Neo-Victorian Fashion, Gear, and Art*⁶⁵ című kötet, amely a néhány elhanyagolható szövegblokkon túl kizárólag steampunk szerkesztetek, divatcikkek, kiegészítők és műalkotások ábráit tartalmazza, az összes elképzelhető képzőművészeti ágra kiterjedően.

63 SZEDLÁK Ádám, *Sosevolt múlt – Steampunk Magazine*, Worldshots, 2007. június 10. = <http://worldshots.hu/2007-06/sosevolt-mult-steampunk-magazine/>

64 *Neo-Victorian Studies* = <http://www.neovictorianstudies.com/>

65 DR. GRYMM – BARBE SAINT JOHN, *1000 Steampunk Creations: Neo-Victorian Fashion, Gear, and Art*, Quarry Books, London, 2011.

1. 5. A STEAMPUNK MŰFAJKÖZI MEGKÖZELÍTHETŐSÉGE – PÁRHUZAMOK ÉS ELLENTÉTEK

Ahogy az az 1.3. alfejezetben felsorakoztatott irodalomtudományi dolgozatoknál megfigyelhető volt, a gőzpunk szinte kizárólag két szövegtípus mellett, azokkal párhuzamba állítva vagy azokból következően került értelmezésre. Az alternatív történelemről és a cyberpunkról van szó.

A cyberpunk és a steampunk egymáshoz fűződő viszonya egyfajta mostoha apa–fiú kapcsolat, tele levethetőhöz hasonlókkal és meredeken szembenálló ellentétekkel. Az előbbi felforgató és elbizonytalanító hatásához nem fér kétség, hiszen a hozzá képest időben korábbi, a technológia megváltó hatalmában bízó, cselekményüket mégis sokszor biztonságos távolba helyező, stabil science fiction világok helyett nem pusztán kietlen disztópiává festette át a jövőt, hanem a már általunk is használt technológiák kereteinek ok-okozatilag is könnyen követhető kitérésével ijesztően közelítette azt. A mesterséges intelligenciával szemben titáni harcot vívó hackerek működése nagyban megváltoztatta, mondhatni kifordította kereteiből az identitásról és a világról alkotott korábbi képünket.

Gyuris Norbert már emlegetett tanulmányában a cyberpunk–steampunk szembenállásáról értekezik. Az előbbi közege kapcsán mondja, hogy ott:

a globális vállalati és bűnözői szféra behálózza az egész földet, újrakolonizálja a fogyasztói társadalom egyes szegmenseit, és mindezt a nem is oly távoli jövőbe helyezi [...]. [Míg az utóbbi] a múlt fantasztikus lenyomatának bizonyul, ahol nem a lehetséges jövő, hanem a lehetséges múlt alternatívája a kiindulópont [...], [telítve] a huszadik század és a harmadik millennium kezdetének legtöbb társadalmi, szociális, kulturális és (egzisztenciál)filozófiai kételyé[vel].⁶⁶

A cyberpunk a közeljövő szimulációktól áthatott – világok a világban – univerzumát vázolja fel, melyben a teremtő embert rabul ejtheti, kijátszhatja, sőt akár létének értelmét is megkérdőjelezheti az általa teremtett intelligencia. Az informatika és a biotechnológia románcából fogant kiborgok kora ez, melynek éppúgy a

⁶⁶ GYURIS, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben*. Alasdair Gray: *Poor Things*, 219–220.

társadalom peremterületeiről érkezik a hőse, mint teszi azt az irodalom frontján a cyberpunk műfaj maga. S amíg az előbbi a mindenséget behálózó, sokkal inkább technológiai, mintsem emberi alapú multinacionális cégek ellen vívja harcát, addig az utóbbi is saját anarchikus módszereivel bontja meg az addigi mainstreamet; keresi a helyét. A világ jegyeit az irányzatot jelölő fogalom is magába foglalja. A *cyber-*, mint gépi és mesterséges alapú, az embert bio- és nanotechnológiával feljavító, drogokkal a racionalitás és a stabil érzékelés határain túlra juttatott társadalom, vegyítve – vagy talán inkább tovább mélyítve – a *-punk* marginalizált, felforgató tónusával.⁶⁷

A nosztalgiával átitatott steampunk ezzel szemben a múltba tér vissza,

és olyan technológiai újítások köré szövi az eseményeket, amelyeket az adott kor technikai szintje nem tesz lehetővé. A kibernetika világát felváltja a tág értelemben felfogott gőzerő, valamint a mechanikus, rugóvezérlésű találmányok kora.⁶⁸

Az idézett szakaszt követően Gyuris *A gépezet* – éppen azt a művet, amelynek apropóján a kutatók a legfeszesebben kötik a steampunkot a cyberpunkhoz, nem véletlenül – hozza fel annak demonstrálására, hogy a két vonal egymásnak merő ellentéte.

A cyberpunk pesszimista, sötét, alvilági ellenkultúrája, a löporos hordó gyutacsaként viselkedő lázadó fiatalok attitűdje, a mindent felforgató agresszió nem jellemző a steampunk karaktereire. Ópiumfüggők, a *perpetuum mobile* megszállottjai, kalózkodók, szerencsejátékosok, felfedezők, örültek és kékharisnyák népesítik be a steampunk regényeket, amelyek az elektronika helyett a mechanika törvényeire épülnek.⁶⁹

A citált fejtegetést olvasva mindazonáltal egyfajta belső szembenállás, mondhatni paradoxon fedezhető fel, hiszen annak ellenére, hogy Gyuris szövege hibátlanul rajzolja meg a gőzpunk kontúrjait, az arra irányuló törekvése, hogy a steampunkot a cyberpunk ellentétéként mutassa be, önmaga cáfolatává válik. *A gépezet* – és vele sok más steampunk regény – sztorija hiába kerül a múltba, a téma és a probléma lé-

67 Vö. Thomas FOSTER, *Cyberculture = The Oxford Handbook of Science Fiction*, 421–433.

68 GYURIS, *I.m.*, 222.

69 *Uo.* (Kiemelés az eredetiben.)

nyegében ugyanaz marad. A társadalom peremterületéről érkező karakter – legyen az hacker vagy felfedező, anarchista punk vagy kalóz –, aki az elnyomó, emberfeletti hatalmat, a mesterséges intelligencia által fenntartott szimulált univerzumot vagy az alattvalóit rabságban tartó királynő uralta világbirodalmat úgy bojkottálja (egy vírussal vagy éppen egy hajónyi lőporos hordóval), hogy előtte kellőképp bedrogozza magát (stimulánsokkal vagy ópiummal), nagyon hasonló forgatókönyvnek tűnik. Sőt, a konfliktus múltba való áthelyezésével a steampunk univerzumokban még az a probléma sem igazán áll fenn, hogy ne lennének elérhetőek hasonló szupereszközök és lehetőségek, hiszen Dr. Loveless óriástarantulája vagy a *Leviatán*-trilógia barkácsainak gőzhajtású lépegetői ugyancsak komoly pusztításra képesek. A cyberpunk által vizionált jövőbeli társadalom bizonyos problémái értelemszerűen kiesnek, de helyette ott vannak a viktoriánus kor sajátjai, gondoljunk csak a gépromboló ludditákra, a rabszolgasorban tartott feketékre vagy a korabeli feministák (a szüfrassetek) küzdelmére a női emancipációért. Az pedig, hogy a pesszimista hackerekkel szemben a steampunk hősök kissé vígabban teszik a dolgukat, nem érvényes a szubzsáner egészére, csupán annak nosztalgikus válfajára. A melankolikus gőzpunk hősei lényegében ugyanazzal az attitűddel bírnak, mint a cyberpunk hackerek.

A másik meghatározó műfaj, amely felől a gőzpunk megközelíthető, s amely felől egyszersmind magyarázható, az alternatív történelem. Az allohistorizmus mint zsáner s egyben nem hagyományos történelemszemléleti mód⁷⁰ talán legjelentősebb kutatója, Gavriel D. Rosenfeld ekként határozza meg az irányzatot:

A történeti tényeknek ellenszegülő, kontrafaktuális (*counterfactual*) történelmi spekuláció műfaja, amely „alternatív történetírásként” ismert, szinte a semmiből tűnt fel a legfiatalabb történész generáció körében, leginkább az elmúlt évtizedben, hogy a történeti vizsgálódás legtermékenyebb területévé váljon. Az alternatív történelem számtalan meséje, elegánsabb megnevezéssel élve „alternatív történeti narratívák” (*allohistorical narratives*) az utóbbi években jelentek meg igen széles témakörben: a náciák megnyerték a II. világháborút, nem került sor az amerikai függetlenségi háborúra, Jézust nem feszítették keresztre, a Dél megnyerte a polgárháborút, az atom-

70 Vö. SZÉLPÁL LÍVIA, *A történelem jövője: bevezetés egy nem hagyományos történetírás (unconventional history) elméletébe*, Aetas, 2007/1, 145–146.

bombát nem dobták le Japánra, Hitler megszökött és bujkál a háború után, és még több ezekhez hasonló téma.⁷¹

Az alternatív történelmi regények legjava olyan meghatározó történelmi események – Rosenfeld szerint *divergáló/divergencia*-⁷², H. Nagy Péter meghatározásában *neuralgikus pontok*⁷³ – megváltoztatásával építi fel saját alternatív s egy-szersmind párhuzamos univerzumát,⁷⁴ melyek kimenetele vagy nagyon kevésen – mondhatni a puszta véletlenül – múltott, vagy a fennálló lehetőségek egymáshoz képest merőben más eseménysorozatot vontak volna maguk után. Erre egytől egyig remek példák a Rosenfeld által felsoroltak, magyar vonatkozásban pedig Hegedűs Orsolya hívja fel figyelmünket⁷⁵ arra a talán legfrappánsabb divergenciapont-sorozatra, amelyet az *István, a király* című rockoperában vonultat fel Torda, a sámán:

Mohácsnál győzni fogunk,
Dózsa lesz György királyunk,
Nagyhatalom századokon át.

71 Gavriel D. ROSENFELD, *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha ...?” Elmékedések az alternatív történetírás szerepéről*, ford. SZÉLPÁL Lívia, Aetas, 2007/1, 147. (Kiemelések az eredetiben.)

72 *Uo.*, 151. – Rosenfeld a kisebb és nagyobb horderejű múlthasadásokat is divergáló pontoknak (point of divergence) nevezi. Noha a magyar szakirodalom átvette a Szélpál Lívia fordításában szereplő formát, szerencsésebbnek tűnik a divergenciapont használata, mivel nem maga a pont divergál. Az észrevétel Mekis D. Jánostól származik, és a jelen kötet szerzőjének disszertációs dolgozatáról készített opponentúrában szerepel. A témában publikált korábbi dolgozatainkban mi is a divergáló pont formát alkalmaztuk, jelen monográfiában azonban már nem így járunk el.

73 H. NAGY Péter, *Imaginárium IX. SF: A képzelet mesterei*, Opus, 2009/2, 27. – H. Nagy a sorsfordító történelmi eseményeket értékeli neuralgikus pontokként, pl. egy-egy háború kimenetelét.

74 H. NAGY Péter, *A sokvilág-elmélet filmes alkalmazásai*, Opus, 2012/6, 49. – Noha H. Nagy írása elsősorban a Hugh Everett sokvilág-elméletére alapozó filmekről értekezik, a tézis az alternatív történelmi világokkal is kapcsolatba hozható.

75 HEGEDŰS Orsolya, *Alternatív történelmi fantasy (Gáspár András: Ezüst félhold blues) = Uő, A mágia szövedéke. Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.*, Parazita könyvek 8., Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2012, 134. – A fejezet mélyrehatóan taglalja az alternatív történelmi regény műfaját, annak jellemzőit, kialakulását, expanzióját, s a legmeghatározóbb világirodalmi művek bemutatása mellett a címben foglalt magyar regény elemzését is elvégzi.

Rákóczi világot hódít,
Kossuthal valóra válik
A Duna-menti Köztársaság.⁷⁶

A közismert sorok közül az utolsó kettő alternatív történelmi telítettségét tovább erősíti Pintér Bence és Pintér Máté koprodukciója, *A szivarhajó utolsó útja*,⁷⁷ mely ifjúsági és allohistorikus kalandregényként épp a Duna-menti Köztársaság sikeres létrejöttére építi fel alternatív univerzumát.

A „mi lett volna, ha?” kérdése azonban a fentiekben túl kétségkívül alapot szolgáltat a steampunk szubzsánerhez is, hiszen ha felelevenítjük például a már sokat emlegetett alfaművet, *A gépezet*, úgy konstatálhatjuk, hogy az is e kérdés mentén bontakozik ki: Mi lett volna, ha Charles Babbage-nek sikerül megépítenie gőzhajtású számítógépét? Könnyen lehet, hogy pontosan az, amit a Gibson–Sterling-mű elénk tár: egy teljes gőzzel robogó steampunk világ. Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiája ezen túl annak lehet remek példája, hogy miként lehetséges divergenciapontok egész sorát módosítani. A regény főhőseinek ténykedése nyomán az első világháború egynehány, önmagában kisebb jelentőségű eseménye alakul másként, mint történt az a mi világunkban, ezek összhatása azonban már egy egészen más befejezést előlegez meg. Innen nézve *A gépezet* és a *Leviatán*-trilógia joggal tartathatók alternatív történelmi regényeknek is.

Noha a műfajt magát nem nevezi meg, Gyuris Norbert is pontosan körülhatárolja azt – a Gray-regény apropóján – vonatkozó tanulmányában:

A lineáris történetmondás hézagaiba, annak fragmentált szerkezetében húzódó térszonalakba utólag beleírt, de lehetséges történet. A steampunk történelmi jellege az újírás ezen vonásával jellemezhető legjobban; kiindulópontként a történelem egyik kora szolgál, és olyan modellt alkot, amely lehetővé teszi, hogy az írói fantázia lehetséges mikrotörténetekkel népesítse be az egyébként történetileg hiteles (nek lát-szó) metanarratívát. Ennek azonban a gyökerei elsősorban nem a steampunk, hanem a posztmodern regény öntükröző és fiktív történetírási stratégiájában keresendők.⁷⁸

76 SZÖRÉNYI Levente – BRÓDY János, *Véres kardot hoztam = István, a király. Rockopera* [Audio CD], Hungaroton Records Kft., Budapest, 1993.

77 PINTÉR Bence – PINTÉR Máté, *A szivarhajó utolsó útja. Fejezetek a Duna-menti Köztársaság történetéből*, Agave Könyvek, Budapest, 2012.

78 GYURIS, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things*, 223.

Gyuris szavai határozottan összecsengenek Peter J. Stockwell megállapításaival, akire az alternatív történelem, a steampunk és a posztmodern rokonításakor – a második alfejezetben említett – Matt Hills is hivatkozott.

A gőzpunkról tehát a fentiek összegzéséként megállapítható, hogy az a spekulatív fikciós cyberpunk irányzat és az alternatív történelmi műfaj tulajdonképpeni ötvözete, mely magán hordozza azok jellemzőit és világépítési stratégiáit is.

1. 6. A STEAMPUNK A MŰFAJOK ÉS ALMŰFAJOK HÁLÓJÁBAN – ZSÁNEREK ÉS SZUBZSÁNEREK GENEALÓGIÁJA

Mint azt az iménti szakasz egyértelművé tette, a gőzpunk az alternatív történelem és a cyberpunk „leszármazottjaként” egyaránt felfogható. A műfaji családfa azonban igen sokfelé burjánzott, a mi kereteink pedig nem teszik lehetővé, hogy az „ősöket” és a „féltestvéreket” is behatóan vizsgáljuk. Előbbiekről csupán annyit jegyezni meg, hogy bár mindkettő a sci-fi részeként/alműfajaként van számon tartva, mégis ha egy képzeletbeli science fiction skálán kellene elhelyeznünk őket, úgy annak ellentétes pólusaira kerülnének; az egyik oldalt „hard (kemény) science fictionnek”,⁷⁹ a másikat „soft (lágy) science fictionnek”⁸⁰ nevezik. A két ellentétes pólust jelölő kifejezés a természettudományok és a társadalomtudományok szembeállításából ered. A természettudományos szakaszon értelemszerűen a technológiákra, az egyes eszközök felhasználhatóságára és a fizika, kémia, biológia szabta keretek korrekt betartására esik nagyobb hangsúly, míg a társadalomtudományi szakaszon elhelyezhető szövegek nagyobb – vagy kizárólagos – teret hagynak az antropológiának, szociológiának, pszichológiának és politológiának, a jellemek és a társadalom berendezkedésének kifejtésén túl pedig a spekulációknak is. A két pólus közti határ nincs határozottan meghúzva, ezért az egyes műveket nem egyszerűen csak a „kemény” vagy a „lágy” kategóriákba lehet besorolni, hanem inkább a kettő közötti szélesebb skálán helyezhetők el.⁸¹ Innen nézve az alternatív történelem egyértelműen a „lágy” oldalra kerülne, hiszen ezek a művek a legtöbb esetben alig – vagy egyáltalán nem – ejtenek szót tudományos kérdésekről, míg a cyberpunk már sokkal inkább a „hard” pólus felé közelít (azért csak közelít, mert egyes értelmezések szerint ez az irányzat is legfeljebb a határon volna elhelyezhető).⁸² A steampunk a fentiekből „vont átlag” szerint tehát a „lágy” térfélre kerülne.

79 Vö. *Hard SF* (szócikk), The Encyclopedia of Science Fiction = http://www.sf-encyclopedia.com/entry/hard_sf

80 Vö. *Soft SF* (szócikk), The Encyclopedia of Science Fiction = http://www.sf-encyclopedia.com/entry/soft_sf

81 A „hard” mellett a „soft” sci-firől is értekeznek: Gary WESTFAHL, *Hard Science Fiction* = David SEED (szerk.), *Companion to Science Fiction*, Blackwell Publishing, London, 2008, 187–201; főként: 188–189.

82 Vö. *Soft SF* (szócikk), The Encyclopedia of Science Fiction = http://www.sf-encyclopedia.com/entry/soft_sf

A cyberpunk és az alternatív történelem azonban már a korábban lejegyzettek szerint sem csupán a sci-fi felől közelíthető meg – mondhatni ezek sem egyetlen „szülőitől” eredeztethetőek –, hiszen mindkettőt jellemzik a posztmodern különböző szövegalkotási stratégiái. Ezt a megállapítást erősíti és építi tovább H. Nagy Péter írása, amely, noha alapvető szándéka szerint pusztán Németh Zoltán *A posztmodern magyar irodalom hármass stratégiája* című könyvéhez fűz kritikai megállapításokat, a kontextus⁸³ révén negyediknek számító stratégia lényegének kifejtésével megkerülhetetlen hivatkozási alappá válik. *A negyedik*⁸⁴ című kritika felhívja a figyelmet arra, hogy amennyiben „a posztmodern szerzők műveiben keverednek a populáris és az elit irodalom kódjai”,⁸⁵ és hogyha a posztmodern „nyelvjátékra összpontosító technikája vált leginkább alkalmassá arra, hogy az ún. populáris regiszter elemeit magába ötvöz[ze]”,⁸⁶ úgy a „spekulatív fikció műfaji spektrumába tartozó zsánerekből a sci-fi, a fantasy és az alternatív történelmi regény feltétlenül részét képezheti egy [olyan] vállalkozásnak”,⁸⁷ amely a posztmodern fundamentális szervezőelemeinek ered a nyomába. Utóbbi hatása tehát nemcsak hogy jelen volt az irodalmi peremen, hanem maga az irodalmi perem vált a posztmodern negyedik alappillérvé.

A steampunk tulajdonképpeni „féltestvéreiként” volnának felsorakoztathatóak azok az irányzatok, amelyek ugyancsak a cyberpunkból alakultak ki. Ezek legjaváról elmondható, hogy a gőzpunkkal ellentétben egész szűk alkotói bázissal s ebből adódóan kevés művel rendelkeznek, az esetek többségében pedig egyfajta fellángolásoknak tekinthetők. Mindegyik irányzat megnevezése magába foglalja az eredeti fogalom *-punk* tagját, a konvenciók felforgatásának kifejezésén túl önnön „származását” és kialakulásának generálóját is jelölve általa. A teljesség igénye és a fontossági sorrend jelölése nélkül ide tartoznak a következők:⁸⁸

83 A posztmodernizmus hármass stratégiája Németh Zoltán szerint a következő: korai posztmodern, areferenciális posztmodern és antropológiai posztmodern. Lásd: NÉMETH Zoltán, *A posztmodern magyar irodalom hármass stratégiája*, Kalligram, Pozsony, 2012, 15.

84 H. NAGY Péter, *A negyedik. Kiegészítés Németh Zoltán A posztmodern magyar irodalom hármass stratégiája című könyvéhez* = Uő, *Alternatívák*, 283–303.

85 NÉMETH, *I.m.*, 12.

86 *Uo.*, 33.

87 H. NAGY, *A negyedik* = Uő, *Alternatívák*, 296.

88 Vö. BOULD, *Cyberpunk = Companion to Science Fiction*, 217–218; illetve SÁNTA Szilárd, *Volt egyszer egy cyberpunk* = Uő, *Mesterséges horizontok*, 26.

- ❖ *Bad girl Cyberpunk* (rosszlányok cyberpunkja) – a Misha, Lisa Mason és Melissa Scott alkotta női cyberpunk-írótrío munkássága.
- ❖ *Ciderpunk* (almaboros punk) – a nyugat-angliai kocsmarock irodalmi manifesztációja.
- ❖ *Cowpunk* (tehenéspunk) – a western regények újjáélesztését tűzi ki célul, új sajátosságokkal telítve azt.
- ❖ *Dreampunk* (álopunk) – az alkímia és az okkultizmus egyéb jegyei mellett elsősorban az álmokra koncentrálnak; a szövegek álomlogikát használnak, ami a teljes kiszámíthatatlanságot is magával von(hat)ja. Az egyes álmok magyarázatai különböző klasszikusokból, mesékből és álmoskönyvekből erednek.⁸⁹
- ❖ *Elfpunk* (tündepunk) – a fantasyn belül elsősorban a tolkieni jellegzetességekkel bíró heroikus/epikus high fantasy reneszánsza vagy épp ellentétpárja kíván lenni, urbánus, technicizált közegben.
- ❖ *Gothpunk* (gótpunk) – a gótikus rémtörténetek és a science fiction keveréke. Előbbiből a szörnyeket, a mitológiát és akár a mágiát is áttemeli, utóbbi segítségével pedig tudományos magyarázatot szolgáltat ezekre. Jó példa a vámpírok létrejöttének magyarázata egy vérbajra alapozva.⁹⁰
- ❖ *Greenpunk* (zöldpunk) – a jövő vagy a múlt világi helyett a jelenben játszódik; az irányzat a technológia tudatosan Föld- és természetbarát eszközeivel látja el társadalmát, felfüggesztve a környezetszennyezést.⁹¹
- ❖ *Mythpunk* (mitikus punk) – Catherynne M. Valente író nő megnevezése azon posztmodern műveire, amelyeket mitikus és mesés elemekkel telít.⁹²
- ❖ *Nowpunk* (mostpunk) – Bruce Sterling kifejezése azokra a hacker-tematikájú kötetekre, amelyek a jelenünkben játszódnak.⁹³
- ❖ *Ribofunk* – Paul di Filippo terminusa saját, biotechnológián alapuló műveire.

89 Vö. *What is dreampunk?*, Dreampunk.me = <http://dreampunk.me/blog/what-is-dreampunk/>

90 Vö. *Gothpunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/16462937-sf-sub-genre-definitions-gothpunk>

91 Vö. *Greenpunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/2445099-sf-sub-genre-definitions-greenpunk>

92 Vö. Catherynne M. VALENTE, *Marija Morevna és a Halhatatlan*, ford. KLEINHEINCZ Csilla – HALASI Zoltán – RAB Zsuzsa, Ad Astra, Budapest, 2012, fülszöveg.

93 Vö. *Nowpunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/2435343-sf-sub-genre-definitions-nowpunk>

- ❖ *Splatterpunk* (loccsanó punk) – vérgőzös, horrorszereű művek; Clive Barker, Joe Lansdale és John Shirley írásai tartoznak ide.

Az előbbiekkal szemben jóval több szerzőt megmozgató, így gyümölcsözőbb leágazásoknak bizonyultak a következők:

- ❖ *Biopunk* – a cyberpunk technológiai szingularitáson alapuló jövőképe helyett a biopunké a szintetikus biológia és a felgyorsult biotechnológia mentén szerveződik. Amíg az előbbiben hackerek, addig az utóbbiban biohackerek tevékenykednek, akik a virtuális világok szoftverei helyett az élő szervezetek DNS-ét manipulálják, nem egy esetben mutánsokat hozva létre.⁹⁴ A Gyuris Norbert által taglalt cyberpunk–steampunk ellentétpár helyett talán szerencsésebb volna cyberpunk–biopunk szembenállásról beszélni.
- ❖ *Nanopunk* – a biopunkkal rokon irányzat, amely a nanotechnológiában rejlő lehetőségek különböző mélységű kihasználása mentén építi fel világait.⁹⁵

Az alternatív történelem vonalán hasonló leágazások nem találhatók. Ott az egyes regényeket legfeljebb aszerint osztályozhatnánk, hogy mely korban is helyezhető el azok múlthasadása.

Érdekességként megemlíthető a történelmi regények bizonyos jellegzeteségeinek rokonsága az alternatív történelmi regényekkel, valamint a steampunkkal, ezekre ugyanis éppúgy érvényes Gyuris Norbert fentebb már citált megállapítása: „A lineáris történetmondás hézagaiba, annak fragmentált szerkezetében húzódo törésvonalakba utólag beleírt, de lehetséges történet.”⁹⁶ A történelmi regények végig fikcióval telítik a történelmet, főként azokon a szakaszokon, ahol az egyik ismert történelmi eseménytől eljutnak a másik ismert történelmi eseményig; ezeket akár stabil divergenciapontoknak is nevezhetnénk. Innen nézve lényegében a történelmi regények is alternatív történelmi művekké válnak, hiszen a kitöltött hézagokban a múlt egy lehetséges variánsát vázolják fel.⁹⁷

94 Lásd még: *Biopunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/2435338-sf-sub-genre-definitions-biopunk>

95 Lásd: *Nanopunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/2435343-sf-sub-genre-definitions-nanopunk>

96 GYURIS, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things*, 223.

97 A történelmi regények alternatív történelmi jellege kapcsán részletesebben lásd: BAKA L. Patrik, *Mi lett volna, ha. Magyar földön Afrikában...*, 107–108.

Az eredők és a párhuzamosan kialakult irányzatok taglalása után térjünk vissza a steampunkhoz, az ebben rejlő lehetőségek skálája ugyanis oly szélesnek bizonyult, hogy a cyberpunk által generált szubzsánerek legjavával ellentétben nemcsak hogy a folyamatos térnyerés lett a jellemzője, hanem a belőle kiinduló, újabbnál újabb leágazások is, melyeket idézőjelesen akár „al-almúfajokként” is emlegethetnénk.

Ezek felsorakoztatása előtt azonban érdemes még szót ejtenünk a *proto-steampunk* kategóriáról, ahová azok a művek tartoznak, amelyek bár még az almúfaj deklarálása előtt keletkeztek, annak jellegzetességeit valamilyen mértékben mégis magukon hordozzák. A szakirodalom elsősorban azokat az opusokat sorolja ide, melyek a science fiction előfutárainak vagy megteremtőinek is számító 19. századi tudományos fantasztikus románcokhoz nyúlnak vissza, azok újraírásai, átértelmezései. A proto-steampunk művek közé tartozik Christopher Priest *The Space Machine*⁹⁸ című műve, amelyben H. G. Wells jelenik meg rekurziós szerepben, Michael Moorcock már említett *Jerry Cornelius*-sorozatának egyes kötetein túl a szerző *Oswald Bastable*-trilógiája is,⁹⁹ mely az edwardiánus éra optimista technológiafelfogását hordozza magán, továbbá Ronald W. Clark *Queen Victoria's Bomb*¹⁰⁰ című kötete, de ide tartozik a már említett *The Wild Wild West* című sorozat is 1965–69-ből. Más megközelítésben, ha az időbeli távolság ellenére nem függesztjük fel jelenkori olvasási normáinkat, a 19. századi klasszikus szerzők, Mary Shelley (*Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* [1818]),¹⁰¹ Jules Verne (*Utazás a Föld középpontja felé* [1864], *Utazás a Holdba* [1865], *Nemo kapitány. Húszezer mérföld a tenger alatt* [1870], *Utazás a Hold körül* [1870])¹⁰² és H. G. Wells (*Az időgép* [1895], *Szörnyetegek szigetén / Dr. Moreau szigete* [1896], *A lát-*

98 Christopher PRIEST, *The Space Machine*, Harper & Row, New York, 1976.

99 Michael MOORCOCK, *The Warlord of the Air*, Ace Books, New York, 1971; Uő, *The Land Leviathan*, Doubleday, New York, 1974; és Uő, *The Steel Tsar*, London, 1981.

100 Ronald W. CLARK, *Queen Victoria's Bomb*, Jonathan Cape, London, 1967.

101 Mary SHELLEY, *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz*, MEK = <http://mek.oszk.hu/02700/02735/02735.htm>

102 Jules VERNE, *Utazás a Föld középpontja felé*, MEK = <http://mek.oszk.hu/05300/05388/05388.htm>; Uő, *Utazás a Holdba*, MEK = <http://mek.oszk.hu/00500/00521/html/>; Uő, *Nemo kapitány. Húszezer mérföld a tenger alatt*, MEK = <http://mek.oszk.hu/00500/00524/00524.pdf>; Uő, *Utazás a Hold körül*, MEK = <http://mek.oszk.hu/00500/00521/html/>

hatatlan ember [1897], *Világok harca* [1898])¹⁰³ művei szintén olvashatók proto-steampunk alkotásokként.¹⁰⁴

A gőzpunk művek körülhatárolása kapcsán Gyuris Norbert a következőket írja:

A steampunk talán egyik legfontosabb tulajdonsága, hogy a steampunk fikciót jellemzően nem a regényírók szerzik [...], hanem az értelmezői közösségek értékelik át a korábban megjelent SF írásokat és sorolják a steampunk műfajába.¹⁰⁵

Noha a mondat első szakaszát elvethetjük, hiszen ennek éppen az ellentétét igazolja a szubzsáner alakulástörténete – Gyuris mindazonáltal nem követett el hibát, írásának idejében megállapítása helytálló volt, hiszen az irányzat akkor jórészt stagnált –, az átértékelést említő rész azonban tökéletesen lefedi a proto-steampunk kategóriába való besorolás irányelveit.

Alább azok az ágazatok következnek, melyeknek bár a gőzpunk az alapja, világepítésük egynéhány pontján ilyen-olyan mértékben mégis elkanyarodnak attól. Noha a szigorú megközelítés szerint ezek az al-alműfajok mind önálló kategóriát alkotnak – a steampunk alap gondolata által generált irányzatok közel átláthatatlannak tetsző hálóját –, az egyes művekben egymással és a gőzpunkkal való gyakori találkozásuk azonban tovább erősíti az összetartozásukat. E kategóriákat két nagyobb csoportra oszthatjuk:¹⁰⁶

103 H. G. WELLS, *Szörnyetegek szigetén – Dr. Moreau szigete*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1990; Uő, *A láthatatlan ember*, MEK = <http://mek.oszk.hu/02500/02521/02521.htm>; Uő, *Világok harca*, MEK = <http://mek.oszk.hu/03000/03018/03018.htm>

104 Vö. VANDERMEER – CHAMBERS, *The Steampunk Bible*, 16–48.; és *Steampunk* (szócikk), *The Encyclopedia of Science Fiction* = <http://www.sf-encyclopedia.com/entry/steampunk>. A hivatkozott anyagokból átemelt tételek némelyike bizonyos tekintetben megkérdőjelezhetőnek tetszik, hiszen Wells *Az időgép* című regénye mindenekelőtt az időutazásos sci-fi, a *Világok harca* pedig az inváziós SF alapműve, a bennük szereplő, immár retrofuturistának tételezhető technológiák révén azonban elhelyezhetővé válnak a proto-steampunk korpuszában is.

105 GYURIS, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben*. *Alasdair Gray: Poor Things*, 208–209.

106 A felsorakoztatott irányzatok bemutatását lásd: VANDERMEER – CHAMBERS, *The Steampunk Bible*, 54–55.; OORAH, *SF Sub-Genre Definitions*, Wattpad, 2016. augusztus 24. = <http://www.wattpad.com/story/616257/parts>; *The Encyclopedia of Science Fiction* = <http://www.sf-encyclopedia.com/>.

I. Azok az irányzatok, melyek a gőzpunktól technológiai kortörésükben különböznek:

- ❖ *Stonepunk* (kőpunk) – a kőkorszak neolitikus forradalmára alapoz, minden a kő felhasználásával történik. Akár olyan „fejlettségű” kőkor is kialakulhat, mint amilyen a *Frédi és Béni, avagy a két kőkorszaki szaki* (*The Flintstones*)¹⁰⁷ című rajzfilmsorozat világa. Ez utóbbi a válfaj tulajdonképpeni klasszikusa.
- ❖ *Bronzepunk / sandalpunk* (bronzpunk / sarus punk) – a teljes antik korra, az akkor virágzó társadalmak működésére és a technológiáikban rejlő, felpörgethető lehetőségekre alapoz. Kimagasló válfaja a *latinpunk*, ahol a Római Birodalom tovább él, saját társadalmi berendezkedésével és elvrendszerével, de merőben újszerű technológiákkal. E-mailező legátusok, lézerfegyveres gladiátorok, mechanikus utcalányok és rabszolgák jellemzik. A jövőbe is áttranszponálható, ha a társadalom a római útra tér vissza. Remek példa Suzanne Collins nagysikerű trilógiája, *Az Éhezők Viadala*,¹⁰⁸ ahol a gyerekgladiátorok arénaküzdelmén, a hánytató lakomákon és az elvégzendő munka szerint szektorokba rendezett rabszolgákon túl még az uralkodó réteg karaktereinek neve is a római világot eleveníti fel.
- ❖ *Candlepunk / middlepunk / castlepunk* (gyertyás punk / középkori punk / várpunk) – a felturbózott középkor; lovagok, királyok és szerzetesek konferenciahívásai. Alá rendelhető a *dungeonpunk* (kazamatapunk), melynél a candlepunk művekbe mágia vegyül és a *plaguepunk* (járvány- vagy pestispunk), ahol a futurista középkori történetek a járványokat és a pestis okozta pusztítást mesélik újra.
- ❖ *Clockpunk* (óraműpunk) – a gőzt pöfögő masinériák helyére az óraművek fogaskerék-technológiája kerül. A steampunkhoz képest elvileg időben is korábban játszódik, de sokszor azzal párhuzamosan találkozunk vele. A reneszánsz (ultra)technológiája, Leonardo da Vinci kora ez.
- ❖ *Piratepunk* (kalózpunk) – a történelem bármely korában játszódhat, noha a kalózkodás 17–18. századi aranykora a leggyakrabban választott időszak. Kulcsszavai: kalózélet, fosztogatás, szuperágyúk/lézerágyúk, rumos hangulat.

¹⁰⁷ *Frédi és Béni, avagy a két kőkorszaki szaki* (*The Flintstones*, Rendezők: Joseph BARBERA – William HANNA, Gyártó: Hanna-Barbera Productions, USA, 1960–1966.)

¹⁰⁸ Suzanne COLLINS, *Az Éhezők Viadala*, ford. TOTTH Benedek, Agave Könyvek, Budapest, 2009; *Uő, Futótűz*, ford. TOTTH Benedek, Agave Könyvek, Budapest, 2010; *Uő, A kiválasztott*, ford. TOTTH Benedek, Agave Könyvek, Budapest, 2011.

- ❖ *Teslapunk* – a feltaláló, Nikola Tesla nevéből eredeztetett irányzat. Az ide tartozó regényekben Tesla sikerrel használja fel az elektromos energiát, s alakítja át, teljesíti ki a viktoriánus és edwardiánus kori technológiát.
- ❖ *Edisonade* (edizonád) – a robinzonád kifejezésen alapuló meghatározás, mely úgy emeli központi figurává Thomas Alva Edisons, mint teszi azt a teslapunk Nikola Teslával. Edison találmányait a legelképezetőbb továbbgondolásokban láthatjuk itt.
- ❖ *Dieselpunk* (dízelpunk) – a steampunk eretneksége, melyben a gőzerőt a gázolaj váltja fel, amely az esetek többségében politikai és háborús nézeteltérésekkel jár. A dieselpunk művek java a két világégés között játszódik – a közeg jellege legalábbis ezt az érárt idézi. Az irányzat alá rendelhető a *decopunk* (krómpunk), mely a dieselpunk felújított változata, de a gépek felújításának értelmében. Itt a fémes tompaságot a króm csillogása váltja fel.
- ❖ *Transistorpunk / atompunk* (tranzisztor- és atompunk) – a második világháború utáni időszak, de még a digitális korszak előtt. Kulcsszavak: hidegháború, paranoia, kémhálózatok, besúgók, atomkor, Csernobil, űrutazás, Szputnyik.
- ❖ *Spacepunk* (űrpunk) – fejlett technológiával felszerelt, de a ma és a múlt politikai gondolkodásával és hierarchikus berendezkedésével bíró népek és fajok viadala.
- ❖ *Surprisepunk* (meglepipunk) – kiindulópontja – a történelem bármely időszakában – a meglepetés. A neandervölgyieké, amikor a tűz helyett az elektromosságot fedezik fel, a szerzeteseké, amikor az énekeikbe csempészett néhány új ütemmel beatboxolni kezdenek, vagy a tudósoké, akik az atombomba helyett megtanulnak fénysebességgel utazni.

II. Azok az irányzatok, melyek a gőzpunk-világ eltérő megközelítését adják:

- ❖ *Boilerpunk* (bojlerpunk) – az arisztokratikus steampunkra adott kékgalléros válasz. A boilerpunk irányzat a kétkezi munkások nehézségeire és élettapasztalataira épít, akik nap nap után szemet lapátolnak, hogy gőzzel lássák el a felsőbb rétegeket. De mindebből egy idő után elég lesz. Az ipari forradalmat más jellegű is követheti...
- ❖ *Gaslight romance* (gázlámpás románc) – a britek kifejezése a viktoriánus korban játszódó, azt idealizáló és futurizáló romantikus-nosztalgikus történetekre. Voltaképpen egy belső használatú kifejezés a gőzpunkra. Ugyanezt a terminust használják azonban a fantasy steampunk regényekre is, ahol a gőzhajtású technológia pusztán díszletként szolgál.
- ❖ *Mannerspunk* (módos punk) – leginkább a módos, elit társadalmi rétegek viszállyai, intrikája és a szereplők végeérhetetlen szópárbajai adják az irányzat keretét. No és persze a táncok, az estélyek és a csillogó udvarházak.
- ❖ *Raygun gothic* (sugárfegyveres gótika) – a retrofuturista, a krómmal díszített és a sci-fi filmekből ismert legkülönfélébb eszközök kerülnek elő átalakítva, gőzpunk formában. A névadás a legrégebbi filmekben látott spirálos, giccsesen csillogó lézergyverekre utal, melyek egy kis irányzatkeveréssel jól beolvadnak a közegbe.
- ❖ *Stitchpunk* (fércpunk) – a kézművesség egyes válfajainak keveredése a „csináld magad” (DIY) felfogással. Ezekben a művekben a takácsok, az esztergályosok, a drótosok és a stoppolók munkáin van a hangsúly. Remek példa a *9¹⁰⁹* című animációs film, ahol az egymást zsákcafatokból összevarró, kedves Frankenstein-babák mentik meg a világot.

109 9 (Rendező: Shane ACKER, Gyártók: Relativity Media – Starz Animation – Tim Burton Productions – Bazelevs Animation, USA, 2009. [9. 9.]

1. 7. A STEAMPUNK FAJTÁI ÉS TÖRTÉNETI STRATÉGIÁI

Az előző alfejezetben felsorakoztatott műfajközi és alműfajközi kapcsolatrendszer nem hiába nevezhető hálónak, hiszen amint arról már szó esett, a gőzpunk-világ megközelítései – de még a technológiai kortörések is – ilyen-olyan mértékben összefonód(hat)nak. Ahogy a teória szintjén az egyes irányzatok is előzményei vagy következményei egymásnak, úgy a művek történeti síkján az egyes technológiák és társadalmi változások is előzményként és következményként manifesztálódhatnak egy korábbi vagy későbbi stációhoz képest. E kapcsolatháló milyenségétől és feszességétől függetlenül azonban a történetsszerveződés ok-okozatisága, a világépítés megoldásai, illetve annak keretei alapján a steampunk eltérő fajtáit és történeti stratégiáit különböztethetjük meg.

A gőzpunknak Cory Gross értelmezése szerint¹¹⁰ voltaképpen két fajtája van, amelyeket Celeste Olalquiaga giccsmélettét¹¹¹ segítségével hívva különített el. Az egyik a *nosztalgikus steampunk*, amely optimista, hajlamos az idealizálásra és egyfajta romantikus szemléletet követ. Elsősorban a proto-steampunk művek sorolhatók ide, melyek jó része még hitt a technológiai fejlődés megváltó erejében. Közülük is a legmarkánsabb példa Jules Verne munkássága.

A másik lényegében az első ellentéte: a *melankolikus steampunk*. Ez elsősorban a gőzpunk-világ árnyoldalait domborítja ki; elveszti a pozitív megközelítés tónusát. Piszkos, szennyes, bűdös város és emberek, nyomorúság, szegénység jellemzik. Kétségkívül *A gépezet* a legjobb példa a melankolikus irányzatra, amely a cyberpunk által vizionált életterlen jövő után az életterlen múltat mutatta be.

A történeti stratégiák szerinti kategorizálást Gyuris Norbert is elvégzi:

A történeti steampunk (más néven *timepunk*) egyfajta alternatív történetírásként működik, valamely többé-kevésbé távoli korszakba helyezi a cselekményt; ennek számos változata létezik, amelyek nagyjából a kor és kultúra jellege szerint tagozódnak.¹¹² A fantasy steampunk ezzel ellentétben egy kitalált, fiktív világot állít össze a

110 Cory GROSS, *Varieties of Steampunk Experience*, Steampunk Magazine, 1. sz., 60–63. = <http://www.combustionbooks.org/downloads/SPM1-web.pdf>

111 Celeste OLALQUIAGA, *The Artificial Kingdom: A Treasury of the Kitsch Experience*, Pantheon Books, New York, 1998, főként 28–29, 68–74, 293. (Hivatkozás az eredetiben.)

112 <http://www.geocities.com/SoHo/9094/STEAM60.html> (Hivatkozás az eredetiben; az

fantasy szabályai szerint, miközben gőzerő hajtotta találmányok fűszerezik a gyakran varázslatra és mágiára épülő fiktív civilizációt.¹¹³

A teljességi igény apropóján még elmondható, hogy a történeti (historikus) gőzpunk cselekménye – a fogalom alapvető jelentéstartalmával szemben – a múlt mellett akár a jövőben is játszódhat, ha elkerüli a gőzenergiánál fejlettebb technológiák térnyerését, és helyettük végig gőzerőn alapuló eszközökkel oldja meg az emberiség problémáit, például az információtechnológia forradalmához szükséges lépéseket. Ezen felül még azok a regények is ide sorolhatók, amelyek társadalmi valamiféle világméretű probléma okán kénytelen a korábbi korok technológiáját előhalászni, hogy biztosítsa fennmaradását. Az ide vonatkozó kimagasló példa Paolo Bacigalupi Hugo-, Nebula- és Locus-díjas regénye, *A felhúzatós lány*,¹¹⁴ amelynek energiaválsággal küzdő, a miénkhez képest jövőbeni univerzumát Sánta Szilárd ekként mutatja be:

Az információs társadalom összes kutyúje eltűnt az ellenutópia világában, a stratégiailag legfontosabb minisztériumokon van ugyan néhány számítógép, a vállalatokban azonban pedálos számítógépeken dolgoznak, a légkondicionáló berendezések helyett pedig kurbis ventilátorok igyekeznek elviselhetőbbé tenni a hőséget. Időnként az olvasó úgy érezheti, hogy egy steampunk regényt olvas. [...] A fosszilis energiahordozók szinte elfogytak [...] az energiát ököl nagyságú lendrugókban tárolják, az energiátárolás a gazdaság egyik kulcskérdése.¹¹⁵

A fantasy steampunk művek jórészt teljesen nélkülözik a tudományos hátteret, ezekben a világokban ugyanis a gőzpunk pőfögése, fogaskerekes-viktoriánus öltözeke és masinériái csupán díszletnek számítanak; az irányzat életre hívásáért felelős regények szinte kizárólag így szerveződnek. A korábbi alfejezetek fényében szükséges megjegyezni azonban, hogy a historikus steampunkkal ellentétben, amely a műfaji genealógiában egyértelműen az alternatív történelem és a cyber-

oldal már nem elérhető.)

113 GYURIS, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben*. Alasdair Gray: *Poor Things*, 218–219. (Kiemelés az eredetiben.)

114 Paolo BACIGALUPI, *A felhúzatós lány*, ford. HORVÁTH Norbert, Ad Astra, Budapest, 2012.

115 SÁNTA, *Génhekkelt jövőképek: A felhúzatós lány = Uő, Mesterséges horizontok*, 111.

punk leszármazottja volna, a fantasy gőzpunk előzményeként már sokkal inkább a maga teljességében vett fantasy tűnik fel, ok-okozati eljárásai miatt is.

A fenti két történeti stratégián túl lehetséges harmadikként volna megemlíthető a variációk kategóriája, ahová az alműfaji és al-alműfaji kapcsolathálót szöveg-szinten is működtető regények kerülnének, igaz, ezek továbbra is besorolhatóak volnának a történeti vagy a fantasy ágak valamelyikébe. Variációkként említhetnénk a *Leviatán*-trilógia köteteit, amelyek a steampunkot a teslapunkkal és a biopunkkal keverik, de *A felhúzzhatós lány* is újra szóba hozható, hiszen elsősorban az is biopunk regény.¹¹⁶

116 Vö. *Steampunk* (szócikk), Wikipédia = <http://hu.wikipedia.org/wiki/Steampunk>

1. 8. A STEAMPUNK ALFÁI – AZ IRÁNYZAT HAJNALA

Az itt következő alfejezeteknek nem céljuk a mélységi elemzés – ezt a kereteik sem teszik lehetővé. Céljuk azonban szűkre szabottan bemutatni azokat a műveket, amelyek a gőzpunk létrejötténél, vagy az ahhoz vezető úton kulcsszerepet tölthettek be. Nem foglalkozunk a 19. század derekáig megjelent proto-steampunk szövegekkel, s nem térünk ki az 1995 utáni opusokra sem. A válogatásba bekerült kötetek esetében nem számított kritériumnak a magyar nyelvű fordítás, így az alábbiakban olyan művekről is szó esik, amelyek magyarul (még) nem érhetőek el. Kritériumaink közül az egyik a reflektáltság volt – elsősorban a fentebb bevont angolszász szakirodalom által –, a másik pedig az alműfaj kialakulásában és/vagy térnyerésében játszott meghatározó szerep. Hét szerző hat kötetéről lesz szó. Az első alkotás még az irányzat deklarálása előtt látott napvilágot, de sajátosan villantotta fel annak elemeit és kérdéseit. A következő három a steampunk fogalmát életre hívó kaliforniai írótírió tagjainak egy-egy regénye. Ezek után a szubzsáner expanziójáért felelős alfaműről értekezünk – ami magyarul is a legreflektáltabb –, zárásként pedig a gőzpunk-hagyomány első jelentősebb továbbvivőjének „három az egyben” kötetéről lesz szó.

1. 8. 1. KEITH ROBERTS: *GŐZKORSZAK. PAVANE*

Keith Roberts főműve, a *Gőzkorszak. Pavane (Pavane)*¹¹⁷ számos olyan kérdést vet fel, melyek révén még pontosabb elképzeléseink formálódhatnak a steampunkról. Az 1968-as keltezés és a gőztechnológia kiterjedt szerepeltetése az irányzat felől szemlélve proto-steampunk opusként teszi/tenné megközelíthetővé a könyvet, esetében azonban különbséget kell tennünk a gőztechnológián alapuló futurista áttörések és a gőzerő felhasználásának kényszerszerű kiterjesztése között.

A *Pavane*¹¹⁸ világában Tudor Erzsébet 1588-ban merénylet áldozata lett, Angliában beháborúk törtek ki, minek folytán a spanyol király, II. Fülöp nagy armadája

117 Keith ROBERTS, *Gőzkorszak. Pavane*, ford. HORVÁTH István, Metropolis Media, Budapest, 2018.

118 Az eredeti cím a 2018-as magyar fordításnál csak alcímként szerepel, a *Gőzkorszak* megnevezés pedig, bár a célközönség megszólításának tekintetében érthető, mint látni fogjuk, kissé félrevezető is.

könnyűszerrel győzelmet aratott a szigetek felett. Mindennek következményeként az Újvilág java spanyol uralom alatt marad, Anglia pedig nagyban kivette a részét a protestáns mozgalmak felszámolásában is Európaszerte, így maga is visszatér a katolikus egyház jogára alá. A mű tehát egyszersmind alternatív történelem is, sőt talán még inkább az, mint steampunk.

A *Pavane* egy olyan párhuzamos jelenben – az első tétel 1968-ban indul, tehát a kötet megjelenésének évében – játszódik, ahol a világ jó része a pápai trón kobaltszín zászlajának fennhatósága alatt áll. A társadalom feudális, a hűbéri hierarchia szerint szerveződik, ahol a ranglétra csúcsán, a koronás főket követően maga az egyházfő áll, a nemesség pedig még mindig a várfalak elérhetetlen magasából kormányoz. Noha az inkvizíciót felszámolták, utódszervezetének, a Lelki Üdvösség Bíróságának segítségével Róma püspöke vasmarokkal terelgeti a nyáját, amihez nagyban hozzájárul a technológiai fejlődés pápai rendeletek általi visszatartása:

Az 1910-ben kihirdetett pápai bulla, a *Petroleum Veto* százötven köbcentiméterben határozta meg a belsőégésű motorok megengedett hengerűrtartalmát. A közúti gőzösökkel szállítóknak azóta sincs versenytársuk. [...] [Jesse a] sebességmérőre pillantott. Óránként tizenöt mérföld, százötvenes fordulat. Kesztyűs keze megmarkolta az irányváltó kart. Városban legfeljebb tíz mérföld volt a megengedett sebesség [...].¹¹⁹

A *Pavane*-ben megjelenő, kiterjedt gőzgéphasználat tehát – melynek legjellegzetesebb szerkezetei a sínek nélkül közlekedő, áruszállításra használt lokomobilok, avagy gőzvontatók – a technológiai fejlődés törvényszintű hátráltatásának eredménye, s az említetthez hasonló bullák miatt nem nyerhet teret az elektromos vagy atomenergia sem. Az ilyesmit fekete mágiának és egyszersmind eretnekségnek tételezik, igaz, a homályban a klérus által felügyelt társadalomból kivonult peremcsoportok – a Letűnt Nép, a tündérek, akik az ősi természetvallásokat és az északi mitológia isteneit is szembeállítják az Egyházzal – csak a megfelelő alkalomra várnak, hogy rejtett, „mágikus” tudásukat szabadon engedjék. Több tételen át úgy tűnhet, a narratívának van/lesz egy fantasztikus rétege, ez azonban csak az alternatív univerzum nyelvi kifejezőmódjának a terméke, hiszen a mágia csupán az ismeretlen fejlesztéseket és a tudományokat, a tündér pedig a régi hithez visszatérő kívülállókat jelöli. A visszatartott fejlődés jóval áthidalhatatlanabbá teszi a távolsá-

119 ROBERTS, *Gőzkorszak*, 17.

gokat is – vö. 10–15 mile/h –, így Angliát és a világot is jóval markánsabb nyelvi és etnikai különbségek szabdalják fel.¹²⁰

Roberts műve rendkívül precízen vázolja fel a szerepeltetett szerkezetek működését és azok kezelésének módját, értve ez alatt a lokomobilokét éppúgy, mint a szemafortornyokét (optikai távírókét) is, melyek a „gyors” híradás funkcióját látják el, és az egész szárazföldet behálózzák.¹²¹ A könyv ezáltal, bár joggal pályázik a *historikus steampunk* státuszra, mégsem maradéktalanul az, hiszen a gőzerő kihasználása alig haladja meg a mi múltunk „gőzkorszakának” technológiai lehetőségeit. A *Pavane* nem pörgeti azt túl, nem hajt végre a gőz segítségével információtechnológiai forradalmat – ehelyett az iparit is felfüggeszti. Gyakorlatilag mellőzi azokat az elemeket, amelyeket a steampunk terminus -punk tagja volna hivatott biztosítani. Ilyenformán, bár vitathatatlanul allohistorikus műről van szó, amely alternatív szerkezeteket is szerepeltet, a proto-steampunk státusz megkérdőjelezhető lesz, s egyszersmind leszűrhetővé válik egy fontos tanulság: futurista fejlesztések nélkül nem beszélhetünk steampunkról.

A *Pavane* nyelvi dimenzióját tekintve *A gépezettel* rokonítható, hiszen a szöveg ahhoz hasonlóan gőzalapú retorikai megoldásokkal, hasonlatokkal él, ami nem kizárólagosan a steampunk szövegekre jellemző megoldás. Például:

Olyan hangosat dobant a szíve, mint egy gőzös, amikor a vezető megemeli a nyomást a hengerekben. [...] A jelzőkarok hangosan nyikorogtak és csattogtak odafent, saját ütemes zihálása úgy zakatolt, mint egy gőzgép.¹²²

A *Pavane* tételei önállóan is olvasható elbeszélésekként szerveződnek, melyek centrumában mindenkor más-más társadalmi háttérű szereplő áll (munkás, híradós, nemes, kibukott szerzetes stb.), ezek azonban a könyv végére egytől egyig összekapcsolódnak, hiszen ugyanazon a családfán válnak elhelyezhetővé, még ha nem is egyenes ági felmenőkként/utódokként. Mindez többszörös önreflexióként teszi értelmezhetővé a hatodik tétel központi alakjának, Eleanor úrnőnek a merengését is:

120 Vö. Brian W. ALDISS – David WINGROVE, *Trillió éves dáridó I–II.*, ford. NEMES Ernő, Cédrus – Szukits, Szeged, 1994, 450–451.

121 A szemafortornyokat kezelő Híradósok Céhe egyfajta állam az államban, belső hierarchiával, a kívülállók számára ismeretlen tudás, kódrendszerek birtokában. Felépítését és státuszát tekintve a középkori lovagrendeket, főként a Templomos rendet idézi.

122 ROBERTS, *Gőzkorszak*, 40; 78.

Olybá tűnt, mintha én magam, ön is, és a katonák, mi mindannyian, csak apró bábuk lennénk a fűben. Vagy egy színpadon. És felhúzható bábuként játszunk a szerepünket, amelyet nem is értünk... [...] Olyan volt, mint egy... tánc. Mint egy *menüett*, vagy egy *pavane*. Fenséges, de értelmetlen. Minden lépés pontosan meghatározott. Kezdettel és véggel. [...] A dolgok a fejük tetejére állítva is ugyanúgy értelmet nyerének, az okozatok elvezetnek az okokhoz, azok meg még több okozathoz...¹²³

A sok ok-okozatiság az egyik szinten egy család történeteként lesz értelmezhető – amiért az elbeszélésfűzér családregegyként is olvashatóvá válik –, egy másikon pedig az egész alternatív univerzum átalakulásának kiindulási pontjaként.

A műben továbbá csak ezen a szöveghelyen jelenik meg a pavane kifejezés, ami egy különösen lassú tempójú, méltóságteljes, 16. századi reneszánsz tánc megnevezése. A szó esetünkben stíláriis önreflexió, hiszen az egyes tételek (nem fejezetek) és a nagy egész kibontakozásának lassú tempójára is utal, a nagy ívű leírásokra, a kiterjedt háttérvilág megalkotására, de egyszerűs mind a szereplők bábuként való mozgatására, táncoltatására is, ami aztán a színdarab végső kicsúcsosodásáig, az elemek összeolvadásáig, majd a letisztult befejezésig vezet el.

1. 8. 2. K. W. JETER: *MORLOCKOK ÉJSZAKÁJA*

Azon túlmenően, hogy a steampunk kifejezés is K. W. Jeter nevéhez fűződik – levél a *Locus Magazine*-nak –, a szerző az első, hivatalosan is gőzpunknak titulált regényt is a magáénak tudhatja: ez a *Morlockok éjszakája*. Amint azt Kat Hooper írja kritikájában, a mű eredetileg egy kiadói felkérésre íródott, melyben pusztán annyit szabtak meg feltételként, hogy a történetnek a brit történelem valamely szakaszában kell játszódnia, s hogy a birodalmat olyan veszély kell fenyegetse, amitől csak egy más korból/idősíkról érkező hős mentheti meg.¹²⁴ Az már nem volt feltétel, hogy a szövegnek H. G. Wells *Az időgép* című klasszikusához is vissza kell nyúlnia, Jeter mégis annak tulajdonképpeni folytatását írta meg. Könyvében a morlockok az időgép segítségével jutnak a viktoriánus kori Londonba, hogy a várossal kezdve megszállják a világot, miközben deus ex machina-szerű időutazást

¹²³ *Uo*, 237–238.

¹²⁴ Lásd: Kat HOOPER, *Morlock Night: The first steampunk novel*, *Fantasy Literature* = <http://www.fantasyliterature.com/reviews/morlock-night/>

követ el a megmentő, Artúr király is. Voltaképpen ez a két esemény adja a mű divergenciapontjait.

A történetben az Artúr-mondakör ismert elemei közül több is felrémlik, a jóként s rosszként egyaránt és egyszerre megtestesülő doppelgänger-Merlinen túl a legfontosabb mégis az Excalibur, amelynek segítségével a király is véghezvihette időugrását. A regény kalandszerűségét az időutazáskor három darabra tört pallos részeinek felkutatása adja, melynek során a félénk narrátor és egy férfiruhás hölgy segítik az emlékezetét vesztett mondabeli királyt. A szöveg humora megnyerően viktoriánusra sikeredett, s a keresés során kibontakozó London csatatér-utcaszaka-szai, sikátorai és csatornái is fel-felvillantják már annak a disztópikus-melankolikus szörnyeteg-polisznak a jellemzőit, amelyet Gibson és Sterling rajzolnak majd meg még élesebb kontúrokkal. A regényben azonban nem egy következetlenség is felfedezhető, amelyekre kritikájában Kat Hooper is kitér: Miért épp csak Artúr mentheti meg az országot? Hol a hadsereg, s a végső megoldás felől nézve miért olyan sikertelen? Mi a szereplők motivációja? Ezek a kérdések valóban válasz nélkül maradnak.

A Jeter-regényről született legterjedelmesebb magyar nyelvű írást minden bizonnyal Sanawad blogján találjuk, amelyről általános körülményessége és túlonltul szerteágazó megközelítésrendszere ellenére is elmondható, hogy a regény részletes bemutatását adja. Szót ejt többek közt a világkeret fokozatos elmosódásáról és szürreálisra válásáról, melyhez a beszüremelő álmokon és a hirtelen szituációváltásokon túl elsősorban a környezet fantasy-elemekkel való telítődése vezet; ez utóbbira tetszetős példa Atlantisz felfedezése a londoni csatornahálózat alatt. A legértékesebbek mégis Sanawad kritikai meglátásai – amelyek erősen összecsen-genek a Hoopernél olvashatókkal – a *Morlockok éjszakájának* ironikussá válásáról az instabil karakterek és az időnkénti, kikezdhető ok-okozatiság által.¹²⁵

H. Nagy Péter vonatkozó írása az időutazás-problémát boncolgatja, melyben az időutazásból adódó „paradoxonokat” tematizáló regények közt említi Jeter művét. Hogy miért? Az már Wells opusában kiderül, hogy a morlockok az emberiség távoli leszármazottai, akik ilyenformán a saját őseiket próbálják meg elpusztítani. A

125 Vö. SANAWAD, *Jeter és a morlockok*, Sanawad, 2009. november 24. = <http://sanawad.sfblogs.net/2009/11/24/rt-35-jeter-es-a-morlockok-kw-jeter-morlockok-ejszakaja/>

Jeter-regény szerint ez a katasztrófa – az úgynevezett nagymama-paradoxon¹²⁶ – az idő kilyukadásához vezetne.

Tehát ha a morlockok elfogyasztják elődeiket, meg sem szülehetnek. Az időparadoxonok felvonultatása közkedvelt írói eljárás [...], de a század közepe óta megke-
rülhetetlen, hogy minden olyan konstrukció bukik, amely figyelmen kívül hagyja a kvantummechanikát.¹²⁷

Ez ugyanis – a tudomány jelenlegi állása szerint kikezdhethetlen – megoldást kínál a problémára, mégpedig Hugh Everett III sokvilág-elméletét, mely szerint:

ha az univerzum kvantumszintű döntésre kényszerül, megduplázódik. Az időutazás révén – mivel minden pillanat potenciális elágazási pont – végtelen számú alternatív [világ] hozható létre [...] (paradoxonok feloldva), s ezek között a kommunikáció vagy átjárási lehetőség akkor szakad meg, amikor meghozzák a jövőt befolyásoló döntéseket.¹²⁸

Összefoglalva tehát, ha K. W. Jeter kicsit mélyebben tanulmányozta volna az időutazásra is kitérő tudományos szakirodalmat, kikerülhette volna a paradoxoncsapdát. A *Morlockok éjszakája* mindazonáltal sodró lendületű, szórakoztató *melankolikus steampunk fantasy*, tele váratlan fordulatokkal és a biztonságérzet álmainkból jól ismert felfüggesztésével.

126 „Tegyük fel, hogy van már időgép, és egy fiatalember visszamegy a múltba, hogy megnézzze a nagyanyját lány korában. Sikertül a dolog, megismerkedik a lánnyal, akinek természetesen fogalma sincs arról, hogy leendő unokájával beszélget. Ezt követően sétálni mennek a hegyekbe, ahol a »nagymama« véletlenül belezuhan egy szakadékba, és meghal. Ha nagymama nem ment férjhez, nem szülte meg az időutazó apját, akkor maga az időutazó sem lehet a világon. Ha viszont nincs a világon, hogyan mehetett vissza az időben?...” – NEMERE István, *Az idő csapdái*, nemere.hu = <http://www.nemere.hu/n127.htm>

127 Az idézet származási és a téma mélyrehatóbb kibontásának helye: H. NAGY Péter, *Utazások az időgéppel. Wells-továbbírások*, Opus, 2014/2, 61.

128 *Uo.*, 62.

1. 8. 3. TIM POWERS: *ANUBISZ KAPUI*

A következő kötet, amely nagyban hozzájárult a már önálló irányzatként szerveződő steampunk kánonépítéséhez, Tim Powers 1983-as megjelenésű *Anubisz kapui* (*The Anubis Gates*)¹²⁹ című műve volt. A regény bravúros ötvözete a korai gótikus horrornak, a „titkos történelem stílusának”,¹³⁰ a fantasynek és a wellsi tudományos-fantasztikus időutazásnak, mindezt György király uralkodásának idejébe vetítve, amely akár previktóriánus korként is bemutatható volna.¹³¹ A Jeter-kötettel való hasonlóság nem véletlen, mert amint arra hivatkozott kritikájában Kat Hooper rávilágít, mindkét mű egyazon kiadói pályázat apropóján született – már most megelőlegezzük, hogy később a kaliforniai steampunk-trió harmadik tagja, Blaylock is csatlakozott a projekthez.

Az *Anubisz kapui*nak konfliktusát az ősi egyiptomi mágia avatott mestere idézi elő, aki a nilusi országot uralni kívánó briteket igyekszik megleckéztetni, bármi áron. A birodalom szívében, Londonban végrehajtott szeánsz azonban nem várt következményekkel jár: több helyütt lyukakat üt az időben, melyek összekapcsolódva tulajdonképpen átjárókként manifesztálódnak a történelem egyes korszakai között. Ezek Anubisz kapui. A „napjainkban” játszódó idősikban egy olyan milliárdos fedezi fel az átjárót, aki eredetileg súlyos betegségének gyógymódját kutatta; ez a meglepetés a regényt egyszersmind a surprisepunk irányzatába is besorolhatóvá teszi. Powers milliárdosa úgy dönt, hogy kihasználja a semmiből jött lehetőséget, és jó pénzért kirándulásokat szervez a múltba, a befolyó összegből pedig tovább folytatja a gyógymód utáni kutakodását. A regényben egy exkluzív Coleridge-előadást kíván elérhetővé tenni időutazó turistáinak, ám ennek könnyebb értelmezéséhez szüksége van egy Coleridge-szakértő irodalomtudósra. Ő lesz Brendan Doyle,

129 Tim POWERS, *Anubisz kapui I-II.*, ford. JUHÁSZ Viktor, Valhalla Páholy, Budapest, 2001–2002.

130 Powersnek mondhatni stílusjegye, hogy az alaposan áttanulmányozott történelem bármely korába képes beleszőni a fantasztikumot. Mint nyilatkozta: „Alapszabálynak vettem, hogy nem változtathatom meg és nem is hagyhatom figyelmen kívül a feljegyzett tényeket, illetve nem változtathatok az események sorrendjén – ezután pedig megpróbáltam kitalálni, milyen lényeges, de nem dokumentált tények adhattak volna magyarázatot mindezekre.” – NORO, *Tim Powers, a vámpírok megmentője: The Stress of Her Regard*, SFmag, 2014. szeptember 30. = <http://sfmag.hu/2014/09/30/tim-powers-a-vampirok-megmentoje-the-stress-of-her-regard/>

131 Vö. VANDERMEER – CHAMBERS, *The Steampunk Bible*, 48–49.

a főhős, aki végül nem várt kalandokba keveredik: az Anubisz kapu bezárul, az irodalomtudós pedig ott ragad 1810-ben – ez a divergenciapont. A regény fő szála Doyle megpróbáltatásait tárja elénk, aki rögtön belesodródik a korabeli London alvilágának hálójába, és hamar az ősi Egyiptom és isteneinek hatalmát visszaállítani kívánó mágus legfőbb ellenfelévé válik.

A korhű ábrázolás alapos kutatómunkát feltételez, s az árnyoldal, a nyomor-egyedek mélyreható bemutatása a *melankolikus gőzpunk* felé tolja el a regényt, míg a háttérben ott húzódó mágia a *fantasy steampunk*hoz, az ugyancsak részlete- sen bevont egyiptomi mitológia pedig annak is *mitikus* vonalához rendeli. A korhűséget erősíti a britek által megszállt Egyiptom politikai válságának releváns bevonása, a szabaddóműves páholyok működésének hiteles ábrázolása és a korabeli sajtócikkek, memoárok, illetve egyéb feljegyzések generálta farkasember-hisztéria továbbgondolása is, amely ugyancsak fontos szerepet kap a műben, kidomborítva annak gótikus horror-vonalát. Az *Anubisz kapui* továbbá irodalmi vonatkozásokban is bővelkedik, s az olyan romantika korabeli alkotók, mint Coleridge és Byron szerepeltetésével az említett költők lírájára is kapukat nyit: mondhatni háttértartalmakat ír a soraik közé. Powers egyébiránt előszeretettel szerepelteti műveiben a 19. század lírikusait: a *The Stress of Her Regard*¹³² című, újító vámpírregényének története is Keats, Shelley és Byron révén bontakozik ki, ahol úgyszintén – a titkos történelem elvárásainak megfelelően – a feljegyzett múlt lapjai közé illeszti be saját vámpírhistóriáját.

A Jeter-könyvhöz hasonlóan mellékszereplőként Powersnél is találkozunk a férfiruhás lánnyal, akit Hooper *Az időgépben* megismert Weenával azonosít. Az *Anubisz kapu*ban Doyle professzor másik kedvenc romantikus költőjeként számon tartott William Ashbless pedig James P. Blaylock trilógiájában rémlik majd fel. A kaliforniai írótriumvirátus tagjainak univerzumai ekként átjárhatóaknak bizonyulnak egymás irányába.

Az *Anubisz kapui* kapcsán zárásképp még elmondható, hogy noha Jeter kötete volt a steampunk elindítója, Powers jóval átgondoltabb, szerteágazóbb, s a kritika által is sokkal pozitívabban értékelt műve ért el világsikert: a Philip K. Dick-díj elnyerését követően számos nyelvre lefordították.¹³³

132 Tim POWERS, *The Stress of Her Regard*, Ace Books, New York, 1989.

133 Ajánlható olvasónaplók: HERBIE, *Tim Powers: Anubisz kapui*, LFG, 2001. november 28. = <http://lfg.hu/4582/ismerteto/tim-powers-anubisz-kapui/>; SHANARA, *Tim Powers:*

1. 8. 4. JAMES P. BLAYLOCK: *LORD KELVIN'S MACHINE (LORD KELVIN GÉPEZETE)*

A trió harmadik szerzőjének, James P. Blaylocknak egy lazán összekapcsolódó sorozata ismeretes *Steampunk*-trilógiaként.¹³⁴ Ennek legjelentősebb darabja a harmadik kötet, a *Lord Kelvin's Machine*, amelyet a *Biblia* is a megelőző két műről leválasztva kezel – a következőkben mi is így járunk el.

Lord Kelvin, azaz William Thompson híres 19. századi fizikus, matematikus és mérnök volt, aki a legfontosabb kutatási eredményeit a termodinamika területén érte el – róla kapta nevét a Kelvin-skála, amely az abszolút hőmérsékletet méri. Kutatásaiban kiemelkedő helyet foglalt el a kormányozható léghajó, amely iránt Blaylock is nagy érdeklődést mutatott. A steampunk kapcsán így fogalmazott a regényíró:

Főként a kellékeihez vonzódok: a léghajókhoz, a tengeralattjárókhoz, az óraművekhez és a gőztechnológiához. Biztos vagyok benne, hogy gyerekként az emberek legjava szerette szétszerelni az öreg órákat, csak hogy egy pillantást vehessen a fogaskerekekre és az elromlott szerkezetekre odabent. Szeretem józan ésszel és tudományosan is magyarázni és meghatározni [az alműfajt], de a jelmezek és a szemüvegek, amelyeknek fogaskerekek állnak ki a hajlataiból, no meg a gőzhajtású sugárfegyverek egyszerűen csak szórakoztatóak.¹³⁵

A *Lord Kelvin's Machine* mellett, hogy egy trilógia harmadik darabja, maga is három részből áll. A kötet prólógusában a főhős, Langdon St. Ives szeretett feleségének haláláról olvashatunk, akit a főellenség, Dr. Ignacio Narbondo öl meg – a szereplők visszatérő alakjai a korábbi két regénynek. Az első rész egy évvel később játszódik, ahol a felesége halála okozta depresszióban szenvedő St. Ives-nek tudomására jut Dr. Narbondo következő ördögi terve: a tudós úgy kívánja uralma alá hajtani a Földet, hogy előbb egy üstökös segítségével elpusztít mindent, ami a

Anubisz kapui, Könyvek erdeje, 2014. október 23. = <http://shananarblog.blogspot.sk/2014/10/tim-powers-anubisz-kapui.html>.

134 James P. BLAYLOCK, *Digging Leviathan*, Ace Books, New York, 1984; Uő, *Homunculus* Ace Books, New York, 1986; Uő, *Lord Kelvin's Machine*, Arkham House, Sauk City, 1992.

135 VANDERMEER – CHAMBERS, *The Steampunk Bible*, 48–49.

bolygón található. Számításai csakis Lord Kelvin gépezetével húzhatók keresztül, amely képes megfordítani a Föld polaritását, hogy ezáltal a bolygó kikerüljön az üstökös útjából – mindez a fizika törvényei szerint természetesen abszurd, de Blaylock regényeiben mégis természetessé válik. St. Ives és társai végül sikeresen akadályozzák meg Narbondo tettét, sőt meg is ölik a doktort – ideiglenesen legalábbis.

A másik történet Langdon nagy tisztelőjének, Jack Owlesbynek a szemszögéből bontakozik ki, aki egy papírgyári robbantásnak lesz a szemtanúja. Az egész persze nem véletlen, a létesítménynek és a Királyi Akadémia múzeumának ugyanis közös az egyik fala – ez utóbbiban őrzik Lord Kelvin masináját. Arra a kérdésre pedig, hogy miként kapcsolódik össze egy gumielefánt, egy jégverem, egy amerikai tengerész, egy szadista fiú, egy gyümölcsöskosár és egy ponty, az alkimia, az élveboncolás és a szellemidézés ad választ: Dr. Narbondo nem is volt egészen annyira halott, mint azt feltételezték.

A harmadik rész nyilvánvalóvá teszi a rokonságot a három kaliforniai szerző művei között, hiszen itt újra az időutazásé lesz a főszerep: Langdon St. Ives ellopja a Királyi Akadémia múzeumából Lord Kelvin gépét, hogy ezáltal egy időparadoxonokban dúskáló történet vegye kezdetét, melynek célja megmenteni az imádott hitvest a haláltól.¹³⁶

A viktoriánus Londonban játszódó regény úgy lesz rendkívül szórakoztató és abszurd olvasmány, hogy közben az emberiség sorsa feletti elmélkedésekre, szívszorító drámákra és a halál után maradt úr meggyőző elmesélésére is marad benne tér. A műben bemutatott örületes Kelvin-találmány pedig – melynek létrehozása jelenti a divergenciapontot – nemhogy nem kíván igazodni a tudomány szabta keretekhez, hanem minduntalan szétfeszíti azokat, minek folytán a *Lord Kelvin's Machine a nosztalgikus és melankolikus steampunk közt* látszik lavírozni, közben azonban egyértelműen *gőzpunk fantasy*vé válik.

136 Vö. Kat HOOPER, *Lord Kelvin's Machine: A steampunk adventure with time paradoxes, Fantasy Literature* = <http://www.fantasyliterature.com/reviews/lord-kelvins-machine/comment-page-1/>

1. 8. 5. WILLIAM GIBSON – BRUCE STERLING: *A GÉPEZET*

A steampunk tényleges expanziójáért kétségkívül a Gibson–Sterling kooperáció eredménye, *A gépezet* felel. A regény a *melankolikus gőzpunk* legtipikusabb példája, miközben a fantasy-elemeket mellőzve immár egyértelműen a *historikus* történeti stratégiát követi. Megjegyezhető továbbá, hogy amennyiben a szubzsáner kánonját egészében vizsgáljuk, *A gépezet* tehető felelőssé a korábban dívó fantasy alapú történeti stratégia súlyának csökkenéséért, az általa előtérbe állított historikus jellemzők térnyeréséért és a megjelenéséig nyomokban még megmaradt nosztalgikus jelleg majdhogynem véglegesnek mondható felszámolásáért.

Mіндеzen felül ebben a regényben lesz először igazán hangsúlyos az alternatív történelmi származás is, hiszen a korábbi opusok nem helyeztek túl nagy hangsúlyt az általuk színre vitt univerzum mi valóságunktól való eltérésének okára vagy okaira. Jeternél, Powersnél és Blaylocknál mindennek magyarázatára nemes egyszerűséggel ott voltak a *deus ex machina*ként beavatkozó fantasy-elemek, amelyek a 19. századi túlfejlett masinériák létrehozásának mikéntjéről is elterelték a figyelmet, hiszen ahol egy szeánsz vagy egy mágikus tárgy segítségével lehetséges az időutazás, sőt a bolygó polaritását megfordítani képes gépezet a halál kijátszására is felhasználható, ott a szupereszközök feltalálása is belesimul a világ szövetébe, ami nem mellesleg szimpla díszletként is szolgálhat egy tényleges, logikailag védhető valóság helyett. Egy ilyen forgatókönyv a cyberpunk alapító atyjainak viszont már nem volt elég. Az ő regényük egy technológiai divergenciapontnál ágazik el, s egy – számunkra – múltbéli technológia kereteinek ok-okozati kitágításával építi ki saját, korafejlett 19. századát. A *Kontrafaktumok* vonatkozó fejezetében H. Nagy Péter ekként vázolja az alternatív múlt kereteit:

A több szálon futó cselekmény egy átrajzolt viktoriánus kori Angliában játszódik. A szigetország szuperhatalom, a brit gyarmatrendszer a fél Földre kiterjed, London a világ közepe. A Radikális Párt került hatalomra, melyet Lord Byron vezet, aki – eszerint – anno nem csatlakozott a görög szabadságmozgalomhoz (vagy legalábbis nem adta érte az életét).¹³⁷

137 H. NAGY Péter, *A képzelet nagymesterei – Dicktól Robinsonig = Kontrafaktumok*, 41.

Innen nézve *A gépezet* az alternatív történelmi regényeknek is új irányvonalát indította el, felvillantva egy, a Philip K. Dick *Az ember a Fellegvárban* (*The Man in the High Castle*)¹³⁸ című kultikus regénye nyomán járó szerzők számára megszokott, háborús/politikai töréstől eltérő, más jellegű múlthasadás mentén szerveződő történelmi stratégiát.

Különös és egyszersmind szerencsétlen életút az, ami Charles Babbage-nek, az angol matematikusnak jutott, hiszen ő az, aki egy hajszálnyira került attól, hogy ma a (gőzhajtású) számítógép feltalálójaként emlegessük. Babbage-t leginkább azok a számítási hibák bosszantották, amelyek az emberi figyelmetlenségből adódtak és okoztak torzulást. „Adná az Úr, hogy ezeket a számításokat is a gőz erejével lehetne elvégezni!” – idézi a mestert Simon Singh,¹³⁹ aki szerint Babbage „első, [majd] második számkülönbözeti gépezetének” tervéhez is ez a probléma vezetett. Mivel azonban a korábbi, államilag is támogatott variáns nem működött, a második már nem részesült a korona juttatásaiban, így azt Babbage nem is tudta megépíteni, csupán vázlat formájában maradt meg. 1991-ben a Science Museum viszont elkészítette a második változatot is – amely hibátlanul működött!¹⁴⁰ Ám ez csupán a mi világunk története; Gibson és Sterling alternatív univerzumának másként alakulásában (divergenciapont) éppen Babbage számítógépének sikeres megépítése játszott kulcsszerepet. Amint Hegedűs Orsolya írja:

hatására megjelentek mindazon innovációk, amelyek valójában csak az információs technológiák és az internet forradalmával valósultak meg, de ennél jóval messzemenőbb következményei is lesznek az idejekorán felgyorsult és túlpörgő technológia keltette hullámoknak.¹⁴¹

A gépezet mindezen túl metaforikus kapcsolásaira és mediális rétegzettségére nézve is jóval kifinomultabb szövegszervezési eljárásokat működtet, mint elődei. Ezek remek összefoglalását ugyancsak H. Nagy hivatkozott tanulmánya végzi el:

138 Philip K. DICK, *Az ember a Fellegvárban*, ford. GEREVICH T. András, Agave Könyvek, Budapest, 2010.

139 Simon SINGH, *Kódkönyv. A rejtjelzés és a rejtjelfejtés története*, ford. SZENTGYÖRGYI József, Park, Budapest, 2007, 72–74.

140 Részletesebben lásd: *Babbage printer finally run*, BBC News, 2000. április 13. = <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/710950.stm>

141 HEGEDŰS, *I.m.*, 48.

Egyrészt a regény metaforikus kapcsolásai a „gőz” alakzatára épülnek (pl. a szerettek gépekként zihálnak; a társalgás alábbhagy, mert XY-ból kifogy a gőz; Z meglepetésében felszisszen, mintha gőzt engedne ki stb.), s ezzel az elbeszélés egymásba ékeli az antropomorf és a technológiai szinteket. Másrészt a szöveg folyamatosan mediális rétegzettséget tematizál (pl. a látászög optikai lencseként, dagerrotípiaként stb. azonosítható), azaz – önreflexív módon – hangsúlyossá teszi, hogy a technológia tükröződik az elbeszélésen.¹⁴²

1. 8. 6. PAUL DI FILIPPO: *THE STEAMPUNK TRILOGY* (GŐZPUNK-TRILÓGIA)

Utolsóként azzal a regénnyel foglalkozunk, melyet a szakirodalom a kaliforniai trió által megalapozott steampunk-irányvonal továbbvivőjének titulált.¹⁴³ Paul di Filippo írói munkásságának nyitó kötete, szerkezetét és címét tekintve is James P. Blaylock előtt tisztelg, hiszen amíg ez utóbbi szerzőnek tényleges trilógiája jelent meg azonos cím alatt, addig di Filippo három kisregényt/novellát rendezett el *The Steampunk Trilogy* című könyvében, s ez a hármas történetrendezési stratégia is Blaylock *Lord Kelvin's Machine*-jének szerkezetét idézi. Di Filippo egyszerre bizarr és humoros történeteiben Viktória királynő kételtű másáról, rasszista tudósokról és fekete mágiáról, valamint a dimenziókon átívelő költői szerelemről is olvashatunk. Amit pedig már a felvillantott címszavak is egyértelművé tesznek, az a *The Steampunk Trilogy*ban újra teret nyerő *fantasy történeti stratégia*, a melankolikus helyett inkább a *nosztalgikus irányzat* felé való eltolódás és a *jól kijelölhető múlthasadás hiánya*. Mindezen jellemzők kétségkívül az alműfajteremtő szerzők hagyományához rendelik di Filippo könyvét, aki *A gépezet* által kijelölt utakat elkerülve inkább csak háttéranyagként tekintett az ok-okozati steampunk-világra.

Az első, nemes egyszerűséggel *Victoriára* keresztelt kisregény az örült feltaláló, Cosmo Cowperhwait történetét meséli el, aki egy olyan kételtű–ember hibridet hoz létre, melynek legjelentősebb tulajdonsága – a kielégíthetetlen szexuális éhségen túl – az, hogy a megtevéstésig hasonlít öfelségére, Viktória királynőre. Egy bordélyba zárva persze mindez még nem lenne érdekes, ám a királynő egyszer csak eltűnik a trónról, s amíg a megtalálására indított hajtóvadászat sikerrel nem

142 H. NAGY, *A képzelet nagymesterei – Dicktól Robinsonig*, 42.

143 Lásd: BUTLER, *I.m., Uo.*; és LUCKHURST, *I.m., Uo.*

jár, az udvar kénytelen a hibrid tarajosgöte-Viktóriával helyettesíteni uralkodóját, mindezt úgy, hogy az alattvalók semmiképp se szerezzenek erről tudomást. A sztori voltaképpen a viktoriánus erkölcsök és a korabeli politika szatírja, nyakon öntve egy örült tudós ügyködésével, ami a gőzpunk történetekből szinte kimaradhatatlan. Az események áradata a teljesen összezavarodott Cosmót a brit igazságszolgáltatás vaskarmain át egy mindent eldöntő párbajig sodorja, de közben – még ha csak rövid időre is – megtapasztalhatja az igazi szenvedélyt.¹⁴⁴

A másik, a *Hottentots (Hottentották)* című novella – a felszínen legalábbis – már kevésbé tűnik viccesnek, ugyanis a svájci születésű, elképesztően arrogáns, rasszista természetbúvár, Louis Agassiz szemszögéből kerül elbeszélésre. A történet lényegében arra fut ki, hogy az antihőst egy afrikai házaspár – egy fehér férfi és fekete hottentotta felesége – a lehető legelképesztőbb kalandra invitálja: meg akarnak szerezni egy ellopott fétist, amely által eljuthatnak az élet forrásához. A küldetés során Agassiz anarchistákkal, vudu-boszorkányokkal és a lovecrafti horrorok szörnyeivel kerül szembe, a legnagyobb kihívást mégis az jelenti számára, hogy egy afrikai börtönben sínylődve fel ne fedje rasszizmusát. De hiába minden megpróbáltatás, a természettudós jellemén és stílusán semmi nem képes változtatni, még az sem, hogy közben ő is a fajgyűlölet áldozatává válik. Elrugaskodva a karakterhorizonttól persze már ez a történet is szatirikusként tűnik fel, az előzőhöz hasonlóan.¹⁴⁵

A befejező sztori, a *Walt and Emily (Walt és Emily)* a két neves alkotó, Emily Dickinson és Walt Whitman virágzó szerelmét meséli el, akik egy olyan spiritiszta és „tudományos” expedíció részesei lesznek, amely a túlvilágra tart, s ahol még a jövőbeni Allen Ginsberg, Sylvia Plath és Ezra Pound szellemével is összefuthatnak. A mű dúskál az irodalmi és irodalomtörténeti utalásokban, játékosan újrahasznosítja és újraértelmezi az ismert tényeket, beemelve a két költő legkülönbözőbb műveinek részleteit is. Egy mélyebb szövegelemzés számára a három közül kétségkívül ez az utolsó történet szolgálna a legtöbb felfedeznivalóval.¹⁴⁶

144 Vö. Antonio URIAS, *Book Review: The Steampunk Trilogy by Paul Di Filippo*, Antonio Urias, 2014. július 11. = <https://antoniourias.wordpress.com/2014/07/11/book-review-the-steampunk-trilogy-by-paul-di-filippo/>

145 Vö. MERVIH, *Book Review: The Steampunk Trilogy by Paul Di Filippo*, Mervih's Book reviews, 2010. július 16. = <https://mervih.wordpress.com/2010/07/16/paul-difilippo-the-steampunk-trilogy/>

146 Vö. Katherine MILLS, *The Steampunk Trilogy. Paul di Filippo*, SF Site, 1998. = <https://www.sfsite.com/07b/punk37.htm>

2. ANGOLSZÁSZ STEAMPUNK REGÉNYEK

2.1. STEAMPUNK SZIMFÓNIAK (STEPHEN BAXTER: *ANTIJÉG* VS. GEORGE MANN: *MECHANIKUS LONDON*)

„Vonatunk úgy csillogott emelt sínpályáján, mintha egy fából és sárgarézből készült repülő hal lenne. Ahogy felnéztem rá, képzeletemet elragadta a kalandok, izgalom és – talán – a románc ígérete.
...De a vonat késéssel indult.”
(Ned Vicars; Stephen Baxter: *Antijég*)

„Newbury és Bainbridge végignézték, ahogy a vasút elzörgött az éjszakába, miközben a bérkocsik és a hagyományosabb lovasfogatok kitértek az útjából. Newbury elmosolyodott. Eljött az idő, hogy a múlt utat engedjen a jövőnek.”
(George Mann: *Mechanikus London*)

„A stílus elemei közül sokat mindig is szerettem – a divatját, a szerkentyűit, az irodalmi érdemeket biztosító, burjánzó prózát, s még az akciójeleneteket is. A fikció és a szubkultúra történelmi, tudományos elkötelezettsége és a technológiák iránti tisztelete mindig is lázba hozott”¹⁴⁷ – nyilatkozta a steampunkról az irányzat neves szerkesztője, Liz Gorinsky. Elsősorban nem azért hivatkozunk rá, mert Catherynne M. Valente és Jeff VanderMeer mellett George Mann itt tárgyalt regényének, a *Mechanikus Londonnak*¹⁴⁸ (*The Affinity Bridge*) is ő volt a szerkesztője, hanem mert az általa felsorolt ismertetőjegyek a rajongás indokaiként rendre felbukkannak a steampunkot kedvelők beszámolóiban; valahol a szubzsáner alapjait is ezek jelentik.

Miután a *The Steampunk Bible* megjelent, úgy tűnhetett, hogy az angolszász steampunk-kánon is megteremtődött. A kétségkívül sokoldalú monográfia a szűkre szabott teljességre törekvés elvét látszott követni, az olyan zavaró hiányosságok viszont, mint amilyen Stephen Baxter *Antijég*¹⁴⁹ (*Anti-Ice*) című regényének mellőzése, megingatják annak maradéktalan sikerét.

147 VANDERMEER – CHAMBERS, *The Steampunk Bible*, 64.

148 GEORGE MANN, *Mechanikus London*, ford. HUDÁCSKÓ Brigitta, Főnix Könyvműhely, [h. n.], 2012.

149 STEPHEN BAXTER, *Antijég*, ford. HIDY Mátyás, Metropolis Media, Budapest, 2014.

Jelen szakasz alapvető célja Baxter és Mann gőzbetyár opusainak komparatív, szoros olvasással végzett elemzése az irányzat erővonalainak mentén. Hangsúlyt fektetünk a két mű elméleti jellegének meghatározására, a steampunk-hagyomány követése mellett elsősorban az attól való eltérési kísérleteikre, a spekulatív fikció egyéb irányzatainak beszivárgására, a világépítésre s ezen belül is az alternatív történelmek és innovációk mibenlétére, a gőz- és technológiaalapú poétikára, illetve az ideológiák és a nőiség megjelenésére e módosított korrajzokban.

2.1.1. STEAMPUNK-JELLEG ÉS MŰFAJKÖZI HÁLÓ

A spekulatív fikción belüli zsánereközi kapcsolatok meghatározásánál elsősorban a világ-, karakter- és cselekményépítés egymással rokon mintázatai szolgáltatnak támpontokat. A cyberpunk és az allohistorizmus kontaminációjából született steampunk szubzsáner ismertetőjegyei közt rendre, s az esetek többségében elhanyagolható eltéréssel, bukkannak fel azok a vonatkozások – mindhárom fentebb említett konstrukció terén –, amelyek a „zsánergenealógiai” kapcsolatot minduntalan újraerősítik. Azzal, hogy a steampunk történet egy módosított múltba kerül, bár más köntösben teszi, mégis a jelenünk problémáit vonultatja fel; mondhatnánk, a puritán kontextus vintázssá módosul, a probléma pedig kimondott és hangsúlyos lesz. A cyber- és steampunk peremről származó karakterei kisebb-nagyobb módosulásokkal vannak jelen mind Baxternél, mind pedig Mann-nál. Az *Antijég* főhőseinek társadalmi háttere jórészt konszolidált, s mivel mind felsőbb körökben mozgó közép- és felsőosztálybeliek (a Vicars-fivérek, Traveller, Holden, Bourne), nem igazán találkoznak az alsóbb rétegek mindennapi gondjaival. Utóbbiak legfeljebb politikai kérdésként rémlenek fel a kötet egynéhány szakaszán; Baxter műve inkább a(z alternatív) történelmi, politikai mozgásokra koncentrál, nem annyira a társadalmiakra. Mindez Mann hőseinek hátterére is érvényes, noha a London mélységeiben való kalandozásukkor Newbury, Hobbes és Bainbridge szembesülnek a munkásosztály és a nyomornegyedek viszontagságaival; a nyelvezet ezeken a szakaszokon mindig elkomorul, a hasonlatok a homály tartományaiból merítenek az általánosan jellemző ragyogó, tisztos, viktoriánus kori tónussal szemben.

Kint sűrű, émélyítő köd gomolygott, sárga, fojtogató felhő, ami megült a város felett, egy lepel, ami eltakarta a tömegeket, és menedéket nyújtott a sötétség teremt-

ményei számára. [...] Gázlámpák villogtak a nyirkos levegőben, egy sor testetlen glória szegélyezte az utcákat. (ML: 23.)¹⁵⁰

Newburyre és társaira csak részben áll az a kitétel, hogy egy elnyomó, emberfeletti hatalom ellen lázadnának, hiszen mindannyian Viktória királynő nyomozó-ügynökei, akik fedőtevékenységet folytatva szolgálják ki a monarchát, igaz, a Chapman és Villiers Légiközlekedési Társaság gyanúba keveredése után egy fenyegető, kvázi mesterséges intelligencián alapuló technológiai monopóliummal rendelkező iparvállalattal kerülnek szembe. Baxter művében Holdent és Bourne-t leszámítva, akik elkötelezett nacionalisták, Traveller s mindkét Vicars háborúellenesek, és a saját országukkal is hajlandóak szembefordulni, amikor az offenzív módon él vissza antijég-monopóliumával. Annak ellenére, hogy egy-két szélsőséges helyzetben utóbbiak is használnak idegnyugtatót, a felsorolt hősök közül kizárólag Sir Maurice Newbury mondható függőnek, vissza-visszatérő, laudanum iránti vágya révén. Ez a vonatkozás is azt mutatja, hogy Mann tudatosan építette be regényébe a steampunk számos kliséjét, ezek tárházát azonban nem igazán bővítette. Bizonyos mértékben mindkét műben jelen van az „őrült tudós” toposza, mely ugyancsak tipikus gőzvándál adalék, igaz, amíg Mann kicsit sem árnyalt módon használja ezt, mind Pierre Villiers, mind az orvos Mester esetében, addig Baxter Sir Josiah Travellere az a fajta feltaláló mérnök, aki a felette állókkal ellentétben nagyon is tart saját találmányaitól. Szilárd Leó, Albert Einstein és Teller Ede regénybéli megfelelője ő, aki bár hozzájárult egy mindent átalakító technológia kifejlesztéséhez és felhasználásához, a hatalom számára elsődleges militarista alkalmazás helyett a pacifista hasznosítás és továbbfejlesztés elkötelezett híve, a rigolyás „őrült tudós” mélyen árnyalt alakja.¹⁵¹

– Akkor arra céloz, hogy maga az antijég égetheti fel a Földet?
[...]

150 A fejezetben szereplő, eltérő tördelésű szövegrészek mindegyike Stephen Baxter *Antijég*, illetve George Mann *Mechanikus London* című kötetéből származik; az egyes opusokat a címük kezdőbetűivel jelöljük (*Antijég* – AJ; *Mechanikus London* – ML), az oldalszámok pedig végig a jelzett kiadásokra vonatkoznak.

151 A karaktertípus, az általa életre hívott steampunk-tudományosság és a regényekben sokszor szereplő neves viktoriánus kori tudósok kapcsán részletesebben lásd: STODDARD, *GURPS Steampunk*, 5–13, 40, 67–108.

– Képes lenne rá, fiam – mondta, magához képest lágyan. – Ha rossz kezekbe kerül. Grimaszt vágtam.

– Bűnözőkre gondol, Sir Josiah?

– Nem, a politikusokra. A miniszterelnökökre, a pénzemberekre, a hercegekre.

[...]

– Talán Sir Josiah republikánus?

Holden arca kifejezéstelen maradt.

– Attól tartok, annál sokkal radikálisabb. (AJ: 80–81.)

Majd később:

[– Gladstone] Új fegyvereket akar... Olyan ötleteik vannak, hogy el sem hinné. Hogy lehet, hogy valakinek efféle gondolatok forogjanak a fejében?

[...]

– Ha én alkotom meg ezeket a gépeket, talán pontosabbak és kevésbé pusztítóak lesznek. Ha viszont valami kontárra bízzák őket, abból soha nem látott katasztrófa sülni ki! – Nyílt, fájdalmas tekintettel nézett rám. (AJ: 193–194.)

Noha elméleti síkon, technológiai kortörés és világmegközelítés szerint a steampunkot számos további „szub-szubzsánerre” bontják, ezek mondhatni kivétel nélkül valamilyen kombinációban vannak jelen az egyes művekben. Érvényes ez az itt elemzett két regényre is, hisz az innovációk révén a szűken vett gőztechnológia (steampunk) rendre kiegészül a gázolaj felhasználásával (dieselpunk). Amíg Baxternél az antijég biztosította elektromos és atomenergia a teslapunkot, az edisonade-ot és az atompunkot is behozza, az első kettő Pierre Villiers mechanikus emberei és Sir Charles Bainbridge elektromos sétapálcája¹⁵² révén a *Mechanikus Londonban* is szerepel. Míg az előbbi „al-alműfajok” a technológiai kortörés szerint határolhatók el a steampunkon belül, a világmegközelítés mentén leválasztható, egymással is rokon gaslight romance és mannerspunk éppúgy mindkét regénynél megfigyelhető. Mann-nál a szó szoros értelmében is kialakul egy románc, Baxternél ez azonban egy üldözött álom csupán, s amíg a *Mechanikus Londonban*

¹⁵² Ez az eszköz voltaképpen tökéletes mása a Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiájában megjelenő Nicola Tesla sétabotjának; az elektromos sétabot a harmadik részben, a *Góliátban* jelenik meg, először a 100. oldalon.

az elitista bálók a maguk tipikus formájában vannak jelen, addig az *Antijég*ben a földhajú *Prince Albert* halljában és tetőterén találkozunk hasonló partival. Ennek hangulata tölti be azonban a világhiállításnak¹⁵³ helyet adó Kristálypalotát, a könnyűvasutat, sőt még Traveller *Phaeton* nevű űrhajóját is, ahol burzsoá hőseink egyáltalán nem zavartatják magukat megváltozott közegük miatt. A steampunk karakterek tipikusnak mondható, bohém működési mintázata ez.

Cory Gross meghatározása¹⁵⁴ szerint sem George Mann, sem Stephen Baxter regénye nem mondható egyértelműen *nosztalgikus* vagy *melankolikus steampunk* műnek. Igaz, a *Mechanikus London* főhőse, Newbury és Viktória királynő felfogása révén kölcsönözhető egyfajta megváltó-jelleg a fejlődést szavatoló technológiának, az emberre és anyagi biztonságára egyaránt veszélyt jelentő gépek – itt főként a mechanikus emberekre kell gondolni; a világ egyelőre nem fejlesztett ki náluknál veszélyesebb technológiát – azonban ezt kicsit árnyalják. Ennek ellenére itt mégis inkább *nosztalgikus* műről van szó, míg az *Antijég* sokkal inkább *melankolikusnak* számít: Baxter művében a technológia, militarista felhasználása révén, egyértelműen fenyegető erővé válik. Hiába sorakoztat fel Sir Josiah – akit egyébként a kor Leonardójának is neveznek (AJ: 38.) – számos, csodálatos találmányt, az antijég-bombák elosztatják ezek üdvözítő jellegét. A regény jellegzetességei révén, mint amilyen a felfedezés izgalma, a világmegismerés szándéka, az ismeretlen rejtette csodák; a mű felét kitevő úrkaland – *Utazás a Holdba* és *Utazás a Hold körül*¹⁵⁵ analógia –, s még a nyelvezet is, Baxtert Vernével rokonítják.¹⁵⁶ Mivel azonban a tudományos románc atyjával ellentétben, aki még hitt a tudomány megváltó erejében és a tiszta szerelemben – melyek tipikus *nosztalgikus* vagy *proto-steampunk* jegyek –, Baxternél e kettő bukásával szembesülünk; az „új Vernét” bátran anti-Vernének is nevezhetnénk.

Gyuris Norbert történeti stratégiákon alapuló kategorizálása szerint mind a *Mechanikus London*, mind pedig az *Antijég* *historikus*, más néven *történeti steampunk*

153 Az „ideát” rendezett világhiállításokhoz számos érdekességgel szolgál a következő munka: STACHÓ Krisztina, *Világhiállítások a 19. században* = https://prezi.com/w_2n2zedjrd/vilagkiallitasok-a-19-szazadban/

154 GROSS, *Varieties of Steampunk Experience*, 60–63.

155 Jules VERNE, *Utazás a Holdba – Utazás a Hold körül. Két regény*, ford. KILÉNYI Mária, MEK = <http://mek.oszk.hu/00500/00521/00521.pdf>

156 „»Végre! A vernei tudományos románc feltámadt!« – Michael Moorcock” – BAXTER, *l.m.*, hátlap.

punk műveknek számítanak. Noha Stephen Baxter regénye a Mannénál sokkal markánsabban és mélyrehatóbban dolgozza át a viktoriánus kort, az allohistorizmus mint a cyberpunk melletti másik steampunk eredő minden kitételének eleget téve, kisebb történelmi módosításokat a *Mechanikus London*ban is találni. Utóbbi mű az enyhe, de ténylegesen ki nem használt okkult és természetfeletti vonatkozások betüremkedése ellenére sem válik *fantasy steampunk* regénnyé.

Klapcsik Sándor kategóriáit alapul véve mindkét elemzett regény a *szimulákrum-modell* példája, hiszen a mi univerzumunk és a regények világa közt nincs átjárás, s alternatív történelmi opusok lévén az új, módosult világ felülírja a kiindulást: a miénket.¹⁵⁷

A zsáner- és műfajközi kapcsolatokra nézvést az elemzett művek közt meghatározó különbségek fedezhetők föl. A *Mechanikus London* éppen annyira mondható detektív-, mint steampunk regénynek, hiszen az egész cselekmény két, párhuzamosan futó, majd egymásba fonódó nyomozás története. A történelmi töréspontok hiánya miatt azt is megkockáztatnánk, hogy detektívregénynek még sikeresebb is, hisz a nyomozásnak végére érünk. Elvarratlannak vagy kiaknázatlannak tűnik azonban a pestis és az okkult-ezoterikus vonal. Előbbi, főként a vámpír és élőhalott minták révén a horror színezetével látja el a regény egyes szakaszait, igen meggyőzően, de a korábbi és későbbi szövegtónus fényében egyszerre oda nem illően is. Nem beszélve arról, hogy a homályba bújó, fenyegető kóborlókkal a szerző egyetlen akciójelentet leszámítva alig kezd valamit. Ugyanez a helyzet Newbury okkult kötődéseivel is: Mann felvillantja, de nem használja ki őket. Ha a folytatásokban, illetve a kapcsolódó novelláiban pótolja is ezt a hiányt, egy önállóan működtetni kívánt kötet esetében mindez nem túl szerencsés.

Az *Antijég* viszont bátran mondható tudománynpszerűsítő regénynek is, hiszen számos fizikai és technikai magyarázatot és fejtegetést tartalmaz, amivel meggyőzően és hitelesen támasztja alá a steampunk innovációk működőképességét. Ezen felül komoly hangsúlyt fektet a történelmi hitelességre: az egyes korok neves alakjai és eseményei korrekt körültekintéssel ábrázoltak, s a töréspontokig hűek a történettudomány eredményeihez; Baxter rendkívül ügyesen szlalomozva

157 Lásd: KLAPCSIK Sándor, *Párhuzamos világok – az interpenetráció, a szimulákrum és a szimbiózis modellje*, Kalligram, 2003/szeptember = <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2003/XII.-evf.-2003.-szeptember-Popularis-regiszter/Parhuzamos-vilagok-az-interpenetracio-a-szimulakrum-es-a-szimbiozis-modellje>

teszi történelmi regényét alternatív történelmivé, úgy, hogy a későbbiekben is kulcsfigurákként hagyja meg múltunk neves szereplőit. Az *Antijég* mindezen túlmenően családregegyként is olvasható, főként a prológust és az epilógust alkotó levelek révén. Az elsőt Hedley írja bocsánatkérésül atyjának, a másodikat az öccse, Ned, ugyane célból, de már a saját fiának. Az első 1855-ben, Szevasztopol eleste után, a másik 1910-ben, Sussexben íródik. A Vicars család tagjainak egymáshoz fűződő viszonyáról csak ezek a részek tudósítanak, s bár a Ned által narrált fejezetekből kiderült, hogy bátyja végül hazatért, és feleségül is vette azt az ifjú hölgyet, akinek foltot ejtett a becsületén (AJ: 27.), hogy Ned és fia találkoznak-e még, vagy elsodorja őket az antijégtől fűtött, robbanni készülő Európa, az már túlmutat a regény keretein.

2.1.2. VILÁGÉPÍTÉS ÉS KORRAJZ

A kontrafaktuális zsáner műveinek egyik markáns mozzanata a történelmi divergencia- vagy neuralgikus pont kijelölése; azé a ponté, melytől kiindulva az egyes regények történelme másként alakult, mint a mi világunké. A steampunk regények töréspontjai az esetek többségében értelemszerűen a viktoriánus kor valamely szakaszán keresendők. Rosenfeld a három legjellegzetesebb amerikai divergenciapontként a második világháborút, az amerikai polgárháborút és az amerikai függetlenségi háborút mutatta be; a legtöbb amerikai kontrafaktum-szerző ezeket választotta.¹⁵⁸ Könnyen elképzelhető viszont, hogy még a dobogósok közt is változás állna be, ha a steampunk regényeket is felvinnék a listára, hiszen az egyébként jelentős bázissal bíró gőzbetyár irodalom minden alkotása allohistorikus mű is. Ugyanez volna érvényes a britekre, bár az ő dobogósaik közt feltételezhetően már eleve, steampunk opusok nélkül is ott szerepel a viktoriánus kor – azokkal együtt pedig lehet, rögtön az első helyen. Itt hivatkozott tanulmányában Rosenfeld *utópiákra* és *disztópiákra* osztja a kontrafaktuális műveket. Baxter regénye, tragikus kifutása révén a *disztópiák* közé lesz sorolandó, és noha sokkal enyhébb minőségben, s nem is a technológia, hanem elsősorban a bevont kór révén, de ide sorolnánk Mann művét is.

A *Mechanikus Londom*nál két, egymástól független divergenciapont fedezhető fel. Az egyik a pestis újbóli behurcolása Indiából Londonba a gyarmati katonák

158 Vö. ROSENFELD, *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha...?” Elmélkedések az alternatív történetírás szerepéről*, 147–160.

által az 1900-as évek legelején, a másik pedig a mi világunkban ismeretlen innovációkat hozó steampunk technológiai áttörések megléte, melyek révén nemcsak a mechanikus emberek jönnek létre, de például az idős Viktória királynőt életben tartó szerkezetek is – a monarcha Mann-nál még 1901 novemberében is életben van (vö. ML: 87–88; 265–266.), noha nálunk már 1901. január 22-én elhunyt.¹⁵⁹ Meg kell jegyeznünk, hogy amíg a pestis behurcolása logikailag tökéletesen védhető, az áttöréseket George Mann története semmivel nem indokolja – egyszerűen csak megjelennek –, ami pedig egy steampunk és allohistorikus mű esetében alapkövetelmény lenne.

Stephen Baxter dominóeffektust előidéző divergenciapontja 1720-ra tehető, amikor is egy nagy tömegű antijég-meteor csapódik a Holdba, s amíg egy leszakadó darabja Kis Hold néven kering tovább a Föld körül, egy másik az Antarktisz jegébe csapódik – ezt fedezi majd fel az „ideát” is sarkkutatóként tevékenykedő James Clark Ross.¹⁶⁰ Az elképesztő energiataralommal bíró antijég fagyban szállítható és kezelhető, magasabb hőmérsékleten viszont bármivel érintkezve óriási detonációt okoz (vö. AJ: 46–51.). Az 1853–56-os alternatív krími háborút¹⁶¹ a britek egy antijég-bombával rendezik el: tulajdonképpen atomcsapást mérnek Szevasztopol erődjére. Innentől kezdve antijég-monopóliummal bírnak, ami technológiai alapon jóval a többi, feltörekvő hatalom elé állítja őket. A módosuló történelmi eseményeket az antijég léte generálja – igaz, az egyik érdekpolitikai fejlemény aztán sorra hozza már magával az újabbakat –, mint ahogy a Baxter-regény steampunk-technológiáját is. Az antijég léte viszont nem tolja el a művet a *fantasy steampunk* irányába, a szerző ugyanis egy ok-okozatilag védhető fizikai tulajdonságokkal bíró anyagot hozott létre, mely az antianyaggal mutat rokonságot. A kor nagy tudósai, mint Joule, Thompson, Maxwell és Faraday mind az antijégen kísérleteznek:

[A] kísérletek azt mutatják, hogy az antijég belsejében elképesztően erős mágneses áramlatok folynak. Ezek az áram[lat]ok körül fogják az anyagot, elválasztva azt a

159 Uralkodásáról lásd: FÁBIÁN Teréz (szerk.), *Európa uralkodói*, Maccenas Kiadó, Budapest, 1999, 239–240.

160 A felfedezéséről lásd: BÁRÁNY Lászlóné (főszerk.), *Magyar nagylexikon XV. (Pon–Sek)*, Budapest, 2002, 614.

161 A háborúról lásd: HARMAT Árpád Péter, *A Krími háború története*, Történelem cikkek = <http://tortenelem.cikkek.hu/node/321>; SÁSDI Tamás, *A krími háború*, Korok = <http://korok.webnode.hu/products/a-krimi-haboru1/>

normál anyagtól. De amikor a hőmérséklet megemelkedik, a mágneses mező megszűnik, az eredmény pedig pukkanás. [...] Az antijégben a jelek szerint erős elektromos áram kering folyamatosan, [...] mint egy bezárt folyó; nincs eleje, nincs vége, nincs forrása. [...] – Faraday láthatatlan utakat fedezett fel az antijégben. Ezeken az utakon semmi nem akadályozza az elektromos áramot [...]. Faraday ezt „megnövekedett vezetőképességnek” nevezi. (AJ: 50–51.)

És mint hőseink is kommentálják, ha az antijég tulajdonságait megfejtene, lehetséges volna létrehozni olyan vezetőket, amelyek bármilyen veszteség nélkül továbbíthatnák az elektromos áramot; így szinte végtelen mennyiségű energia válna elérhetővé.¹⁶² Ez azonban a regényvilág jövőjének zenéje. Annak fényében viszont, hogy az antijég révén Baxter britjei tulajdonképpen elektromos energiát (is) használnak, már csak részben számítanak gőzbetyár hatalomnak, hiszen mind steam-, mind diesel-, mind atompunk masinériáik az antijég biztosította elektromos energiának köszönhetően lesznek képesek akkora teljesítményre. A könnyűvasút, a földhajú Prince Albert (ami a *Leviatán*-trilógia szárazföldi, de hajóalapú lépegetőivel is párhuzamot mutat), a Phaeton űrhajú (mely hazai vonalon W. Hamilton Green *Mars 1910*¹⁶³-ének rakétájával rokonítható), sőt még a kötet első fejezetében taglalt világhiállításnak helyet adó kristálypalota légkondicionáló rendszere is csak ennek köszönhetően működik. Az a tulajdonsága pedig, hogy a holdi főbeánok esetében képes életre hívni a követ (!), akár valamiféle elementálokat (vö. AJ: 172–176.),¹⁶⁴ az antijégben rejlő végtelen lehetőségek bizonyítéka.

Baxter rendkívüli odafigyeléssel és részletességgel taglalja a Brit Birodalom kimagasló technikai eredményeit; az olvasónak időnként az az érzése támad, hogy a cselekmény bizonyos szakaszai pusztán apropóul szolgálnak ehhez. S mivel narrátorunk nem épp technikai beállítottságú figura, a műélvező vele együtt mélyülhet el az egyes szerkezetek működésének mikéntjében. A Prince Albert földhajóról például a következőket olvashatjuk:

162 Az ide vágó fizikai tényanyagot lásd: *A mozgás örök ellensége: a súrlódás*, A világ működése = <http://vilaglex.hu/Fizika/Html/Surlodas.htm>

163 W. Hamilton GREEN, *Mars 1910*, Valhalla Páholy, Budapest, 1997.

164 Érdekes egybeesés, hogy a Green álneven alkotó Galántai Zoltán regényében ugyancsak a Holdon és ugyancsak szervesen anyagból teremt élőlényeket.

A kazán szívében egy termosztartály található, [melynek] dupla üvegfala között vákuum uralkodik, falait pedig kívül-belül ezüst borítja, hogy megakadályozza a hővezetést, a konvekció és a sugárzás jelenségeit. A tartályon belüli hőmérsékletet pedig a körülötte lévő hűtőtekercecsekkel sarki hidegre hűtik le. [...] az antijég darabkái egy karmokból és dugattyúból álló zseniális rendszer egy másik tartályba tölti, ahol ellenőrzött körülmények között adják le hatalmas energiájukat, több száz gallonnyi vizet forralva fel minden percben. (AJ: 58.)

Baxter olyan nüanszokra is odafigyel, mint a gyufa lángjának viselkedése az űrben – mozgatni kell, hogy kellő mennyiségű oxigént kapjon az égéshez (vö. AJ: 95.) –, vagy hogy mekkora ugrásra volna képes az ember a Holdon, annak gravitációs körülményei között – több mint tíz láb (vö. AJ: 168.) –, tudományosan is korrektté és tájékoztató jellegűvé téve alkotását.

A *Mechanikus London* technológiai leírásai közül a mechanikus emberek működését taglaló részek érdemelnek fokozott figyelmet; ezek jelentőségét az eredeti cím, a *The Affinity Bridge*, tehát a „kapcsolathíd” is jelöli.

[A]z automata egy sor előre meghatározott program alapján működik. Ezeket a programokat egy sor lyukkártyával fejezzük ki, amelyeket az eszköz belső mechanizmusa képes értelmezni, majd végrehajtani. [...] Amikor az automata mozog, a hasában lévő rotor előre-hátra forog, ezáltal beindítja azt a mechanizmust, amely felhúzza a gépezetet és a mellkasban lévő rugó megfeszül [...]. Gyakorlatilag minden egység önmagát húzza fel és így sosem merül le [...] az emberi agy idegszerkezetét utánozza. Úgy hoz döntéseket, hogy egy sor logikai kérdést tesz fel magának és értelmezi a válaszokat, ennek révén pedig kiválasztja a megfelelő cselekvési módot. [...] Az automata agya olyan volt, mint valamiféle hihetetlen óra belső szerkezete, csak nagyságrendekkel nagyobb és bonyolultabb. Mindketten közel hajoltak és figyelték, hogyan ketyegnek a fogaskerekek és karok, hogyan váltanak egyik állásból a másikba aprócska kapcsolók, ahogy az automata a környezetét szemlélte. Olyan volt, mintha az emberi gondolkodást látták volna működés közben, mintha valamiféle bizarr ablak nyílt volna az emberi lélekre. (ML: 78–80.)

Az, hogy ezt a „hihetetlen órát” végül szerves anyaggal helyettesítik, s élő és élette- len egymás kiegészítőjévé válnak az ezt lehetővé tevő kapcsolathíd révén, büntény volta miatt a nyomozás szempontjából bár kulcsfontosságú, a gőzvandál innová- ció szempontjából azonban mellékes, hiszen annak működése szerves hozzájárú- lás nélkül is lehetséges. Az, hogy a túlélésért küzdő Viktória királynő fantáziáját megmozgatja a kapcsolathíd, már a folytatások témája. A mechanikus emberek „lyukkártyás” működési elve kétségkívül megidézi azonban a klasszikus sci-fi egynéhány darabját, köztük Philip K. Dick *Az elektromos Lincoln*¹⁶⁵ című művét, ahol is a „rekonstruált” elnök működésének ugyanez a technológia az alapja. Villiers találmányakapcsán a mesterséges intelligencia kérdése is felmerül. (Noha ezzel mi most nem foglalkozunk, a témához ajánlható Max Tegmark *Élet 3.0*¹⁶⁶ című köny- ve, Zolczer Péter tanulmánya, a *Mikor lehet saját Davidünk?*¹⁶⁷ stb.).

Mann művében elhanyagolható az alternatív univerzum alternatív történelme. A „túlélő” királynőtől, az újra behurcolt „fekete haláltól”, illetve néhány, „ideát” is lezajlott brit csatára tett utalástól eltekintve a téma súlytalan a kötet számára. Itt a doyle-i nyomozás kerül a fókuszba, ahol elegáns hőseink lezuhant léghajóron- csokat, mechanikus embergyárat, gázlámpás estélyeket és pestis dúlta gettókat érintve keresik a kapcsolatot a meghibásodó automaták és a maga után kék port és hullákat hagyó „világító rendőr” között.

Baxternél a múlt módosulása annál jelentősebb. Ennek kidolgozását persze a tágabb regényidő is elősegíti, mely az 1855. július 7-től 1910. november 4-ig ter- jedő időszakot öleli fel. Előlegeznénk, hogy az „ideát” is ismeretes nagy politikai események és a történelem kulcsfiguráinak java megegyezik, csak a körülmények és a pozíciók módosulnak. Szevasztopol erődjének ostroma pontos; Baxter mind- össze egy-két oldalban, olvasmányos nyelvezettel megírt hadi eseménysort állít elénk, ahol az olyan seregvezérek személyisége, mint Raglan báróé vagy Simpson tábornoké (vö. AJ: 11–12; 15; 18.) néhány különösen tömör félmondat révén élően emberközeli és történelemhűvé válik. Az ostrom egyes stációi éppúgy megfe- lelnek a mi világuk síkján történeteknek, ahogyan a végkimenetel is, „mindössze” annak körülményeit rajzolja át az antijég-csapás.

165 Philip K. DICK, *Az elektronikus Lincoln*, ford. PÉK Zoltán, Agave Könyvek, Budapest, 2010. – Különösen súlyos szakasz a szerkezet „ébredéséé”, a 83–85. oldalakon.

166 Max TEGMARK, *Élet 3.0. Embernek lenni a mesterséges intelligencia korában*, ford. WEISZ Böbe – GARAI Attila, HVG Könyvek, Budapest, 2018.

167 ZOLCZER Péter, *Mikor lehet saját Davidünk?*, Opus, 2013/6, 69–75.

A regény cselekménye a porosz–francia háború¹⁶⁸ idejében játszódik, mely Baxternél is a nálunk ismert forgatókönyv szerint halad,¹⁶⁹ leszámítva, hogy közben a franc-tireur-ök egy gerillaakció révén „elkötik” a Titanicot idéző Prince Albert luxus-földhajót, melyet „hadi-földhajóvá” alakítva kívánnak bevetni a német csapatok ellen. Hőseink a merénylet alatt épp a Prince Albert leszállópályáján veszteglő Phaeton repülőt szemlélik, amit éppúgy elköt egy nacionalista gall, s pusztán az apadó félben lévő brit antijég-készlet továbbcsökkentése miatt az űr felé irányít. A phaetonbeli űrkaland során a Holdra is eljutunk, ahol a főbeánok táncának „megtekintésén” túl Ned sikerrel tankolja fel a hajó üzemanyagtartályát is – jéggel! Baxter kivédi a dolog lehetetlenségét: ahogy az antijég képes volt életre hívni a sziklát, úgy e folyamat melléktermékeként miért ne alakulhatott volna ki jég is Földünk kísérőjének felszínén? Hazatérve a háború közepébe csöppennek, ahol a kor neves francia tábornokai és népvézerei, mint Bazaine, MacMahon és Gambetta sorra veszítik el az ismert csatákat, főként Helmuth von Moltkének köszönhetően. A háborúban részt vevő felek reményei szerint a status quo-párti Britannia – melynek trónján a férje korai halála miatt megtört és lemondott (!) Viktória királynő helyett már ifjúkorától a bohém VII. Eduárd ül, fővárosa pedig London helyett az ipari központ, Manchester – távol marad a viszálytól, Gladstone miniszterelnök azonban logikailag és politikailag részben védhető, erkölcsileg viszont abszolút védhetetlen „megelőző csapásra” szánja el magát. Az így bekövetkező orléans-i katasztrófa nyomán Anglia megőrzi antijég-monopóliumát – fény derül ugyanis a Kis Hold alkotóanyagára –, s puszkaporos békébe utasítja a kontinenst, ami bár robbanásra készen, de még az epilógust alkotó levél megírásának idején is fennáll.

Britannia katonai támaszpontokat telepít Európa stratégiai pontjaira – szinte a nacionalista Gascoigne fiainak elképzeléseit követve –, az 1871-es Tours-i Konferenciát követően pedig, ahol a poroszok és a franciák brit felügyelettel békét kötöttek, Gambetta politikai vezetésével, manchesteri mintára megalakul a parlamentáris III. Francia Birodalom („ideát” Harmadik Köztársaság), feltételezhetően Bourbon restaurációval, elvégre a britek eleve őket támogatták, a német herceg-

168 A háború kapcsán lásd: TARJÁN M. Tamás, 1870. július 19. *Kirobban a francia-porosz háború*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1870_julius_19_kirobban_a_francia_porosz_haboru/

169 A fordítás 27. oldalán sajnos június 18. szerepel mint kezdődátum, ez azonban elírás; az eredeti mű a tényleges kezdődátummal, július 18-cal kezd.

ségek viszont nem egyesülnek. Bismarck hatalmon marad, és az első világháború „itteni” kiobbantásáért felelős II. Vilmos nem szorítja őt háttérbe, hanem fordítva: Bismarck bábja lesz. A feltételezések szerint azonban a germánok is szert tesznek antijég-bombákra, ami egy esetleges alternatív hidegháború lehetőségét vetíti előre, melyet a hatalomtól önkényessé vált Britannia működése is előmozdíthat: a századfordulón VII. Eduárd az ezeréves Brit Birodalom víziójáról szónokol – mondanunk sem kell, ez nemzetiszocialista áthallás –; az országot nagyiparosok irányítják, az adóterheket mégis a szegények viselik. A hatalom olyan, ideát ki-magasló politikusok működésére is árnyakat vet, mint Balfour vagy Churchill; Disraeli és David Lloyd George reformkísérletei zátonyra futnak (az eddigieket lásd: AJ: 226–231.). És 1910-et írunk. A pacifista Ned Vicars a háború szelét érezve ír fiának. Lehet, nem téved. Stephen Baxter azonban ennek továbbgondolását már az olvasóra bizza... A mindennemű emberi nagyság kicsiségét azonban – éppúgy, ahogy Traveller mester – egy pillanatra sem engedi elfelejteni:

Tudtam, a Földet látom, a fénypont pedig a Kis Hold volt, ami újabb kilencven perces körét róttá az égen.

Traveller kezét éreztem a vállamon.

– Még a Brit Birodalom is csak egy elenyésző folt ilyen távoból, nem igaz, Ned? [...] isteni nézőpontunkból a nagy emberek tetteit olyannak láthatjuk, amilyenek valójában: a semminél is kevesebbnek. (AJ: 89; 131.)

A humanizmus és a pacifizmus adja hőseink gondolkodásának alapját. Sir Josiah a negatív töltettel terhelt anarchizmust annak tényleges ideológiai hátterével mutatja be Bakunyinra¹⁷⁰ hivatkozva, aki a szabad spontaneitás híveként hosszú távon újabb tekintélyuralmi rendszer kialakulásának lehetőségét látta Marx ideológiájában. Traveller hite szerint az embert a politikai hatalom rongja meg, ami az *Antijég* végére épp a Brit Birodalom metamorfózisa révén válik igazolttá. A nagyvállalatok jelentette veszély mindkét elemzett regényben jelen van, s amíg Baxter csak említi a szegények helyzetét, Mann betekintést enged a gyári munkások rabszolgasorsába; a mechanikus emberek széles felhasználási

170 Munkássága kapcsán lásd: KUN Miklós, *Útban az anarchizmus felé. Mihail Bakunyin politikai pályaképe és eszmei fejlődése az 1860-as évek közepén*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

lehetőségei a luddita mozgalom félelmeinek igazolását hordozzák magukon; a Baxter háborúit belengő, tomboló nacionalista légkör veszélyeit a kiontott vér pecsételi meg; s Miss Hobbes, Viktória királynő vagy épp Françoise Michelet ténykedésében kétségkívül ott lüktet egyfajta szüfraszett jelleg. A férfiak korabeli butuska szalonhölgy-nőfelfogásának fényében hármójuk jelleme egyszerre vált ki döbbenetet és bámulatot, ami a női emancipáció felgyorsítását fokozottan indokoltá teszi. A steampunk humánus és egyenjogúsító anarchiája örömmel dönt le minden, kizárólag hagyományon alapuló, oktalan és logikailag védhetetlen akadályt.¹⁷¹

2.1.3. NARRÁCIÓ ÉS POÉTIKA

A *Mechanikus London* végig egyes szám harmadik személyű, omnipotens narrációt használ, igaz, az elbeszélő csak az adott rész központi karakterének gondolatait ismerteti. A regény fejezeteinek legjava a két főhős, Veronica Hobbes és Sir Maurice Newbury szempontjából bontakozik ki, s egy rövid szakaszon ehhez csatlakozik még egy-két rész Sir Charles Bainbridge-től, ilyenformán a fejezetek mindig belső fokalizációt használnak. A polifonikus jelleget példázza, hogy amíg Newbury az adott rész főhőse, addig elragadtatással szemléljük a technika vívmányait, amikor azonban Hobbes kisasszony fókuszához kerülünk közel, már kritikusan látjuk a veszélyeket is rejtő fejlődést.

Az *Antijeget* ezzel szemben mind a levelekben, mind a regény fejezeteinek során végig egyes szám első személyű, és ebből kifolyólag korlátozott tudású narráció jellemzi. Amíg az első levél az idősebb fivér, Hedley, a regény fejezetei és a záró küldemény az ifjabb Vicars, Ned tollából íródtak. A két elbeszélő igen eltérő arányban jut szóhoz, s mivel nézőpontjaik is inkább erősítik egymást, a polifónia sem miattuk, hanem az általuk megismert karakterek révén jelentkezik. A fokalizáció az *Antijég* esetében is végig belső marad.

A két regény poétikai összetettség és metaforikus mélység tekintetében igen eltérő nyelvi dimenzióban mozog. A *Mechanikus London* több helyütt archaizál és körülményesen fogalmaz, mellyel a 19–20. század fordulójának angolságát igyekeznek megragadni. Képei, hasonlatai, megszemélyesítései jórészt hangulatteremtő

171 A steampunk diszkriminációellenességéről lásd: Jaymee GOH, *On Race and Steampunk*, Steampunk Magazine, 7. sz., 16–31. = <http://www.steampunkmagazine.com/pdfs/spm7-web.pdf>

(dramaturgiai) díszletek.¹⁷² *A gépezet* című kultikus steampunk opus nyelvi anyagán H. Nagy Péter által felfejtett gőzalapú metaforikus kapcsolások és a nyelvezetet meghatározó, technológiai alapú mediális rétegzettség itt szinte egyáltalán nincsenek jelen. Legfeljebb az „ideát” is hosszú életűnek számító Viktória királynő életben tartásáért felelős szerkezetek hús-vér szervekként való bemutatása, tulajdonképpen megismerésének emlékeztető itt:

Hallotta Dr. Fabien gépeinek hangját, ahogy ziháltak és sóhajtoztak, ahogy beszívták a levegőt, a tömlőik kattogtak, ahogy fel és le jártak a sötétben. (ML: 87.)

A viszonylag sok elírás és tördelési hibán túl sajnos a fordítás minősége is nagy kívánnivalókat maga után, gondolunk itt elsősorban a szóismétlésekre vagy a karakterek nevének „angolosan gyakori” használatára.¹⁷³ Zavarba ejtően bajos a cím magyarítása is, amire a *Magyar Narancs*ban megjelent kritika is rávilágít: „Ráadásul az eredeti cím (*The Affinity Bridge* – »kapcsolathíd«) által jelzett központi elemmel – a szerves és szervetlen anyag közti kontinuum megteremtése és befolyásolása – szöges ellentétben áll, s csak felszínén ragadja meg a képzeletbeli viktoriánus környezetben játszódó történeteket.”¹⁷⁴ Az alábbi citátumban elejtett fordítói leleményekhez hasonlók...

- Szabad az estéje?
- Igen, természetesen.
- Ebben az esetben volna kedve elkísérni egy estélyre? (ML: 143.)

172 Ilyenek a nyugtalanul egymáshoz dőlő épületek és a lélegzetét visszatartó helyszín mint a vész előrejelzői (vö. ML: 6.), a rendetlenség mint megszelídítendő vadállat (ML: 19.), a roskadásig pakolt polcokról lefolyni készülő kötetek (ML: 30.), a léghajóvázat pókhaló módjára befonó állványzatok (ML: 65.), az agy mint óramű (ML: 80.), a Buckingham-palota birodalmi titkokat lefedő vörös-arany függönyei (ML: 84.), a köd várost befonó indái mint repkény a téglafalon (ML: 116.), a szerelmesek fonalként egymásba öltött karja (ML: 136.), a csend és a köd mint takaró vagy paplan (ML: 151; 167.), a tűz mint folyékony fény (ML: 166.), esetleg a sérült ellenség útszéli, dögölt állatként való megsemmisítése (ML: 243.).

173 Ehhez csatlakozik a kötet egyik kritikusának beszámolója: *Mechanikus London*, Forgósziel Ázsiában, 2013. szeptember 18. = <http://forgoszel.jugem.jp/?eid=350>

174 Ezt igazolja a *Magyar Narancs* kritikája is. Lásd: HORNER, *George Mann: Mechanikus London*, Magyar Narancs, 2012. november 29. = <http://magyarnarancs.hu/konyv/george-mann-mechanikus-london-82692>

...gyakoribb használata vélhetően éppen annyira emelte volna a nyelvi átültetés színvonalát, mint az eredeti gőzpunk szövegét a hiányolt gőzalapú metaforák, igaz, az a vissza-visszatérő tendencia, mely szerint a soron következő fejezet, még ha néhány mondatban is, de rendre újramondta az azt megelőző tartalmát, éppúgy hanyagolható lett volna; utóbbi persze már nem a fordítást illető kritika.

Mannéval szemben Baxter regénye sokkal rétegzettebb poétikával bír, amit a nyelvi megoldásokon túl a széles skálán mozgó humor, az önreflexiókkal való telítettség, a mély filozófiai és létkérdések egyszerre jellemeznek. A kor barokkosan kifinomult fogalmazásmódja – ennek magyar nyelvű átültetéséért kétségkívül a sikeres fordítás is felelős – végig áthatja a narratívát, a képekben gazdag, helyenként már-már lirizált prózának tetsző nyelvezet pedig a leíró részekben is teret nyer. Majdnem, mint Lautréamont-nál, úgy kerül itt egymás mellé a virágzó rét, a tájat aranyló glóriába fogó lemenő napkorong, s a rozsdás hatszövíű gépágyú a lövedékdarabokkal (AJ: 11.), de hasonló látványt nyújtanak a steampunk óriás-masinériák közt szalalozzó, virágcsokorra emlékeztető piperkőcök is (AJ: 65.). A cinikus humor gyilkos hasonlatokkal vegyülve színezi a történetet:

A legenda szerint egy eltévedt ruszki golyó – amelyek rendszeresen cikáztak körülöttünk, mint apró, halálos madarak – egyszer átfúrta a kalapot. [Traveller] úr meg csak nyugodtan levette, megvizsgálta a lyukat, és megfogadta, hogy Angliába visszatérve kiszámlázza a cárnak a javítás költségeit. (AJ: 15.)

A cselekmény dramaturgiáját itt a szereplő-narrátorok biztosítják. Például Hedley Vicars is úgy emlékezik, hogy a mindent elsöprő csapást megelőzően mindkét (alternatív) krimi haderő ágyúzása elhallgatott. Vélhetően az elbeszélő időben későbbi tapasztalatai a korábban zajlott eseményeket is többlettartalommal, markánsabb képzettársításokkal erősítik.

[Traveller] Nagy fémhordót tartott maga elé, ami fagyosan csillogott, mintha a halál hidege áradna belőle. [...] Aztán mintha maga a nap zuhant volna a Földre. [...] Olyan fény volt ez, amely berágt a magát az ember bőrébe [...]. Egy bajtársam jajveszékelve feküdt mellettem. Szemei zavaros tócsák voltak, mintha sült pisztráng szemébe néznék. (AJ: 19–20.)

A képek sok esetben a cselekményt is előrevetítik – ilyen például a csata színhe-lyének a Hold felszínével való rokonítása (AJ: 23.) –, máskor viszont a narrátor azt írja: nem szeretné szavakba önteni a valóságot (AJ: 22.). Az antijég-csapás után látott halott kislány, akinek épp a piros sála kerül fókuszba, a *Schindler listájával* (*Schindler's List*)¹⁷⁵ látszik kapcsolatot teremteni, a falba égett emberárnnyék pedig kétségkívül a hirosimai atomtámadás analógiája (AJ: 24.). Amikor azonban a 46. oldalon a kövek úgy ágyazódnak a jégfelszín alá, mint szúnyog a borostyánba, még a populáris filmklasszikus *Jurassic Park*¹⁷⁶ is felrémlik.

Baxter a jellemrajzok megragadásánál is remek nyelvi-képi megoldásokat használ, szemben Mann szereplőivel, akik nemcsak hogy statikusak, de sablonosak is, s amikor feltűnnek, a szerző a viktoriánus kor külsőségeivel megelégedve, elsősorban a viseletükkel ragadja meg fekete-fehér alakjukat (vö. ML: 18; 38; 61; 145.). A kor tipikus, unatkozó, hasztalan-hivatalnokának beillő Ned Vicars megjelenése azonban ekképp történik:

Még alig jöttem ki az egyetemről, de máris untam a munkámat [...]. Ahogy üres tekintettel bámultam a papírjaimat, képzeletben rádzsák drágaköves palotáiban sétáltam, és harcoltam Kanada vad indiánjaival; fegyverem egy iratkapocs, pajzsom egy mappa, hajóm pedig a teáscsészém, amellyel Cook farvizét követve eljutottam a Csendes-óceánra, ahol polinéz szüzek fogadtak kegyeikbe. (AJ: 27–28.)

Az *Antijég*ben számos példával lehetne demonstrálni a Gibson–Sterling-műgőzalapú metaforáinak rokonait is. Ezek közül kimondottan érdekes az a kettő, mely egymás reciprokát adja, hiszen a szerves és a szervetlen, az élő és az élette- len kölcsönösen válik a másik értelmezőjévé.¹⁷⁷

175 *Schindler listája* (*Schindler's List*, Rendező: Steven SPIELBERG, Gyártók: Universal Pictures – Amblin Entertainment, USA, 1993.)

176 *Jurassic Park* (Rendező: Steven SPIELBERG, Gyártók: Universal Pictures – Amblin Entertainment, USA, 1993.)

177 A *Leviatán*ban Scott Westerfeld sorra ezzel a megoldással mutatja be a két szembenálló fél, a steampunk-hatalom barkácsok és a biopunk darwinisták technológia-ideológiáját is, szemléltetve, hogy az ellentétek sok esetben csakis ellentétpárjuk révén képesek meghatározni magukat.

Hangja olyan volt, mint egy hatalmas gőzgép dohogása, ami csak azt jelenthette, hogy a torkát és tüdejét éppúgy megviselték a kalandjai, akár az arcát. (AJ: 39.)

Vs.

Bélrendszereszerű réz- és vascsövek tekergöztek a kémények, a mennyezet és a fal teteje mentén. A gépház belsejében úgy éreztem magam, mintha lenyelt volna egy hatalmas atléta. (AJ: 67.)

Baxter zavarba ejtően elegáns megoldását nyújtja annak is, hogy miként lehet – nemcsak a főhős-narrátor, de az olvasó szemében is – egyetlen kép révén lerombolni egy, a kötetben át végig szerelmes rajongással emlegetett nőkaraktert. Nem tomboló nacionalizmusával, hanem ahogy nyál csillan tökéletes fogsorán (AJ: 219.). A pimasz újságíró, Holden e hölgy irányába elejtett, obszcénen mechanikus steampunk-kétfértelműsége ugyancsak Baxter remek írói képességét dicséri:

– Elképzelem, ahogy a hatalmas dugattyúk előre-hátra járnak, és az olajtól csillogó tengely izzadó végtagként forog alattuk...

A kisasszony kissé felvonta a szemöldökét, és apró mosollyal faképnél hagyta. (AJ: 66.)

Mindkét regény újra és újra előhúzza a tipikus hangulatfestő képeket, a gőzbetyár irodalom állandó kellékeit: a páragomolyokat, a barna bőrt, a réz csillogását, a lég-hajókat, az olajat, a fogaskerekeket, a robogó-dohogó motorkezdeményeket, a gicszes közeget, a bő bál ruhákat a parfümillattól terhes báltermekben és a gázlámpákat az utcán. Mégis, amíg Mann jórészt ezekkel festi meg a steampunk hangulatot, kétségkívül látszatcentrikusan és irodalmi értékét tekintve felületesen, Baxter végig tudatos gőzképeket használ a gőzgépek közt, nyelvében is gőzvándallá téve művét, mely méltó párja kortársának, *A gépezetnek* is.

Stephen Baxter *Antijég*¹⁷⁸ és George Mann *Mechanikus London*¹⁷⁹ című opusai az angolszász steampunk irodalom jelentős alkotásai, még ha a két mű – az eddig tárgyaltak alapján – nem is bír azonos súllyal. Mann műfajközi térben játszódo alkotása elsősorban a viktoriánus kor angolságának elitizmusát tárgyalja híven, steampunk jellegzetességek – de nem újítások – sorával ruházva fel univerzumát.¹⁸⁰ Baxter mindezeket túl nyelvében és ideológiájában is gőzvandál művet alkotott, melynek alternatív történelmi és technológiai építkezése kétségkívül páráját ritkító. A *Mechanikus London* metonimikus szinten, cselekményében erős. Nyelvezete és karakterei ennek jórészt alárendeltjei, s bár kicsit talán túlságosan is szerteágazó, mégis markáns világépítéssel bír. Az *Antijég* árnyalt hősei hol viccesen bohémok, hol pedig melankolikusan elveszettek – akárcsak mi – zavaros és bizonytalan érzéseket keltő, ám rendkívül megalapozott univerzumukban.

178 A kötet egyhangúan pozitív értékeléséről lásd még: NAGYLAKI András, *Stephen Baxter: Antijég – Ha ma élne Verne, ilyesmit írna*, 444, 2014. május 10. = <http://geekz.444.hu/2014/05/10/stephen-baxter-antijeg>; SZABÓ Dominik, *Stephen Baxter: Antijég*, Ekultura, 2014. március 30. = <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2014-03-30+10%3A00%3A00/stephen-baxter-antijeg>; RUSZNYÁK Csaba, *Szevasztopol után a világot fenyegeti az új atombomba*, Könyves blog, 2014. március 25. = http://konyves.blog.hu/2014/03/25/szevasztopol_utan_a_vilagot_fenyegeti_az_uj_atombomba.

179 A legjelentősebb idevágó írások: LŐRINCZY Judit, *George Mann szerint a steampunk – Mechanikus London*, SFmag, 2012. október 29. = <http://sfmag.hu/2012/10/29/george-mann-szerint-a-steampunk-mechanikus-london/>; JUHÁSZ Viktor, *A steampunkból lassan kifogy a gőz?*, SFmag, 2011. március 23. = <http://sfmag.hu/2011/03/23/a-steampunkbol-lassan-kifogy-a-goz/>; ezen kívül érdekesek lehetnek még a következők: UZSEKA Norbert, *George Mann: Mechanikus London*, Ekultura, 2017. június 11. = <http://ekultura.hu/olvasnivalo/elet/cikk/2012-06-30+11%3A00%3A00/george-mann-mechanikus-london/>; TARA NIMA, *George Mann – Mechanikus London*, Keményfedél, 2012. május 28. = <http://kemenyfedel.blogspot.sk/2012/05/george-mann-mechanikus-london.html>.

180 A jelen fejezet elején említett *The Steampunk Bible*-ben közölt nyilatkozatában Mann így ír az irányzatról: „[A] gépi technológiák iránti áhítat itt felér egyfajta fetisizmussal; a steampunk környezet lehetővé teszi, hogy az író megidézzék azokat az elképzelt szerkezeteket, amelyeket mindig is szeretnénk volna, hogy létezzenek az adott korban, ha lett volna valaki, aki elég furcsa vagy örült hozzá, hogy megalkossa őket. Számomra az igazi steampunk játék a történelemmel, lehetőség a múlt egy fantasztikus látképének megrajzolására. Szabadság van benne, és abból is az olyasfajta tiszta szabadság, amit csakis az ilyen típusú fikció tud kínálni. Letisztult értelmében a science fiction a tudományos pontosságra, elméletekre és logikára támaszkodó, jövőbe tekintő műfaj. Vele szemben a steampunk jóval nagyobb mozgásteret hagy a rakoncátlan fantáziának, a furcsa idegenségnek és lehetővé teszi a világból való kivonulást.” – VANDERMEER – CHAMBERS, *I.m.*, 64; 69.

Baxter művének a kor beszédstílusán alapuló, képekben gazdag, barokkos nyelvezetével talán csak sodró története veszi fel a versenyt – nem találunk kapaszkodókat; mondhatni, „súrlódás nélkül” ragad magával. Mindkét mű jól bizonyítja, hogy a steampunk nem ismer határokat, sem pedig lehetetlent. Az efféle badarságok helyett inkább teljes gőzzel robog tovább...

2.2. GŐZ ÉS VEREJTÉK (SCOTT WESTERFELD: *LEVIATÁN-TRILÓGIA*)

„A múlt egy olyasféle jövő, ami már megtörtént.”

(Bruce Sterling)

„A fém, a sár. Nyomul a fém a sárban,
a cél felé. Az ágyú készen.
A csont, a hús. Kocog a csont a húsban,
a szívverésem.

A hang, a füst. Zuhog a hang a füstben,
forog az ég, a tűz szakad.
Én tartasz célra, te lapulok a sárban,
megadom magad.”
(Szabó T. Anna: *Tarack*)

Az alternatív történelmi (más néven allohistorikus) regény műfaja és a vele szoros rokonságban álló steampunk is alapvetően angolszász termékként aposztrofálható.¹⁸¹ Előbbi irányzat azért, mert annak tulajdonképpeni reneszánszáért Philip K. Dick 1962-es megjelenésű műve, *Az ember a Fellegvárban* felel, míg az utóbbit a kaliforniai írótriumvirátus, K. W. Jeter, Tim Powers és James P. Blaylock kötetei alapozták meg, majd a cyberpunk alapítóatyjainak, William Gibsonnak és Bruce Sterlingnek a kooperációjából fogant regény, *A gépezet* indította el világhódító útjára. Mindkét irányzatnak voltak persze előzményei. A steampunk nosztalgikus vonalának Jules Verne és H. G. Wells munkái jelentik az alapját, Dick opusa kapcsán pedig azért beszélhetünk újjászületésről,¹⁸² mert az allohistorikus történetek első

181 A kettő kapcsolata – mivel egyik is, másik is a „mi lett volna, ha...?” dilemma mentén szerveződik, csak a steampunk a gőzerőt használó társadalmat tematizálva jellemzően a viktoriánus korba helyezi cselekményét – lényegében úgy foglalható össze, hogy minden ami gőzpunk, egyben alternatív történelem is. Ez vice versa persze már nem működik, így az allohistorikus zsáner a steampunk fölérendelt műfajaként is felfogható.

182 Érdemes megtekinteni az *Uchronia* online felületet, amely arra törekszik, hogy a világon megjelenő összes alternatív történelmi regényt egybegyűjtse; az itt következő

manifesztációi már az ókorban megjelentek, többek között Titus Livius tollából.¹⁸³

A két irányzat egymás mellett való említése Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiája kapcsán is hathatósan indokolt, hiszen a három rész, a *Leviatán*, a *Behemót* és a *Góliát*¹⁸⁴ rendkívül produktívan viszonyult mindkettőhöz. Jelen fejezetben ezekről az újításokról lesz tehát szó, arról, hogy a szokványosnak mondható divergencia-pontok helyett felvázolt alternatív első világháború mellett a trilógia milyen műfajközi kapcsolathálót fon a szálak közé, miközben saját világát szövi; miközben a steampunk, az alternatív történelem és egyéb irányzatok könyvespolcán megkerülhetetlenné válik. Fejezetünk a szoros olvasás módszereivel él majd, elsőként pedig azt kívánja bemutatni, hogy miként épül fel egy, a miénktől merőben eltérő világ az irodalom eszköztára által. Ezt követően jellegzetességei szerint elhelyezzük a trilógiát a steampunk irodalom, illetve az esetében ugyancsak domináns alternatív történelem fontos kategóriáiban. Fókuszba kerülnek továbbá a maszkok, illetve a rejtőzködés, ütköztetjük a műben körvonalazott kiválasztott–alárendelt szerepeket, a nőiség kérdését a késő viktoriánus kori szüfrazsett mozgalomra vetítve tárgyaljuk, felfejtjük a sajtómetaforákat, illetve az általuk kínált *mise en abyme* alakzatot, végül szót ejtünk a zsánerönreflexiókról is.

2.2.1. A NARRÁCIÓBAN (IS OTT) REJLŐ KETTŐSSÉG

A *Leviatán*-trilógia univerzumával való azonosulást – más szóval a beleélést – nagyban elősegíti, hogy olvasóként mindvégig két karakter, a saját dinasztíája elől bujkáló Hohenberg (alias Habsburg) Sándor herceg és a fiúnak öltözött közrendű aeronauta, Deryn (alias Dylan) Sharp horizontjából szemléljük az eseményeket, s e nézőpontok szisztematikusan, két-két fejezetenként váltakoznak. A két főhős története körülbelül az első regény felénél fonódik össze, a rövidebb eltávolodásoktól

alfelületre irányító link az 1939–45 közötti töréspontokkal operáló művek listájához vizs el: *Divergence Chronology*, Uchronia = <http://www.uchronia.net/bib.cgi/diverge.html?o=1500>

183 Titus LIVIUS, *A római nép története a város alapításától*, ford. Kis Ferencné – MURAKÖZY Gyula, MEK = <http://mek.oszk.hu/06200/06201/>

184 A jelen fejezetben szereplő, eltérő tördelésű szövegrészek mindegyike a *Leviatán*-trilógia magyar nyelvű kiadásából származik, az egyes opusokat a címük kezdőbetűjével jelöljük (*Leviatán* – L; *Behemót* – B; *Góliát* – G.), az oldalszámok pedig végig a jelölt kiadásokra vonatkoznak.

eltekintve a trilógia végéig egymás mellett fut; az egyik karakter fejezetében a másik általában központi szereplőként jelenik meg, s fordítva.

A narrátor mindentudó, de kizárólag az adott cselekményszál/fejezet főszereplőjének lát bele a fejébe, annak tudásán, emlékein, tapasztalatain, szemléletmódján és az általa látottakon túl nem rendelkezik többletismerettel; a világra és vonatkozásaira tett megjegyzései végig a szereplő tudása mentén szerveződnek. Az egyik vagy másik főhőshöz képest mindazonáltal az olvasó végig többlettudással bír, ami az őket egymáshoz fűző szoros kapcsolatra nézvést igen fontos előny, a világ megismerése viszont továbbra is fokozatosan zajlik és korlátozott marad. A regény a karakterváltáshoz hasonlóan a fokalizációt is váltogatja, s noha azok a szövegrészek, amelyek a belső nézőpont mentén épülnek fel, a szövegtördelésben nem bírnak önálló jelöléssel – például kurzívval –, a szereplő belső hangjának/gondolatainak térnyerése a vonatkozó szakaszokban mégis jól érzékelhető. Akárha az egyes fejezetek is hullámoznának: hol távolabbról, hol közelebről, hol belülről, hol kívülről látjuk a szereplőket. Abból adódóan pedig, hogy két nézőpontkarakter váltakozik, egy fejezeten belül egyszerre lehet jelen a belső fokalizáció a külsővel, hiszen azon túl, hogy a nézőpontkarakter a saját érzéseit is megfogalmazza, közben a másikat, a rajta látottakat s az általa mondottakat is értékelheti. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy az egyes fejezetek narrátora mindvégig nyílt marad, és rendkívül őszintén értékel.

A szöveget Keith Thompson számtalan, mesteri illusztrációja kíséri végig, melyek az elsőtől az utolsóig megőrzik a karakterek vonásait. A regényillusztrációk megítélése mindazonáltal kétélű lehet. Akad olvasó, akinek stabilabbá teszik a világot, mindeközben azonban a befogadó képzelőerejének felfüggesztését is lehetővé teszik, a kevesebb olvasói elmemunka pedig a megélt és a világ belsővé válását is nehezítheti.

A két karakterhorizontnak mindezen felül többletjelentése, szövegvilág-építő funkciója is van, a két eltérő személyen, a lányon és a fiún túl ugyanis két szembenálló társadalmi, politikai, ideológiai, kulturális oldalt, s egyszersmind irodalmi szubzsánert is képviselnek. Az egymást értékelő karakterekkel nézetek és spekulatív fikciós irányzatok minősítik egymást, feszülnek egymásnak. Lássuk, miként...

2.2.2. STEAMPUNK BARKÁCSOK

A *Leviatán*-trilógia univerzuma alapvetően egy olyan múlthasadás mentén szerveződik, melynek eredője bár a mi valóságunk 1914 környéki nagyhatalmi politikájában keresendő, a szembenálló felek különbözőségét Westerfeld még markánsabbá teszi azzal, hogy könyvében két világepítési stratégiát, pontosabban peremirodalmi szubzsánert is ütköztet általuk. A háború kirobbantásáért felelős központi hatalmak a *Leviatán*-trilógiában barkács (clanker) államokként jelennek meg, melyek társadalma a gépi technológián alapul. Noha a gőzenergiával működtetett masinériák (steampunk) végig központi szerepben maradnak, a gépépítők nem vetik meg sem a fogaskerekes technológiát (clockpunk), sem pedig a dízelmeghajtású szerkezeteket (dieselpunk). Innen nézve a *Leviatán* barkácsai nem pusztán a szó szoros értelmében vett és szűken felfogott gőzpunk lehetőségeit használják ki, de annak al-alműfajaira is kiterjesztik technológiájukat; Westerfeld az irányzat egészét ruházza rájuk. Mindezt persze indokolttá teszi a regény cselekményének ideje, hiszen az a klasszikus steampunk művekkel ellentétben nem a szigorúan vett viktoriánus korban, de azt követően, brit horizontból szemlélve már V. György király regnálása alatt játszódik, amit legfeljebb posztviktoriánus korként aposztrofálhatnánk. Eszerint a pusztá gőzenergián futó technológiáknál fejlettebb innovációk felbukkanása következetes, még úgy is, hogy e kifejezéseket a -punk szubzsánerek biztosította felturbózott világ keretein belül használjuk. A viktoriánus koron való túllépés, karöltve a steampunk kezdeti konvencióinak meghaladásával pedig magával von még valamit: egy szubzsáner korábbi teljesítményeinek meghaladását... de erről később. Itt következzen inkább néhány szövegrész, amelyek a steampunk-hatalmak világát festik meg:

Amikor Sándor megpillantotta a lépegetőt, halkán felkiáltott.

Magasabb volt, mint az istálló, két fémlába mélyen belesüppedt a nyergelőtér talajába. Úgy festett, mintha egy darwinista szörnyeteg lapult volna a sötétben.

Ez nem gyakorlomasina volt, hanem valódi hadigépezet, egy Küklopsz gyármányú viharjáró. Hasába ágyút építettek, füstölőház nagyságú fejről két MG-08-as géppuska nézett előre. [...] A duruzsoló gépezet hasi csapóajtaja úgy nézett ki, mint egy harapáshoz lehajoló óriási ragadozó állkapcsa. (L: 15–17, 18.)

A másik gépezet még kilométerekre volt, kétszer olyan magas, mint a fák. Hat gigá-szi lába sietség nélkül mozgott, de az ágyúfedélzeten emberek futkostak, akár a hangyák, jelzőzászlókat lengetve és az ágyútornyokat kezelve. Oldalán nevének betűi terpeszkedtek: S.M.S. *Beowulf*.¹⁸⁵ (L: 61.)

A *Herkules* nem tartozott a legnagyobb földi hajók közé, amit láttak, de nyolc, póké-hoz hasonló hosszú lábával valóban fürgének tűnt. A kémények tömkelege erős motorokat sejtetett. [...] – Látja azt a kakasülőt? – mutatott Klopp egy magas árbocra, mely a fregatt ágyúfedélzetéről magasodott. Két apró alak állt a tetején lévő padoza-ton. – Az a kilátótorony nem tartozik a szokványos felszerelések közé. (L: 205–206.)

A fenti szövegrészek mindegyike a német-osztrák-magyar hadászat egy-egy meghatározó masinériáját mutatja be – melyek megfelelően érzékeltetett, impozáns méretei jól igazodnak a hellén és germán mitológiából vett megnevezéseikhez –, s általuk a barkács militarizmus lehetőségeit és léptékét is. A kötetben megjelenő steampunk masinák legjava lépegető, tehát lánctalpak helyett fogaskerekek, gőzgépek vagy dízelmotorok hajtotta lábakon jár. A sci-fi világokban jártas olvasó ezeket elképzelve – látva – és eredőjüket keresve menthetetlenül két kivitelezési módra, illetve látványvilágra asszociál(hat). Az első és egyben legautentikusabb a Barry Sonnenfeld rendezte *Vadiúj Vadnyugat (Wild Wild West)* című steampunk mozi Amerikája, ahol ugyancsak fogaskerekes lábakon járó óriástarantulákkal és gőzmozdonyokkal találkozhatunk. A másik pedig a világ egyik legismertebb űroperája, George Lucas *Csillagok háborúja (Star Wars)* univerzuma,¹⁸⁶ amely a lánctalpas megoldás helyett szintén lépegető gépezetek egész tárházát vonultatja fel, megannyi pár lábon. A mi univerzumunkban máig előnyt élvező lánctalpakat a *Leviatán* megmosolyogtató kritikával illeti:

185 S.M.S., a „Seiner Majestät Schiff” rövidítése, jelentése: Őfelsége hajója (Hivatkozás az eredetiben)

186 Itt csak a klasszikus filmtrilógiát jelöljük: *A Csillagok háborúja IV: Egy új remény (Star Wars IV: A New Hope)*, Rendező: George LUCAS, Gyártók: Lucasfilm Ltd. – 20th Century Fox, USA, 1977.); *A Csillagok háborúja V: A Birodalom visszavág (Star Wars V: The Empire Strikes Back)*, Rendező: George LUCAS, Gyártók: Lucasfilm Ltd. – 20th Century Fox, USA, 1980.); *A Csillagok háborúja VI: A jedi visszatér (Star Wars VI: Return of the Jedi)*, Rendező: George LUCAS, Gyártók: Lucasfilm Ltd. – 20th Century Fox, USA, 1983.).

Hogyan másként közlekedhetne egy harci gépezet? Lánctalpakon, mint egy ósdi mezőgazdasági traktor?

Milyen lehetetlen ötlet. (L: 403.)

Tetszetős újítás azonban a szárazföldi lépegetők haditengerészeti megjelenítése, ami a *Beowulf* és a *Herkules* bemutatásáért felelős citátumokból kitűnik. A lábak ellenére a szöveg is „földi hajókként” és „fregattokként” emlegeti őket, amelyek „(ágyú) fedélzettel” és „árboccal” rendelkeznek, a „kéményeik” is gőzhajókat idéznek, s a legénységük is matrózok módján tevékenykedik. A szárazföldi és vízi gépek rokonítása ráadásul korántsem önkényes, hiszen a korabeli haditengerészet – „ideát” is – könnyebben volt felpáncélozható és lövegekkel ellátható – az északiak már az amerikai polgárháborúban is páncélozott hadihajókkal, a monitorokkal vonták blokádnak alá a délieket¹⁸⁷ –, mint bármiféle szárazföldi, önmeghajtású szerkezet, leszámítva persze a kijelölt pályán közlekedő vonatokat, amelyek előrehaladását körülbelül annyira segítették elő a sínek, mint a hajókét a víz.

Külön említendő még a steampunk-hatalmak légiereje, a *Leviatán*-trilógiában ugyanis ez sem áll meg a zeppelinek pusztán felpáncélozásánál – utóbbiak legelterjedtebb típusát *Kondornak* nevezik, ami éppúgy (előre)utalás lehet a második világháborús Condor légióra¹⁸⁸ –, hanem a rotorlapátokkal működő giropterek felfedezésével például remek felderítőgép kerül a szolgálatukba, ami kellő mennyiségű robbanóanyaggal ellátva akár egyfajta kamikazerepülőként is alkalmazható (vö. B: 29–30.). A hőlégballonokon alapuló további technológiákkal a hétköznapi barkácséletben is találkozhatunk: ide sorolható az isztambuli kizlár aga utasszállító hajója (B: 209.), de a New Yorkban látott „légpárnás” taxi is (G: 437–438.). Kétségtelen persze, hogy a három közlekedési szintér közül a légi a legfejlettebb – ez nem érvényes a darwinistákra –, ami viszont éppúgy a tulajdonképpeni korhűséget mutatja, ha a mi múltunk szolgál referenciaként.

A militáns és légi szerkezeteken túl a barkácsvilágot egyéb, hétköznapi gépek is jellemzik. Itt említhetők a negyedik alfejezetben bemutatásra kerülő vegyes technológiájú Tokió gőzpunk szerkezetei (B: 228.), vagy az Isztambulban mászkáló

187 Lásd: *A páncéloshajó diadalútja*, Múlt-kor, 2011. augusztus 12. = <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=33953>

188 Lásd: *A Kondor-légió lebombázza Guernicát*, Múlt-kor, 2004. május 21. = <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=3455>

bogártaxik; az oszmán lépegetők giccses állatjellege az abszolút puritán, szögletes germán megoldással szemben éppúgy többlettartalommal bír, de erről később.

A gép hat rovarlába megcsúszott a köveken, mintha szabályák karistoltak volna végig egy téglafalat. [...] a gyalogosok félreugráltak, ahogy a taxi bogárrágói feljűk tartottak. [...] [A jármű] befordult egy sarkon, de a padlója alatt csikorogtak a fogaskerekek, és égő fém szagát lehetett érezni. (B: 422, 428.)

Alább az egykori, kelet és nyugat határát jelentő Konstantinápoly megrajzolásaért felelős szövegszakaszokat emeljük be – nagyobb merítésben – annak demonstrálásaként, hogy miként is gőzölög és füstölög egy igazi barkács nagyváros. A technológia és jellegzetességei a szövegépítésben is tükröződni látszanak, ami a textus mediális rétegzettségét erősíti: Konstantinápoly a gőzcsövek és kábelek útját követve szerveződik.

Füstfátyol lebegett minden fölött, melyet a számos gépezet és gyár köhögött fel, és eltakarta a lépegetőket a keskeny utcákon. A zavaros levegőben nem szállodtak hírnökmadarak; csak néhány kétfedeles repülőgép és giropter suhant el a tetők fölött, a kőtornyokat és a sörteként felmeredő, drótnélküli antennákat kerülgetve.

Különös volt elképzelni, hogy Sándor is ilyen helyről származik, mely tele van gépekkel és fémmel, mely alig él az embereket és a poloskáikat leszámítva. [...] Az utcákon más lépegetők szekereket húztak. A legtöbbjük tevére vagy számárra hajazott, egyik pedig szarvas állatot formázott, amelyről Eddie Malone azt állította, vízibivaly. Egy omnibusz nagyságú fém szkarabeusz utasokat szállított a tömegén át. [...] A síkátor nem a Nagybazárba, vagy más nyitott utcára vitt – úgy látszott, önmagába csavarodik, gőzcsövek és kábelek sziszegő spiráljait követve. (B: 119–120, 136, 269.)

A *Leviatán*-trilógia steampunk pólusának azonban – a következő szakaszban bemutatásra kerülő biopunkkal ellentétben – van egy igen súlyos, vagy legalábbis annak tetsző hiányossága. Nem kerül ugyanis kifejtésre az, hogy kik és hogyan hajtották végre azt a technológiai áttörést vagy áttöréssorozatot, amely a gőzenergia felhasználását oly mértékben kiterjesztette, hogy a fentebb tárgyalt masinériák létrejöhessenek. Az architextualitás mentén persze megpróbálhatnánk felvázolni

egy olyan forgatókönyvet, mely szerint a vonatkozó innovációk eredője egy másik regényben volna keresendő – például a szubzsáner expanziójáért felelős műben, *A gépezet*ben, ahol Charles Babbage gőzhajtású számítógépe által¹⁸⁹ cirka százötven évvel korábban kerül sor az információtechnológiai forradalomra. Azon túl viszont, hogy a *Leviatán*-trilógia és *A gépezet* is steampunk szövegek, semmilyen jel nem utal az összefonódásokra, nem beszélve arról, hogy Babbage brit volt, mely vonatkozás az első világháborús központi hatalmakkal szemben Nagy-Britanniát tehetné volna – s *A gépezet*ben tette is – világhódító hatalommá. Mivel azonban Westerfeld univerzumában az angolok Darwin¹⁹⁰ tudománya mellett tették le a voksukat, Babbage fejlesztései náluk ténylegesen nem nyerhettek teret; igaz, a két tudós munkássága közti időbeli különbség az utóbbit juttatná előnyhöz. A trilógia első kötetében e prioritást jelölhetné annak egyértelművé válása, hogy melyik irányzat is volt kész korábban:

Emlékezett rá, mit mesélt Apa, hogyan festett London, mielőtt Darwin apó végrehajtotta volna varázslatát. Szénfüst borította az egész várost, a köd pedig olyan sűrű volt, hogy nappal is meg kellett gyújtani az utcai lámpásokat. A gőzkorszak legrosszabb szakaszában olyan sok korom és hamu lepte el a környező vidéket, hogy a pillangók szárnyán fekete foltok fejlődtek ki az álcázás érdekében. (L: 84.)

Az iménti sorok által megfestett London kísértetiesen idézi a mi világunk ipari forradalmának kései, a fejlődés mellett a szennyezésben is csúcspontot döntő szakaszát, melynek melankóliáját *A gépezet* univerzuma is végig magán hordozza. Az azonban a fentiek alapján is nyilvánvalóvá válik, hogy a vizsgált párhuzamos világban is régebb óta pöfög már a gőzerő, mint a „génésbészet”, s ha a *Leviatán*-trilógiában egyetlen olyan passzus is olvasható volna, amely lehetővé tenné, hogy a németek csalogatták el Babbage-t Nagy-Britanniából, aki így náluk fogatosíthatta igazán a tudományát, már fel is oldódna a zavar, felszámolódna a hiány. Ilyen szöveghely azonban nincs a három könyvben, így a két alkotás nem kapcsolódik össze, s a

189 A Babbage tervezeteiben rejlő tényleges lehetőségek kapcsán lásd: SINGH, *Kódkönyv*, 72–74.

190 Charles Darwin élete és műve kapcsán lásd: David QUAMMEN, *A kétkedő Darwin: Az evolúcióelmélet eredete*, ford. MORVAY Krisztina, HVG Kiadó, Budapest, 2014; John GRIBBIN, *A tudomány története 1543-tól napjainkig*, ford. BOTH Előd, Akkord Kiadó, Budapest, 2004, 299, 308–327, 491–492.

Westerfeld-regények steampunk tudománya *A gépezetben* látottakkal ellentétben nem nyer magyarázatot, hanem adottként tételeződik. Az első könyv utószavában lényegében ezt erősíti meg a szerző is: „Ami a barkácsok találmányait illeti, azok kissé megelőzték a korukat” (L: 539.) – írja. Kicsit alább majd szóba kerül még egy művön belüli kapcsolat, ami ha teljessel nem is, részleges magyarázattal szolgálhat a gőzpunk-innovációkra nézvést, ehhez azonban szükséges megismernünk „Darwin apó varázslatát.” Lássuk...

2.2.3. BIOPUNK DARWINISTÁK

[M]ég Deryn születése előtt a nagy, szénnel táplált gépeket koholt állatok váltották fel, izmok és inak léptek a gőzkazánok és fogaskerekek helyére. Manapság csak a tűzhelyektől, és nem a nagy gyáraktól származott a kémények füstje, és a vihar még ezt a mocskot is kisöpörte a levegőből. [...] Amikor Cook kezét nyújtott Derynnek, a lány érezte a brit büszkeséget, amellyel a nagyeszűek mindig eltöltötték. Itt volt valaki, aki magukba az élet láncába nyúlva a saját céljainak megfelelően alakította át azokat. (L: 84, 35.)

Hiába nyilvánvaló, hogy a gőzerő kezdeti találmányai a koholmányokhoz képest korábban nyertek teret a *Leviatán*-trilógia univerzumában, mivel nem tudjuk, hogy a mi világunkban is lezajlott ipari forradalom eredményeihez képest „odaát” ki, mikor és hogyan végezte el a steampunk-technológiák kialakulásához szükséges fejlesztéseket, a legmarkánsabban kijelölhető történelmi és egyszersmind tudományos töréspontot a trilógia Charles Darwinjának felfedezése jelenti. Az evolúcióelmélet kidolgozójának töretlen népszerűségéről és tudományának tovább- és újragondolásairól szólva H. Nagy Péter az itt elemzett regényeket is játékba hozza: „Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiájában ez a divergenciapont Darwin nevéhez fűződik, aki a kutatásaiban még tovább jutott: felfedezte az örökítőanyagot is, és ez az esemény különleges élőlények (pl. óriási mitológiai állatok) létrehozását tette lehetővé. Valóban érdekes eljátszani a gondolattal, mi lett volna, ha Darwin ismeri Mendel kutatásait. Valószínűleg az evolúcióelmélet hamarabb vált volna elfogadottá, mint ahogy a valóságban történt, és persze más lenne a világ, ám Darwin így is eget rengető felfedezések elindítója volt. Quammennel szólva – s ezt tudja jól a popkultúra is –: belevont bennünket a küzdelmek és a változás kusza forgatagá-

ba.”¹⁹¹ A neves természettudós a *Leviatán* világában tehát felfedezi a DNS-t, sőt sikerül úgy belenyúlnia az „életfonalakba”, hogy új fajokat hoz létre. Ez voltaképpen a mai génebérszet eljárásaival egyenlő, s mivel a regénytrilógia eme pólusa a biopunk¹⁹² eljárásaival és lehetőségeivel operál, az egyes állapotok DNS-ének módosítása a végletekig kitolódik. Darwin felfedezésének centrumba kerülését jelöli az is, hogy az alternatív univerzum két (politikai/ideológiai/technológiai) pólusának egyike konkrétan róla kapja a nevét, míg a barkácsok megnevezés ennél sokkal általánosabb és több mérnök-feltaláló nevéhez kötődhet.

Mivel az előző alfejezetben a központi hatalmak helyét átvevő barkácsok milicista steampunk-fejlesztéseivel nyitottunk, itt is így teszünk, csak épp a másik oldal, a mi világunk antantjával azonosítható darwinisták (darwinist) organikus biopunk-hadászatát mutatjuk be:

[A Huxley-lebegő] volt az elsőnek koholt hidrogénfűjű, mely semmiben nem hasonlított a manapság használatos óriási, eleven léghajókra a gondoláikkal, hajtóművekkel és megfigyelőfedélzeteikkel.

A huxley-t medúzák és más mérgező tengeri élőlények életláncából készítették, és maga is éppolyan veszedelmes volt. [...] a lüktető erek és artériák irizáló borostyánként futották be áttetsző bőrét. A csápok a lány körül lebegtek a lágy szellőben, pollent és rovarokat szívva be a fenti gyomorzsákba.

191 H. NAGY Péter, *Populáris hősök. Darwin, Einstein, Hawking és Gaga = Uő, Alternatívák. A popkultúra kapcsolatrendszerei*, MA Populáris Kultúra Kutatócsoport 1, PRAE.HU, Budapest, 2016, 71–72.

192 A biopunk a sci-fi azon alműfaja, amely a '90-es évek elején különült el a cyberpunctól, alapvetően azért, mert amíg a cyberpunk jövőképe a technológiai szingularitás, addig a biopunké a szintetikus biológia és a felgyorsult biotechnológia mentén szerveződik. Amíg az előbbiben hackerek, addig az utóbbiban biohackerek tevékenykednek, akik a virtuális világok szoftverei helyett az élő szervezetek DNS-ét manipulálják, nem egy esetben mutánsokat hozva létre – a téma kapcsán lásd: *Biopunk* (szócikk), Wattpad. A *Leviatán-trilógiában* az „életfonalakat” újraszövő génebérszettek persze nem biohackereknek nevezik – ez a kifejezés a regényvilág posztviktoriánus korában értelmetlen volna, hiszen ott a számítástechnika legalapvetőbb jeleivel sem találkozunk, s ennek híján nincs még mit meghackelni – hacsak nem a DNS-t –, hanem darwinista „nagyeszűeknek”, kiknek a keménykalap – talán Darwin után – az ismertetőjegyük (vö. L: 326.). A „nagyeszű” kifejezés mindazonáltal inkább a tudós szinonimája, hiszen a gépészmérnökre is így hivatkoznak, csak épp – az általuk képviselt oldalt is jelölve –, „barkács nagyeszűek”-ként.

A hidrogénfűjók persze valójában nem hidrogént lélegeznek, csupán kilehelik: belebűfögik a saját gázhólyagjukba. A gyomrukban élő baktériumok elemeire bontják az ételt – oxigénre, szénre és ami a legfontosabb, a levegőnél könnyebb hidrogénre. (L: 43, 48–49.)

Mielőtt még rátérnénk a trilógia névadó szörnyeteg-„komplexumára”, talán érdemes pár megjegyzést fűzni az iménti koholmányhoz is, a huxley-lebegő névadása ugyanis korántsem esetleges: bevonja a darwini evolúciós elmélet mellett kiálló neves zoológus-biológust, Thomas H. Huxley-t, akit épp emiatt a vonatkozás miatt gúnyoltak „Darwin buldogjának”. Huxley nevezte magát elsőként agnosztikusnak, mely szemlélet felől nemcsak a vallást közelítette meg, de tudóstársa kutatásait is, a bizonyítékok felsorakoztatása után azonban az evolúciós gondolat végletekig elkötelezett hívévé vált. A tudós 1860-as vitája az oxfordi püspökkel, Samuel Wilberforce-szal nagyban hozzájárult Darwin elméletének széleskörű elfogadtatásához.¹⁹³ Westerfeldnél együtt teremtik meg az első koholmányokat, s a későbbiekben legendás brit légierő alapjának számító, első légbalonszerű fajzat sem hiába viseli Huxley nevét – ő volt az ötletgazda. Ugyanez érvényes a mitológiából előlépő krakenekre is (L: 145.); az alternatív Huxley erősen vonzódott a medúzák életfonalaihoz.

Gigászi volt – nagyobb, mint a Szent Pál-székesegyház, hosszabb, mint az óceánjáró Orion csatahajó, amelyet előző héten a Temzén látott. A csillogó henger zeppelinre hajazott, de oldalán csillók mozgása pulzált, és körülötte szimbióta denevérek és madarak rajzottak. [...] A Leviatán testét egy bálna életfonalaiból alkották meg, de terveibe több száz másik fajt is beleszóttek, megszámlálhatatlan teremtmény kapcsolódott össze benne, akár egy stopperóra fogaskerekei. Koholt madarak rajai nyüzsögtek körülötte – felderítők, harcosok, élelmet gyűjtő ragadozók. Deryn futárgyíkokat és más fajzatokat látott a bőrén futkosni.

Az aerológiai kézikönyv szerint a hidrogénfűjókat az apró dél-amerikai szigeteken mintázták meg, ahol Darwin a híres felfedezéseit tette. A Leviatán nem egyetlen szörny volt, hanem örökké változó egyensúlyú, kiterjedt életszövedék. (L: 88, 90.)

193 Vö. KAMPIS György, *Darwin és a fajok eredete*, MEK = <http://mek.niif.hu/05000/05011/html/darwin0001.html>; avagy John GRIBBIN, *I.m.*, 333.

A leviatán mint gigászi kígyó-sárkány-démon a héber mitológiában jelenik meg elsőként, egyfajta antikrisztusi szerepben, ami a tengeri mélységek szörnyetegeként az őskáoszt és a sötétséget szimbolizálja, s melyet az Úrnak el kell pusztítania.¹⁹⁴ A lény számtalan formában, számos irodalmi alkotásban megjelenik, Westerfeld könyvében azonban minden fent felsorolt tulajdonságtól megtisztul. Nemhogy a káosz, de a harmonikus szimbiozis képviselője lesz a benne lüktető „organikus ökoszisztéma” által. Nem a veszély, de a menedék jelképe, és élő szervezetként mindvégig a halott gépek ellensúlya. Valamit mindazonáltal megőriz „istenkáromló” mivoltából: az ember – és minden más – teremtését felfüggesztő evolúciós elmélet atyjának koholmányaként megszűnik isten teremtette istenellenségnek lenni – hiszen nincs ki ellensége legyen –, és a sok apró lény egységbe kovácsolásával az öffenntartó – istent ugyancsak nélkülözni képes – természet rendezettségének, az ökoszisztémának szimbóluma lesz. A második kötet névadója, a behemót¹⁹⁵ a leviatánhoz hasonlóan a zsidó-keresztény mitológiából ered; a trilógiában az imént bemutatott szörnyeteg tulajdonképpeni ellentétpárja: egy tengeri óriás állatdémon. A regények legveszedelmesebb koholmányaként tűnik fel – tehát részben megőrzi eredőjének tulajdonságait –, mely egész csatahajókat képes eltüntetni. Valóságos mutáns, különböző ragadozók egyvelege, a hozzá képest már bevettnek számító óriás krakenek titáni „továbbkohanása” (B: 291.). A két lényre, a Leviatánra és a Behemótra vonatkozóan történik azonban egy jelentős csúsztatás: mitológiai megjelenésükhöz képest közeget cserélnek. A Behemót lesz a tengeri szörnyeteg, a Leviatán pedig „felemelkedik” – a lég ura lesz.

Érdemes egy bekezdést szánni a hidrogénfűjő már említett organikus ökoszisztémájára is, pontosabban annak önellátó és öngyógyító vonatkozásaira. Főhősnőnk a bálna belsejében (!) futó, alumíniumból készült kezelőúton bolyongva a koholmányok „lét-kulisszái mögé” is betekintést nyer, a Leviatán levegőben maradásáért felelős hidrogénhólyagoknál azonban sokkal érdekesebbnek találja a kaptárakat. A regény több pontján méhészként, sőt kagylószakértőként is hivatkoznak Darwinra, ami ugyancsak Westerfeld körültekintő nyomozását támasztja alá, hiszen állításaival a természettudós tényleges részszakterületeit nevezi meg.¹⁹⁶

194 Lásd: *leviatán* (szócikk) = PÁL József – ÚJVÁRI Edit, *Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, Balassi Kiadó, 2001. = <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/szimbolumtar/ch02.html#te%C3%A9n>

195 *Uo.*

196 Vö. Charles DARWIN, *A fajok eredete. Természetes kiválasztás útján*, ford. KAMPIS

A méhek a Leviatán üzemanyag-felelősei. Nyaranta a hidrogénfűjő alatt elterülő, virágzó mezőtengerre terelik őket, a nektárgyűjtögetés után pedig következhet a mézkészítés. Ez utóbbi azonban nem a legénység asztalára kerül, hanem a légbestia gyomrában működő baktériumokat táplálják vele, melyek „cserébe” hidrogénnel látják el a „hajót,” ami a repülés és az öngyógyítás alapja is.¹⁹⁷ „Tipikus nagyeszű stratégia volt – nincs értelme új rendszert kidolgozni, amikor az ember kölcsönvehet egyet, amelyet az evolúció már finomra csiszolt” (L: 241.).

A darwinista kreálmányok tekintélyes részéről az is elmondható, hogy valamilye furcsa, s egyszersmind zavarba ejtő címerállatokként jelölői is országaiknak. Vagy talán inkább fordítva, az egyes nemzetekhez általunk is asszociatíván hozzárendelt állatok lesznek az érintett nációk által leginkább protezsált koholmányok. Az oroszok legveszedelmesebb szörnyei például a harci óriásmedvék, amelyekkel az Osztrák-Magyar Monarchia már a háború kezdetekor alig bír megbirkózni – mindez az 1914-es orosz gőzhenger¹⁹⁸ analógiája (G: 41–42.). A cári hatalom önkénye a teremtményein is meglátszik: képesek például csak azért koholni egy kétféjű, fekete sasfajzatot, hogy – az uralkodó címerállata lévén – egyedülként szállíthassa a Romanovok üzeneteit (G: 11–12, 15.).¹⁹⁹ A britek a légi és tengeri bestiákban jeleskednek – a kor vezető tengeri hatalma voltak –, a mexikóiak már csak a spanyol eredet miatt is elefántméretű óriásbikákat használnak (G: 371, 391.), a darwinizmus és a barkács pólus közt egyensúlyozó Japán politikája pedig

György, MEK = <http://mek.niif.hu/05000/05011/html/darwin0002.html>, különösen a IV. és a VII. fejezet.

197 Hasonlóan leleményes megoldás a Leviatán fedélzetén felgyülemlett szerves hulladékok ugyancsak baktériumok általi újrahasznosítása, mely során cukor, hidrogén és salak termelődik, amit a mézhez hasonlóan használnak fel (G: 132).

198 Vö. JULIER Ferenc, *Küzdelem az orosz gőzhengerrel* = Uó, 1914–1918. *A világháború magyar szemmel*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933, 58–75.

199 Miután főhőseink megvitatják a két fejből adódó problémákat – hogy a jelenség minden bizonnyal két agyat is feltételez, igaz, a madaraké jórészt látóidegekből áll, ami a látásukat sokkal fejlettebbé teszi, mint a gondolkodásukat, és hogyha a két fej két különböző repülési útvonalat látna jónak, úgy verekedéssel döntenek el, melyik a megfelelő irány –, a korabeli címerszimbólika fonákjait is cinikus felhanggal tárgyalják meg. A régi, bizánci jelképet ugyanis a Romanovokon túl a Habsburgok is átvették – a kötetben utóbbiak jelképe, noha továbbra is kétféjű madarat ábrázol, fogaskerekekből és egyéb fém alkatrészekből áll össze –, a világi és isteni jogot is szimbolizálja, vagyis hogy a királyok hatalma az egetől származik. Az egyszerű polgárlány, Deryn erre tett megjegyzése figyelemreméltóan szarkasztikus, s egyszersmind felvilágosult: „– Hadd találjam ki, kicsoda rukkolt elő ezzel. Csak nem egy király?” (G: 22–23.)

a lovecrafti ihletésű, tengermélyből előmászó *kétéltű* kappákban nyilvánul meg (G: 181, 193.). Ez azonban csak a hadászati vonal, a mindennapokban használt lények közt ugyancsak sok lelemény akad.

A legapróbbak között említhetők a futárgyíkok, melyek a Leviatán egymástól távol tevékenykedő tisztjeinek üzeneteit is közvetítik, a bálna-léghajó hátán és testében futó csövekben haladva. Egyfajta organikus „felvevőkészülékeként” funkcionálnak, az üzeneteket ugyanis a közlő hangján „rögzítik”, majd „játsszák” le. A „felvétel” kezdetét és végét a küldők kulcsszavakkal adják a futárgyíkok tudtára, a célállomással egyetemben; ezek a parancskifejezések az állatkák életfonaliba vannak kódolva, így születésüktől kezdve ösztönszerűen ismerik őket. A lények élő mivoltát bizonyítja azonban az a tulajdonságuk, hogy amikor félnek vagy idegesek, korábban „felvett” mondatok találmásra kombinált keverékét motyogják, így módon a *használók* nem üzengethetnek velük kedvük szerint: egy légi csata közepén a futárgyíkok önkéntelenül is bárki titkait kikotyoghatják (L: 186.). Hasonló életfonalakból „készült” a postapapagáj is, amely a futárgyíkkal egyetemben az aeronauták egyenruháit és a gondolák jelzéseit is képes felismerni, csak nem apró lábakon, de szárnyakon, sokkal tágabb mozgástéren belül végzi a feladatát. A vonatkozó szöveghelyen az evolúcióelmélet atyjának unokája, Nora Darwin Barlow arra is utal, hogy a madarak és a gyíkok több „nagyszű” szerint is közös ősszel rendelkeznek, ami a „méhész” elméletének paleontológiai keretekig történő kiterjesztését irányozza elő (vö. L: 199–200.). Itt említhetők még a memóriabékák is, amelyekkel hosszabb anyagokat, például interjúkat vagy bírósági tárgyalásokat szokás „feljatszani” (B: 132.).

A trilógia számos szöveghelyén a koholmányok fokozottan tárgyias felhasználásával is találkozunk. Többek között a Darwin-kortárs brit fizikus-matematikusról, William H. Spottiswoode-ról²⁰⁰ elnevezett kopoltyú tartozik ide, melyet már konkrétan szerkezetnek is neveznek. Öltözékresze szalamandrabőrből és teknőcpáncélból készült, az azt összetartó lényt pedig számtalan kopoltyúfodor alkotja. Apró csápokkal, széndioxidforrást keresve furakodik viselője szájába, majd szimbiózisba lépve vele, oxigénnel látja el. Ez a koholmány lényegében a bűvárfelszerelés organikus változata (vö. B: 313–315.). Hasonlóan gyakorlatias a *Góliát*ban megjelenő, nyílt sebeket gyógyító szörnyecske is, amely tengeri makk módján tapad

200 Vö. *William H. Spottiswoode* (biográfia), MacTutor History of Mathematics = <http://www-history.mcs.st-andrews.ac.uk/Biographies/Spottiswoode.html>.

a páciens bőrére, csápjai pedig a sérülés mélyére hatolva fűzik össze az elszakadt inakat. A lényt cukros víz és napfény táplálja, ami arra enged következtetni, hogy állat és növény keverékéről van szó (G: 408.).

Ha pedig már a növényeknél tartunk, egy bekezdés erejéig mindenképp érdekes a génkezelt flórára koncentrálni az eddig tárgyalt fauna helyett. Mi, s velünk együtt Westerfeld barkácsai is kivágjuk és azután dolgozzuk fel a fákat, készítjük el belőlük eszközeinket és bútorainkat. A darwinisták azonban nem gyilkolják az erdőt, csupán átalakítják azt – az életfonalába nyúlva képesek rábírní a növényt, hogy a szükséges formára szabva növevssze kérgét, s így harmonikus részévé váljon például a Leviatánnak. A fák ily módon történő átalakításának, s vele a természetvédelemnek is hasonló alternatíváját mutatja be a hard SF egyik mestere, Greg Egan is. *Diaszpóra* című regényében az emberek azon ága, amely nem a gépi vagy programléletet választja, hanem önnön testének és környezetének tökéletesítését és harmóniába rendezését tűzi ki célul – ők a húsvérek –, az otthonait is a fákból, a fákból alakítja ki, úgy, hogy a DNS-ükbe nyúlva olyan alakúvá és belső elrendezésűvé teszi őket, amelyet csak kíván.²⁰¹ A fiatal szerző, Christopher Paolini a fantasy eszköztárával hoz létre hasonlót: *Elsőszülött* című, impozáns regényében a tündék varázskéneke alakítja a fák formáját.²⁰²

A lépcsők nem nyögtek fel a súlya alatt. A darwinisták fája koholt erdőkből származott, és könnyebb volt a természetes fánál, ám erősebb az acélnál is. A léghajó nem nyikorogott és csikorgott, mint egy vitorlás, hanem [...] élettől lüktetett. (B: 99; G: 155.)

A koholás azonban nem feltétlenül csak egy hiánytalan szervrendszerrel bíró lényen, de annak egy részén is elvégezhető. Ha tehát egy olyan „eszközre” van szükség, mely funkciójának ellátásához pusztán egyetlen testrészt, vagy inkább belsőség tulajdonságaira van szükség, úgy az a közegéről leválasztva önmagában is átalakítható. Ennek kissé zavarba ejtő példája az a tengerek és óceánok alatt futó kommunikációs idegháló, amely a Brit Birodalom minden szegletét hivatott összekötni. E kreálmány szövedékéről könnyen eszünkbe juthat a Pandora bolygó teljes flóráját és faunáját egyesítő, ugyancsak organikus kapcsolatháló, James

201 Lásd: Greg EGAN, *Diaszpóra*, ford. HUSZÁR András, Ad Astra, Budapest, 2013, 78–80.

202 Lásd: Christopher PAOLINI, *Elsőszülött*, ford. BIHARI György – SÓVÁGÓ Katalin, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007, 238–243, 326–329, 387, 415. és másutt.

Cameron *Avatar*²⁰³ című sikerfilmjéből. Ott a planéta végtelen őserdejének minden fája fonódik egybe, s a humanoid na'vik éppúgy képesek rákapcsolódni – hitük szerint ez a rendszer maga a természet-istennő, Ejva, akinek így ők is a részét képezik. Magyar vonatkozásban Brandon Hackett *Az ember könyve*²⁰⁴ című opusa volna játékba hozható, melyben az idegenek egy orgmirigynek nevezett szervvel rendelkeznek, s ennek köszönhetően rá tudnak kapcsolódni az Orgára, ami pedig a mi internetünkre kísértetiesen hasonlító központi háló, csak épp biológiai alapon. Westerfeld kommunikációs idegszövedéke nem mellesleg éppúgy jelenthetné e technológia alapját, s talán jelenti is majd. A trilógia története azonban, mint tudjuk, az 1910-es évek első felében játszódik.

A víz alatti kábelrendszer, amely Britanniától Ausztráliáig és Japánig terjedt, egyike volt a darwinizmus hátborzongatóbb találmányainak. Mérföld hosszú idegszövet-szálak alkották, és úgy hálózta be a Brit Birodalmat, akár egyetlen organizmus, mely kódolt üzeneteket közvetített az óceán fenekén. (G: 246.)

A fejezet zárásaként pár mondat erejéig térjünk még vissza a mitológiai koholmányokhoz, ezek létrehozásakor ugyanis sokszor nem pusztán a meglévő állatok életfonalait használták és keverték, de már kihalt lényekét is. A Steven Spielberg *Jurassic Parkját*²⁰⁵ idéző ötlet a darwinizmus keretei közt persze védhető; a mi valóságunk gensebészetének lehetőségei éppúgy fantasztikusnak mutatkoznak. Ez a regényszál azonban összekapcsolható egy másikkal:

Sándor felidézte a mamutfajzatokról látott fényképeket – hatalmas, bozontos szibériai elefántfélék voltak, az első kihalt állatok, amelyeket a darwinisták visszahoztak. (L: 407.)

Majd később, más kreatúrák kapcsán:

203 *Avatar* (Rendező: James CAMERON, Gyártó: Twentieth Century-Fox Film Corporation – Dune Entertainment – Giant Studios – Ingenious Film Partners – Lightstorm Entertainment, USA – Egyesült Királyság, 2009.)

204 Brandon HACKETT, *Az ember könyve*, Agave Könyvek, Budapest, 2012.

205 *Jurassic Park* (Rendező: Steven SPIELBERG, Gyártó: Universal Pictures – Amblin Entertainment, USA, 1993.)

[H]arci lények, amelyeket kihalt és óriási hüllők életfonaláiból koholtak. (B: 101.)

A teremtmény úgy festett, mint egy karcsú, homokszínű kutya, hosszú orral, és tigriscsíkokkal a farán. [...] – Egy tökéletesen egészséges erszényes farkas. – Dr. Barlow lenyúlt, hogy megvakargassa a szökdécselő állat fülét. – Más néven tasmán tigris. Bár a macskákkal való összehasonlítást dühítőnek tartjuk, nem igaz, Tazza? (L: 192–193.)

Tazzában és a fentebb bemutatott szörnyecskékből van valami, ami ellentétes, és olyan is akad, ami közös. Nora Barlow erszényes farkasa nem koholmány, hanem egy Új-Guineában, Ausztráliában és Tasmaniában honos erszényes ragadozó... volt. A fajt 1936-ra a betelepülő európaiak kiirtották, vagyis a mi világunkban *már nem létezik* – ez a közös benne és Westerfeld többi kreálmányában. Tazza a trilógia mindhárom kötetében sokat szerepel, tulajdonképpen ő az egyetlen nem koholt állat a műben, amiből kifolyólag a *Leviatán* univerzuma a miénknek még inkább az ellentétévé válik, de erről még lesz szó. Azzal, hogy a regény élőként és hangsúlyozottan természetesként szerepelteti a tasmán tigrist, fokozottan ráirányítja a figyelmet az állatvédelemre, és saját, szörnyekkel benépesített világa mellett a sajátunk kegyetlenségére is rávilágít. A *Leviatán* Darwin apójának köszönhetően azonban, „odaát” már a kihalt fajok megmentésére is van megoldás. Nálunk nincs hasonló; a ma esti halálnak nem akad holnapja. Reggel viszont még tehetünk valamit... A trilógia utolsó kötetének legutolsó oldalán az olvasóra tekintő Tazza szeméből legalábbis ez olvasható ki (G: 579.).

2.2.4. VERSUS

Ami már a regénytrilógia legelső oldalán nyilvánvalóvá válik – Sándor barkács–darwinista csatát vív a játékaival (L: 7.), majd kicsit később Deryn is ugyanezt teszi (L: 129.) –, az az ellentét. A háború eleve elrendelteként értelmeződik az antagonisztikus felek között; a társadalmi, ideológiai, politikai, kulturális és persze szubzsánerbeli különbségek feloldásának csakis egy megoldása van. Vagy mégsem? Noha hőseink sem tudatosítják ezt azonnal, az oldalak előrehaladtával mégis nyilvánvalóvá válik, hogy az egész történet az iménti kérdés eldöntése köré szerveződik majd, a szöveg metaforikus rétege pedig a választ is felkínálja, már a kezdetektől.

Ezúton mi is arra kérjük az olvasót, hogy lapozzon vissza a fejezetben elsőként idézett szövegrészig, amely a „Küklopsz gyártmányú viharjárót” mutatja be. Az a szövegszervezési eljárás, amellyel a szerző az első, tényleges fizikai valójában felrémlő lépegetőt egy „darwinista szörnyeteghez”, „hasi csapóajtáját” pedig egy „óriási ragadozó állkapcsához” teszi hasonlatossá, bravúros és egyszersmind válaszórtékú; mégsem feltétlenül antagonisztikus az, ami a (történeti) felszínen annak látszik? De akár tovább is mehetünk. A lépegetők lábait ugyanis folyamatosan egy pók lábaihoz hasonlítják, Sándor úgy tanul járni a Küklopsszal, ahogy egy ember tené (L: 174.), a szerkezet irányítása pedig mintha teste kereteinek kitágítása volna (B: 364–365.), a gőzcsovek kígyók módjára sziszegnek, a gépezeteket ugyanarra ösztökéli a füst, mint az élőlényeket, hiszen nem kibocsátják, de „felköhögik” azt. S ugyanez *vica versa* is érvényes: az először feltűnő Leviatán méretei egy csatahajó felemlegetésével ragadhatók csak meg, alakja zeppelinre hajaz, a benne összeálló koholmány-szimbiózis pedig úgy „kapcsolódik össze, mint a stopperóra fogaskerekei”. A tenger alatt futó idegháló első analógiája éppúgy a kábelrendszer, s a koholt fák is csak a természetesekhez viszonyítva értelmezhetők; a felsorolt, jelöletlen származási helyű példák mindegyike a korábban idézett szöveghelekről származik. Az ideológiák tipikus csapdája ez: önmaguk meghatározásához feltétlenül szükségük van az ellenségükre, saját hibáik és hiányosságaik felfüggesztésének legjobb módja pedig, ha a másik pólus hibáit nagyobbakként értelmezik. Egy szó mint száz: az ellentéte nélkül egyetlen ideológia sem létezne, nem lenne képes meghatározni önmagát. A barkács–darwinista szembenállásnak ugyanez az alapja, s a politikai érdekeken túl pusztán a különbözőségük is megfelelő indoknak tűnik egy háborúhoz.

Sándor egy pillanatra eltöprengett azon, hogy a németeknek talán végül mégis igaza volt. Ezeknek az istentelen teremtményeknek a léte talán valóban sértés a természetre nézve. Talán egy háború méltányos ár, ha megszabadíthatják tőlük a világot. (L: 292.)

A kölcsönös lenézés adott, s ami az egyik fél számára önmaga értékét adja, az a másinak a legmegfelelőbb támadási felület, megfűszerezve egy kis túlzással, sarkítással és a korlátoltságot maga után vonó magabiztossággal.

[E]gy eleven léghajó nem fél egy kupac fogaskeréktől és motortól. [...] A barkácsok félték a koholt fajoktól, és imádták a gépeiket. Vajon azt gondolták, hogy lépegető szerkezeteik és zümmögő aeroplánjaik ellen tudnak állni Oroszország, Franciaország és Britannia darwinista erejének? (L: 180, 146.)

A túloldalról szemlélve pedig:

Nemsokára Franciaország is elesik. Aztán gyors hadjárat [vagy ha úgy tetszik, blitzkrieg] következik a darwinista Oroszország és Britannia szigeterődje ellen. Vagy éppen elhúzódhat a háború, érveltek néhányan, de végül Németország győzedelmeskedni fog – a koholt állatok nem diadalmaskodhattak a barkács bátorság és acél fölött. (B: 250.)

Ez azonban csak azoknak a látószöge, akik mindvégig ismeretlen idegenként tekintenek a másikra; akik a hadszíntereken való szembekerülésen túl nem találkoznak vele; nem látják annak értékeit, megoldásainak előnyeit. Főhőseink viszont – s általuk mi is – abba a különleges helyzetbe kerülnek, hogy bár ózdkodjanak ettől bármennyire is, egymás segítése nélkül, egymás szerkezeteinek és koholmányainak híján nem menekülhetnek a közös (!) ellenség elől. A két fél, a két központi karakter korai szóváltásai persze csupa éllel vannak tele:

– Gépek! – kiáltotta Dylan. – Átkozottul haszontalanok. Bármikor inkább választok egy koholt fajt.

– Tényleg? – kérdezte Sándor. – A tudósaitoknak sikerült bármit kitenyészteniük, ami olyan sebesen száguld, mint egy vonat?

– Nem, de nektek barkácsoknak sikerült olyan vonatot gyártanotok, amelyik képes megszerezni a saját táplálékát, meggyógyítani magát vagy szaporodni?

– Szaporodni? – Sándor fölnevetett. Egy pillanatra elképzelt egy kis gyerekvagonokkal benépesített pályaudvart, ami aztán a szaporodási folyamat egyéb aspektusaira terelte gondolatait. – Persze, hogy nem. Milyen visszataszító ötlet.

– Rádásul a vonatoknak sínekre van szükségük – mondta Dylan, ujjain számolva az érveket. – Egy elefántfajzat azonban bármilyen terepen keresztül tud vágni.

– Mint ahogy a lépegetők is.

– A lépegetők a valódi szörnyecskekhez képest semmik! Esetlenek, akár egy részeg majom, és még csak felkelni sem bírnak, ha elesnek!

Sándor felhorkant, bár ez utóbbi valóban igaz volt a nagyobb szárazföldi csatahajókra.

– Nos, ha a te „szörnyecskeid” valóban olyan csodálatosak, hogyan lőhettek le a németek? Gondolom, gépekkel. (L: 342–343.)

A Leviatán az első kötet közepén, ahol a két fő szál találkozik, lezuhan, s csak Sándorék segítségével tud elmenekülni az egyébként őket is üldöző németek elől. Az óriás hidrogénfűjót a herceg viharjárójának motorjaival látják el, melyek által egyrészt sokkal gyorsabb lesz, másrészt a két technológia – és irodalmi irányzat – ötvözetét, mondhatni egyesülését kapjuk („bio-steampunk”?). Bár a terv eleinte mindkét félből viszolygást vált ki – a barkácsok nehezen szokják meg a körülöttük lüktető, koholt életet, a darwinistáknak pedig a motorok bűgása zavaró –, fokozatosan azonban megismerik az együttműködés és az összeolvadás előnyeit.

Sándornak el kellett ismernie, a zakatoló dugattyúk és köpködő gyertyák bizarrul festettek a légbestia hullámzó oldala mellett, akár egy pillangó szárnyán a fogaskerekek. [Nézőpontváltás:] Zajosak voltak és bűdösek, elég szikrát hánytak, hogy Derynre rájőjön a frász, de az ördögbe is, hogy tolták a hajót! (B: 23.)

És az eredmény:

– Most már valami új vagyunk – mondta. Egy kicsi belőlünk és egy kicsi belőlük! [...] Deryn úgy vélte, az elmúlt három hónapban hozzászokott a barkács motorokhoz, mint ahogy Sándor viszont kicsit darwinistává vált. A motorok remegése, amit a testében is érzett, mostanra természetessé vált... (L: 508, 514.)

Ennek érdekes párhuzama az angol és a német nyelv egymás mellé kerülése. Utóbbi – amelyre barkács beszédként is hivatkoznak, hiszen a németek a technológia elsőszámú képviselői – noha a darwinisták eleinte keménynek és hidegnek értékelik, folyamatosan arra eszmélnek, hogy mennyire hasonlóan szerveződő és az övékkel rokon nyelv is az. „Különös, mennyi német szó volt majdnem olyan, mint az angol, amint a fül hozzászokott” (L: 418.).

A két technológia azonban nemcsak a Leviatánon egészíti ki egymást, de a kötetekben előrehaladva egyre nagyobb léptékű keveredésekkel szembesülünk. Az első ilyen – noha kissé idézőjelesen – Isztambulban kerül terítékre, ahol az egyébként már inkább barkácsnak számító állam lépegetői mind díszesek és állat formájúak – gondoljunk csak vissza a bogártaxira vagy a szkarabeuszforma omnibuszra –, szemben a németek puritán, szögletes szárazföldi hadihajóival. A szultán óriásmasinái például elefántalakúak, melyek mozgatható ormánya arra (is) szolgál, hogy elterelgessék vele a lábatlankodó járókelőket (B: 125, 136.). Az Oszmán Birodalomban a gépek állatalak-szimbolikája is jelentős, az iménti elefánt például a királyi hatalom jelképe, és a legenda szerint Mohamed próféta születését is elefánt jósolta meg (B: 126). Az állatformák azonban más jelzésértékkel is bírnak: a darwinisták erre alapozva nem mondanak le róluk, s igyekeznek a saját oldalukra állítani őket, hiszen a németekkel ellentétben az oszmánok még nem feledkeztek meg az életről.

A két technológia kompatibilitásának jóval markánsabb példája Japán. Rögtön közöljük Tokió írott látképét, de előbb érdemes megjegyezni, hogy az első világháborúban antanthatalomként szereplő Japán nem sokkal korábban a darwinista Oroszországgal vívott háborút, mely által a Távols-Kelet elsőszámú hatalmává, s egyszersmind világhatalommá vált – egy időre „ideát”, nálunk is.²⁰⁶ Westerfeldnél azonban az 1904–1905-ös orosz–japán háborúban a felkelő nap országának nagy előnyt jelentett, hogy mindkét technológia lehetőségeit fel tudta vonultatni a cár koholmányaival szemben. Na de lássuk Tokiót, s aztán jöhet New York is:

Tokió utcáin gőzvillamosok, járókelők és teherhordó állatok nyüzsögtek. A reggeli napfény az épületekre telepedett, de a fölöttük függő papírlampionok füzére még mindig izzott. Mindegyiket villódzó rovarok kis rajai töltötték meg, akár maroknyi csillagok. [...] A két technológia elegánsabban keveredett, mint várta. A villamosok gőzfelhőt pöfögtek, de a legzsúfoltabbakat ökörfajzatokhoz kötötték a nagyobb vonóerő érdekében. Néhány riksa rázkódott dízelmeghajtású, kétlábú lépegetők mögött; a többit zömök, pikkelyes lények húzták, amelyek nyugtalanító módon emlékeztették Sándort a kappákra. Az eget távirókábelek hálózták be, de rajtuk futárgyíkok futkostak, és csomaghordó sasok keringtek a felhők alatt. (G: 228.)

206 A téma kapcsán lásd: KOLONITS Ferenc, *Az András-kereszt és a felkelő nap háborúja, 1904–1905*, Hadtörténeti Közlemények, 2003/1, 77–143.

A távolban tornyosuló emberi alak jelent meg. Olyan magas volt, akár a *Leviatán*, feltartott fátklyája lágy biolumineszcenciától és villódzó elektromos tekercektől izzott.

– A Szabadság-szobor. (G: 432.)

Az Egyesült Államok ugyanis éppúgy keverék állam a történetben, noha ott nem olyan harmonikusan egészíti ki egymást a két technológia, mint Japánban. Ennek az ötven évvel korábban zajló amerikai polgárháború a legfőbb oka, melyben a barkács észak küzdött meg a darwinista délrel (G: 261–262.); az ország még az első világháború idejére is megosztott volt – ahogy „ideát” is. Az USA háborúba való belepése és oldalváltása ugyancsak nem volt magától értetődő, tekintettel a lakosság jókora hányadát kitevő német nációra; a trilógiában ez a vonal is kulcsfontosságú.

Azzal azonban, hogy az egyébként eleve elrendelten egymás ellentétéként és ellenségeként felfogott két technológia kompatibilisnek bizonyul, a konfliktus elsőrendű indoka is felszámolhatóvá válik. A két technológia *harmonikus* egymás mellett élése és lehetséges összefonódása a *pacifizmus* alapját képezi, miből adódóan a háború – mint minden háború – pusztán önös érdekek hatalompolitikájává válik. Innentől kezdve a béke megteremtése nem egyszerűen csak cél, de az egyetlen lehetséges erkölcsi és humánus vállalás lesz.

A steampunk és a biopunk összefonódásával egyetemben a technológiai elsőbbség dilemmája is eldöntetlen marad; Nora Darwin Barlow – aki végig az objektív tudományosság felől közelíti meg az egyes helyzeteket – a „Mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás?” típusú, megválaszolhatatlan kérdéssel rokon kijelentést tesz:

– Legalább annyit kölcsönzünk az önök mérnöki tudományából, mint önök a miénkből.

– Hogy mi a darwinistáktól kölcsönöznénk? – horkant fel Sándor. – Milyen abszurd elképzelés.

– Igen, igaz – Dylan szólalt meg a helyiség másik felében. – Mr. Rigby azt mondja, ti barkácsok a mi példánk nélkül fel sem találtátok volna a lépegetőket.

– Dehogynem! – mondta Sándor, bár a kapcsolat soha eszébe sem jutott. (L: 403.)

Az iménti szövegrész a trilógia gőzpunk-pólusának elemzésével foglalkozó fejezetünk végén felvetett problémás technológia-eredet kérdésre is részleges választ

ad. Noha nem hoz egy olyan nevet, akihez egyértelműen köthetővé válna a viktoriánus kori ipar barkács tudományá történő felturbózása, azt azonban lehetővé teszi, hogy a mi világunktól való elkanyarodás az „itt” is, „ott” is megvalósult ipari forradalom ellenére ne géptechnológiai divergenciaponthoz kötődjön, hanem épp ellenkezőleg, Darwin természetfilozófiai áttöréséhez, amiről pedig a biopunk fejezetben volt szó. Hiszen ha a barkácsok lépegető-ötlete tényleg darwinista eredetű, az ő nagy áttöréseik az életfonal-manipuláláshoz viszonyítva később is megeshettek. Noha arra még így sem derül fény, hogy ki vagy kik hajtották végre a regénytrilógia steampunki nagy bummját – csak néhány első világháború korabeli, egyszerre „ottani” s „itteni” barkács nagyvezír ismerhetünk meg, mint amilyen Henry Ford, Thomas Alva Edison, Tojoda Szakicsi vagy épp Nikola Tesla –, letisztázódhat viszont a divergenciapont kérdése, ami pedig egy allohistorikus vonulattal ugyancsak rendelkező történetben kardinális jelentőségű.

A két technológia tehát egymás mellett él, és annak ellenére, hogy szemben áll, (lehet) egymás ötletei mentén építette fel önmagát – mint a már emlegetett ideológia, amely az ellensége viszonylatában körvonalazódik csak igazán. Ez a szinkrón létezés azonban nem jelenti azt, hogy egyforma mértékben logikusak, fejlődőképesek és védhetők is volnának.

A két fél egymás iránti lekicsinylését szemléltetni kívánó, fentebb idézett szövegrész szerint a barkácsok „féltek” a koholmányoktól. Ez adódhatna egyszerűen csak a fajok szörnyszerűségéből is, a központiak félelme azonban sokkal mélyebb, sőt egyenesen babonás, eredője pedig a keresztényi konzervativizmusban keresendő. Sándor neveltetésének kulcsmotívumai egyben birodalmának jellemzői is: arisztokratikus, vallásos, a pápa szava legalább olyan jelentőségű számára, mint a császáré, hisz a sorsban, amit isteni gondviselésnek nevez – pacifista feleszmélését követően az ifjú herceg például a fejébe veszi, hogy az ő isteni küldetése véget vetni a háborúnak – és istentelen lényeknek, a pokol életre hívott démonainak tarja a koholmányokat, legalábbis eleinte. Idővel viszont, ahogy a rettegett, *idegen* szörny *ismerős*, érző élőlényvé válik, a világnézete is módosul, sőt Sándor a darwinisták haszon-koholmány felfogásán is túllép.

Szörnyű történeteket hallott a darwinista teremtményekről: tigris- és farkas-félvérek, életre keltett mitológiai szörnyek, állatok, amelyek emberként beszélnek és gondolkodnak, de nincsen lelkük. Azt mondták neki, hogy amikor ezeket az isten-

telen lényeket megalkották, démonok szellemei szállták meg őket – testet öltött, szintiszta gonosz mindegyik. [...] Sándor érezte, hogy a padló megmozdul alatta, de nem hitte, hogy a léghajó fordul. Aminek a félelmét egész életében sulykolták bele, az most testi valójában állt mellette.

És ő teljesen rábízta magát. (L: 288, 534.)

A darwinisták biopunkja a barkácsok steampunkjához képest jóval felvilágosultabb. Ennek oka elsősorban Darwin sokat emlegetett felfedezése, s az abból adódó lehetőség, hogy kedvük szerint szabhatják át a természet korábbi kereteit. A koholó kultúrák kimondatlanul is eltávolodnak az isten teremtette világ legendájától, amit a módosított életfonalú szörnyescskék mitológiai megnevezése is jelez; ők valóban képessé válnak az olyan fajzatok megteremtésére, amelyek korábban csak a hit megszilárdítását elősegíteni kívánó, démonizált ellenség kreálmányai voltak. Amikor Sándor az isteni gondviselésről „papol”, a darwinisták mind homlokráncolva tekintenek rá, Deryn pedig visszatérő szóparbajokat vív a herceggel, melyekben végig egyszerű szerencsének nevezi azt, amit a trónörökös sorsnak. A természetfilozófia fonákjait ismerve a darwinisták felvilágosultabbak, nyitottabbak a világra és annak változásaira, s ami ugyancsak nem elhanyagolható, élő hússal szállnak szembe a halott fémmel. Ezt bizonyítja Deryn (Dylan) karakterének kítűnő retorikája is:

– Fantasztikus, ugye? – kérdezte Dylan.

– *Fantasztikus?* – Sándor torka összeszorult, szájában csípős íz áradt szét... A szelvényes boltív egy gigászi gerinc volt! – Ez... undorító. Egy állat belsejében vagyunk!

[...]

– Igen, de a zeppelinjeitek bőre marhabélből készült. Az is olyan, mintha egy állat belsejében lennétek, nem? Mint ahogy a bőrkabát viselése is!

– De hát ez él! – habogta Sándor.

– Igaz – mondta Dylan, és elindult a fém kezelőúton Tazzával. – Ha jobban belegondolsz, halott állat belsejében tartózkodni sokkal borzalmasabb. Ti barkácsok igazán furcsa népség vagytok. (L: 332.)

Mindazonáltal a darwinistáknak is megvannak a maguk korlátai, tabui és félelmei, melyek elsősorban épp abból adódnak, hogy talán túlságosan is beleavatkoznak a

természet dolgaiba. A kötetben számos módosított életfonalú lényel találkozunk, sőt ezek abszolút fölénybe kerülnek a kvázi normális állatokhoz képest. Deryn például egyenesen megdöbben, amikor ilyet lát – lásd a Tazzáról szóló részt (L: 192–193.). Az elkötelezett, fajkholó Britanniában továbbá belső ellentéteket szül a konzervatív majomluddita mozgalom – amely a mi világunk gépromboló ludditáinak²⁰⁷ lehet a párhuzama, vagy a géptechnológiát koholmányokra cserélő szigetországban egyszerűen csak fajzatgyűlölő csoportosulássá alakult át –, melynek tagjai nem pusztán ódzkodnak a szörnyecskéktől, de a tudományánál is nagyobb szentségtörésnek tartják a természetes lények keresztezését (L: 42). A barkácsok akár a biopunk-hatalmak belső felforgatóerejeként is támaszkodhatnának rájuk, igaz, a regény ezt a lehetőséget nem játssza ki.

A kholás korlátai közt feltétlenül szükséges megemlíteni a természetes kiválasztódásból következő, „az erősebb éli túl” elvet, melyet – noha sokan magához Darwinhoz kötnek – mégsem ő, hanem Herbert Spencer írt le elsőként.²⁰⁸ A természetfilozófia nagyeszűi kísérletet tettek rá, hogy „kineveljék” a fajzatokból a gyengébbek elnyomására irányuló ösztönüket, de ezt mégsem sikerül elérniük (L: 139).

Az irányzat sérthetetlen tabuját az emberi életfonalak jelentik; *Homo sapiens sapiens*t nem ötvözhetnek semmilyen állattal, a regény nem tartalmaz ember-mutáns vonulatot (vö. L: 137.).²⁰⁹ Kényesen ügyelnek arra is, hogy a fajzataiknak nehogy *öntudata*, s azt követően *személyisége* alakuljon ki. A szörnyecskéknek például ennek apropóján nem adnak nevet, egyszerűen csak a fajtájuk szerint hivatkoznak rájuk, amit vagy a felhasználási lehetőségeik, vagy pedig a kholásuk típusa szerint határoznak meg. A *Leviatánnal* sincs ez másként, a név alatt ugyanis a lények teljes szimbiózis-hálózatát értik, s nem pusztán az óriás hidrogénfűjót. Tazza viszont már innen nézve is kivételnek számít, hiszen őt sehol nem nevezik

207 Lásd: George RUDÉ, *Forradalmárok, zendülők*, ford. ZINNER Judit, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986, 81–88; *Luddita, luddisták* (szócikk), Kislexikon = http://www.kislexikon.hu/luddita_luddistak.html; Érdekességként: *A gépromboló mozgalmak*, Holnapután Anarchista Újság, 2009. január 7. = <http://www.holnaputanujsg.eoldal.hu/cikkek/egyeb-kiadvanyok/a-geprombolo-mozgalmak/geprombolo-mozgalmak.html>

208 Vö. *10 ténny Darwinról*, Múlt-kor, 2014. február 17. = http://dev.mult-kor.hu/20140217_10_teny_darwinrol

209 Az emberi gének meghackelésének remek példáját vázolja fel Paolo Bacigalupi *A felhúzható lány* című sikerkönyvében, ahol Emiko, a módosított DNS-ű, „kitenyésztett” szexjáték nemcsak a sorsa, de a belé táplált mesterséges ösztönök – mint amilyen a kényserű önfeladás, önmegadás és az emberek iránt táplált alárendeltség – ellen is küzd.

szimplán erszéyes farkasnak vagy tasmán tigrisnek, de mindig a nevéen szólítják. A kreálmányok és a természetes állat illetén megkülönböztetése mindazonáltal korántsem indokolt, hiszen az előbbieket is bármikor vannak olyan értelmesekek, mint ő. Deryn például nagy általánosságban jegyzi meg, hogy mindegyikük tudja, ki a gazdája, nem úgy, mint a gépek (G: 146.), de a *Leviatán* bálnarészére is többen furcsán tekintenek, ahogy a zuhanást követően, a Küklopsz motoraival ellátva egy-fajta függetlenségre tesz szert – pilóták nélkül maga választja ki a legmegfelelőbb utat a légáramlatok és termikek között. A viselkedésére többen azt mondják, hogy „megkergült”, hogy a zuhanás „összerázta az agyát” (L: 516; B: 48.), de kívülről nézve valami egészen más is szóba jöhet: a bálna gondolkodó lényként, nem pedig eszközként kezd el működni és élni.

A darwinisták lénykoholását Westerfeld remekül összefoglalja az első kötet utószavában: „A *Leviatán* tehát legalább annyira szól a lehetséges jövőkről, mint az alternatív múltról. Előrevetít egy olyan kort, amelyben a gépek élőlényekre fognak hasonlítani, az élőlényeket pedig úgy gyártják majd, mint a gépeket” (L: 540.). Ez a „gyártás” azonban a darwinisták legvisszatetszőbb jellemzője, hiszen oly mértékben ártják bele magukat a természet folyamataiba, hogy a végén már egyenesen zavarba jönnek azoktól az állatoktól, amelyekről nem lehet megállapítani, hogy „mire valók” – Deryn épp ilyen helyzetbe kerül, amikor meglátja Tazzát (L: 192–193.). Ez viszont az élet és az élőlények oly mértékű kizsákmányolása – az abszolút eszközként való felhasználás –, hogy részben buktatni látszik a darwinizmus remekbeszabottságát (vö. L: 402–404.).

Új lehetőséget jelentenek viszont a tojásaikból előbújó *éleslátó lórik*, amelyek egyöntetűen levetkőzik az eddig tárgyalt, mondhatni konzervatív darwinista haszon-koholmány felfogást, ugyanis elképesztő képességeket villantanak fel: nem pusztán emberi szavak keverékeit képesek elmotyogni, de értelmes és éleslátó lények, amelyek már öntudattal is rendelkeznek. Sokkal gyorsabban tanulnak, mint az emberek, és sokszor hamarább oldják meg a talányokat, vagy derítenek fényt valamilyen igazságra, mint a gazdáik. Dr. Barlow több helyütt is utalásokat tesz rá, hogy a kis lények képesek lehetnek józanabb belátásra bírni a barkács vezetőket, ami lényegében annyit takar, hogy általuk talán fontolóra vennék a darwinizmus irányába való nyitást (vö. B: 163, 170, 172, 177, 216–221, 403–404; G: 497). A korábbiak fényében továbbá az is jelzésértékű lehet, hogy a Sándorhoz került példánynak még neve is lesz. S ez akkor is igaz, ha a *Bovril* eredetileg egy húskivonat.

A steampunk-biopunk irányzatok viadala mindazonáltal nem marad eldöntetlen, még annak ellenére sem, hogy a trilógia legnagyobb részében egymás kiegészítőiként tematizálódnak. Az elsőbbséget élvező kiválasztása a két fél jellegzetességeire nézvést sem lehet kérdéses: a kivágott fa az eleven, a fém a hús, a halott az élő viszonylatában nem élvezhet előnyt – a két irodalmi alműfaj viadalát eldöntik a három könyvben körvonalazódó jellemzőik. A *Leviatán*-trilógiában a biopunk legyőzi a steampunkot.

Deryn a fejét csóválta. Sándor és emberei gyakran túl zajosnak találták a léghajót. Ám az élet maga is lármás, zavaros dolog volt a barkács szerkentyűk takaros óraműveihez képest. A *Leviatán* ökoszisztémája a száz összekapcsolódó fajjal sokkal összetettebb, mint bármely élettelen gépezet, és ezért kevésbé rendezett. De hát ettől érdekes a világ, gondolta Deryn; a valóságnak nincsenek fogaskerekei, és sosem lehet tudni, milyen meglepetések keverednek ki a káoszból. (G: 27.)

Ezt erősíti a szerző is, amikor két darwinista koholmányt tesz meg az első és második kötet címadójául. Ám ott van még a harmadik óriás, a Góliát, amely a világ mindkét pólusára nézve fenyegetést jelent. A halálsugar pedig már steampunk szerkezet. Vagy valami más?

2.2.5. (A) TESLA(PUNK) FELEMELKEDÉSE

Nikola Tesla a steampunk-regények gyakran visszatérő figurája, aki az irányzat szempontjából olyannyira jelentős, hogy azokat az opusokat, amelyeket az ő munkássága vagy annak továbbgondolása szövi át, *teslapunk*nak is szokás nevezni. Tesla a mi valóságunkban is világhírű feltaláló volt, hiszen ő fektette le a rádió, a radar és a váltóáram alapelveit, de egyaránt számít örült lángelmének is, aki nem kevesebbet állított magáról, mint hogy képes megépíteni egy olyan szuperfegyvert, amellyel kétszázötven mérföld távolságból tízezer repülőgépet tud majd megsemmisíteni.²¹⁰ Veszedelemes találmányát – vagy legalábbis annak munkatervét – halálsugárnak nevezte, amely viszont a mi univerzumunkban – Babbage gőzhajtású számítógépéhez

210 Részletesebben lásd: *Halálsugarakkal kísérletezett az elfeledett feltaláló*, Múlt-kor, 2008. február 12. = <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=19698&print=1>

hasonlóan – egyik államtól sem kapott támogatást (vö. B: 588). Westerfeld trilógiájában viszont sikerül elkészítenie az eszközt, aminek a neve: Góliát.

A tudós egyik találmányával, a Tesla-ágyúval már a *Behemót*ban találkozunk, amely tulajdonképpen egy „villámgenerátor” (B: 35.). Tesla fejlesztéseit a trilógia világában eleinte a németek támogatják (a fenti ágyút is ők vetik be), ám ahogy a Monarchia lerohanja a tudós hazáját, Szerbiát, Sándorhoz hasonlóan ő is a másik oldalhoz pártol, ami egyfajta sorsközösséget teremt közte és a herceg között. Noha Tesla zavartalanul folytathatja ténykedését a vegyes Amerikában, a villámgenerátor óriási döbbenetet vált ki a darwinistákból, hiszen a korábbi barkács lehetőségeket túlszárnyalva komoly fenyegetést jelent.

Nagy tűzgolyó formálódott a torony lábánál, majd gyorsan fölemelkedett, közben táncolt és villódzott. Amikor elérte a csúcát, mennydörgő dörrenés hallatszott.

Cikcakkos, kolosszális villámujjak nyújtóztak ki a Tesla-ágyúból. Először átváltak az égen, akár egy fehér tűzből álló fa, majd a Leviatán felé ugrottak, mintha csak megszimantolták volna. A villám tüzes hálóként futott szét a légbestia bőrén, vakító hullámban áradt végig a hosszán. Az elektromosság egy szempillantás alatt háromszáz méterre terjedt a faroktól a fejig, és mohón átszökken a fém tartórudakra, amelyekre a hajtóműgondola volt felfüggesztve. [...] – Nyomorult barkácsok – mormolta Deryn. – Most már saját villámot is gyártanak. (B: 41, 56.)

A történetben előrehaladva egyre nagyobb villámtornyokkal találkozunk – és Tesla egyéb innovációival is, mint amilyen például az elektromos kerítés (G: 86–89.), vagy saját elektromos pálcája (G: 100.), amellyel az orosz óriásmedvéket is könnyedén távol tudja tartani. Mindennek betetőzése a Góliát maga. Tesla szuperfegyverének korlátai végig a levegőben függenek, s amíg a zseni szerint annak egyetlen lövésével könnyedén elpusztítható Berlin vagy Bécs, mások úgy vélik, Tesla hírverése és látványhajhászása úgy, ahogy van, hazugságon alapszik.

– Mint látják – kiabálta túl Tesla a zümmögést –, képes vagyok a szobában található áramlatokat irányítani, még tízezer kilométer távolságból is. Képzeljék el, hogy egy vihart zabolázok meg ilyen messziről! Vagy akár magának a Földnek az elektromos töltését, amelyet úgy fókuszálhatok és célozhatok, akár egy reflektort!

[...]

– Góliát egy földrezonancia-ágyú, amely a bolygót használja kondenzátorként. Amit látni fog, a tiszta energia útja, ahogy alattunk a földből egészen a troposzféráig csap! (G: 252–253, 492.)

A villámgenerátor megléte, egy letarolt erdő Szibériában, illetve a lángelme kissé labilis, korlátokat nem ismerő jelleme okot ad a félelemre. Kijelentései, melyek szerint egy több milliós nagyváros elpusztítása vállalható ár a háború befejezéséért, a második világháborús Truman elnökkel állítják párhuzamba, Bécs és Berlin analógiája pedig Hiroshima és Nagaszaki lesz.

A regény azon szövegrészei, amelyek Tesla körül szerveződnek, folyamatosan olyan metaforikus kapcsolásokkal operálnak, amelyek az „elektromosság” alakzatára épülnek – például Teslát „felvillanyozta”, hogy találkozhat Sándorral (G: 172.) –, s a történet szintjén is minden az elektromosság hatása alá kerül: Tesla haja szanaszét áll, amikor a Góliátot kezeli (G: 525).

Azt azonban, hogy a harmadik irányzatnak, a teslapunknak milyen ráhatása lesz a steampunk-biopunk vetélkedésére, jelen írásnak se nem tiszte, se nem feladata elmondani, mint ahogy azt sem, hogy Nikola Tesla óriásának fenyegető hatalma valóban a világbékét hozza-e el – bármekkora legyen is az ár –, vagy a tudós inkább csak egy olyasféle kakas, amely a saját érdemének tudja be a hajnalt.

2.2.6. ZSÁNERKLASSZISOK

Történeti stratégiái²¹¹ szerint Westerfeld opusa *historikus steampunk* regénynek tekinthető, hiszen alapvetően egy történelmi kort, az első világháború éráját helyezi át más technológiai közegbe. A koholt szörnyek jelenléte sem mozdítja el a művet a *fantasy steampunk* felé, hiszen ezek léte is tudományos háttértámogatással bír: egyszerűen biopunk-léptékű génebeszetről van szó. Zsánergenealógiai tekintetben a *historikus steampunk* őseként a cyberpunk és az allohistorizmus jelölhető meg, hisz amíg az előbbi a választott éra technológiájának futurista továbbgondolását és a lázadó karaktereket szolgáltatja,²¹² utóbbi a múlttal való variálást a „mi lett volna, ha?” kérdés mentén.

211 A kategóriákról lásd: GYURIS, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben*. Alasdair Gray: *Poor Things*, 218–219.

212 A tipikusnak mondható steampunk karakterek és innovációk kapcsán lásd: STODDARD, *GURPS Steampunk*, Steve Jackson Games, Austin, 2002, 5–13, 40, 67–108.

A *Leviatán*-trilógia alternatív történelmi, steam-, bio- és teslapunk regényként értelmezve is egy párhuzamos világot visz színre. Klapcsik Sándor utóbbiakat osztályozó munkája²¹³ értelmében Westerfeld alkotása tehát a *szimulákrum-modell* példája.

Az alternatív történelem zsánerének fentebb többször említett kutatója, Rosenfeld mindenekelőtt két aspektusból tartja osztályozandónak az irányzat alkotásait. Egyrészt a választott történelmi töréspont szerint, s ezt is olyan megközelítésben, hogy az milyen jelentőséggel bír a műben meghatározó értelmezési horizontot adó etnikum szempontjából. A *Leviatán*-trilógia esetében fontos tudatosítanunk, hogy bár a mű apró lépésekben az első világháború szcenikáját írja át – ami pedig a Brit Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia történetében is vízvonalzó jelentőségű volt, még ha eltérő végeredménnyel is –, tényleges történelmi válaszpontja mégis korábbra teendő. Ebből a szempontból az előszóban már felvetett darwini áttörés lesz a mérvadó, ami pedig esetünkben egyenlő az evolúciós elmélet biopunk továbbgondolásával. Westerfeld tehát egy tudománytörténeti töréspont mentén konstruálja univerzumát, egy olyan mozzanat szerint, amely nem is csak a britek számára volt mérföldkő.

Rosenfeld ezen felül *disztópiákra* és *utópiákra* tagolja az allohistorikus műveket, esetünkben azonban nehezen dönthető el, hogy mégis mely pólussal állunk szemben. A *Leviatán* mint *disztópia* mellett szól a barkácsok túlhajszolt iparosodása, s az ezzel járó környezetszennyezés, illetve a militarista törekvéseket erősítő óriási tüzerő. Mindemellett ott van a darwinisták kétségkívül túlzásba vitt lénykolása is, az, hogy a karakterek nem tudnak mit kezdeni a *nem* koholt állatokkal: ténykedésükkel voltaképpen felfüggesztették a természet emberi ráhatás nélküli teremtményeit.²¹⁴ Az *utópia* mellett szól azonban a világháború menetének átrajzolása, II. Vilmos szövetségi rendszerének korai megbomlása és leépülése, s néhány „ideát” bekövetkezett tragédia elkerülése is hőseink közreműködése által. A konfliktus korai rendezésének reménye Westerfeld alternatív történelmét jobbnak,

213 Vö. KLAPCSIK, *Párhuzamos világok – az interpenetráció, a szimulákrum és a szimbiózis modellje, i.m.*

214 Westerfeld steampunk-biopunk alkotása ezen vonatkozásaival jól szemlélteti a populáris irodalom és a posztmodern azonos jellegzetességeit, a világalkotás közös episztemológiai kérdéseit, az ontológiai zavarokat és eltolódásokat, illetve a kinetikus jelleget. Vö. MATT HILLS, *Time, possible worlds, and counterfactuals*, 435; illetve: H. NAGY, *A negyedik = Űő, Alternatívák*, 283–303.

*utópisztikus*abbnak sejteti a miénknél. A besorolás tehát nem egyszerű, mintha a *Leviatán*-trilógia világa hasonló eredményt könyvelne el, mint a miénk, azzal a különbséggel, hogy amíg az emberáldozatok számát tekintve pozitívabb kicsengést villant meg, környezetszennyezésének fokozott mértéke és a természet dolgaiba való markáns beavatkozása által pesszimistábbat. Mondhatni a mű párhuzamos univerzuma körülbelül annyira *disztópikus* és *utópisztikus* is egyben, mint a miénk. Az egyik-másik felé történő elhajlást legfeljebb a humán- vagy a Gaia-szempontról elkövetett értelmezés indokolhatja meg.

Cory Gross steampunk művekre összpontosító felosztása analógnak mondható Rosenfeld iménti, kétpólusú rendszerével. *Nosztalgikus steampunk* alatt az alternatív technológia pozitív végkicsengésű kiterjesztését érti, *melankolikusnak* pedig a vele való visszaélést és fokozott pusztítást értékeli. A besorolás jelen szempontrendszer szerint azonban talán mégsem olyannyira kettős, hiszen a túlzás mint kulcsszó mentén értékelve – túlzásba vitt környezetszennyezés, génmanipuláció stb. – Westerfeld műve inkább *melankolikusnak* mondható.

Technológiai kortörés és *világmegközelítés* tekintetében maga a steampunk is további kategóriákra bontható, melyek révén az egyes jellemzők markáns csoportjai ragadhatók meg, ám ezek a belső klasszisok nem kizárólagosak: egyszerre több is érvényre juthat közülük. *Kortörés* szerint, első világháborús éráról levén szó, egyszerre beszélhetünk *clockpunk*ról – a korábbi időszakokból átmentett fogaskerekes technológia –, *dieselpunk*ról – a már jelenlévő gázolaj használata –, *tesla-punk*ról – elektromosság felhasználása; Tesla jelenlévő karaktere miatt a kategória fokozottan, egy következő kor előszeleként jut érvényre –, illetve a szűkebb értelemben vett *steampunk*ról, ami pedig a gőzerőt magát fedi le. A *világmegközelítés* értelmében elsősorban *boilerpunk*ról beszélhetünk, ami az arisztokratikus osztályok mellett a munkásosztály, s általában a köznépi rétegek viszonyait prezentálóként van jelen. Párhuzamosan betekintést nyerhetünk azonban a legfelsőbb nemes-ség viszonyaiba is, gondolva itt például a dinasztikus öröklődés kérdéskörére, ami pedig a *mannerspunk*ot is érvényre juttatja.

2.2.7. HIERARCHIÁK

A trilógia cselekménye, világrendje alapvetően két karakterhorizont felől bontakozik ki. Két főhős, egy lány és egy fiú, egy darwinista és egy barkács, egy közember és egy császári sarj, de mindketten álca mögé rejtőzve, a másodlagosság, illetve kiközösítés áldozataiként. Küzdelmük végig tükrözi a steampunk egyenjogúsító, liberális szellemiségét.²¹⁵

Deryn Sharp a késő viktoriánus éra nem direkte megnevezett, de tipikus szüffrazsett karaktere, a női emancipáció jogosságának igazolója. Találékonyasága, háttározottsága férfi kortársai közt kiemelkedővé teszi, noha ő maga végig álcát kell viseljen: csak úgy válhat a brit aeronauták tagjává (a koholt lényeken szolgáló légierő katonái), ha Dylanként, tehát fiúként jelentkezik a soraikba. Kalandjai során ismerkedik meg a tudós Nora Barlow-val, aki szokatlan módon nőként is tagja lehet a tudóstársaságnak. Deryn „még sosem hallott tudós hölgyekről – vagy akár diplomatanőkről. Mindig azt hitte, az egyedüli nők, akik külügyekbe ártják magukat, kémek” (L: 191). Dr. Barlow esetében persze fennáll a pozitív diszkrimináció esélye, hiszen Darwin unokájáról van szó – megjegyezendő, hogy ő a regény azon karakterei közé tartozik, akik a mi világunkban is léteztek. A történet során kiderül, hogy a társaság részben ugyancsak nyitott az emancipációra, a legmarkánsabb hatást mégis az Amerikai Egyesült Államokban már lezajlott egyenjogúsítás gyakorolja hőseinkre. Látva az újságírók és a színésznők szabadosságát, Deryn számára igencsak vonzóvá lesz az Újvilág, elsőrendűen mégis azt a konzekvenciát vonja le, hogy bár fokozatos lépésekben, de Európának is eddig a célig kell eljutnia. A fiatal lány önnön testével vívott küzdelme (lekötött mellek, vérzés) a regény egy meghatározó csapásvonalát adják, a maszk levétele azonban csak részben sikerül: Európát előbb még fel kell készíteni rá.

Hohenberg Sándor küzdelme egy másfajta, de ugyancsak a hagyomány által bebetonozott hierarchia legyűrése ellen irányul. Sándor a szarajevói merényletben elhunyt Ferenc Ferdinánd és Chotek Zsófia „ideát” nem létező gyermeke, apja után nem hivatalosan a Habsburg Birodalom trónörököse. Chotek Zsófia alacsony származása miatt – hiába voltak a Chotekék ősi, cseh család – nem egyenrangú félnek számított a dinasztia szemében, így az uralkodó csak morgantikus házasságot²¹⁶

215 Az irányzat diszkriminációellenességéről lásd: GOH, *On Race and Steampunk*, 16–31.

216 Vö. *Morganatikus házasság* (szócikk), Kislexikon = <http://www.kislexikon.hu/>

volt hajlandó elfogadni, ami azt jelentette, hogy a születendő gyermekeket nem illetik majd meg apjuk dinasztikus előjogai, tehát nem is örökölhetik utána a trónt. Sándor ezért kapja a von Hohenberg nevet, s így lesz a legrangosabb utódból nemkívánatos gyermekké.²¹⁷ Westerfeld ezzel a vonatkozással érzékelteti a felső arisztokrácia hierarchiájának ugyancsak diszkriminatív jellegét. Apja halálának estéjén Sándort a Ferenc Ferdinándhoz közel állók egy csoportja menti ki családi fészükéből, hisz a trónörökös halálával a fiú potenciális célponttá, zavaró szálkává vált. Titkos hírek terjengtek ugyanis egy pápai bulláról – még ha a pápával időközben éppúgy méreg végez is –, egy ígéretről, ami mindent megváltoztathat.

A két fő karakter tehát, bár a társadalmi osztályok ellentétes pólusáról érkeznek, mégis másodrangúságukat igyekeznek eltörölni, egy olyan világban, ahol ez csak a hagyomány felfüggesztése révén lehetséges. A steampunk azonban lázadó irányzat... Milyenek legyenek hát a karakterei? „Az emberben felmerül a kérdés, ezen a hajón vajon titokban *mindenki* valaki más?” (G: 455). A regény tudatosan rejti álca mögé, majd tárja föl karaktereinek kilétét. De a Leviatán fedélzetén mindenki megtalálhatja a helyét, *valódivá* válhat (Vö. B: 115).

Chotek Zsófia és Ferenc Ferdinánd kapcsolatának története továbbá egy mise en abyme, tehát „kicsinyítő tükör” alakzatként fogható fel, ha az álcák lehullása után Deryn és Sándor bimbózó kapcsolatára gondolunk. Elvégre hogyan is lehetne – akár szándékon kívül – még inkább fokozni egy főherceg és egy hozzá képest alantas grófnő vérlázító kapcsolatát, ha nem egy sehonnai polgárlány és egy majdnem-koronaherceg kapcsolatával? Mindez a kívántakkal ellentétben kétségkívül egészen másként teszi értelmezhetővé a Habsburg-ház ősi jelmondatát: „Bella gerant alii, tu felix Austria, nube!”, azaz „Háborúzzanak mások, te, boldog Ausztria házassodj!” Nem beszélve arról, hogy a trilógia utolsó oldalain Sándor a trónigényről való lemondását indokolta ezzel – a mozzanatot bizonyos értelemben már előlegezhette az az első részben olvasható jelenet, amikor a sikeres megmenekülés érdekében

morganatikus_hazassag_a.html. „A hivatalos megnevezés morganatikus házasság volt, ami Sándor szerint úgy hangzott, mint valami kórság neve” (L: 275). A mi világunkban a trónörökös házasságából született gyermekeit, Zsófiát, Miksát és Ernót valóban ez a diszkrimináció sújtotta.

217 Talán érdemes megjegyezni, hogy a regény – vagy a fordítás – olykor hibásan közli a dinasztikus kapcsolatokat. Egy helyütt Sándor nagyapjaként hivatkozik Ferenc József (L: 157.), míg másutt a nagybátyjának nevezi (B: 108.), noha helyesen Ferenc Ferdinánd nagybátyjáról van szó; a trilógia másutt helyesen jelzi a viszonyokat.

Sándor gondolkodás nélkül a tengerbe hajította a Habsburgok címerével ellátott aranyrudakat, az *örökségét*. Mint később kiderül, a kifejezés minden lehetséges értelmében, hiszen a trilógia végén a pápai bullával sem rest megtenni ugyanezt; keretes megoldás, csak nagyobb léptékben. A „kis” herceg mindezzel merőben más értékrendszer mentén kötelezi el magát, mint az a kor perspektívájából eleve következne – a steampunk felfogás mellett.

2.2.8. TÖRTÉNELMEK

Westerfeld komoly kutatómunkáját elsősorban a részletekre való odafigyelés bizonyítja. Hősei nem gigantikus csatákat nyernek meg, nem a verduni és a somme-i ütközetek kimenetelét módosítják, hanem a nagy eseményekhez képest első ránézésre jelentéktelennek tetsző mozzanatokra gyakorolnak hatást, melyek azonban egy dominóeffektus elindítóiként, egy láncreakció részeként módosítanak majd a háború menetén. Westerfeld mindhárom kötet végén utószavakban értekezik az általa eszközölt múltplasztikázásról. Változtatásai az esetek túlnyomó többségében ok-okozatiak, s pusztán elvétele szolgálnak a történet drámaiságát növelő eszközökként. Utóbbira mégis példa lehet a szarajevói merénylet többszöri sikertelensége, s mindenekelőtt az, hogy Sándor szülei végül méreg végez az esti fogadáson, ami elsőrendűen a militarista II. Vilmos érdekeit szolgálja: casus bellire volt szükség. Megjegyzendő, hogy a korban valóban terjengtek efféle pletykák, s ami a regény szempontjából fokozottan fontos: ez a mozzanat Sándort egyértelműen a Kaiser ellenében kötelezi el.

Végére is a rá vadászó csatahajók németek és osztrákok voltak. A családját régi barátok pusztították el, nem szerencsétlen szerb iskolásfiúk bandája. – De az apám mindig is a béke mellett érvelt.

– Most pedig nem érvelhet többé. Okos, nemde? (L: 101.)

A korabeli Magyarország szempontjából legalább ellentmondásosnak, de sokkal inkább magyarellenesnek értékelt Ferenc Ferdinánd a *Leviatán*-trilógiában a pacifizmus mintaképe. Westerfeld mindezt történelmi forrásokból ismert defenzív politikai felfogására, a birodalom dualizmusát trializmussá, majd Nagy-ausztriai Egyesült Államokká átalakítani kívánó terveire alapozta, ami az Osztrák-Magyar

Monarchiában élő összes nemzetet azonos rangra emelte volna,²¹⁸ megtámogatva mindezt dinasztikus értelemben elitistának semmiképp sem nevezhető – ráadásul nemzetiségi – házasságával. A fentiek értelmében válhatott ellenségessé a háborúra éhes alternatív Német Birodalom számára, s vele fia, Sándor is. Az ekként megformált, szinte már demokratikus Ferenc Ferdinánd-kép azonban ellentmond a mi világunk valóságának, a koronaherceg ugyanis sokkal inkább a római „Divide et impera!”, tehát az „Oszd meg és uralkodj!” elv alapján kívánta belső határok mentén feldarabolni országát, egy központosított uralkodói hatalmat hozva létre közben.²¹⁹

A második kötet konfliktusa az Oszmán Birodalomban, elsősorban a fővárosban, Isztambulban, illetve a Márvány-tengeren játszódik. Westerfeld egyrészt tudatosan veszi sorra a keleti birodalom hadba lépésének körülményeit, többek között azt, hogy Churchill kártérítés nélkül foglalta le a törökök által már kifizetett, Angliában gyártott hadihajókat, az I. Oszmán Szultánt és a Reshadyjet, majd az ezek helyét átvevő német „ajándékok”, a Breslau és a Goeben hajók történetét, melyekért cserébe az oszmánoknak „pusztán” a flottájuk fejévé kellett megtenniük Wilhelm Souchon tengernagyot. Azt a Souchont, aki később az orosz flotta engedély nélküli lövetésével rángatta bele a törököket a háborúba.²²⁰

Újság? Ez a legnagyobb sztori egész Isztambulban. A szultán félig csödbe ment, tudjátok, szóval azt a cirkálót az emberek által összeadott pénzből vették. A nagymamák eladták az ékszereiket, és az érte kapott pénzt adták be. A gyerekek is összekaparták a garasait [..]. A birodalomban mindenki birtokol egy szilánkot abból a hajóból! Vagyis birtokolt, amíg a ti Lord Churchilletek le nem nyúlta. (B: 134)

A *Behemót* következő történelmi töréspontja az Oszmán Birodalom belpolitikai helyzetére épít. Westerfeldnél elbukott az 1908-as forradalom, az Egység és Haladás Pártja feldarabolódott. Így történhet meg, hogy a műben még mindig a szultán hatalmáról beszélünk, noha „ideát” a forradalom letaszította őt trónjáról.

218 Vö. ROMSICS Ignác, *A Habsburg Birodalom föderalizálási tervei*, Európai utas, 2001/4, 13–22.

219 Vö. *A trónörökös, aki nem szerette a népeit*, Múlt-kor, 2014. június 27. = http://mult-kor.hu/20140627_a_tronorokos_aki_nem_szerette_a_nepeit?pIdx=1

220 Vö. Paul KENNEDY, *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*, ford. BOJTÁR Péter – CSILLAG Gábor – VARGA Zsuzsanna, Akadémiai kiadó, Budapest, 1992, 229–240, 243–260.

A *Behemót*ban mindennek fényében 1914-ben egy újabb forradalomra kerül sor, melyben az egyes ellenzéki frakciók – és a soknemzetiségű birodalom népei – újra egymásra találnek, és hőseink segítségével ismételten forradalmat robbantanak ki. Westerfeld ezzel nemcsak egy olyan politikai irányvonalat ágyaz az oszmán vezetésbe, amely hajlandó szembefordulni, vagy legalábbis el nem kötelezett státuszt felvenni a birodalom fölött egyébként is bábáskodó németekkel – akik még a korabeli török sajtó markáns hányadát is a magukénak tudhatták –, hanem egy kozmopolita, multietnikus pártot, mely révén a Közel-Kelet óriásállama a maga sokszínűségében is egységes maradhat, nem úgy, mint az történt „ideát”.

Valójában az, hogy segített a forradalmároknak megdönteni a szultánt, a *leghasznosabb* dolog volt, amit valaha tett. Ezzel megfosztotta a németeket egy barkács szövetségestől, és bebizonyította, hogy ő, Hohenberg Sándor herceg, át tudja billenteni ennek a háborúnak a mérlegét. (G: 17–8.)

A *Góliát* fontos társadalmi funkciót betöltő karaktereket mozgat, de elsősorban a már emlegetett Nikola Tesla tudományát gondolja tovább. A feltaláló regénybeli szerepe kettős: egyfelől pacifista, hisz megelőző csapását a háború megrekesztése okán követné el, a felmerülő áldozatok száma – Berlin összlakosságáé – azonban erkölcsi tekintetben a háborút kirobbantók közé taszítaná őt is. A szibériai meteorbecsapódás ugyancsak valós történelmi esemény, ám ahogy a valóságban, úgy a regényben is valószínűtlen, hogy bármi köze is lett volna Tesla kísérleteihez.²²¹ A mexikói forradalmak s főként Francisco „Pancho” Villa karaktere a németek által ugyancsak bevonni kívánt Mexikó okán vannak jelen. Japán tudósok, német hangzású nevük miatt üldözött, az Egyesült Államok kormánya által potenciális ügynököknek feltételezett férfiak, médiamogulok, mint Pulitzer vagy Hearst és újságírók, sok-sok „ideát” is létezett személy története mentén bomlik ki a cselekmény. A regény legmarkánsabb történelemmódosító passzusa pedig az Egyesült Államokba vezényelt, Tesla fenyegető halálsugarának kiiktatását célzó titkos, de kiszívárgott német akció, minek révén az USA három évvel korábban lép be a háborúba.

A világgégés tehát Westerfeld univerzumában sem vált teljes mértékben elkerülhetővé, de szövetségesüktől, az Oszmán Birodalomtól eleve megfosztott köz-

221 Dr. Tony PHILLIPS (szerk.), *The Tunguska Impact – 100 Years Later*, NASA, 2008. június 30. = http://science.nasa.gov/science-news/science-at-nasa/2008/30jun_tunguska/

ponti hatalmak az USA-val is kezdetektől ellenségként kénytelenek számolni, így az erőarányok fényében feltételezhető, hogy a mű esetében egy sokkal rövidebb, sokkal gyorsabb lefolyású és sokkal kevesebb áldozattal járó alternatív első világháborúról beszélhetünk. Ez a sok változás ugyanis mindössze három hónap alatt esett meg; ennyi a teljes regényidő.

2.2.9. KAPCSOLÁSOK

A regény részét képező illusztrációk nemcsak a szöveg színesebbé tétele miatt vannak jelen, de kommunikálnak is vele; tulajdonképpen médiumok közti kommunikációról van szó. Mindhárom regény felütésekor egy különös Európa-térképpel találkozunk, amely rájátszás azokra az első világháborús mappákra, melyek a szembenálló feleket az országhatárok kontúrjainak betartásával, vagy egymással acsarkodó vezetőik karikatúrarajzával, vagy állatok, esetleg politikai-hadászati, illetve kulturális jellemzőik mintájára ragadták meg.²²² Westerfeld trilógiájának illusztrátora, Keith Thompson egymásba gyúrta ezeket a variánsokat, s mindezt úgy, hogy ötvözze őket az alternatív világ államainak barkács, illetve darwinista jellemzőivel. A második kötet elején fellelhető Churchill-ellenes propagandaplakát bekerül a szövegbe, tulajdonképpen kép-szöveg irányú mozgást végezve vált médiumot (vö. B: 248.), míg a *Behemót* 138–139. oldalán található illusztráció tömegéből egy sunyi alak az olvasóra „néz” – pár sorral később kémekek rajtaütéséről esik majd szó.

Az oszmán szultán tróntermében járva hőseink egy, a doppelgänger-jelenséget idéző szituációban találják magukat, mely a törökök és a németek közti tényleges kapcsolatnak egyben metaforikus és „kicsinyítő tükör”-szerű megragadása lesz. A csarnok apró trónján törökülésben ül a szultán, mögötte egy, az alakját idéző, óriási gölem. Öltözéke, testtartása tökéletes mása az uralkodóénak. És nem is csak az:

Mögötte megmozdult a szobor, és utánozta a mozdulatait. Egy automata volt – az egész trónterem egy óriási gépezet! De a motorok és áttétek moráját suttozásra tompították a vastag faliszőnyegek és a kőfalak, így a hatalmas szobor szinte élőnek tűnt

222 A következő felületeken, publikálásuk adatainak feltüntetésével öt ilyen is fellelhető: [Alternatív politikai térképek], Forumnauka, 2009. március 17. = <http://www.chitatel.net/forum/topic/6287-%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8/>; *Europe Genealogy Records*, Genealogy In Time Magazine = <http://www.genealogyintime.com/records/Europe-genealogy-records.html>

[...]. Talán, hogy az illúziót növelje, a szultán lassan és óvatosan mozdult, akár egy színész a pantomimelőadáson. Deryn azon töprengett, vajon ő maga irányítja-e az automatát, vagy gépészek lesik valami elrejtett kamrából, miközben kezük végigfut a karokon és tárcsákon. (B: 227–229.)

Aztán egy kicsivel később valami megváltozik. A britek ajándékát darabjaira zúzza a fémkar.

Különös, de a férfi éppolyan meglepettnek tűnt, mintha nem tudta volna, mit csinál.

De persze ő nem is tett semmit – csak az automata.

Deryn a szultán kinyújtott kezére nézett. Az ujjai még nyújtva voltak, hiszen egyszerűen csak a láda felé intett, nem pedig ökölbe zárta a kezét... (B: 230.)

A hasonmás innen nézve tehát csak látszathasonmás, ahogy a szultán politikai függetlensége, szabad akarata is. A gépet német mérnökök építették, német mérnökök kezelik. Hasonló történik a nagypolitika színpadán is: gondoljunk csak vissza Souchon admirális akciójára. Ugyanezt a hatalmi viszonyt szimbolizálja továbbá egy bábokkal előadott árnyjáték is, egy művészetközinek mondható térben, a *Behemót* 262. oldalán.

A regénytrilógia több szakaszán is szembesülünk annak egyik műfajára, az allohistorizmusra tett önreflexiókkal. A „mi lett volna, ha?” kérdés éppúgy vonatkozik azon események lehetséges másként alakulására, melyeket Westerfeld átplastikázott, és azokra is, amelyeket nem, így a szöveg folyamatosan reflektál a minden pillanatban ott lévő variációkra, s arra, hogy maga ezeknek csak egyetlen lehetséges változata... ahogy az olvasó világa, annak történelme is.²²³ Hisz karaktereink egy-egy cselekedete vagy hibája, ahogy a mi összes cselekedetünk és hibánk is egy másik világvariánsához képest mindent megváltoztat(hat) (vö. B: 470, 501; G: 283, 290, 300, 411.). Egy további példa, amikor Sándor Lord Churchill török hadihajókat lefoglaló akcióján töpreng, ami nélkül a Leviatán és ő maga sem jutott volna az Oszmán Birodalomba, s nem vált volna dominóeffektust generáló események kulcsfigurájává (vö. B: 249). A kontrafaktualitás egyik szimbólumaként foghatók fel a tükrök, hisz minden alternatív történet a mi világunknak és múltunk-

223 A sokvilág-elmélettel együtt rezonáló műfaj természettudományi megközelítését lásd:

H. NAGY, *A sokvilág-elmélet filmes alkalmazásai*, 48–56.

nak állít *görbe* tükröt. Erre utalhat Keith Thompson azon illusztrációja is, melyen Derynt csupán egy tükörben látjuk (vö. L: 520.). A *Behemót* egyik karaktere a történetészövés ősi irodalmi toposzára hívja fel a figyelmet, arra, hogy a „szöveg” szó maga a „szövetből” származik, s ahogy a pók szövi össze a szálakat, úgy teszi azt például az egyes szövegek szerzője is (vö. B: 437.). További önreflexiók vonatkoznak magára a *sztorira* is, s az annak kapcsán érkezők megjegyzései, ahogy saját történetüket értik alatta, természetesen egyszerre érthetőek az általunk olvasott kötetekre is, ilyenformán értékelhetőek önkomentárként vagy az olvasóval való összekacsintásként is:

Amennyire látom, ez a sztori még csak most kezd igazán érdekessé válni.

[...]

– Ha elárul minket, a sztorinak löttek. De ha vár még egy hangyányit, akkor sokkal izgalmasabb lesz minden, ezt megígérhetjük! (B: 329; 484.)

A posztmodern Németh Zoltán által *antropológiainak* nevezett dimenziója²²⁴ is fokozottan előtérbe kerül a regényben. A steampunk köztudomásúan elnyomásellenes, egyenlőségpárti és humanista, a választott alternatív kor társadalmi egyenlőtlenségeit mindig reflektorfénybe állítja, ezzel is reflektálva saját éránk problémáira. Amint arra a *Behemót* utószavában Westerfeld is utal, elsősorban azért tartotta meg egységesnek az Oszmán Birodalmat, hogy az a maga multietnikus voltával váljon példaértékűvé. A szultáni hatalom ellen küzdő forradalmár párt is internacionális: minden etnikum képviselteti magát benne, ami az Európai Unió jelmondatával, az „Egység a sokszínűségben”-nel rezonál együtt. A főszereplők államai, a Habsburg Birodalom és a Brit Birodalom egyaránt multietnikus államalakulatok (vö. B: 331.), hőseink vagy részben, vagy egészében nemzetiek: Deryn skót, Sándor anyja cseh származású. A fentiekben már ugyancsak tárgyalt arisztokrata társadalmi osztály vagy nemi diszkrimináció elleni harc is az irányzat ezen dimenzióját erősíti. Az oszmán forradalmár párt iszlám mozgalomként is a női emancipáció harcosa (vö. B: 277–278, 359, 438.), s az Egyesült Államok hangsúlyozott nemi egyenlősége (vö. G: 460, 497.), valamint a Nora Barlow által képviselt, tudás és tehetség révén elért magas tiszttség is mind az egyenlőség erősítői²²⁵ – a regény

²²⁴ Részletesen lásd: NÉMETH, *A posztmodern magyar irodalom hármas stratégiája*, 14–16.

²²⁵ Hőseinknek persze nemcsak a világ diszkriminációra épülő felfogása ellen kell

vitathatatlanul utóbbiak szerint ítél meg egy-egy embert, ami összecseng a korai nőjogi mozgalom, a szüfrassetek ideológiájával.

Mindehhez hozzáigazodik hőseink pacifista felfogásmódja; Sándor az apai ösvény követését látja ebben, s egyfajta transzcendens dimenziót is kölcsönöz neki a *gondviselés* folytonos emlegetésével, mely a korabeli, kritikátlanul megélt kereszténység lenyomata. Hohenberg hercege a béke harcosaként aposztrofálja önmagát (vö. B: 324, 408, 416, 444, 470, 583–584; G: 24, 239–242.). Ezt a hitet egyetlen huszárvágással más színben tünteti fel a *gondviselés* darwinista pragmatizmussal való megragadása: *szerecsként* (vö. G: 462.). Megjegyzendő, hogy más hiedelem-világképek is betolódnak a műbe: a leglátványosabb a világ, mely egy teknős hátán pihen, s utóbbi elefántok és újabb elefántok hátán, véges-végig (vö. B: 350.). Nehezen eldönthető, hogy az iménti univerzumfelfogást csak viccként emlegeti-e a szereplő, ősi mítoszokig tágítva az egymás mellett futó nézetek terét, vagy egyszerűen egy intertextuális tisztelgéssel van dolgunk Terry Pratchett *Korongvilágára* utalva. Pontosabban egy alternatív *Korongvilágra*, elvégre a hordozóként feltüntetett teknős és elefántok sorrendje odaát fordított.

Mint láthattuk, amíg a *Leviatán* elsősorban a világépítésre koncentrált, és a történet fő oszlopait rakta le, addig a *Behemótban* már felerősödött a poétikai dimenzió. A *Góliát* is ezt a vonalat vitte tovább. Westerfeld trilógiájának érája a világsajtó térhódításának és a film szárnybontogatásának a kora. Előbbi folyamatosan jelen van kotnyeles újságíróival, s zárásként is fontos szerep hárul rá: Eddie Mallone neve alatt jelenik meg ugyanis az a cikk – a kötetben is más tördeléssel, az utolsó oldalakon –, amelyben Hohenberg Sándor egy egészen más jövő mellett teszi le a voksát, mint az egy császári trón várományosától várható volna. A média azonban nem pusztán kotnyeleskedő, hanem veszélyes is. Fegyver.

küzdeniük, de az egymáséival – hisz ezek úgyszólván örökletesek –, sőt a beljükk neveltekkel is. Sándor a gépezetés tudományát például eleve a férfiakhoz köti (vö. B: 363.), Deryn eleve hátrányként tekint saját nemére (vö. B: 371.), kommentálja is, hogy a történelem a férjekre és nem a feleségekre emlékezik (vö. B: 387.). Mindezeket jól kompenzálja, hogy az „egyszerű” polgárlány tehetségesebb és *magasabb* katona, mint a Habsburg-sarj Sándor (vö. G: 236, 389.). Westerfeld folyamatosan él az ilyen és ehhez hasonló kiegyenlítésekkel. Ahogy az egyik kritikus fogalmaz: „itt a lány főszereplő az igazán vagány, míg a fiúnak olyan tartása van, amihez hasonlót ritkán látni manapság – de a pátoszt épp úgy kerüli Westerfeld, mint a túlzott kapkodást”. UZSEKA Norbert, *Scott Westerfeld: Leviatán*, Ekultura, 2012. november 20. = <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2012-11-20+09%3A00%3A00/scott-westerfeld-leviatan>

A lépegető talapatok közelebb dübörögtek, kameráik fölemelkedtek, és hirtelen ragadozószerűnek látszottak, Derynt arra a skorpiólépegetőre emlékeztették, amelyik Gallipolinál elfogta az embereit. A kamerák még kicsit hasonlítottak is a barkács gépfegyverekre. [...] Egy mozgóképkamera másodpercenként tizenhat képpel úgy kattogott, akár egy gépfegyver. (G: 306; 337.)

A karakter kezdeti félelme majd zavara többlettartalommal telítődik, hiszen a fegyver és a felvevőkészülék összetévesztése, és a kettő ily módon történő felcserélése a sajtómédiumokban rejlő erőt és egyszersmind fenyegetést is szimbolizálja.

Hőseink William Randolph Hearst sajtómágnás társaságában nézik meg mozgóképen a *Pauline pezsgő élete*²²⁶ című filmsorozatot, amely „ideát” is a kor mozilátogatóinak nagy kedvence volt, kiaknázva a „függő vég”-ben rejlő lehetőségeket, tehát azt, hogy mivel a főhős, Pauline minden rész végén pácban marad, vonzani fogja a közönséget a következő előadásra is. A sorozatnak elsősorban nem az az érdekessége, hogy a mi világunk és a *Leviatán*-trilógia univerzuma számára is ugyanazt az élménykészletet szolgáltatja, hanem az, hogy Pauline első kalandja voltaképpen megegyezik Deryn első napjával az aeronautáknál – pusztán egy léghajó/darwinista légfúvó, illetve egy későbbi epizódban egy gépjármű/barkács lépegető a különbség, minden egyéb megegyezik.

„[E]gy fiatal lány sodródott magányosan az égen, és csak az eszére, némi kötélre és néhány zsák ballasztra hagyatkozhatott, hogy megmentse magát” (G: 332.).

Ami fontos, hogy a filmet látó Sándor fel is idézi Deryn kalandját, tehát a könyv direkte párhuzamot állít az oldalain látott, ám „ideát” is létező film és önmaga egyes szakaszai közé, ami pedig csak a regény létrejötte révén lehetséges. Többek között ezzel hívja fel a figyelmet önnön irodalmiságára és fiktív jellegére is.²²⁷ Pár oldallal

226 *Pauline pezsgő élete (The Perils of Pauline)*, Rendező: Louis J. GASNIER – Donald MACKENZIE, Gyártók: General Film Company – Eclectic Film Company, USA, 1914.)

227 Érdekességként megjegyezhető, hogy a későbbiekben Deryn valóban visszaköszön a mozivászonról, hisz a Pancho Villa és Hearst által kötött szerződés értelmében lefilmezik egy akcióját. A mozivászon az alábbi felirat lesz olvasható a képkockák alatt: „A bátor aeronauta próbálgatja szárnyait” (G: 478.). Deryn egy szerkezetnek köszönhetően a filmezés során valóban repült; mi éppenséggel az ő szemszögéből egy megint másik médium, a rajz révén láthatjuk magát a kamerázó lépegetőt, a *Góliát* 378. oldalán. A médiumközi kapcsolás, a nézőpontváltás és a realitás vs. irrealitás kettőse többszörösen kerül fókuszba.

később, ahogy Sándor Hearst birtokának befejezetlen épületeit szemléli, melyek csak arra szolgáltak, hogy bizonyos szögből jeleneteket lehessen előtűk filmezni és nem pedig arra, hogy beléjük költözzenek, a herceg az egész komplexumot *hamisnak* bélyegzi (vö. G: 337.), amivel pedig saját világának létét is kétségbe vonja, mégpedig az olvasó felől, aki számára a *Leviatán* világa épp olyan lehet, mint Hearst félkész épületei, hiszen az – ahogy egyetlen történet sem – nem mesél el mindent. Ami itt kétségeket kelthet, az az, hogy a befogadó maga ugyancsak nem ismeri világának minden szegmensét, teljességét, amiből pedig univerzumának kétségbevonása is következhetne. A jelenség azonban megközelíthető a másik oldal felől is, hiszen egy bekezdéssel alább Sándor azt taglalja, hogy egy közeli rokona úgy hitte, az emberről készített fényképek darabokat ejtenek foglyul a lefotózott lelkéből. Ez utóbbi hiedelem némely bennszülött törzseknél is virágzik, az egyes médiumok és művészetek *megőrkítő* funkciója pedig, ami a világteremtés esetében akár *teremtő* funkcióként is értelmezhető, valami transzcendens hatalommal ruházza fel az alkotót. Valamivel, ami túl van a valóságon. Valami *fantasztikussal*.

Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiája kétségkívül az utóbbi évek egyik legjelentősebb steampunk teljesítménye, s a markáns vegyítések révén annak megújítója is egyben: nemcsak a peremirodalom más zsánerei, például az allohistorizmus vagy a biopunk felé emel hidakat, de poétikai összetettsége, posztmodern eljárásai, ön-reflexiói révén – melyek a legjobb *gőzvándál* műveket idézik – a magas irodalom kutatói számára is izgalmas anyagnak tekinthető. Meg nem álló kalandfolyam, mesteri és páratlan alternatív világ,²²⁸ amely azon könyvek polcára való, melyek révén kétségkívül közelebb hozható – és nem csak a fiatalokhoz – az irodalom.²²⁹ Valami, ahol semmi sem az, aminek elsőre látszik, s ahol a küzdelem éppen annyira zajlik a bilincsek és egymás ellen, mint amennyire egymásért is.

228 „Westerfeld egyik legfőbb trükkje az, hogy semmit sem pörget túl, ettől mind az események, mind a szereplők hihetővé válnak – a steampunk háttér meg egyszerűen szuper nála.” – UZSEKA, *I.m.*

229 Ahogy a kötet egy másik kritikusa írja: „Ideális a könyv ahhoz, hogy a fiatal korosztály megszeresse általa az olvasást. A szereplők közvetlenek, könnyen megszerethetők, könnyű velük azonosulni. A lények és szerkezetek sokfélesége lenyűgöző, minden olvasót elvarázsolnak az egyediségükkel.” – SHANARA, *Scott Westerfeld: Leviatán (Leviatán-sorozat 1.)*, Könyvek erdeje, 2012. december 6. = <http://shanarablog.blogspot.sk/2012/12/scott-westerfeld-leviatan-leviatan.html>

3. MAGYAR STEAMPUNK REGÉNYEK

3.1. A MAGYAR STEAMPUNK KEZDETEI (W. HAMILTON GREEN [GALÁNTAI ZOLTÁN]: *MARS 1910*)

„Ahol csak lehet, kerülj a gépek alkalmazását! A gép lélektelen, a rabszolga nem az. Az ember sokoldalúan és a legváltozatosabb célokra használható... és a lehetőségeknek csak a fantázia szab határt.”

(Részlet a Hanussen intelmei fiához című propagandakiadványból, 1905;
W. Hamilton Green: *Mars 1910*)

„Mindmáig biztosra veszik, hogy egyszer majd visszatérnek a csillagistenek...”
(Francisco Wisner missziós atya feljegyzése a guaráni indiánok hiedelmeiről,
1892; W. Hamilton Green: *Mars 1910*)

Mára bátran kijelenthető, hogy az angolszász epicentrummal bíró spekulatív fikció számos zsánerének és szubzsánerének akad már magyar megfelelője. A hazai szerzők, még ha bizonyos időbeli distancia beékelődésével is, de műfajválasztás tekintetében kétségkívül együtt rezonálnak a külföldi fősodorról, mely lekövetési tendencia éppúgy magyarázható az „új sikeres ötlet generálta újabb sikeres ötletek” dominóeffektusának elvével, mint ahogy az alfák által az egyes irányzatoknak már megnyert olvasói tábor igényeinek kiszolgálására tett kísérletként is.

Amennyiben a műfajszférán túllépve alműfajokra törjük a magyar SF kristálypoharát – mert méreteit tekintve nem serleg ez még –, úgy a kisebb repeszek könnyen megragadhatóvá válnak akár a maguk teljességében is. Mindehhez hozzátartozik persze, hogy a szűkebb korpusz egy-egy szubzsáner tekintetében centrális pozícióba állít(hat) olyan műveket, melyek érdemeinek sorában nem feltétlenül a felmerült irányzat jellegzetességeinek hiánytalan és hangsúlyos képviselője az első.

A W. Hamilton Green mellett Adalbert Pseudo-Stifter írói álnéven is publikáló tudománytörténész, tudománynépszerűsítő és jövőkutató Galántai Zoltán önéletrajzában megannyi fórumon felmerül ama megállapítás, hogy a szerző „nevéhez fűződik az első magyar steampunk regény, a *Mars 1910* megalkotása”.²³⁰ Az Ad

²³⁰ JAKAB István, *Eljött a feltalálógépek ideje!*, Mindennapi – A közéleti portál, 2011. november 24. = <http://www.mindennapi.hu/cikk/tudomany/eljott-a-feltalalogepek-ideje-/2011-11-24/10014>

Astra kiadó gondozásában megjelent antológia, a *Falak mögött a világ*²³¹ – ahol Galántai *A labirintus falai mögött*²³² című novellájával képviseltette magát, s amely éppúgy steampunk-színezetű textus – vonatkozó szerzőbemutatója²³³ ugyancsak a *Mars 1910*-et teszi meg az alkotó legjelentősebb művévé, egyben az első magyar steampunk – vagy harmadik nagyfejezetünk fókuszára való tekintettel már egyre inkább gőzbetyár, esetleg gőzvándál²³⁴ – regénnyé.

Az alábbiakban a szóban forgó opust a cyberpunk, az allohistorizmus és a steampunk összefonódó viszonyhálójában kíséreljük meg értelmezni, elsősorban az utóbbi zsáner kategóriái mentén közelítve meg azt. Kitérünk továbbá a tematizált kor Mars-látásának beszivárgására és a regény markáns világépítésére, melyben a steampunk számára egyébként sem mellékes rabszolgaság kérdése jelentős hangsúlyt nyer.

3.1.1. ZSÁNEREK ÉS SZUBZSÁNEREK HÁLÓJÁBAN

Induljunk ki abból a tényből, melyet az angolszász szakirodalomra támaszkodva korábban már megállapítottunk: a steampunk szubzsáner a spekulatív fikció műfajainak családfáján a cyberpunk és az alternatív történelem leszármazottjaként, ötvözeteként helyezhető el.

Dani Cavallaro gondolatmenete szerint, amíg a cyberpunk a jövőt értelmezi a jelenünk felől, addig a steampunk a viktoriánus kor horizontjából kiindulva teszi ugyanezt, de már a mi jelenünkkel egyetemben.²³⁵ A cyber- és steampunk irányzatok közös jellemzőire voltaképpen mintapélda lehet a *Mars 1910*, hiszen a társadalom peremterületéről érkező karakter prototípusát ebben az esetben a különböző, egymás pusztulását kívánó alternatív földi nagyhatalmak titkos ügynökei szolgáltatják a maguk újra és újra felülíródo identitásával. Ezek a karakterek, mint amilyen a legtöbb teret kapó német Thomas Browne, a Geheimdienst (német; Tit-

231 SZÉLESI Sándor (szerk.), *Falak mögött a világ. SF-antológia*, Ad Astra Kiadó, Budapest, 2014.

232 GALÁNTAI Zoltán, *A labirintus falai mögött* = SZÉLESI (szerk.), *Falak mögött a világ*, 128–138.

233 *Uo.*, 126–127.

234 A magyar steampunk kapcsán véleményünk szerint bátran használható kifejezés első felmerülése: RONDAAR, *Gőzerővel: A steampunk krónikája*, i.m.

235 Vö. CAVALLARO, *Cyberpunk & Cyberculture*, 200–201.

kosszolgálat) tagja, vagy a mexikói páros, Fernando Ribera és személyi kérdezője, Pedro, akik pedig a Seguridad (spanyol; Biztonság) ügynökei, a regényben végig valaki másnak adják ki magukat, mint akik valójában, igaz, az olvasó a kezdetektől tisztában van a kilétükkel. Mindnyájukat jellemzi a náluknál jóval hatalmasabb rendszerek elleni küzdelem, annyiban mégis mások a cyberpunk hackereihez képest, hogy közben ők maguk is kiszolgálói egy másik nagyhatalomnak – a kellő pillanatban mindazonáltal mind képesek észrevenni az önmagát emésztő emberiség egészére vonatkozó veszélyt, s bár egymástól függetlenül, mégis egymást segítve szállnak szembe vele. A *Mars 1910* ügynökei a hackerekhez hasonlóan technikai zsenik, de érvényes rájuk az emberfeletti képességek birtoklása is – ezek a zavarba ejtően hosszúra nyúlt lélegzetvisszafojtástól kezdve (vö. 244–246.) a meghatározott idő után ájulással járó fizikai teljesítőképesség akaratos megváltozásán át (vö. 58.) a megfelelően feltett eldöntendő kérdések megválaszolása révén a jövő tulajdonképpeni kislabilizálásáig (vö. 123–127.), esetleg a spontán jövőbelátásig terjednek (vö. 111.) –, ami a szóban forgó irányzatok tekintetében negatív értelemben tolja el a regényt a tudományos-fantasztikus szópár második alkotóeleme felé. E képességek áltudományos magyarázata és „tanulhatósága” a ma olvasóját kizökkentheti, és bizonytalanná teheti a regény univerzumába való behelyezkedését. A cyberpunk stimulánsai és a steampunk ópiuma bár világvíziókat képesek generálni, ezek logikailag és tudományosan mégis megtámogathatók – Galántai ötleteinek egy része bizonyosan nem.

A *Mars 1910* elsősorban a külsőségeiben válik a gőzbetyár irányzat képviselőjévé – ezt egyébként számos, az itt emlegetett regénynél jóval frissebb mű szerzőjének is felróják, s úgy tetszik, a steampunk mint szubkultúra és mint divat is ezt a nem feltétlenül szerencsés tendenciát erősíti²³⁶ –, ami viszont jórészt csak a burát, a metonimikus réteget teszi steampunkká, a metaforikusát nem... noha Galántainak módjában állt volna ezeket a mélységeket is kiaknázni. Amíg egy nem túl régi interjúban a következőket vallotta be: „Miközben írtam a *Mars 1910*-et, fogalmam sem volt, hogy ez egy steampunk regény. A fogalom egyébként azt a sci-fin belüli irányzatot jelenti, ahol a történetek egy sosemvolt viktoriánus korban játszódnak, mechanikus számítógépek és gőzhajtású motorok világában”,²³⁷

236 RONDAAR, *I.m.*

237 HORVÁTH András Dezső, *Ujj és Galántai: Harkályok a világűrben*, NOL, 2014. április 5. = http://nol.hu/kultura/20130405-harkalyok_a_vilagurben-1377559

másutt a regény keletkezésének körülményeiről is ír, s bár távol áll tőlünk a pozitivisták szemléletmódra való hagyatkozása, mégis, még e felől a front felől is igazolható, hogy Galántai elmélyíthette volna szövegszervező eljárásait. Mint azt a Szt!mpunk online fórumon közölt interjúból²³⁸ megtudhatjuk, a szerző a '90-es években került kapcsolatba kötetének majdani kiadójával, a Valhallával, s annak – valamint a teljes magyar spekulatív fikciónak – egy markáns alakjával, Gáspár Andrással. Tőle kapta meg a steampunk témáért felelős regény, *A gépezet*²³⁹ egy – a félreértések elkerülésének okán jelezzük, hogy angol nyelvű – példányát, amely az 1.8.5. alfejezetben kifejtettek szerint a külsőségeken túl hemzseg a gőzalapú metaforikus kapcsolásokban, s ahol a történetben jelen lévő technológia meghatározó szerepét hangsúlyozza a szöveg mediális rétegzettsége is. Utóbbira példa, hogy a látószög dagerrotípiaként jelenik meg, az előbbire pedig, hogy a társalgás azért hagy alább, mert annak valamely résztvevőjéből kifogy a gőz.²⁴⁰ *A Mars 1910* megjelentetésére csak 1997-ben került sor, tehát ha az eredeti, még nem tudatosan steampunk-kézirat nem is tartalmazott a fentiekhez hasonló megoldásokat, annak módosítására és tulajdonképpeni elmélyítésére lett volna lehetőség, ami vitathatatlanul értéktobbletet biztosított volna a kötet számára; az olyan clockpunk-metaforikát sejtető felvillanások, mint a következő citátum, egészen más dimenzióba emelték volna a mű poétikai rétegét: „Nem kellett különösebb orvosi tudás annak megijósításához, hogy szervezete legfeljebb fél napon belül úgy fog lejárni, mint egy elhasználódott, ócska óraszerkezet” (114.).

238 „[E]gy idő után megkerestem a Valhallát (ez tehát már a 90-es évek), ahol az a Gáspár András volt az egyik meghatározó személyiség, akit amúgy az ELTÉ-ről ismertem valamennyire. [...] Mivel magyar és történelem mellett technikatörténet szakon végeztem, mindig is érdekelt ezeknek a területeknek a közös részhalmaza. Az internet előtti időkben azonban korántsem volt olyan könnyű tájékozódni, mint manapság, és éppen Gáspár András volt az, aki a kezembe nyomta a [The] Difference Engine-t (akkor még angolul). Másfelől úgy gondolom, hogy a steampunk csak egy számomra is rendkívül vonzó kategória (azért rendkívül vonzó, mert a kor is meg a technológia is közel áll hozzám) azon belül, amit talán technikai-fantasztikusnak nevezhetnénk [stb.]” – Lásd: TAKÁCS GÁBOR (ACÉLPATKÁNY), *Interjú Galántai Zoltánnal, A Mars 1910 írójával!*, Szt!mpunk, 2009. március 23. = http://sztimpunk.blog.hu/2009/03/23/interju_galantai_zoltannal_a_mars_1910_irojaval

239 Eredetiben: William GIBSON – Bruce STERLING, *The Difference Engine*, Victor Gollancz Ltd, London, 1990.

240 Vö. H. NAGY, *A képzelet nagymesterei – Dicktól Robinsonig*, 42.

Mivel a *Mars 1910* a késő viktoriánus korban játszódik, szerkezetei nemcsak gőz alapon (steampunk) működnek, de kezdetleges formában már a gázolajat is felhasználják (dieselpunk), sőt bizonyos szakaszokon, a fogaskerék-felvillanások révén még a mindkettőt megelőző clockpunk is teret nyer, az elektromosság igen csak előremutató betüremkedése pedig – gondolunk itt főként a napenergia sikeres felhasználására a napelemek által – a teslapunknak és az edisonade-nak nevezett alkategóriákat is beemeli... legalábbis az elektrotechnikai felturbózáásokra használt terminusok szintjén, hiszen a két tudós közül ténylegesen egyik sem szerepel a regényben. Beszívárog azonban az atompunk néhány, főként társadalmi jellegzetessége is, mint amilyen a paranoiás hangulat és a kémhálózatokkal átszótt világrend; az utóbbi al-alműfaj technikai jellegzetességei szempontjából felmerül még az űrutazás is, de ahogy arról a későbbiekben szó lesz, ehhez más körülmények játszanak közre.

A Cory Gross-féle felosztás szerint Galántai Zoltán regénye a *melankolikus steampunk* kategóriába sorolandó; annak világlátása nem válik optimistává a technikai túlfeljődés révén, sőt a pusztítási képesség megsokszorozódása rémítő árnyakat vet a társadalom hangulatára.

A Gyuris Norbert korábban hivatkozott tanulmányában is részletezett történeti stratégiák mentén történő kategorizálás szerint a *Mars 1910* annak ellenére is *historikus* (történeti) *steampunk* regénynek számít, hogy beemeli a Mars-dimenziót, hiszen ez utóbbi vonatkozás elrugaskodott jellege ellenére sem tolja el a művet a fantasy-gőzvándál irodalom tartományai felé; Greennél egyértelműen a történelmi kapcsolásokkal való operálás és variálás lesz a markáns vonal.²⁴¹ Az alábbiakban dominánsan ezzel foglalkozunk, hiszen az opus maga nemcsak hogy képviselője az allohistorizmusnak, de bizonyos szakaszain – önreflexiókként – el is játszik a múlthasadás elméletével.

Az alternatív történelem a „mi lett volna, ha?” kérdésre válaszoló regényvilágokat összefogó műfaj, melynek képviselői valamely meghatározó történelmi esemény másként alakulása mentén fordítják ki a sarkából az általunk ismert múltat és jelent. Lássuk, miként értekezik minderről a Green-regény:

241 A történeti stratégiák vonatkozásában a kötet egyszerre volna értelmezhető *variációként* is, mely kategóriának a steampunk al-alműfajok egymásba szövése az alapvető jellemzője. Ennek kapcsán részletesebben lásd: *Steampunk* (szócikk), Wikipédia = <http://hu.wikipedia.org/wiki/Steampunk>

A sokat vitatott Hall-féle fizika egyik alapelve, hogy minden pillanat döntések következménye: lehetséges az is, hogy ez a pohár itt, a kezemben, ép marad, vagy a következő pillanatban a földre esik és összetörik. [...] Ez persze feltételezi, hogy minden pillanatban, minden eseménnyel kapcsolatban döntés születik, és...

– ...és hogy lennie kell egy felsőbbrendű lénynek, egy nálunknál tökéletesebb, szinte isteni hatalmú teremtménynek [...]. Valakinek, aki végtelenül hosszú ideig él, és így mindenről tudomása van, sőt, bármivel kapcsolatban dönthet.

– Na igen, látszólag. Általában véve mégis elég annyit feltételeznünk, hogy a legtöbb esemény vagy bekövetkezik, vagy nem. [...] Rájöttem ugyanis, hogy az egyik peremfeltételként bevezetett egyenletrendszerből bizonyos módosításokkal az következik, hogy minden lehetséges eseménynek meg kell valósulnia. Nem feltétlenül itt, hanem esetleg valahol máshol. [...] Valahol, egy párhuzamos világban, nem ejtem le a poharat [...]. [N]em elképzelhetetlen az sem, hogy valaki ki tudja választani azt a párhuzamos világot, amiben már bekövetkezett az adott esemény... vagyis előre lehet tudni, hogy bizonyos körülmények között a lehetséges kimenetek melyik kombinációja valósul meg. (210–212.)

A szövegben emlegetett fizikus, Edwin Hall a mi univerzumunkban is létező figura volt, akiről később az általa 1879-ben felfedezett kvantummechanikai jelenséget nevezték el. A Hall-effektus kimondja, hogy „ha egy vezetőben vagy félvezetőben áram folyik, és azt mágneses térbe helyezük, akkor az áramot hordozó részecskékre fémeknél elektron Lorentz-erő hat, ami azzal jár, hogy a vezető két oldalán feszültségkülönbség lesz. Ezt a feszültséget Hall-feszültségnek nevezik”.²⁴² Galántai Zoltán a definícióban felsejlő „feszültségkülönbséget” gondolta tovább, s tette meg az allohistorikus párhuzamos világok egymásmellettségének magyarázatává. A továbbgondolás eredménye védhető, hiszen tökéletesen összecseng Everett sokvilág-elméletével, amely bár a tudomány által megerősíthetetlenül, de egyben megcáfolhatatlanul is lehetéssé teszi, hogy a multiverzumban a döntések mentén felmerülő összes lehetőség mindegyike megvalósuljon. A regény beemelt szövegrészében érdekes a „felsőbbrendű lény” említése, amely a lehetséges variánsok előrejelzése, kiszámítása révén képes lehet úgy alakítani a jövőt, hogy az a számára optimális módon alakuljon. A mű végül ezt a „teremtményt” is életre hívja, mégpedig a marsiak technológiája révén... de erről később.

²⁴² Lásd: *Hall-effektus*, Kislexikon = <http://www.kislexikon.hu/hall-effektus.html>

Ahhoz, hogy kiderüljön, a *Mars 1910* miként erősítette a magyar alternatív történelmi regény műfaját, érdemes segítségül hívnunk Gavriel D. Rosenfeld tanulmányát,²⁴³ mely az USA társadalomtörténeti sajátosságainak tükrében vizsgálja a műfaj képviselőit – mi az említett dolgozat megközelítési szempontjainak enyhe módosításával hazai vonatkozásban tesszük ugyanezt. Galántai Zoltán regénye ismeretlen történelmi törésponttal (divergencia-vagy neuralgikus pont) dolgozik, így az sem fejthető fel, hogy az mennyire volt fontos eseménye a mi világunk magyar történelmének. Arra való tekintettel viszont, hogy a regény egyetlen szakaszán sem olvashatunk a magyarok sorsáról – legfeljebb a Habsburgokról esik szó, akik pedig a föderációs kapocs révén a Német Birodalomhoz tartoznak –, arra következtethetünk, hogy a magyarság sorsa a *Mars 1910* világában súlytalan; mint német alattvalókról lehet szó róluk csupán. Megjegyezhetjük továbbá, hogy a regény eseményeinek legjaja is – Thomas Browne révén – porosz szemszögből értelmeződik. Az opus történetének ideje, a felőlünk szemlélt első világháborús előjáték viszont kétségkívül jelentős időszak a magyar történelem – mint minden egyéb európai nemzeti történelem – számára (is).

Nehéz eldönteni, hogy a jól kitapintható kémkedés és háborús készülődés *disztópikusnak* számít-e a mi univerzumunk 1910-es éveiehez képest, hiszen ebben az időszakban már „ideát” is katonai szövetségekbe tömörültek a nagyhatalmak, s készen álltak a háborúra, mindez pedig még akkor is igaz, ha a szövetségi rendszerek súlya és összetétele a *Mars 1910*-ben más, mint nálunk. A regény elsősorban az általa ismert technológia, s a lehetséges pusztítási kapacitás révén mozdul el az antiutópia irányába, amit az alternatív Föld élővilágának több helyütt kitapintható pusztulása is erősít. Ott van továbbá a külső, idegen fenyegetés, ami ugyancsak nem volt – és lehetett – sajátja az „ideátnak”, igaz, a mű végén felmerül annak lehetősége is, hogy épp ez az ismeretlen rántja majd egységbe a szembenálló emberi hatalmakat. Ez azonban, esélystátuszánál fogva, még kevés ahhoz, hogy e *melankolikus steampunk* világot jobbá tegye – a *Mars 1910* esetében kétségkívül disztópikus világról van szó.

243 ROSENFELD, *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha...?” Elmékedések az alternatív történetírás szerepéről*, 147–160.

3.1.2. (ALTERNATÍV) TÖRTÉNELEM

Noha Green regényének fundamentális divergenciapontját nem ismerjük, a Föld nagyhatalmainak számító államrendszerek egy-két fel-felvillanó jegye arra kétségkívül következtetni enged, hogy saját történelmük mely szakaszán keresendő az a törés, amely ezeket az országokat olyanná tette, amilyenné. Bár kicsit spekulatív eljárás, de a felmerülők közül a legrégebbit kiválasztva azt gondolhatnánk, rá is bukkantunk az emberi történelem *Mars 1910*-ben olvasható alternatív jelenének generálójára, ennél akad azonban egy sokkal markánsabb választóvonal, ami mentén a regény építkezik, ami elválasztja annak világát a miénktől: „odaát” a Marson kifejlődött az élet, még korábban, mint a Földön. Ahogy azt S. Sárdi Margit fogalmazza meg: „A tudomány előrehaladtával azonban egyre ritkábban fordul elő, hogy sci-fi író különösebb művészi cél nélkül marslakókkal népesítené be a Marsot, ha csak nem alkalmaz valami narratív trükköt hozzá, pl. G[alántai] Zoltán [...], aki – hogy a tudomány mai állásával összebékítse a marsbéli civilizáció feltételezését – alternatív földi történelemben ágyazza a cselekményt, amelyhez jogosan járulhat egy alternatív Mars-történelem is”.²⁴⁴ Mi azonban, mivel nemcsak inváziós, de allohistorikus és steampunk regényről is szó van, az emberi történelem másként alakulásának szálait boncolgatnánk – alternatív államéletrajzok következnek.

A Német Birodalom kétségkívül a *Mars 1910* legjelentősebb állama, Vilmos császár egyeduralma alatt – e horizont dominanciájára nézvést talán inkább wilhelmi korról kéne itt beszélni, mintsem késő viktoriánusról, amit tovább erősít, hogy az utóbbi korszakmegjelölés névadójának sorsa a regényben ismeretlen, sőt a királynő 1910-ben már „ideát” is közel tíz esztendeje halott volt. A Germán Birodalom központi szerepét hangsúlyozza, hogy a regény egyéb országainak java is a hozzá fűződő viszony alapján határozza meg magát. A németek zeppelinjei – melyek közül a legnagyobb az *Utopia* (vö. 183.) – behálózzák a világ egét: emiatt is nevezik Németországot a légtenger urának (vö. 13.). Annak ellenére, hogy a regény számos pontján szó esik arról, hogy az abszolutista Vilmos háborúra készül, mindez csak részben vonható párhuzamba a mi világunk Vilmos császáranak első világháborús ténykedésével, ugyanis Greennél a birodalom már 1910-re nagyobb

244 S. SÁRDI Margit, *A Mars a sci-fi irodalomban*, Masfitt – Magyar Scifitörténeti Társaság
= <https://sites.google.com/site/scifitort/tanulmanyok/s-sardi-margit-a-mars-a-sci-fi-irodalomban>

területet tudhat a magáénak, mint bármely állam a bolygón (vö. 45.). Hogy a császárság mennyire centralizált, bizonytalan, feltételezhető azonban, hogy az egyes területek alárendeltségének foka különböző. A Habsburgokról bár nyilvánvaló lesz, hogy Vilmos akarata szerint működnek, nem meghódítottakként, de inkább csatlósokként esik róluk szó (vö. 17.).

Olaszország – ilyen név alatt szerepel, tehát az egyesítés „odaát” is végbe kellett menjen – éppúgy pribékként tűnik fel, ahol viszont a német rendészet avatkozik be a darwini tanokat követő biológianárokkal szembeni katolikus felkelések csillapítására, tehát a függetlenség itt is igen szűk keretek között mozoghat (vö. 93–94.). Velük szemben Hollandia már teljesen elvesztette az önállóságát (vö. 45.), Finnország jó része, az Oulu – egy ideig finn főváros, melynek hatszázhetven napos ostroma a második világháborús leningrádi ostromot²⁴⁵ idézi, csak épp német sikerrel – és Sippola városok közé húzható tengelytől délnyugatra a Német Birodalmi Mandátumokhoz került, miután II. Hakon az 1800-as évek végén aláírta a békeszerződést (vö. 243, 247.), a Skandinávia fölötti teljes hegemoniát pedig elsősorban az jelöli, hogy még a Spitzbergák is a császárság részét képezik (vö. 250.). Lengyelországot leigázták, így lett a német hadsereg mi világunkban egyébként teljesen ismeretlen főparancsnoka a poroszországi óriás-földbirtokos Alexander von Huttel, nyolcszázezer alávetett lengyel jobbágy pallosjogú ura, minek révén a történelminek is mondható német–lengyel szembenállás köszön vissza (vö. 183.). A szereplők kollektív tudatában fontos helyet foglal el a szzczecini bombázás, mely a földdel tette egyenlővé a lengyel várost (vö. 105.); ez a támadás a germán–polyák háborúban hasonló jelentőséggel bírt, mint Drezda bombázása a második világháborúban, a szövetségesek által.²⁴⁶

A korábbi világtengerúr Anglia sorsa a Nagy-London részét képező Croydonnál zajlott csatában pecsételődött meg, így a brit területek is a birodalom fennhatósága alá kerültek (115.),²⁴⁷ akárcsak a francia nép, melyről mindössze egyszer, az

245 A téma kapcsán lásd: TARJÁN M. Tamás, 1941. szeptember 8. – *Megkezdődik Leningrád ostroma*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1941_szeptember_8_megkezdodik_leningrad_ostroma/

246 Vö. TARJÁN M. Tamás, 1945. február 13. – *A szövetségesek elpusztítják Drezda városát*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_februar_13_a_szovetsegesek_elpusztitjak_drezda_varosat/

247 Az angolokról ezen kívül mindössze annyit tudunk, hogy 1895-ben még függetlenek voltak, hiszen parlamentjük politikusai ekkor bélyegezték szocialista felforgató irdalomnak az alább még sokszor felmerülő Lowell-műveket. Mindebből egyszerre

Auxerre melletti áttörés kapcsán esik szó, ahol a német páncélosok az ő országuk sorsát is eldöntötték (vö. 142.). A poroszoké továbbá a Szaharai Koncessziós Terület, ami jól jelöli, hogy már Észak-Afrikában is megvetették a lábukat (vö. 54.), s Dél-Amerika legdélebbi részén éppúgy rendelkeznek gyarmatokkal; az „ideát” markánsan jelen lévő germán gyarmatéhség, melyet a kvázi gyarmattalanság állapota generált, s mely meghatározó indoka volt az első világháború kirobbantásának, a regényben nincs jelen, hisz még Ausztráliát is a németek gyarmatosították (vö. 190.). A birodalmiak jó viszonyt ápolnak Brazíliával és Mexikóval (vö. 181.), mely utóbbihoz fűződő kapcsolat párhuzamba állítható a mi történelmünkben fennállóval, szembekerültek azonban a Török Birodalommal, ami viszont módosulást jelez (vö. 17–18.) – az ottománokról nem is tudunk meg többet. A Német Birodalmat érintő egyik legmarkánsabb változás a „légtenger urán” túli másik állandó megnevezése, a „Katolicizmus Oszlopa” (vö. 93–94.), mely három dolgot jelenthet: Galántai világában vagy nem ment végbe a reformáció – melynek pedig „ideát” épp az északi német térség volt a törzsterülete –, esetleg a katolikusok sikerrel állították meg a terjedő protestáns tanokat, vagy a Hohenzollernek (Vilmos császár dinasztiája) vezette germán uralkodóházak egyszerűen nem nyitottak feljüket. A végeredmény ugyanaz: a pápa engedelmével Németország a római – s így egységes – egyház legfőbb bajnoka maradt, ami arra is feljogosít(hat)ja, hogy egyetlen uralkodó alatt egyesítse a Földet... ahogy a bolygón egységes a kereszténység is. Úgy fest tehát, hogy az alternatív univerzumban a Német Császárság szárnyalásához nagyban hozzájárult a hitbéli különbségek felmerülésének – s az általuk generált gátaknak – a hiánya.

A regény idejéhez képest cirka egy generációval korábban az alternatív világ Mexikója még marginális hatalom volt, kitéve az Amerikai Föderáció fenyegetésének, mely a pánamerikai eszme preferálójaként nemcsak déli szomszédjára, de Dél-Amerika egészére is potenciális, annektálandó célpontként tekintett. Ám a mexikói Seguridad által egyre tökéletesített R-képességű ügynökágazat megálljt parancsolt mindennek, s egy, a mi tudományunk által meg nem magyarázható, jövőértelmező képesség révén sikerült megmenteniük az országot. Mexikó

következik az is, hogy a szocializmus, mint olyan, az alternatív világban is teret nyert; az Amerikai Föderáció területén például Chicagóban is akadt munkásmozgalom, amely ugyanazon Lowell-műveket kapitalista tércsinálókként könyvelte el, lévén a tudós tanai szerint a természetes kiválasztódás a direkt ráhatás nélkül is elhozza majd a Kánaánt (vö. 158.).

tulajdonképpen vakfolt az amerikai ügynökségek térképén – az odaküldött egységek rendre megmagyarázhatatlan körülmények között tűntek el. Az ország végül megerősödött, német kapcsolatait rendezte, s a mű idejére már maga törekedett a Dél-Amerika fölötti hegemonia megszerzésére (vö. 46.). A germánbarát politikának súlyos akadályozója azonban II. Pedro császár, aki a katolicizmus helyett a dél-amerikai őslakosok (a Paraguay területén élő guaranik²⁴⁸ és a perui hivaró indiánok²⁴⁹) csillagisten-vallását preferálja – kényszeredett vonzalmat érez az annak alapját adó, s emberáldozatokon alapuló szertartások legitimálása iránt, ami miatt az „állam az államban” módon működő Seguridad hajlik rá, hogy a puccskísérlettel kacérkodó Paero tábornok mögé sorakozzon fel (vö. 129.). Mexikó története nincs részletezve, ennél fogva nem nyilvánvaló, hogy a nálunk I. majd II. Mexikói Császárság továbbéléséről van-e szó, a szorosabb német kapcsolatok azonban ez utóbira engednek következtetni, s így II. Pedro annak az I. (Habsburg-Lotaringiai) Miksa császárnak le(het)ne a leszármazottja – fia, legfeljebb unokája –, aki nálunk 1867-ben áldozatul esett a Benito Juárez vezette mexikói köztársasági felkelésnek, s aki nem mellesleg Ferenc József legidősebb öccse volt.²⁵⁰ Mexikó pozíciójának megrajzolásában tehát két fontos tényező játszott közre: egyrészt a németrokonság, ami háttértámogatást biztosított az Amerikai Föderációval szemben, illetve a fantasztikus alapokon álló R-képesség feltűnése, amelyre „ideát”, a mi korlátaink közt semmilyen államhatalom nem alapozhatott.

A *Mars 1910* alternatív Német Birodalmának két nagy ellenlábasa van, mondhatnánk ketten állnak az útjában ahhoz, hogy az egész világot bekebelezze. A Tatár Birodalom egy, az aliohistorikus regényekben viszonylag ritkán felmerülő államhatalom, s épp ez a vonatkozás lehet az egyik jelölője a magyar történelmi tapasztalat regénybe való betüremkedésének. Az ország határai nagyon nehezen kijelölhetők, de azzal, hogy a mongolok 1867-ben véglegesen legyőzik az oroszokat (vö. 101.), és létrehozzák az Orosz Fő kormányzóságot (vö. 34.), „odatalhatjuk” nekik a teljes orosz államtestet, mely döntést tovább erősítik megnevezett, sarkkőrön túli

248 Lásd: *Guarani* (szócikk), Encyclopædia Britannica = <http://www.britannica.com/topic/Guarani>

249 Lásd: *Jivaro* (szócikk), Encyclopædia Britannica = <http://www.britannica.com/topic/Jivaro>

250 Vö. TARJÁN M. Tamás, 1864. április 10. – *Habsburg Miksát Mexikó császárává kiáltják ki*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1864_aprilis_10_habsburg_miksat_mexiko_csaszarava_kialtjak_ki/

területeik – Tyikszí, Kazacsje, Ambarcsik (vö. 65.) –, s az utalások, hogy a Német Birodalommal nem csak Karélián közösek a határaik. A főváros a nagy győzelem után hatalmas pompával újjáépített Tebriz, amely a mi világunkban Iránhoz tartozik. Ez a vonatkozás nagyban, sőt végeláthatatlanul kiterjeszti a birodalom határait Oroszországtól dél és délkelet felé, nem csak az Arab-félsziget irányába – melyen feltételezhetően az alig emlegetett Török Birodalommal osztoznak –, hanem egészen Kínáig... vagy Kínára, ugyanis az innen származó alattvalók a kiképzőmesterei („hóhérai”) a tatár ügynököknek, akik a legjobbaknak számítanak az alternatív univerzumban (vö. 101.). A keretek tehát azt mutatják, hogy a területi horizont felől szemlélve Németország igazi ellenfele kétségkívül a Tatár Birodalom, s hogy az 1867-es, oroszok felett aratott győzelem dátuma csak véletlenül esik egybe az osztrák-magyar kiegyezés évével.

A másik német ellenlábás az Amerikai Föderáció, melynek megnevezése elsősorban talán azért zavarba ejtő, mert az állam ideológiájának alapvetése épp az Amerikai Konföderációs Államoké. Minden jel arra mutat, hogy Galántai Zoltán regényében nem az Unió, de a Konföderáció győzedelmeskedett az amerikai polgárháborúban („ideát” 1861–1865), az ország pedig, a terminus jelentéstartalmát tekintve sokkal inkább antik, mintsem modern értelemben vett demokrácia: a halálbüntetést villamosszékben vagy gázkamrában (!) hajtják végre (vö. 12.), a lakosság propaganda általi megtévesztése rendszeres, s a rabszolgatartás intézménye is fennmaradt (!),²⁵¹ sőt ennek révén gladiátorjátékokkal teszik mozgalmasabbá az átlag amerikaiak életét (vö. 30.). A nagyvárosokban, mint amilyen Kansas, Phoenix, St. Louis vagy Memphis, mindenütt „négergettők” találhatóak (vö. 133.). A szöveg következetesen nem használja a fekete vagy afroamerikai terminusokat, a folyamatos „négerezés”, valamint a borszínből levezetett megfogalmazások pedig meggyőzően tükrözik vissza a párhuzamos valóság rasszizmusát.²⁵² A regény ki is tér a szabadságért harcoló fekete felkelők történetére. Egyik jelentős vezetőjüket Mosesnek hívják, ami akár olyan mögöttes tartalmat is generálhatna, mint amilyen a küszöbön álló „felszabadító” toposza, ám amikor később kiderül, hogy az illető

251 A legnevesebb és legtekintélyesebb rabszolgakereskedő cég a következő hirdetést tette közzé az egyik lapban: „Garantáltan a legjobb minőség! F fiatal, erős, egészséges! Házimunkásra van szüksége? Forduljon hozzánk! Nincsen, aki vigyázna gyermeke testi épségére? A Hanussen Import boldog lesz, ha a szolgálatára állhat! Szórakozásra vágyik? A Hanussen Import által kínált nők fiatalok, tiszták és kívánatosak...” (161.).

252 „[A] homály inkább támadójának kedvezett.” (57–58.)

már a regény kezdetekor halott, a láncleverés lehetősége maga is megremeg, sőt szinte reménytelenné válik, ugyanazon analógia miatt. Mindezt tovább rontja, hogy a szökött és szabadsapatokba verődő rabszolgák éppoly kegyetlenek a fehérekkel – a mexikóiakkal például nem, ami magában hordozza annak lehetőségét, hogy Mexikó, mint állam, épp a rabszolgák révén, azok megsegítésével üssön majd léket a föderáció „hajóján” –, mint azok voltak velük (vö. 45.). Vannak azonban szakaszok, amelyek szinte a feketék horizontja felől is kívánatossá teszik a rabszolgaság intézményét, hiszen a szabadsapatok által feldúlt területeken nem maradt senki, aki „gondoskodhatna” róluk, s ezzel együtt élelmet sem szállítanak a térségbe; a rabszolgák az utcákon vesztik életüket (vö. 136.). Amíg „ideát” Robert E. Lee tábornok 1870-ben már halott volt, Greennél ugyanebben az évben elnökké választják, s ő maga szervez kutyás hajtóvadászattal egybekötött rabszolgairtó akciókat az állam(a) területén.²⁵³ Érdekeség, hogy Lee-re a föderációs elv preferálójaként hivatkoznak, ami pedig lehetővé tesz egy merőben más Amerika-történetet: nem is volt polgárháború, hanem épp a déli, rabszolgatartó államok sürgették az egységet, csak épp saját elveik kiterjesztésével! Az államhatárok vélhetően megegyeznek a mi világunkból ismert USA határaival, azzal a különbséggel, hogy övék például Izland, ami a Német Birodalommal szembeni legjelentősebb hídfőállásuk, s bár szó esik a Kanadai Unióról is, ez utóbbi vagy a föderáció szoros szövetségese, vagy pedig az alárendeltje, amit az 1892-es kanadai hadjárat emlegetése igazol (vö. 73.). Green föderációja kétségkívül nem kínál pozitív alternatívát a Német Birodalommal szemben, sőt az eddig felvonultatott államok működésének jellege inkább azt az érzetet kelti, hogy Galántai alternatív Földje egy romlásnak indult világ, ahol

253 A *Steampunk Magazine* 9. számában olvasható, az 1892-es New Orleans-i munkásfelkelést bemutató írás remek kifejeződése a gőzvándál szubkultúra rasszizmusellenességének. A szabadszájú szerző a mi világunkban zajlott felkelést mintapéldaként emlegeti, melyben fekete és fehér munkás először harcolt vállvetve a közös célért, s mely a tekintetben is példás volt, hogy a hatalomnak – bár a sajtó felhasználásával erre törekedett – nem sikerült rasszista cselekkkel egymás ellen hangolnia a munkásokat. Lásd: Miriam ROČEK, *The New Orleans General Strike of 1892 Laughs at Your Shitty Attempts to Divide the Working Class With Racism*, *Steampunk Magazine*, 9. sz., 32–37. = <http://www.combustionbooks.org/downloads/spm9-web.pdf>. A cikk egy valódi szabadságharcos steampunk gondolatiságát tükrözi, Galántainál azonban ilyesmivel nem találkozunk. A *Mars 1910* történelme Lee elnök révén inkább az olyan eseményeket idézi, mint a thibodaux-i mérszárlás, ahol minden másként történt – „ideát” is –, mint New Orleansban: az esemény csak fekete halottakat hagyott maga után. Lásd: Ellen BAKER BELL, *Thibodaux Massacre (1887)*, KnowLA – Encyclopedia of Louisiana = <http://www.knowla.org/entry/740/>

semelyik szembenálló félnél sem találni kapaszkodókat; ahol a rabszolgatartó föderáció olyan víziókat kerget, mint a tengermély gyarmatosítása (vö. 69.), s azon a ponton, amikor a tenger elnyeli a próbálkozást, semmilyen együttérzés nem ébred irányukba – a *Mars 1910*-ben nem a demokráciát temetjük velük.

A Mexikóban található aprócska település, Valle de Olivos kapcsán merül fel egy súlyos alternatív történeti dilemma, mely alapján destruálja a műben kibontakozó világrend hatalmi egyensúlyát, s egyáltalán a birodalmak létét. A regényben igen fontos szerepet kapó indiós – indián(?) – törzseket az 1300-as évek végére sikerül egységbe kovácsolniuk a guarániknak, amelyek egy hatalmas birodalmat hoznak létre; a fővárosuk Valle de Olivos környékén magaslott. Út- és vízvezeték-hálózat, csillagvizsgálók, jól szervezett hadsereg, óceánjáró hajóhad (!) – mindezek elérhetőek voltak a számukra.

[E]gészen máshogy is alakulhatott volna a történelem, mert ezek már kész voltak arra, hogy meginduljanak és elfoglalják az egész világot [...] s ha akkor jönnek, aligha ütköznek komoly ellenállásba: a fekete halál, a pestis épp elnéptelénítette Európa nagy részét. Hát tudod, nem valami sokra mentünk volna ellenük a kezdetleges tűzfegyvereinkkel: ahogy ezek harcolni tudnak... [...] egy gyarmatosított Európa, ahol az indiós földesurak fölözik le a hasznot, és a guaráni a hivatalos nyelv. Valószínűleg átvették volna a puskaport, és ők hódítják meg egész Afrikát meg Ausztráliát, nem a németek. (190.)

A pestis szóba kerülése tovább árnyalja a helyzetet, hiszen a neves angolszász író, Kim Stanley Robinson *A rizs és a só évei*²⁵⁴ című opusának épp a pestis elharapózása a divergenciapontja, minek apropóján a földi jövő alakítói nem Európa, de a Közel- és Távol-Kelet hatalmai lesznek. Noha a guaránik „ideát” is civilizációteremtő nép voltak, a Galántai által felvetett súly túlzás, mégis remekül rávilágít az allohistorizmus ama sajátosságára, hogy sokszor egyetlen apró esemény megváltozása a világ másik végén már hullámokat vethet. A *Mars 1910*-ben a guaránik inváziós potenciálját azonban a saját isteneik teszik tönkre.

254 Kim Stanley ROBINSON, *A rizs és a só évei*, ford. URAM Tamás, Metropolis Media, Budapest, 2009.

3.1.3. A STEAMPUNK ÉS A RABSZOLGASÁG

Mivel a viktoriánus korban a diszkrimináció megannyi formája burjánzott a nyugati civilizáció megannyi államában, a steampunk mint irodalom és mint szubkultúra is egyaránt érzékenyen viszonyul a témához. Jaymee Goh *On Race and Steampunk*²⁵⁵ című cikkében sorra veszi az éra diszkriminációs formáit, melyek közül a rasszizmust mint legsúlyosabbat tárgyalja. Olyan érdekességekre hívja fel a figyelmünket, hogy a korabeli Egyesült Államokban a „fekete” és „fehér” terminusokat eleinte az osztályok elkülönítésére használták, így a jellemzően munkásosztályba tartozó írek, zsidók és olaszok eleinte éppúgy „feketéknek” számítottak. A rasszizmust, mint mindenki által látható, de biológiai, azaz tudományos háttérrel bizonyítottan nem bíró diszkriminációt mutatja be, mely túlon túl kiterjedt módozatokban és mélységekben van jelen, ilyenformán mindannyiunk életében felbukkan.

Goh háromfélélt különböztet meg: intézményit – az államtól egészen a céges szintig –, társadalmi – jellemzően multikulturális közegben merül fel – és episztemológiai – ez utóbbi civilizációs vonalon gyökerezik, s magába foglalja a valóság természetéről alkotott legmélyebb, elemi felvetéseinket.²⁵⁶ Galántai Amerikai Föderációjának, a rabszolgatartó társadalomnak a felfogása mindháromra kiterjed: intézményesített rabszolgaság, ahol a társadalmi norma része, hogy a feketék pusztán vagyontárgyak és a fehérek viszonylatában állatokként kezelendők, civilizációs szempontból pedig értéktelenek.

Jaymee Goh felteszi a kérdést, hogy amennyiben egy kisebbségi steampunk (mint személy, a szubkultúra képviselője) amerikai és angol viktoriánus kori öltözködési mintákat követ, úgy az a jelzett kor kereteinek, gátjainak és diszkriminációjának meghaladása, vagy épp ellenkezőleg, asszimiláció a dominánsabb kultúrába. Ellenben ha egy ugyanilyen kisebbségi saját népi hagyományainak elemeit (pl. viseletét) csempészi be a keretbe, azzal meghaladja a viktoriánus kort? Lázad ellene? Ha pedig egy többségi ölt magára más kultúrához tartozó viseleti cikkeket, az tisztelgés vagy inkább a kulturális sajátosságok divatcikkékké való lealacsonyítása? A szerző szerint mivel a steampunk mint irodalom és mint szubkultúra is egy

255 GOH, *On Race and Steampunk*, 16–31.

256 Vö. James Joseph SCHEURICH – Michelle D. YOUNG, *Coloring Epistemologies: Are Our Research Epistemologies Racially Biased?*, *Educational Researcher*, 1997/4, 4–16. = http://www.jstor.org/stable/1176879?seq=1#page_scan_tab_contents

korok kereteit és lehetőségeit keverő fantáziavilág, a kultúrák és azok „színeinek” vegyítése révén – itt dominál a szubkulturális dimenzió –, a diszkriminációs jegyek felvillantásával és lerombolásával – itt pedig az irodalmi – megmutatja, milyen is lehetett volna egy emberségesebb 18–19. század. Mert a steampunk ilyen: antiraszszista és antiimperialista, a sokszínűsége nyitó, s a színeket egybekeverő toleráns ideológia, ahol az egyenlőség nem más, mint alapvetés.

Mindezek fényében szükséges megjegyezni, hogy a *Mars 1910* bár téma-felvetésében megannyi szakaszon követi azt a steampunk-taktikát, hogy a kor társadalmi problémáinak sorozatos hangsúlyozásával és kidomborításával hívja fel a figyelmet a még jelenünkben is meglévő nehézségekre, legyenek azok bár faji – Greennél rasszizmus, rabszolgaság –, nemzeti – szembenálló világhatalmak –, esetleg nemi – vegyük észre, Galántai regényének nincsenek (!) női szereplői, ami a nemi diszkrimináció oly fokát sejteti, mely a témára egyébként meglehetősen érzékeny steampunk regényeknél sem megszokott – alapúak, azonban sokkal *disztópikusabb* is az átlagnál, főként a tekintetben, hogy nem kínál megoldást, nem villantja fel az enyhülés semmilyen szikráját. Hacsak nem a marsiak beavatkozása révén, kiknek horizontjából nézve az ember – legyen bár fekete vagy fehér – éppoly alantassá lesz, mint a rabszolgák a rabszolgatartóik számára.

[C]sak azok bánhatnak így velük, akik számára egy ember kevesebbet jelent, mint a gazdag föderációs számára rabszolgája élete. [...] [N]incs is olyan nagy különbség a két felfogás között: mindkettő abból indul ki, hogy a győztes felsőbbrendű a leigázott faj[hoz képest.] (197; 281.)

Bár lehet, ez is csak egy gyengécske fogódzó – az olvasónak ebben a reménytelenségben kétségkívül magának kell megteremtenie a reményt.

3.1.4. (ALTERNATÍV) TECHNOLÓGIATÖRTÉNET

A steampunk regények napjaink technológiáját idéző, csak épp gőzhajtású masinériáinak létrehozását ezekben a művekben jellemzően egy korai technológiai áttörés teszi lehetővé. Megtörténhet viszont, hogy e töréspont a regényben nem kerül felfejtésre – mondhatnánk, az ok és okozat párosából csak ez utóbbi válik ismertté. Ugyanez érvényes lehet a tágabb kategóriát jelölő allohistorikus re-

gények esetében is. Annak ellenére, hogy a *Mars 1910* fel-felvillant különleges technikai vívmányokat, a mű egyetlen szakaszán sem esik szó arról, hogy mi is generálta azt a fejlődéssorozatot, aminek végeredményeként a 20. század hajnalán nem pusztán zeppelinek lepik el az eget – s az utcákat gőzhajtású American Underslung, Dixi U/35-ös automobilon és Laurin & Klement teherautók, a vasúthálózatot pedig Pacific gőzmozdonyok –, de a rabszolgakereskedelemből meggazdagodott Knut Hanussen örököse, Bob Ha(nu)ssen rejtőzködő tudósként önerőből is képes legyen egy űrhajó megépítésére! Itt azonban már a párhuzamos univerzumok közti (energia)átjárás is közrejátszik, úgyhogy előbb bemutatunk néhányat Green e nélkül is működő masinériáiból.

A *Mars 1910* univerzuma úgy szövi bele a történetbe a gőzvándál technológiát, hogy közben számos olyan találmányt is felvonultat, amelyek ténylegesen jellemezték a kései viktoriánus... azaz wilhelmi kort. Ezek sora a 65-ös Bergmann-Bayard öntöltő pisztolytól kezdve a szikratávíron át az előző bekezdésben felsorakoztatott – általában pontos típusnévvel jelzett – közlekedési járművekig terjed. A marsiak túlpörgött technológiája itt nem téma – azok jelenléte nem a gőzpunk vonalat erősíti, a Culebra viszont már igen:

Ezek a különleges terepjárók, népszerű nevükön a „kígyóvonatok”, a bennük fekvő katonákkal alig egy lábnyira magasodtak a talaj fölé, és nem voltak sokkal szélesebbek sem. Képesek voltak viszont hetvenöt-nyolcvan fokos emelkedőn is felkapaszkodni, és a vezető szükség esetén periszkópon keresztül figyelhette az utat, miközben a kisméretű zongoraklavíatúrára emlékeztető billentyűket, a kormányberendezést kezelte.

Hosszú évekig tartott, míg valaki annyira megtanulta a Culebra irányítását, hogy valóban úgy tudott vele siklani a legzordabb terepviszonyok között is, mint névadója, a kígyó. (169–170.)

Green gőzbetyár kígyója tipikus példája az irányzat szerkezeteinek. A steampunk szerzői annak ellenére, hogy masinériáik épp az állati erőttől való eltávolodás eszközei, külsőségükben mégis előszeretettel teszik azokat hozzájuk hasonlatossá. A filmvilágból idekívánczó példa Dr. Loveless gőzhajtású tarantulája a *Vadiúj Vadnyugatból*, de Scott Westerfeld ifjúsági steampunk műve, a *Leviatán*-trilógia is rájátszik erre: ott főként a barkács oszmánok kölcsönöznek szívesen állati külsőt

lépegetőiknek, legyen szó a szultáni hatalmat jelképező elefántokról, a farkuk végén golyósórót hordó skorpiókról vagy épp a bogártaxikról.

A német hadsereg hasonlóan extrém géptervezete az a speciális hójáró, amely mélyen a hótakaró alatt közlekedik, hó felhasználásával fúrva vájatokat magának (vö. 249–251.). A kietlenségbe történő bezártság visszatérő mintázata a regénynek, legyen szó a hó vagy a tenger mélyéről, esetleg a világűr sötétjéről. Az elveszettségérzet, hiába próbál az ember különböző eszközökkel ellenállni a környezete megzabolázhatatlan hatalmának, végig belengi a művet.

A mi valóságunk számára ismeretlen, de markáns greeni fegyverekként mérülnek fel a tárcsere nélkül háromezerhatszáz lövés leadására képes Sauer-John ikergépágyúk (vö. 97.), s a két, egyenként ezerkétszáz lóerős Compound-gőzgép hajtott tankelőd RAF-FW 25-ös univerzális teherszállítók (vö. 142.) is, amelyek utat törtek Vilmos császár csapatainak – jórészt miattuk nem alakult ki „odaát” állóháború a német–francia határon. Amint azt azonban a német titkosszolgálat kiderítette, a *Mars 1910* oszmánjai sem tétlenkedtek:

A törökök egyik Afyon melletti titkos magashegyi laboratóriumukban primitív és olcsón előállítható mesterséges élet létrehozásával kísérleteztek, mechanikus kapcsolók és fogaskerekek, jelfogók és ellenállások megfelelő összeállításával. [...] Törökország katonai jelentősége persze egyik napról a másikra megváltozna, ha egy egész ember nélküli hadsereget tudnának kiállítani – márpedig ez a fejlődés várható útja. (108–109.)

Az iménti szövegszakasz több irányba is kapukat nyit; kezdjük egy kétélűvel. Egyfelől egy korai mesterséges intelligencia (MI)²⁵⁷ létrehozásának kísérleteit pusztán „mechanikus kapcsolókkal, fogaskerekekkel és megfelelően összeillesztett ellenállásokkal” megragadni igen felületes megoldás, hisz azon túl, hogy újra felsorakoztatja a viktoriánus kor technikai eszköztárának egy töredékét, semmi konkrétumot nem szolgáltat a folyamat mikéntjéhez, s ez még akkor is igaz, ha Browne ügynök pár sorral alább megjegyzi, a muszlim tudósok vélhetően száz év alatt sem jutnak majd semmire.²⁵⁸ Másfelől tetszetős megoldás, hogy

²⁵⁷ A téma kapcsán lásd: TEGMARK, *Élet 3.0., i.m.*

²⁵⁸ Érdekes (jövőbeni) párhuzamként említhető George Mann *Mechanikus Londonja*, amely krimibe hajló steampunkként éppúgy az MI létrehozásával játszik el, s kezeli azt központi

az alternatív világban ugyancsak jelentős Charles Darwin tanaival leginkább szembenálló hatalom vág neki ezeknek a kísérleteknek, hiszen ha azok a jövőben mégiscsak sikeresek lennének, úgy tovább hangsúlyoznák a teremtő ember mindenekfelettségét is. Galántai világában néhány török mozgalom már csak Darwin bizonyos műveinek olvasását is halálos bűnnek tekinti, elvégre azok nincsenek összhangban a *Koránnal*, igaz, Olaszországban a katolikus fiatalok lőnek le nem egy biológiatanárt, éppúgy saját hitükre hivatkozva (vö. 93–94.). Darwinra a regény számos pontja utal, igaz, sokszor még az értelmiséginek mondható szereplők is sarkítva hivatkoznak rá. Van, aki a csillagisten-hívő indiokat nem tarja méltónak arra, hogy a majomtól származzanak (vö. 116.) – ez ugye a legtipikusabb félreértelmezés –, a tudós kötetbéli német munkatársa ellenben azt a „felháborító” megállapítást teszi, hogy az indiók még a birodalom propagandája szerint legkiválóbbnak tartott germán fajnál is kimagaslóbb képességekkel bírnak (vö. 184–185.).

A Vilmos császár egyeduralma alatt terjeszkedő Nagy-Germánia a mi világunkbeli megfelelőjén túl néhány második világháborús nagyhatalom jellemzőit is magán viseli. Nem csak olyasmire gondolunk, hogy a Geheimpolizei (német; Titkosrendőrség) módszerei a Gestapóét idézik, vagy hogy a Vilmos császárra tett tiszti eskü²⁵⁹ a Wehrmacht Hitlerre tett esküjének radikálisabb változata,²⁶⁰ de például a „több tonnás, tiszteletteljes csúfolódással kövér Fritznek nevezett bombáik” (29.) révén az amerikaiak legkegyetlenebb fegyverével, a „Kövér ember”-nek becézett, Nagaszakira dobott atombombával mutatnak párhuzamot.²⁶¹ Ugyancsak összecsengés tapasztalható a *Mars 1910* poroszainak „élő bombái” és a mi vilá-

problémaként, Galántainál részletesebben taglalva az automaták mechnizmusának működését. Ehhez társul Mann kitekintése arra nézve, hogy milyen hatással lehet majd a mechanikus emberek bevezetése a munkaerőpiacra, hiszen az ipari forradalom gépesítése már így is számtalan ember munkáját vette el; mi történe, ha még a kétkezi munkától is elesnének? Lásd: MANN, *Mechanikus London*, főként: 72–83.

259 „Akár a halálból is visszatérek, hogy teljesítem a császár parancsait!” (178.).

260 „E szent esküvel Istenre fogadom, hogy feltétlen engedelmességem ajánlom fel a Német Birodalom és nép Führerének, Adolf Hitlernek, a Wehrmacht főparancsnokának, és bátor katonaként készen állok arra, hogy ezen esküért bármikor kockára tegyem életemet.” – <https://www.youtube.com/watch?v=3G6EmDIA1k4>

261 A Fat Man kapcsán lásd: TARJÁN M. Tamás, 1945. július 16. – *Az első sikeres atomkísérlet végrehajtása*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_julius_16_az_első_sikeres_atomkísérlet_vegrehajtasa/

gunk császári Japánjának kamikaze-pilótái²⁶² között, kiknek működése tökéletesen megegyezik, előbbieknél pedig csak azért volt nagyobb esélyük a túlélésre, mert a regény cselekményének idejében készenléti alakulatokként funkcionáltak csupán; Green világában bár pattanásig feszült a helyzet, háború azonban (még) nincs (vö. 106–107.). A fentebb már emlegetett központi szereplő, Thomas Browne érdeme egy, az „élő bombákat” felváltani képes robotpilóta kifejlesztése, melynek segítségével emberi anyag nélkül is célba juttathatóakká válnának a teljes városok elpusztítására képes töltetekkel ellátott zeppelinek. Egy másik karakter, Thomas Nashe a bűváruhák fejlesztésében jeleskedik: olyan szintre fejleszti őket, hogy Hanussen végzetes űrutazásakor végül szkafanderekként funkcionálnak.

Ezeknek a bűváruháknak a tűróképessége az abszolút nulla fokos vákuum hidegétől addig terjed, hogy a lángtengeren is keresztül lehetne sétálni bennük. Speciális termoelemek gondoskodnak az egyenletes hőmérsékletéről, és hőálló kvarcüveg borítja a szemnyílásokat, ami persze fölösleges óvatosságnak tűnhet, ám szerintem jobb minden eshetőségre felkészülni. (135.)

Mint láthattuk, a *Mars 1910* világepítések W. Hamilton Green egyszerre alkalmaz olyan technológiákat, melyek a vonatkozó érában már „ideát” is használatosak voltak, de operál olyanokkal is, melyek jócskán meghaladták a mi valóságunk 1910-es éveit: ezek a gőzvándál masinák. A szerző körütekintését dicséri, hogy e két típus közt nem tátong szakadék: Galántai rendre sorakoztat fel olyan fejlesztéseket, melyek a szóban forgó érában „ideát” még gyerekcipőben jártak, „odaát” azonban már az általunk ma ismert formában voltak jelen. Ilyenek az alternatív világ Ciolkovszkijának – aki nem mellesleg az űrhajózás elméleti megalapozója volt nálunk (is)²⁶³ – emberek szállítására is alkalmas méretű hadiröppentyű-tervei (vö. 34.), vagy a számunkra ismeretlen Illich Carper elektromechanikai számítógépe, amely szikratávíró segítségével képes volt irányítani a vasútforgalmat (vö. 49.), esetleg a légkondicionáló, amely Dr. John Gorrie 1824-es kompressziós berendezésének, vagy a kifejezetten veszélyes 1902-es, a The Carrie Air Conditioning Company of

262 Részletesebben lásd: *10 tény a kamikazékról*, Múlt-kor, 2013. február 6. = http://multkor.hu/20130206_10_teny_akamikazekrol

263 Vö. DOMJÁN Károly, *Az űrrepülés hagyományos, és új formái, és az ezekkel kapcsolatos új technológiák*, Repüléstudományi Közlemények, 2008. április 11, 2. = http://www.repulestudomány.hu/kulonszamok/2008_cikkek/Domjan_Karoly.pdf

America által piacra dobott elektromos modellnek lehetett a továbbfejlesztése (vö. 52.), a legkülönlegesebb talán mégis a sivatagi járművek által használt, napenergiát begyűjtő fémtükrök sora (vö. 53.), a napkollektorok elődei, mely utóbbiak „ideát” csak a 20. század derekán tűntek fel.²⁶⁴

A két legmeghökkenőbb találmányt – vagy találmánysorozatot – hagytuk a végére. Az egyik Bob Hassen Mars-imitációja laborerődjében, amit a narrátor egy nyomásálló falakkal bíró üvegházként fest meg, ahol gőzkompresszorok biztosítják a földinél kisebb sűrűségű atmoszférát; a légnyomás és a páratartalom is a marsi megfelelője. A „bura alatti” vegetáció éppúgy a vörös bolygóé (!): vörösesbarna zuzmók, üvegszerű bokrok, s még egy farkasra emlékeztető kreatúra is, amit egy Battle Creek-i biológus – vagy talán inkább génhacker? – teremtett, Darwin és Lowell leírásai alapján (vö. 147–149.).

– Ez a dög – mondta hangosan és tagoltan Hassen –, egészen olyan, amilyenné kétmillió év evolúciója tenné, ha egy, a miénknél kisebb tömegű, sivatagos bolygón kellene élnie, ahol ráadásul ritkább az atmoszféra. Megnagyobbodott tüdő és sokkal gyorsabban verő szív; a nyakon látható bőrlebernyegek pedig alkalmasak arra, hogy közvetlenül a levegőből is kivonják az oxigént. A végtagjai hosszabbak és vékonyabbak a földi farkasénál... (148.)

A regény az emberi horizont felől nézve mindössze itt ölt biopunk jelleget – a marsi farkas létrehozásának módja újfent a *Leviatán* darwinistáinak működését idézi –, s mivel az opus később igazolja, hogy a Marson „odaát” valóban éltek hasonló lények, a „farkas” létrehozása „csak” annyira számít fantasztikusnak, amennyire fantasztikus könyvek Lowell, Brenner, Schiaparelli és Flammarion „ideát” is ismert Mars-feltáró művei (vö. 150.). Ez utóbbiak egyébként – s számunkra talán ez a legfontosabb – lehetséges megfogalmazói a Galántai-regény rejtőzködő neuralgikus pontjának, hiszen a világ legmarkánsabb különbsége épp az emlegetett négy „tudós” tételeinek beteljesítéséből adódik: a Marson valóban van élet és az emberét meghaladó fejlettségű kultúra, ami egyben fenyegetés is a Földre nézvést, hiszen az előbbi bolygó már halott, az utóbbi viszont még nem.

A *Zsánerek és szubzsánerek hálójában* címet viselő korábbi alfejezetünkben

²⁶⁴ Vö. *A napenergia története*, Napkollektorok és napenergia = <http://www.kollektorok.hu/a-napenergia/a-napenergia-tortenete.html>

ecsetelt Hall-effektus által megtámogatott párhuzamos világok elméletével szembe megy a regény ama szerkezete, melyet a zseni Bob Hassen készített, s minek révén az 1910-es években lehetővé válik az úrutazás; ez a másik meghökkentő találmány:

Látszólag magától mozog, de hát ez lehetetlen, mert sértené az energiamegmaradás tételét. [...] Ez a korong itt addig forog, amíg csak el nem kopik gyémántnál is keményebb ötvözetből készült tengelye, mert egy alapjában véve roppant egyszerű szerkezettel megcsapoltam egy ilyen, velünk párhuzamosan létező világ energiáját. [...] Arról beszélt, hogy az általa tervezett űrhajó ugyanezen az elven fog működni. [...] Itt van ugyanis a Hassen-féle hajtómű, ami látszólag a semmiből nyeri az energiát, és mint ilyen, kézzel fogható bizonyítéka a párhuzamos világmindenségek létezésének. Márpedig, ha energia juthat át az egyik univerzumból a másikba, akkor akár szilárd testek is átférkőzhetnek. [...] Képzeld el, hogy egy páncélozott harcjármű megkapja a támadási parancsot, aztán eltűnik, hogy az út nagy részét egy párhuzamos világban tegye meg. [...] Aztán megjelenik az ellenséges harcállások mögött, és a kívülállóknak úgy tűnik, hogy a semmiből felbukkanva nyit tüzet a meglepett katonákra. [...] Elképzelhető, hogy valamelyik nagyhatalom, mondjuk Németország, megszáll egy ilyen párhuzamos világot, és Afrika meg Ausztrália után a Marsot is gyarmatosítja annak alacsonyabb rendű lakóival együtt. Mert azok alacsonyabb rendűek is lehetnek, ha jól választod meg az adott univerzum paramétereit. (210–213; 228–229.)

Azon a hiányon túl, hogy a regény nem részletezi a szerkezet létrehozásának még csak vázlatos mikéntjét sem, az a fő probléma, hogy ellentmond a párhuzamos univerzumok átjárhatatlanságának. A témával foglalkozó John Gribbin az osztódással szaporodó amőbák analógiájával ragadja meg a kérdést, hiszen bár az osztódás után a két lény „emlékezete” és előtörténete azonos lesz, utóéletük merőben másként alakul(hat), ami viszont tény: semmiképp sem lehet egymással teljesen azonos.²⁶⁵ A regény *Bevezetésében* úgy tűnik, a Phil Donahue-t szétzerelő (!), majd kémkiborggá összerakó marsi képes a világok közti átjárásra, a későbbiekben azonban nem találkozunk ismét a jelenséggel, noha az irracionális, érzelmi alapú emberi döntések kiszámíthatatlansága révén összezavarodó marsiak számára e – a

²⁶⁵ Vö. John GRIBBIN, *A multiverzum nyomában*, ford. BOTH Előd, Akkord Kiadó, Budapest, 2010, 53.

kvantummechanika törvényeinek továbbra is ellentmondó – technológia behozhatatlan előnyt jelenthetett volna inváziós terveikben... de ki tudja, talán jelentett is, csak az már nem része a szövegvilágnak.

Hassen energialecsapoló korongja viszont – a regény világában legalábbis – működik, ami miatt ez a bizonyos fokú átjárást lehetővé tevő párhuzamosvilág-koncepció a Klapcsik Sándor által felvázolt²⁶⁶ *interpenetrációs modell* felé tolja a regényt az egyébként minden alternatív történelmi műre kiterjeszhető *szimulákrum-modell* helyett, melyben az eredeti univerzum eltűnik, s a másolat marad meg. Jogos ellenvetés volna persze, hogy az allohistorikus regények valóságai csakis a mi, evilági elemzéseink és horizontunk felől másolatai valaminek – saját univerzumunknak, mert erre tekintünk kikezdzhetetlen megközelítési alapként –, viszont ha az Everett-elmélet igaz, úgy ezek egyike sem lesz szimulákruma egy másiknak, hiszen egyenrangúak, s kétséges, hogy a három modell bármelyikébe is beletartoznának. Mintha a párhuzamos világok klapcsiki modelljébe nem is férnének bele a kvantummechanika felől értelmezett párhuzamos valóságok – ezek az „osztódás utáni amőbák”; mintha új kategóriát követelnének maguknak, mert a meglévő három csak innen, a mi világunk felől nézve telítődik a nekik szánt tartalommal. A koncepciót érdemes tehát kibővítenünk egy negyedik, *alternatív-modellel*.

3.1.5. TÁMAD A MARS

Noha jelen fejezet W. Hamilton Green *Mars 1910* című munkáját elsősorban steampunk regényként közelíti meg, annak vörös bolygóval kapcsolatos vonatkozásai mégsem mellőzhetők, hiszen az alternatív múltat jelölő évszám mellett épp ennek a planétának a neve adja a kötet cím első felét is. Galántai „miénknél” jóval élettelibb Marsát a már emlegetett négy Mars-kutató, Percival Lowell, Leo Brenner, Giovanni Virginio Schiaparelli és Camille Flammarion gondolatiságát és elméleteit/elképzeléseit összeszöve teremt meg, Proctor, Green, Maunder térképeivel, Lampland fotóival és Cerulli atlaszával erősítve tovább. Megjegyezhető, hogy ugyanezen személyek és működésük adja fejezet alapját a szerző egy tudományos/ ismeretterjesztő művének is, ahol még a *Mars 1910*-ben tapasztalt részletességet is meghaladva tárgyalja őket.²⁶⁷

266 Lásd: KLAPCSIK, *Párhuzamos világok – az interpenetráció, a szimulákrum és a szimbiózis modellje, i.m.*

267 GALÁNTAI Zoltán, *Marscsatornák, angyalok, idegen világok, földönkívüliek*, Pesti

Az a Mars viszont, amely „ideát” csak egy fantáziába fűlt álom volt, Galántai regényében valósággá válik. A túlon túl emberi racionalitással és ok-okozatissággal, célokkal s küllemmel (!) rendelkező marsiak a kötet fenyegető idegeneiként vannak jelen. Az emberi jövőhöz tartozó lehetőségek és eszközök birtokosai: programozás, kiborgszerkesztés (vö. 23–24.), elektrovonatok (278.), űrhajók (vö. 193–194.) és gigászi, mesterséges intelligenciával bíró, egyre inkább öntudatra ébredő szuperszámítógépek (vö. 200–201.) – pl. a mi Holdunk, mely a Föld élővilágának fejlődését hivatott vizsgálni, illetve a Mars két holdja, a Phobos és a Deimos – jellemzik őket. Különös a kapcsolat a létrehozók és e gigászi MI-k között. A két marsi holdnak egyszerre feladata egymás ellenőrzése is – voltaképpen egymás kémei –, s amint az egyik elpusztul, exponenciálisan kezd növekedni a másik tudatos lépéseinek száma: a lehetséges jövők közt kalkulálva önmagára nézvést veszélyesebbnek találja az alkotóit, mint az azokat fenyegető földieket, s épp emiatt az utóbbiakhoz szegődik, ami végzetesnek bizonyul majd, hiszen a marsi rendszerek irányítása is e szerkezet feladata (vö. 291–294.). Mondhatnánk, a Deimost az emberek szabadítják meg az azt korlátok közé taszító teremtőtől. A Hall-féle fizikát fejtegető, fejezetünk első felébe beemelt szövegszakasz említést tesz az alternatív jövők közül a legjobb kiválasztásának lehetőségéről is. A Deimos, számításai révén – a narrátor által megerősítve – éppen ezt teszi: kiválasztja a számára ideális jövőt, s egy olyan lépést hajt végre, ami e számítások szerint hosszú távon sokkal nagyobb eséllyel juttatja majd el oda. Ám ezzel a gépi racionalitással ugyanaz a probléma, mint a marsiakéval – hisz ez utóbbiak tettei is az MI-k számításaihoz igazodtak –: hogy kizárólag logikus lépésekkel számolnak. A jövő azonban korántsem csak ilyenek mentén szerveződik, sőt világunk történelme, mint olyan, épp ennek ellenkezőjét erősíti.

A regény helyenként gyakorlatilag parafrázálja Percival Lowell műveit, a marsi társadalmat utópisztikusként képzelve el, ahol a háborúk után egység uralkodik, hiszen a bolygó folyamatos pusztulásával és mind élettelenebbé válásával a marslakók csak így tudták felvenni a harcot (vö. 156–159.). Van azonban egy bökkenő, ami Lowell Mars-utópiáját egyetlen huszárvágással disztópiává változtatja: a kupolák alatt vörös téglavárosokban élő marsiaknak minden antropomorf jegyük ellenére – két kéz és láb, emberszerű test, homlok, hófehér bőr, fényérzékeny sze-

Szalón, Budapest, 1996, főként a tizenharmadik, *A marscsatornák hiteles története* című fejezet. Online elérhető: <http://mek.oszk.hu/03600/03638/html/>

mek (vö. 261.); még az írásuk is megragadható a „szarkalábas” terminussal (vö. 264.), s legfeljebb füttyszerű beszédük idegen (vö. 261.) – nincsenek érzelmeik. Együttérzésre képtelenek, amit túlon túl racionális működésük tovább súlyosbít. Az emberek csak ennek köszönhetően tudnak előnyre szert tenni hozzájuk képest, hiszen az érzelmeik vezérelte irracionális lépéseik – melyek kívül esnek a marsiak körütekintő, ok-okozati tervezetein – kiszámíthatatlanná s egyben veszélyessé teszik őket rájuk nézve (vö. 266–267.).

A marsi világ közel minden szegmense értelmezhető az emberek felől, ami persze magyarázható az idegenek antropomorf jellegével, maga az antropomorf küllem viszont annál nehezkesebben indokolható bármivel – a klasszikus űroperák vissza-visszaköszönő fantáziakorlátja ez, mely az emberszerű küllemet tekinti bármely lehetséges (fiktív) evolúció legjobb eredményének. Beemeljük az egyetlen olyan szakaszt, amely a marsi kultúra „építészetének” ember által nem értelmezhető jegyeit mutatja be:

Egy felüljáró a levegőben ért véget – a marsiak végigmentek rajta, aztán anélkül fordultak vissza, hogy lepillantottak volna a mélybe; egyes házak hosszú és vékony lábakon álltak, és egyáltalán nem volt ablakuk vagy ajtajuk; és voltak terek, amiken soha senki nem vágott keresztül. Megmagyarázhatatlan játékot játszottak. (288.)

Annak ellenére, hogy a narrátor jellemzően mindent elmagyaráz, ezeknek az épületeknek nem tárja fel a lényegét. Kifejti viszont a marsi temetőét, mely olyan tárolószintet jelöl, ahol a nevesebb földönkívüliek hibernált²⁶⁸ testeit pihennek, arra várva, hogy a technológia fejlettségi szintje lehetővé tegye a „feltámadásukat” (vö. 288–289.). Amíg a kevésbé jelentős marsiak elhamvasztásával és gyors elfeledésével Green újfent a végtelen érzéketlenségre hívja fel a figyelmet, addig a lét kereteinek kitolása iránt táplált remény – vagy nevezzzük inkább célnak, hiszen a remény, mint olyan, már érzelmeiket feltételez – tovább antropomorfizálja őket, rávilágítva

268 A mi jelenünkre nézvést érdekes adalék lehet a következő: „Az USA-ban több kereskedelmi célú szolgáltató is működik, amely vállalja elhunytak hibernálását. Talán a leghíresebb lefagyasztott személy a 2002-ben távozott amerikai baseball legenda, Ted Williams, akinek a fejét és testét külön-külön tárolták el abban a reményben, hogy a tudomány egyszer majd képes lesz a felélesztésére.” – CHANI, *Megvalósuló sci-fi technológiák*, Galaktika online, 2014. június 10. = <http://galaktika.hu/megvalosulo-sci-fi-technologiak/>

a halál közösnek mondható elfogadhatatlanságára, s az elkerüléséért tett, ugyancsak egymással analóg, kétségbeesett lépésekre is.

A marsiak jelenléte folyamatos a Földön: az alternatív világban sorra teszik el láb alól a róluk értekezőket, a rájuk fenyegetésként hivatkozókat. Ilyen például Lowell, aki a regény idejére már jobb létre szenderült, vagy a világ végéről prédikáló Richard Temperton, aki annak első szakaszában válik áldozattá, s Brenner és Hassen is, akiket végig üldöznek. Megfelelői lesznek továbbá a mexikói indiók csillagisteneinek, s az „emberrabló idegenek” toposzt is magukra öltik. Az elhurcoltakat egyrészt a marsi bányákban dolgoztatják, ahol a légkörhöz alkalmazkodni képes, az emberi evolúció tökéletességéhez leginkább közel álló indiók önálló törzsfjlődése, leágazása indult be – megnyúlt test, hosszú végtagok, széles mellkas (vö. 239.). Arra, hogy az ötlet közel sem rokontalan, S. Sárdi Margit hívja fel a figyelmünket: „Az egyik ilyen sokszor tematizált probléma a terraformálás vagy alkalmazkodás dilemmája, vagyis a kérdés: a Marsot formáljuk a magunk számára élhetővé, vagy a telepések alkalmazkodjanak a Mars adottságaihoz (Robert SILVERBERG, *Új kolónia* = Új kolónia, Hajja és Fiai, é.n. [Science Fiction & Fantasy, 37.], 135–185.; Arthur C. CLARKE, *A Mars titka*, Budapest, Metropolis Media, 2011 [Galaktika Fantasztikus Könyvek]; Walter M. MILLER Jr., *Crucifixus etiam = Gyilkos idő*, Budapest, Maecenas, 1988, 18–41.). Többségük számára valamiféle középutas megoldás látszik rokonszenvesnek. Az amerikai szerzők visszatérő megoldása az alkalmazkodásra a perui munkások betelepítése, akiktől két-három nemzedék múlva a Mars ritka levegőjében megélni képes lakosság várható. (Sajátos, hogy csak a peruiak jutottak eszükbe, holott a nepáli és tibeti népek éppolyan jók lennének erre a célra; Galántai Zoltán alternatív világában a marsiak szintén nemzedékek óta rabolják az indiákat, hogy rabszolgaként dolgoztassák a Marson.)”²⁶⁹

Másrészt Greennél a marsiak kísérleteknek vetik alá az embert; az olvasónak lehetősége is lesz betekinteni ezekbe. A *Homo sapiens sapiens* mint alantas lény itt először a fekete rabszolgák (!) mint tulajdonok, majd a laboratóriumi állat totális analógiája lesz. Mindez az erőszakmentesség, a rabszolgaság- és rasszizmusellenesség preferálásának célzatával kerülhetett be a műbe, a marsi, megfáradt indiók testrészekre szabdalása, majd azok szerinti kategorizálása azonban már túllendül egy bizonyos határon; oldalakon át tartó, öncélú kegyetlenkedéssé válik

269 S. SÁRDI, *A Mars a sci-fi irodalomban, i.m.* (Néhány szimbólumot módosítottam, rövidítést felfejtettem – B. L. P.)

(vö. 257–259, 275, 284.). Az a fajta beteges körforgás – *recikláció* –, melynek végeredményeként a rabszolga-indiókat saját halottaikkal etetik, David Mitchell *Felhőatlaszának*²⁷⁰ Szonmi-451 oriszon-tanúságáig tolja ki a történet párhuzamba állíthatóságának lehetőségeit, hisz mindkét mű felfogható úgy, mint ami „az elnyomó hatalom, a zsarnokság, a rabszolgatartás stb. intézményesüléséről és ezek megdöntéséről szól”.²⁷¹ Ilyen céllal kétségkívül védhetővé válik a mexikói Pedro ügynök víziója az egyesült Föld keresztes hadjáratáról a Mars ellen – azzal a kitételrel persze, hogy előbb az otthoni rabszolgáncokat volna szükséges lerázni (vö. 293.).

Galántai regényének sokszor egy-egy bekezdése is újabb világdimenziókat generál. Ilyen például az a kőbalta, amelyet Pedro talál a marsi homokban, s melyről a mindentudó narrátor rögtön kifejti, ősbibb magánál a marsi civilizációnál is; olyan faj eszköze, amelyet még a vörös bolygó tengereinek visszahúzódása előtt kiirtottak a marsiak. Ez utóbbiak tehát már a saját planétájukon is fajok vesztét okozták, a Föld pedig, innen nézve, csak a körforgás egy újabb állomása.

A földönkívüliség vonalán Green a darwini evolúció talán legszélsőségesebb kiterjesztését is elköveti, s noha az ötlet eleve képtelenség, a marsiak meg nem magyarázható antropomorf jegyeinek viszonylatában mégis sokkal eredetibb. Ami viszont sajnálatos, hogy újfent csak egy kellőképp ki nem aknázott ötletként rémlik föl. A szerző megteremt egy „élőnek” csak idézőjelesen nevezhető fajt, mégpedig a Hold mélyén, de nem szerves, hanem szervetlen „összetevőkből”! A narrátornak köszönhetően mi is „beavatottakká” válunk: ezek a lények a földi értelemben vett intelligencia teljes mellőzésével sikeresen találták fel az űrutazás hasseni formáját – tehát egy alternatív világ energiáinak lecsapolását (?) –, s fajuk egy leágazása élő meteorokként fejlődött tovább a világűr kietlen végtelenségében és súlytalanságában, míg egy másik águk, áttörve a Föld atmoszféráján az óceánok legmélyén formálódott, s vált gátjává az Amerikai Föderáció ama tervének, hogy atlantiszi ihletésű városok révén a tengeremély urává váljon. Utóbbi fajleágazásnál ugyancsak bekövetkezett egy, a *Homo sapiens sapiens*éhoz fogható primitív fejlődés: feltalálták a görgőt, az emelőt, a kereket, majd a tengeralatti léghajókat – melyek így az emberek tengeralattjáróinak váltak ellenfeleivé –, de a légnyomás-

270 David MITCHELL, *Felhőatlasz*, ford. BAJTAI Zoltán – BORBÁS Mária – CZIGÁNYIK Zsolt – FALVAY Dóra – HORDÓS Marianna – POLYÁK Béla, Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2012.

271 H. NAGY Péter, *Párhuzamos mintázatok*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2013, 9.

kiegyenlítés ismeretének hiánya még nem tette lehetővé számukra a földfelszínre jutást (vö. 223–225.). Az említett lények esetében Galántai csak az alternatív evolúciót vázolja, annak mikéntjét és az idegenek – *holdiak?* – küllemét egyáltalán nem. A magunk részéről a gölemekkel vagy ásvány-elementálokkal²⁷² tudnánk rokonítani őket, a megfestésük azonban igen homályos... mint amilyen fiktív bölcsőjük, a Hold tárnáinak mélye is.

3.1.6. FRAGMENTÁLT REGÉNYPOÉTIKA

W. Hamilton Green könyve kísérlet arra, hogy évmilliókat – és ezek mellett még megannyi alternatív évmilliót – sűrítsen bele egy nem egész háromszáz oldalas regénybe. De lehet, szerencsésebb volna egy háromszáz oldalas elbeszélésnek mondani, hiszen az egész egy, a mindenséget nagytotálban szemlélő, egyes szám harmadik személyű, mindentudó narrátor horizontja felől bontakozik ki, s bár az elbeszélés folyamatát meg-megszakítja egy-egy kurzívval szedett szereplői gondolat vagy gondolatjellel elkülönített szereplői megnyilatkozás, ezek nem járulnak hozzá a karakterek statikusságának feloldásához, s még kevésbé egy lehetséges nézőpontváltáshoz. A narrátor hatványozottan mindentudó: az olvasót időnként olyasmiről is előre informálja, aminek kapcsán a szereplő még oldalakon át tesz fel kérdéseket. Ennél súlyosabb, amikor ez a mindenek fölé rendelt ismerethalmaz egy, a későbbiekre nézvést lényegtelen karakter vagy vonatkozás kapcsán kerül közlésre. A narrátor felfogható viszont egy mindentudó MI-ként is, mondjuk a Holdba telepített marsi szuperszámítógépként, amelynek alapvető feladata, hogy a földi változásokat vizsgálja, de közben tisztában van a marsi eseményekkel is. Innen nézve a regény egy, már megszűrt, a legtöbb esetben töredékes információkból álló tárházként is értékelhető. Mint egy végtelen, csak kissé szelektálatlan ötlettár. Akadnak benne remek felvetések és kevésbé relevánsak vagy védhetők, tapasztalataink szerint viszont több ezek között azoknak az aránya, melyek nem végigvittek; több az elvágottaké, mint a kifuttatottaké. Túlteng a helyszínek pontos

272 Az elementálok kapcsán lásd: Carole B. SILVER, *Strange and Secret Peoples: Fairies and Victorian Consciousness*, Oxford University Press, Oxford, 2000, 38; Jan R. VEENSTRA, *Paracelsian Spirits in Pope's Rape of the Lock* = Karin E. OLSEN – Jan R. VEENSTRA (szerk.), *Airy Nothings: Imagining the Otherworld of Faerie from the Middle Ages to the Age of Reason. Essays in Honour of Alasdair A. MacDonald*, Brill's Studies in Intellectual History, [h.n.], 2013, 213–240.

meghatározása, a cégeké, a neveké. Fel-felmerülnek tetszetős mikrotörténetek és karakterötletek, de aztán mikor már kíváncsiak lennénk rájuk, megszakad a szál. Ne értsük félre, nem jellemző, hogy a szerző George R. R. Martin-i módon pusztítaná el őket, hanem egyszerűen megfeledkezik róluk. A fejezetünk elején hivatkozott interjúkban Galántai Zoltán szót ejt a folytatások (elfeledett) tervéről, melyek bár felvehetnék az elejtett és elvágott fonalakat, hogy így szójék tovább ezt az óriási szöveget, nélkülük viszont a szálak csak lógnak elnyesetten.

E száraz, a pusztulást és a túlélés viszontagságait sok helyütt jelzőtlenségével kifejező darwinista antiutópia²⁷³ karakterei talán sablonosak, s bár regényként definiálták, ahhoz képest közel sem jut benne elég tér a cselekménynek,²⁷⁴ világepítés tekintetében viszont kétségkívül pazar alkotás. Nemcsak a regény fejezeteinek felvezetéseként olvasható – és a jelen fejezet nyitányára is beemelt –, az alternatív világból származó citátumok, de elsősorban a bő kézzel adagolt apró információ-morzszák révén. Ez Galántai legfőbb érdeme: rendkívül körültekintően építette fel alternatív univerzumát.

A Mars 1910 egy jelentés, váz és jegyzet. Egy olyan világé, amelyre csak egy aprócska s kissé koszos ablakon át áll módunkban rálátni, rápillantani. De minde mellett alfa is, az első, gúzsba nem kötött fantáziával szárnyaló magyar steampunk mű – víziótenger. Az alternatív múlté, az alternatív jövővel vegyülve, a gőz keveredése a párhuzamos világból származó energiával, a szervetlen alapú evolúcióé a szervessel. Ám ami végig ott lüktet benne, az a melankolikus steampunk félelme. Félelem attól, ami fölöttünk áll s egyben attól, amit mi teremtettünk; félelem az ismeretlen erőktől, az idegenektől, de éppúgy egymástól, s még önmagunktól is. A remény viszont – egy korábbi állításunkat kicsit enyhítve – talán mégis ott bujkál az utolsó oldalakon: az ember, a nem ember és a gép közös vágyaként, a szabadság után. Mint azt azonban Bibó István óta jól tudjuk: „A szabadság ott kezdődik, ahol megszűnik a félelem.” W. Hamilton Green, azaz Galántai Zoltán bizonyosan nem

273 Vö. FÁBIÁN Ágnes, *Íróportrék – Galántai Zoltán*, Masfitt – Magyar Scifitörténeti Társaság = <https://sites.google.com/site/scifitort/iroportrek/galantai-zoltan>

274 A közönség vegyes érzéseit jól reprezentálják a következő online felületeken olvasható hozzászólások: *W. Hamilton Green: Mars 1910* (adatlap és vélemények), moly.hu = <http://moly.hu/konyvek/w-hamilton-green-mars-1910>; POMSÁR Péter, *W. Hamilton Green: Mars 1910*, Szubjektív Kultnapló, 2009. március 8. = <http://kultnaplo.blogspot.sk/2009/03/w-hamilton-green-mars-1910.html>

fél. Végtelenül szabad fantáziája és ötlettengere átsap minden gáton, s bennünk – akik ezek körül a gátak körül állunk – talán egy-egy cseppje is újabb alternatív univerzumokat generálhat.

Noha az *SFmagon* Juhász Viktor az angolszász steampunk kifulladásáról értekezik²⁷⁵ – a felvetést alátámasztó jelenségeken/eredményeken túl azonban, tegyük hozzá, ellenpéldákat is talál –, azt is megjegyzi, hogy hazai vonatkozásban nincs okunk tartani a kiégéstől, hiszen alig magyarítottak eddig pár gőzbetyár regényt. A 2011-es cikk szerzője a hazai steampunk művek hiányáról is tudósít, mára azonban – mindenekelőtt a Főnix Könyvműhelynek köszönhetően – úgy fest, az irányzat épp most bontogatja szárnyait.²⁷⁶ Ami biztos: W. Hamilton Greennek mostanra nem egy utódjelöltje akad... idehaza is.

275 JUHÁSZ, *A steampunkból lassan kifogy a gőz?*, i.m.

276 Az általuk gondozott köteteket lásd: *Steampunk* (gondozott kötetek listája), Főnix Könyvműhely = <http://fonixkonyv.hu/termekcimke/steampunk/>

3.2. A SZABADSÁGHARC STEAMPUNK VÍZIÓJA (PINTÉR BENCE – PINTÉR MÁTÉ: *A SZIVARHAJÓ UTOLSÓ ÚTJA*)

„Csokonayból egy szál, és minden gondja elszáll!”

(A Csokonay cigaretta reklámszlogenje;
Pintér Bence – Pintér Máté: *A szivarhajó utolsó útja*)

„A Duna valami egészen különlegeset jelképez a dunaiaknak. A folyó szimbolizálja a különböző nyelvű és kultúrájú népek egyetértését és békés együttműködését. A Duna a Konföderáció ütőere. Amíg víz folyik ebben a mederben, addig fennáll a népeknek ezen dicső szövetsége, ami Európa szívében kötöttet, és véres harcok árán maradt fenn az utóbbi évtizedekben.”

(Sir Spencer Heath: *Danubian Confederation*, befejező sorok, 1877;
Pintér Bence – Pintér Máté: *A szivarhajó utolsó útja*)

Ha sorra vesszük a spekulatív fikció zsánereit és szubzsánereit, azt az örömteli jelenséget tapasztalhatjuk, hogy az egyes irányzatokhoz tartozó szerzők közt egyre-másra bukkannak fel magyar alkotók is. Számunkra most két, egymáshoz szorosan kapcsolódó műfaj, illetve alműfaj, az alternatív történelem és a steampunk lesz a fontos. Előbbinél magyar vonalon Trenka Csaba Gábor²⁷⁷ és Gáspár András²⁷⁸ munkáit kell feltétlenül megemlíteni, az utóbbihoz tarozók közül pedig Lakatos István²⁷⁹ kötetének recepciója a legpozitívabb. A közelmúlt könyvtermését vizsgálva azonban sok – elsősorban online²⁸⁰ – fórumon találkozhattunk a fiatal szerzőpáros,

277 TRENKA Csaba Gábor, *Egyenlítői Magyar Afrika*, Agave Könyvek, Budapest, 2010; Uő, *Place Rimbaud*, Syllabux Könyvkiadó, Budapest, 2013; Uő, *La Grande Image*, Syllabux Könyvkiadó, Budapest, 2017.

278 GÁSPÁR András, *Ezüst félhold blues*, Tuan, Budapest, 2007.

279 LAKATOS István, *Dobozváros*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2011; Uő, *Óraverzum – Tisztítóűz*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2014.

280 Ajánlható olvasónaplók: ADEPTUS, *Kalandozás egy sosemvolt államban – Pintér Bence-Pintér Máté: A szivarhajó utolsó útja*, SFmag, 2013. január 15. = <http://sfmag.hu/2013/01/15/a-szivarhajó-utolso-utja/>; UZSEKA Norbert, *Pintér Bence – Pintér Máté: A szivarhajó utolsó útja*, Ekultura, 2012. október 31. = [http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/o/cikk/2012-10-31+15%3A00%3A00/pinter-bence-pinter-mate-a-szivarhajó-utolso-utja](http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/o/cikk/2012-10-31+15%3A00%3A00/pinter-bence-pinter-mate-a-szivarhajó-utolso-utja;); NYERW, *Pintér Bence – Pintér Máté: A szivarhajó utolsó útja*, Kevés szóval, 2013.

Pintér Bence és Pintér Máté kooperációjából fogant regénnyel, *A szivarhajó utolsó útjával*²⁸¹ is, melyre a kiadó által ifjúsági kalandregényként való meghatározáson túl alternatív történelmi és steampunk szöveggént is hivatkoznak. Az opus fogadtatása mindazonáltal korántsem egységes, s előreláthatóan a jelen szöveg sem fogja enyhíteni ezt a megosztottságot, a sikeres megoldásokon túl ugyanis a hiányosságokra is odafigyelünk majd. Előbb azonban lássuk a történet gerincét, hogy az alapvető „hol?“, „honnét?“, „hová?“ és „miért?“ kérdésekre is kapjunk néhány felületes választ.

A regény divergenciapontja egy hadtechnológiai áttörés, ami a Buda-Ganz Művekhez kötődik: az 1848–49-es szabadságharc éveit alatt a felkelő magyaroknak sikerül kifejleszteniük egy golyószórót, ami behozhatatlan előnyt jelent számukra, nem is csak az osztrákok, de a cári intervenciós csapatok ellenében is. A Duklai-hágónál az új fejlesztésnek köszönhetően az oroszok nem képesek áttörni, s a többi elnyomott, birodalmi nemzettel kiegészülve 1849-től a magyarok egy csatát sem vesztenek – megnyerik a szabadságharcot.

Az oroszok rendezett hadoszlopban keltek át a [Duklai-]hágón: lovasság, gyalogság, tüzérség – mutatott a három oszlopban és több sorban egymás után helyezett érmékre, aztán felállított egy kétsornyi mélységű vonalat is. – Guyon tábornok itt sorakoztatta fel tüzérségét, keresztben az úton, szemben a támadó muszkákkal, két oldalra pedig a lovasságot rendelte.

Kossuth ekkor felnézett.

– Nem igazán jó haditerv, és ezt az oroszok is így gondolták. Viszont ők nem tudtak a Buda-Ganz gyár golyószóróiról. A csata percek alatt eldőlt. – Kezével elkezdte tolni előre az orosz hadoszlopot, és folyamatosan levette az első sorokat. – Ezrek haltak meg, de Paszkevic csak küldte előre a hadosztályait. Végül a lovasság bekerítette a maradék csapatokat oldalról, a gyalogság pedig szemből intézett szuronyrohamot. Az orosz intervenciós sereg fél óra alatt megsemmisült, és Paszkevic fogságba került. (21.)

október 27. = <https://kevevsszoval.wordpress.com/2013/10/27/pinter-bence-pinter-mate-a-szivarhajou-utolso-utja/>; POMSÁR Péter, *Pintér Bence – Pintér Máté: A szivarhajó utolsó útja*, Szubjektív Kultnapló, 2012. október 20. = <http://kultnaplo.blogspot.sk/2012/10/pinter-bence-pinter-mate-szivarhajou.html>

281 PINTÉR Bence – PINTÉR Máté, *A szivarhajó utolsó útja*, i.m.

Ezt követően Ferenc József önkéntes száműzetésbe vonul – a cári sereg sorsából okulva más uralkodó meg sem kísérel visszaállítani a Habsburgok hatalmát –, s az egykori birodalom helyén, más kisállamokkal kiegészülve pedig egy új ország, a Duna-menti Köztársaság jön létre, Kossuth Lajos vezetésével.

A regény cselekménye a nagy változáshoz képest negyven esztendővel később, 1888-ban játszódik, főhőse pedig az ügynöki szerepben felbukkanó Kossuth Csaba, az immár háttérbe vonult exelnök huszártiszt-unokája, aki a külső és belső ellenségek által szorongatott államalakulat legújabb hadi fejlesztésére vonatkozó információkat hivatott eljuttatni Pest-Budáról a konföderáció aktuális fővárosába – nincs állandó centrum, a vezetés két évente az egyes társállamok központjaiba vándorol át, ezzel is szimbolizálva az egyenlőséget –, Belgrádba. A levelet azonban egy rajtaütés során ellopják, a szálak a titokzatos főellenséghez, Árnyhoz vezetnek, akinek nemcsak Magyarország első s egyben utolsó miniszterelnökének, Batthyány Lajosnak a vére szárad a kezén (vö. 222.), de az egyre erősödő szerb szeparatistákkal karöltve az a célja, hogy elpusztítsa a köztársaságot. Az ifjú Kossuthot – akinek vissza kell szereznie a titkos fejlesztésre, a hadi szivarhajóra vonatkozó iratokat, és meg kell akadályoznia, hogy Árny a saját fegyverével zúzza szét az államalakulatot – politikus barátok és nők triumvirátusa kíséri, ám a siker hajszálon függ, hiszen a gonosz mesterkedése mindenhová beférkőzött, akár egy mótely.

A szivarhajó utolsó útjának kétségkívül a világépítés a legfőbb erénye, s ez még akkor is igaz, ha az alternatív univerzum létrejöttéért felelős törésponttal gondok akadnak. Noha a golyószóró mint (had)technológiai fejlesztés rokonságot teremt William Gibson és Bruce Sterling közös művével, *A gépezettel*, a két divergenciapont közt azonban van egy jelentős különbség. A gőzhajtású számítógép sikeres tervezete ugyanis kész volt, a gép maga pedig csak azért nem jött létre, mert nem kapott kellő állami támogatást, a '48–49-es magyar hadiiparban azonban egy golyószóró kifejlesztéséhez korántsem volt meg a kellő potenciál, hiszen az nemcsak hogy innovációkkal nem szolgált, de éppolyan súlyos nyersanyaghiánnyal küszködött, mint amilyen élelmiszerhiánnyal maguk a honvédek.²⁸² A fiatal szerzők meg sem kísérik eloszlatni a kételyeinket; nemes egyszerűséggel csak közlik a kor szuperfegyverének létrejöttét, és semmiféle hangsúlyt nem fektetnek arra, hogy

282 Vö. SÜLI Attila, *Vaságyúk, rézagyúk: 200 éve született Gábor Áron*, Aarchívum, 2014. november 24. = http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/vasagyuk_rezagyuk_200_eve_szuletett_gabor_aron.html

mindez mégis hogyan volt – vagy lehetett volna – lehetséges, ami labilissá teszi a szóban forgó divergenciapontot. Sőt, a *Player.hu* felületén olvasható elmélkedések közt, melyek arra a kérdésre keresik a választ, hogy Kossuthék miként nyerhették volna meg a szabadságharcot, Pintér Bence sorai is megtalálhatók, aki a számára legkedvesebb, de egyszersmind legkevésbé esélyes variánsként említi azt, amit a könyvében végül felvázolt.²⁸³ A hivatkozott cikkben többen is felvetik, hogy a magyar félnek hosszú távon még akkor sem lett volna esélye az osztrákok ellen, ha a cáriak nem avatkoznak be – az amerikai polgárháborúban küzdő északiak és déliek lehetőségeit hozzák fel analógiaként, igen helyesen.²⁸⁴ Felmerülhetne azonban az a kérdés is, hogy mi lett volna, ha épp a magyar fél kap külső támogatást, például maguktól az oroszoktól. A Habsburg-ház trónfosztását követően igenis fennállt a lehetősége annak, hogy egy másik dinasztiát hívjanak meg az ország élére, a környező államok politikai berendezkedésére nézvést pedig egy esetleges önálló monarchia – legyen az akár alkotmányos –, szemben a köztársasággal, komolyabb jövőre számíthatott volna. Egy megkoronázott Romanov herceg értelemszerűen a mindenkori cáratyuska szövetségét is magával hozta volna, igaz, az oroszok ily „közeli barátjává” válni talán még a Habsburgokénál is súlyosabb bilincsnek tetelezhető. A nagyhatalmi politikára nézvést érdekes alternatívát jelenthetett volna az az opció is, ha a Habsburg-ház magyar ága kerül a trónra Ferenc József helyett. Ezek a kérdések azonban már nem a két Pintér kötetének kérdései, térjünk hát vissza inkább ahhoz.

A könyv legelején megtalálható térképen, belső határkijelölésekkel, a Dunai Konföderáció tizenegy tagállamát láthatjuk, melyek a következők: Bajorország, Csehország, Ausztria, Magyarország, Szlovénia, Horvátország, Bosznia, Szerbia, Erdély, Románia és Bulgária. Azon a furcsaságon túl, hogy a térkép jobb alsó sarkában Dunai Egyiptomot találjuk – a regényben csupán egy-két helyütt hivatkoznak rá, ám arról, hogy mi köze s miként került a köztársasághoz, egyetlen szó sem esik, ami még akkor is zavaró hiányosságként hat, ha a történet lezáratlan végéből a folytatás (terve) következik is –, felmerül a kérdés, hogy a többiekhez hasonlóan Szlovákia miért nem önállósodott. Hiszen ha Bosznia és Szlovénia nemzeti

283 Lásd: IZING Róbert, *Megremeg a Habsburg Halálcsillag – Így nyerhettük volna meg a '48–49-es szabadságharcot*, Player, 2013. március 15. = <http://player.hu/biznisz/igy-nyerhettuk-volna-meg-az-1848-49-es-szabadsagharcot/>

284 Unió/Lajtán túl = iparosodott; Konföderáció/Lajtán innen = mezőgazdasági.

mozgalmai szuverén országrészeket tudtak kiharcolni, úgy a Ludovít Štúr vezette szlovákok miért ne lettek volna képesek hasonlóra?²⁸⁵ A kérdésre, Bosznia és Szlovénia viszonylatában, minden bizonnyal nem adható védhető válasz. Erdély önállósodása ezzel szemben a történelmi hagyományok felől is tartható, a két német államrész – Bajorország és Ausztria –, a két magyarral egyetemben azonban megbolygatni látszanak a tagállamok sokat hangoztatott egyenlőségét, hiszen az iménti két etnikumot vitathatatlanul nagyobb politikai hatalommal ruházzák fel. Kossuth Lajos központi szerepe a másként alakult történelem fényében magától értetődik – s ez még akkor is igaz, ha tudatosítjuk, hogy személye tovább erősíti a magyarok pozícióit –, évtizedekig tartó egyeduralma mégis kérdésessé teszi, mi okuk lett volna a kis államoknak önkaratukból a magyar vezetés alá rendelni magukat. Elvégre volt rá bármiféle garancia, hogy nem csöbörből vödörbe kerülnek?

A Konföderáció – s vele az alternatív világ – létrejöttének másik, anakronisztikus problémája ugyancsak Kossuth Lajoshoz kötődik, hiszen a regény és paratextusai²⁸⁶ is több helyütt az ő dédelgetett álmaként hivatkoznak az államalakulatra. Mindezzel annyi a probléma, hogy noha Kossuth, Klapka és még néhány szabadságharc-vezér csakugyan felvetette „A Dunai Szövetség tervezetét”,²⁸⁷ ezt azonban csak 1862-ben, tizenhárom évvel a szabadságharc bukása után tették, kellő distanciával szemlélődve ahhoz, hogy felismerjék korábbi hibáikat. A két Pintér valóban a dokumentum egyes pontjaihoz igazította regényvilágát – vándorló főváros, a központi elvekkel összeegyeztetett, önálló alkotmányok, minden tagország nyelve hivatalos nyelv stb. –, a ’48–49-es Kossuth-kabinet azonban korántsem szánt önálló, kollektív jogokat Magyarország nemzetiségeinek, csupán az egyéni szabadságot biztosította, a német – és Közép-Kelet-Európában is honos – nemzetiségi modell helyett a francia államnemzeti felfogást helyezve előtérbe. Eszerint, aki Magyarországon él, legyen bármilyen is az anyanyelve, urambocsá’ meg se tudjon mukkanni az államnyelven, magyar nemzetiségűnek számít. Ez az eljárás a

285 A téma iránt érdeklődőknek a következő munkákat ajánljuk: DEMMEL József, *„Egész Szlovákia elfért egy tutajon...” Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről*, Kalligram, Pozsony, 2009; UŐ, *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*, Kalligram, Pozsony, 2011.

286 A kötet hátlapjának belső oldalán olvasható a két szerző szórakoztató, alternatív életrajza, amelyekkel mi bár nem foglalkozunk, mégis hatványozottan és egyszersmind önreflexíven irányítják rá a figyelmet a szöveg által képviselt irányzatra.

287 A tervezet teljes szövegét lásd itt: KOSSUTH Lajos, *A „Dunai Szövetség” tervezete (1862. május 1.)*, MEK = <http://mek.niif.hu/04800/04882/html/szabadku0178.html>

császár karjaiba lökte azokat a (kis) nemzeteket is, akik eredendően szimpatizáltak az önállósodás gondolatával, '49-ben pedig már hiábavalóak voltak a nemzetiségek kollektív jogát és szélesebb önrendelkezését biztosító kormányzói rendeletek, hiszen akkor már egyértelmű volt, melyik lesz a győztes fél.²⁸⁸

Az apróbb hiányosságoktól eltekintve remekül kidolgozottak azonban a Konföderáció bel- és külpolitikai viszonyai, amelyek számos párhuzamot rejtenek a mi univerzumunknak, ha nem is annyira a múltjával, mint inkább a jelenével. A Duna-menti Köztársaság jórészt napjaink Európai Uniójának egy kisebb változata, igen hasonló értékekkel, társadalmi, politikai, gazdasági alapelvekkel. Az államnak nincsenek belső, csak külső vámjai (vö. 83.), közös külüggyel, hadüggyel és pénzüggyel rendelkezik – ez a hármas nem az Unió, de az Osztrák-Magyar Monarchia analógiája –; a nemzeti sokszínűséget megőrizve törekszik egységre, ami által a sok apró etnikum komoly politikai befolyásra tehet szert; a közös jóhoz pedig mindenki azzal járul hozzá, amiben a legjobb – Románia: olaj; Horvátország: hajózás; Erdély: bányászat; Ausztria és Csehország: ipar; Magyarország: mezőgazdaság (vö. 96, 186, 196.). *A szivarhajó* világában ez a közép-kelet-európai államalakulat az arisztokratikus monarchiák ellenpólusa; az egyenlőségen alapuló köztársaság, melynek lényegében nincs párja a világon! Ez utóbbi kijelentésnek két jelentős változás az oka: Franciaország és Spanyolország egy államot alkot, Francia-Spanyol Császárság néven, aminek kezdetei talán egészen a spanyol örökösödési háborúig (1701–1714) nyúlnak vissza, melynek végeredményeként a francia félnek talán a perszonáluniót és/vagy a két állam egyesítését is sikerült elérnie. Esélyesebb azonban, hogy a nagy francia forradalom után hatalomra került Napóleon egyesítette a két államot, III. Napóleon viszont semmiképp sem veszíthette el a mi világunkból ismert porosz–francia háborút (1870–1871) – ha „odaát” egyáltalán volt ilyen –, és megőrizte trónját, országa pedig monarchia maradt. A francia-spanyolok nagyhatalmi státusza hozza a másik jelentős változást is, mégpedig azt, hogy az önállósuló Dél az ő támogatásukkal győzte le Északot az amerikai polgárháborúban. Olyan, hogy Amerikai Egyesült Államok az általunk ismert formában tehát a regény világában nem létezik, hanem van egy polgári, iparosodott Észak és egy rabszolgatartó Dél (vö. 26, 29–30.). A dunaiak elvben bár az északiakat támogatták, érdemleges segítséget nem nyújtottak, a két amerikai állam közt továbbra is

²⁸⁸ Magyarország 1848–49-es nemzetiségi viszonyai kapcsán lásd: Szász Zoltán, *A nemzetiségek és az 1848-as magyar forradalom*, Történelmi Szemle, 1998/3–4, 193–202.

fennálló viszályban azonban – melynek a rabszolgotartáshoz fűződő eltérő viszonyulás az alapja – a kelet-közép-európai köztársaság fontos szövetségese az abolitionista, tehát a rabszolgaság felszámolásáért küzdő északiaknak. A regény jelenében a Dunai Konföderáció az afroamerikaiak elsős számú menekülési bázisát jelenti.

– És a négrusok?

– Őket a kikötőkből egyenesen a menekülttáborokba viszik, ahol hamar kapnak letelepedési engedélyt. Munkaerőhiány van. (126.)

A Duna-menti Köztársaság tehát a polgári szabadság és egyenlőség bástyája, ami már csak a társadalmi és politikai berendezkedéséből adódóan is szembekerülne a környező monarchiákkal, ezt az ellentétet azonban tovább fokozza, hogy megalakulása után a Konföderáció sorra vívta háborúit a három császárral, alapvetően azért, hogy az azok jogara alatt sínylődő nemzetek egyenrangú szabadságát biztosítsa – persze saját határain belül.

Korai éveiben a Konföderáció az oroszok kiverése és a Habsburgok bukása után mind a három országgal hadat viselt. Először a francia intervenció hadsereget verte szét Itáliában, aztán a lengyel forradalom nyomán avatkozott bele a cár ügyeibe, a szultánnal pedig a balkáni országok függetlenedése és Konföderációba való belépése révén került konfliktusba. Azóta mindegyik trónon uralkodóváltás történt, de a cél nem változott: a Konföderáció összezúzása, bármi áron. (28.)

A mi univerzumunkból ismert, vagy azokhoz hasonló szövetségek is sorra megkötöttek. A három koronás fő egy oldalra kerülése egyértelmű, amíg azonban „ideát” az osztrák-magyar császár, a német császár és az orosz cár került egy térfélre, és szövetségüket 1881-ben újították meg, *A szivarhajó* világában 1883-ban köttetik meg a szerződés, az orosz uralkodó hadtársai pedig az oszmán szultán és a francia-spanyol császár lesznek. A nálunk kettős szövetségként ismert, 1879-es megállapodás, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchia és a Német Birodalom vezetői írtak alá, „odaát” tágabb keretet nyer: a Dunai Konföderáció és az Észak-német Szövetség társulása Lengyelországgal és Olaszországgal egészül ki. A történetben végig ott kísért a háború réme, a sikerükben kételkedő központi államoknak azonban *A szivarhajó* univerzumában sokkal komolyabbak az esélyeik, mint amilyenek az

első világháborús központi hatalmaknak voltak, főként, ha Nagy-Britannia feltételezhető függetlenségével számolunk, és a technológiailag túlfejlett Közép-Európával a mindenkor elmaradott Oroszországot, az „Európa beteg emberének” számító Oszmán Birodalmat és a Francia-Spanyol Császárság ugyancsak hátul kullogó ibériai országrészét állítjuk szembe.

A négy központi állam közös külpolitikájának legjelentősebb befolyásolója a vének tanácsaként is emlegetett politikai testület, ahová a jelentősebb közéleti szerepet vállalni már nem kívánó neves politikusok kerülnek. Kossuth mellett itt találjuk Bismarckot, Garibaldit, Bemet, Görgeyt, s ide tartozott a néhai Batthyány Lajos/Louis is (vö. 24.).

Magának a Konföderációnak a Szövetségi Gyűlés a fő irányítószerve, amely a mi parlamentjeinknek felel meg, s amely – mint arról fentebb már szó esett – két-évente vándorol az egyes társországok fővárosai között. A regény jelenében ez a folyamatos költözködés jelenti az egyik fontos politikai konfliktusforrást, a három párt ugyanis eltérően viszonyul e hagyományhoz. Noha mindhárom mozgalom elismeri annak súlyos anyagi vonzatát, a negyven éve hatalmon levő, centralista Egységpárt képviselői nemcsak azt szorgalmazzák, hogy a Szövetségi Gyűlés biztonsága érdekében helyezték központi vezetés alá az egyes fővárosokat, de hajlamosnak mutatkoznak arra is, hogy egy állandó fővárost jelöljenek ki. Az ellenzék jelentő konföderalista polgári demokraták az egyes társállamok függetlenségének megnyirbálását látják az egységpártiak terveiben. Az előbbieken ezen felül pacifisták – úgy vélik, a környező monarchiákkal elkerülhető a háború –, az utóbbiak pedig defenzív milicisták – a császárságok jelentette veszélyt megelőző csapással kívánnák eloszlatni, igaz, véleményüket csak zárt falak közt hangoztatják; titkon néhány egységpárti képviselő is támogatja nézeteiket. A harmadik politikai párt, a liberálisok vannak jelen a legjelentéktelenebbeként, ami abból adódik, hogy mindig vagy az egyik, vagy pedig a másik nagy csoport törvénytervezeteit támogatják, jórészt azonban a kormánypárthoz igazodnak. A polgári demokraták az egységpártiakhoz képest mindenképp radikálisabbak, és ha az utóbbiakra balra húzó centristákként tekintünk, úgy rájuk nemzetorientált jobboldaliakként kellene (vö. 19–24.). Az önmaga jelentőségét is előszeretettel hangsúlyozó politikai vezetés szimpatikus és valóságízű kritikáját adja az a süket, a vak és a néma majom hármását játékba hozó, szúrós pamflet, amelyet a regényvilág császárpárti Széchenyi Istvánjának tulajdonítanak:

Az Egységpárt a röplap szerint nem több mint „süketek gyülekezete, akik nem hallják sem a nép, sem a kor szavát”, a liberálisok „pusztán néma bábok, kik lelkesen bólogatnak, amint megszólal a kormány gyomrát bántó szél halk jajszava”, a polgári demokraták pedig „vakok, mert nem látják, hogy minden felszólalásuk köznevelés tárgya s hogy senki nem kér belőlük.” (20.)

A Szövetségi Gyűlés képviselőinek „látképe” ugyanolyan tarka, mint az országaiké, a politikusok ugyanis jellemzően népviseletben ülnek a gyűléseken. A nacionalizmus azonban lényegében ennyiben van jelen a parlamentben; nyelvek sokaságán hangzanak el az egyes felszólalások, az elnök, Emmerich Sachsen zsidó származású, s az „egység a sokszínűségben” elv éppúgy mindenki sajátja, mint ahogy a mindenkori szeparatista törekvéseket is mindannyian ellenzik. Igazi humánus, dunai, európai felfogás ez, melynek himnuszául éppolyan helyesen tették meg a *Föltámadott a tengert*, mint ahogy a mi Európai Unióknak is a sajátját.

A világépítés szempontjából, noha a történetnek nagyobb része játszódik Belgrádban, Pest-Buda mégis részletesebb bemutatásra kerül. A nagy változások kiindulási helyéül szolgáló város látképe az általunk ismerthez képest nagyban módosul, és bár Pest-Buda is csak egy a Konföderáció tizenegy fővárosa közül, a szerepe mégis hangsúlyosabb a többinél. Az egykori birodalom szívének, Bécsnek veszi át a helyét, pozitív és negatív vonatkozásokban egyaránt.

A magyar főváros utcáit, a költőket és az írókat vonzó, Sarló menti kávéházakat, a báltermeket és a klubokat átította a gőg és üres fényűzés, ami korábban csak a császárvárost, Bécsset jellemezte. (17.)

A gázlámpás Pest-Buda mindazonáltal nemcsak szellemiségére nézve alakul át, de az arculatát tekintve is. A Szabadság tér közepén álló monumentális emlékmű mellett – amely a neves hősök legjavát megőrökíti – nemcsak újabbnál újabb pályaudvarokkal, de légikikötővel is gazdagodik; a Pilvax kávézó – vagy más néven Forradalmi Csarnok – költők és hazafiak zarándokhelye, a szabadságharc dicső csatáit megőrökítő freskókkal; a legjelentősebb változás azonban mégis maga a Sarló, amely fokozottan látványossá teszi a várost:

Kossuth mindig elámult e nagyszerű csatornán, amelynek két oldalán üzletek sorakoztak a magas bérházak aljában, és amelyet közel harminc méteres híd szel át. A mérnöki tervezés dicsérete, a magyar főváros nyakéke volt ez a majdnem öt kilométernyi folyócska, melyen bércsónakok fuvarozták a polgárokat a Margit-szigettől egészen a régi Fa térig. Kossuth még élénken emlékezett arra az időre, amikor tervek álltak készen a lecsapolásra. A Sarló a Duna egyik névtelen mellékága volt, nem több holmi bűzös posványnál, gazdag élővilággal. Végül a vízi út terve győzedelmeskedett az irracionálisan drága és sok munkával járó szárazföldi körúttal szemben. Az idelátogató könnyen érezhette úgy magát, mintha Velencében lenne, leszámítva az éneklő gondolásokat. Helyettük gőz- és benzinmeghajtású csónakok, kétevezős ladikok szeltek a vizet, illetve alacsony merülésű gőzhajók biztosították a tömegközlekedést. Kétségtelenül modernebb látványt nyújtott, mint Velence. (21–22.)

Akad azonban néhány probléma is, egyfelől a műfaji meghatározás, másfelől a regény poétikája körül. A kötet paratextusai közt találjuk az ifjúsági kalandregény meghatározást, melynek első fele érvénytelen, amennyiben siheder szereplőkkel egyáltalán nem találkozunk, a történet több szakasza pedig kimondottan véresre sikerült, igaz, a légyottok leírása megáll az ingkigombolásnál, a kalandrész azonban talán már túlságosan is hangsúlyos. Lehetne „pörgősnek” és „filmszerűnek” is mondani, de kissé túlpörög, és alig bírja önmagát utolérni. Az első negyven-ötven oldalban elvégzett, csak nagyon elvétve megbotló világépítés később egyenesen belefulladás a karakterek rohanásába, akiknek sokszor a motivációja is érthetetlen. Amikor például Kossuth Csabától – kinek a baráti és ismeretségi köre nem melléleg az állam teljes vezetésére kiterjed – elrabolják a levelet, a rendőrség a kisiklott és felgyújtott vonatot látva – ami körül ráadásul ott röpködnek Árné jelképei, a pikk királyok – automatikusan a küldöncügynököt kezdi el üldözni, gyanúsítottként (?!). A karakterek felületesen kidolgozottak; az ifjú Kossuthot James Bond-szerű bemutatkozásain túl mindössze a cigarettázás jellemzi – ezért is emeltük e szöveg nyitányába a valamiért „y”-nal írt bagó-márkanévet. Egy láncdohányos szereplőnél kétségkívül többször ki kell térni a függőségre, de az egy rágyújtás per oldal rövid időn belül bosszantó, felületkitöltő funkciót nyer.

Ugyanez a helyzet a főhős nevével, amit semmivel sem helyettesítenek a szerzők – noha az olyan banális lehetőségek, mint a „férfi”, a „tiszt”, a „huszártiszt” vagy a „hadnagy” adottak –, amiből kifolyólag egy tizenöt mondatos bekezdésben

tizenötször is szerepel(het) a „Kossuth” név. A történetben megjelenő három nő karakterének különbsége lényegében a hajuk színében ragadható meg, amit a szöveg is alátámaszt. Hiszen mindhárman ugyanolyan vékonyak, ugyanolyan gyönyörűek, az összes céljukat elérik, és mind Kossuthéi akarnak lenni, ami persze meg is történik, vagy történt már a regény cselekménye előtt. A „szöke” újságíró, és bár állítólag a Konföderáció legjobb cikkeket írja, ezt a beemelt szövegek korántsem támasztják alá, a „vörös” és a „fekete” pedig – az általuk képviselt oldal most lényegtelen – „ügynökök”, mely hivatás – s főként nőkre vonatkoztatva – kissé kilóg a korból, még akkor is, ha a rendőrséget Tisza István, a „hírszerzést” pedig Tisza Kálmán vezetik. A főgonosz, Árný hasonlóan klisés szereplő, akinek az előéletéről, a vissza-visszatérő, kurzívval szedett szövegszakaszokból noha megtudhatunk ezt-azt, a karaktere mégis kimerül annyiban, hogy egy klasszikusan őrtült zseni, aki bármi áron el akarja pusztítani a Konföderációt. De persze mit is várhatnánk a démoni Ferenc József császár démoni hadseregpáncsnokának, Windisch-Grätz hercegnek fokozottan démoni leszármazottjától?

Igencsak érződik továbbá, hogy a szöveg két szerző műve. Az imént taglalt, filmszerű klisék, a szó- és névismétlések, a tétova mondatok és motiváció, a fizika törvényeinek és az ok-okozatiságnak való ellentmondás mind ugyanazonokon a szövegszakaszokon, a „pörgős” részekben fedezhetők fel, míg a korábban bemutatott világépítés, és az ott használt, jóval *irodalmibb* stílus kétségkívül a másik szerző keze munkáját dicsérik.

A steampunk jegyei, noha helyenként fellelhetőek, az egyes innovációk nincsenek oly hangsúlyosan jelen, hogy maradéktalanul punkszerűvé alakítsák a világot, inkább csak a háttér sajátos színezetéhez járulnak hozzá, a regény korát technológiailag feltétlenül fejlettebbé téve, mint amilyen annak megfelelője volt a mi világunkban. A háttér elemeit adó gőzhajtású masinák mellett mindenestre a fogaskerekes (clockpunk) és gázolaj meghajtású szerkezetek (dieselpunk) is feltűnnek, a steampunk leágazásainak, al-almúfajainak is teret adva. Álljon hát itt néhány példa, hogy a ’48–49-es, kurbli golyószóró után mégis mi-mindent fedeztek még fel a dunaiak. A Sarlón közlekedő gőz-, illetve dízelhajtású csónakok és hajók mellett egy „teáskanna hangján kotyogó”, gőzhajtású autóval is találkozhatunk (49.); Árný újabbnál újabb szerkezeteket fejleszt ki, mint amilyen az oldalkocsis gőzkerékpár vagy a gázalarc elődje (66–69.); a polgári demokrata Nemesházi Bence egy mechanikus térképen játssza le a vizionált háborúit (75.); a Buda-Ganz kiadja a kurbli go-

lyószóró forgótáras, elsütő billentyűs utódját (88.); az egyik szerb bűnbanda olyan repülőgéppel rendelkezik, melynek üvegsisakjain keresztül a pilóták kommunikálni tudnak (194.); és ott van persze a regény névadója, a hadi szivarhajó is:

A hajó méretei megdöbbentőek. Alsó részén öt pár gépágyú kapott helyet, amik az oldalsó védelmet szolgálják. Nem igazán figyelhettem meg, de négy lövegtoronyot számoltam a ballon tetején. A hadihajó bombázási kapacitása óriási lehet, csapatszállításra alkalmas, egy vadászszázaddal kiegészítve szinte megközelíthetetlen.

(Ismeretlen francia kém jelentése a hadi szivarhajóról, 1888.) (224.)

A gőzbetyár fejlesztések *melankolikus* vagy *nosztalgikus* jellege²⁸⁹ kiegyensúlyozott: Árnypusztító innovációi, vagy például az orosz intervenciós csapatokat megsemmisítő golyószórók az innovációk fenyegető erejére hívják fel a figyelmet – *melankolikus* pólus –, míg a hétköznapiabb gőzhajtású tárgyak pozitív hozományai, valamint, hogy a fejlesztések nem alakították át a világot egy környezetszennyező alternatív univerzummá, a technológiák jótékony hatását – *nosztalgikus* pólus – erősítik.

Markáns kontrafaktuális jegyei révén, illetve a természetfeletti fantasztikum távoltartásából kifolyólag mindazonáltal vitathatatlanul *historikus stampunkkal*²⁹⁰ van dolgunk, melynek divergenciapontja a magyar történelem egy meghatározó eseménye volt. A szabadságharc sikeres végkimenetele, ami ráadásul egy olyan multietnikus sikerprojektbe torkollott, mint a demokratikus és pluralista Dunamenti Köztársaság, annak minden külső és belső nehézsége ellenére is a mű *utópisztikus* vonatkozásait erősíti.²⁹¹

A fentiek szerint a kötet elsőrendűen tehát az *allohistorikus* regények közé sorolandó, amit a szöveg világépítésért felelős részei mellett a fejezetek elején elhelyezett, az alternatív univerzumból származó idézetek is erősítenek. Jókai- és Arany-átiratok éppúgy felfedezhetők ezek között – a világ alakulásával együtt formálódva –, mint levelek, beszédrészletek és útinaplók töredékei is. Az alfejezetünk elejére emelt szövegrészek is ezek közül valók, s amíg a Csokonay cigaretta reklámszlogenje talán egy kicsit önironikus, addig Sir Spencer Heath sorainak megfo-

289 Vö. GROSS, *Varieties of Steampunk Experience*, 60–63.

290 Vö. GYURIS, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben*. Alasdair Gray: *Poor Things*, 218–219.

291 Vö. ROSENFELD, *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha...?” Elmékedések az alternatív történetírás szerepéről*, 151.

galmazása korhűen emelkedettre sikerült. Ezek között is van mindenesetre néhány botlás – a 93. oldalon olvasható, Ferenc József által Kossuth Lajosnak címzett üzenet például kétségtelenül nem ultimátum –, mégis mind az erősebb szövegrészek közé tartoznak. Egy alternatív történelmi regény esetében mindazonáltal érdemes lett volna jobban odafigyelni arra, hogy kiket is szerepeltetnek – például politikusokként – a szerzők. Noha a '48–49-es nagyok közül páran jelen vannak, a kisebb jelentőségűek – akik közben mégis főbb szerephez jutnak – éppúgy lehetnek volna valós alakok, csak épp más élettörténettel. A műfaj fontos művelőinek példájára, úgynevezett „stabil divergenciapontokként” olyan eseményeket is be lehetett volna vonni, amelyek „odaát” és „ideát” is megtörténtek. Nem az olyasféle analógiákra gondolunk, mint amilyen a lengyel kormány léghajójának lezuhanása (204.), mert ez és a hozzá hasonló történések a mi közelmúltunk párhuzamai, hanem inkább olyanokra, mint amilyen az „itt” is, „ott” is 1879-ben megkötött központi szerződés volt. Stabil divergenciapontként használt események egész tárházával operál például Scott Westerfeld korábban taglalt *Leviatán*-trilógiája.

Ha pedig már szóba került a *Leviatán*: egy-két hasonlóság – a műfaji, alműfaji és al-alműfaji megegyezésen túl – mégis megfigyelhető közte és *A szivarhajó* között. Ilyen például Kossuth Csaba és Westerfeld egyik főhősének, Hohenberg Sándornak a párhuzama, akik noha egyaránt fiktív karakterek, mégis, a mi világunkban is élt, meghatározó figurák leszármazottjaiként lesznek saját univerzumuk történetének formálói, s ez még akkor is igaz, ha tudatosítjuk, hogy Hohenberg Sándor azoknak a Habsburgoknak az utódja, akik a Pintérek kötetében az ellenség archetípusai. *A szivarhajó* 105. oldalán továbbá olvasható egy olyan bekezdés, mely szerint a főhős huszártiszt és korábbi kedvese, a „szőke” Reményik Teodóra, egy estélyről megszökve épp Hohenberg báróné öltözőszekrényében húzták meg magukat. Félre ne értse a kedves olvasó, ez a szövegszösszenet nyilvánvalóan a láthatatlannal vetekedő kapcsolódás csupán, mégis, a balsorsú Ferenc Ferdinánd – aki nem mellesleg éppúgy egy belső, etnikai határok mentén szerveződő szövetségi állammá, a Nagy-Ausztria-i Egyesült Államokká kívánta átalakítani az Osztrák-Magyar Monarchiát²⁹² – és kedvese, Chotek Zsófia, valamint („ideát” meg nem született) fiuk,

292 Ennek kapcsán lásd: *Az Osztrák-Magyar Monarchia átalakításának tervei*, Múltkor, 2004. július 17. = <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=5935> és „*A Monarchia még évtizedekig létezhetett volna*”, NOL, 2014. január 22. = http://nol.hu/kulfold/20140122-a_monarchia_meg_evtizedekig_letezhetett_volna_-143955

Sándor, egy olyan országban, mint a Duna-menti Köztársaság, talán boldogabb életre lelhetek volna.

A két fiatal szerző kötete minden fent felsorolt bizonytalansága ellenére mégis alapját képezheti egy sikeres íróduó pályafutásának, hiszen ők is arra a mindnyájunk fantáziát megmozgató, végtelen ötlettárházat magában rejtő kérdésre keresik a választ, hogy „mi lett volna, ha...?”

3.3. BARKÁCSISTENEK ÉS BARKÁCSVILÁGOK (LAKATOS ISTVÁN: *DOBOZVÁROS* vs. *Óraverzum – Tisztítótűz*)

„Egyszerre volt jelentőségteljes és hátborzongatóan visszavonhatatlan ez a szer-tartásszerű művelet, úgy érezte, hogy ez a makett nem pusztán egy hóbortos elme terméke, hanem sokkal több annál. [...] – Mi ez? [...] – Valami, ami beteggé tesz – suttogetta végül Székláb.” (Lakatos István: *Dobozváros*)

„Az obszervatórium közepét az Óraverzum több méter magas, aprólékosan meg-munkált makettja foglalta el. Szaffit kiskorában lenyűgözte a szerkezet, és nem csupán a kidolgozottsága miatt, hanem azért is, mert óramű rejlett benne. A boly-gók ugyanígy keringtek, mint a valóságban...”
(Lakatos István: *Óraverzum – Tisztítótűz*)

Az elmúlt néhány év könyvtermését szemlélve bátran kijelenthető, hogy a hazai spekulatív fikció immár nem az angolszász irodalomnak és trendjeinek a nyomá-ban jár, hanem kimagasló teljesítményei révén azzal egyenértékű lett, és olyan pár-jukat ritkító, sajátos ötleteket és regénypoétikai megoldásokat tart számon, melyek a külföldi kiadók figyelmére is méltán rászolgálnak. Fantasy terén a Kleinheincz Csilla, Moskát Anita és Lőrinczy Judit alkotta női trió, kiegészülve Csurgó Csa-bával, sci-fiben Brandon Hackett (Markovics Botond) és László Zoltán, allohis-torizmus frontján Trenka Csaba Gábor jegyeznek világszínvonalú alkotásokat, a gőzbetyár literatúra, azaz a steampunk, s vele a DIY barkácsmunkák regénybe szövése, valamint az ifjúsági irodalom terén pedig az egyéb művészeti ágakban is jártas Lakatos István jelentkezett a nagymesteri pozícióra. A szerző határtalan fantáziája, bravúros világ- és karakterépítése, illetve a populáris és szépirodalom határait egymásba montírozó szövegszervező eljárásai hatványozottan indokolják a műveivel való foglalkozást.

Jelen fejezet tehát Lakatos István *Dobozváros*²⁹³ és *Óraverzum – Tisztítótűz*²⁹⁴ című opusainak szoros olvasására, összehasonlító elemzésére vállalkozik, elsősor-

293 LAKATOS, *Dobozváros*, i.m. A továbbiakban D, az oldalszámokat a főszövegben, zárójelben adjuk meg.

294 LAKATOS, *Óraverzum – Tisztítótűz*, i.m. A továbbiakban ÓT, az oldalszámokat a főszövegben, zárójelben adjuk meg.

ban azok gözbetyár jellegzetességeire koncentrálna. Elméleti síkon mindkét alkotást elhelyezzük a steampunk irodalom ismert kategóriáiban, majd zsánereközi kapcsolataikat is kibogozzuk. A mindenség mesterséges megszerkesztettségét, élő és élettelen egymásba csúsztatását hangsúlyozó világépítésen túl foglalkozunk a művekben markánsan jelenlévő transzcendens dimenzióval, a maszkszerű rejtőzködéssel, az autoreferencialitással, a domináló bibliai analógiákon túl egyéb műveket is játékba hozó párhuzamokkal, a nyelviség, s azon belül is az ironia és a paródia kérdésével, illetve a trauma, az alárendeltség és kiválasztottság, valamint a nőiség vonatkozásaival. Zárásképp a recepció eddigi eredményeit is összegezzük majd.

3.3.1. STEAMPUNK ÉS MŰFAJKÖZI HÁLÓ

Kezdjük a történeti stratégiákon alapuló, Gyuris Norbert által közzétett meghatározással, ez ugyanis mindkét műre vetítve azonos eredménnyel jár, s a későbbiekre nézve is meghatározó lesz. Mind a *Dobozváros*, mind pedig az *Óraverzum – Tisztítóút fantasy steampunk* regények, ahol is egy kitalált, fiktív világban jelennek meg a gőzalapú találmányok, bizonyos szempontból díszletekként.²⁹⁵ A gőzgépek mechanikája ezekben a művekben nem kerül tárgyalásra, s a fantasztikusnál fantasztikusabb innovációk ugyanolyan természetességgel vannak jelen, mint a fantasy egyéb kellékei: a mágia – amit esetünkben nevezünk inkább természetfeletti, isteni erőnek – vagy a mítoszokból ismert, esetleg „újrakevert” fajok. Zsánergenealógiai szempontból a *fantasy steampunk* eredői közt a cyberpunk mellett értelemszerűen a fantasy és nem az allohistorizmus jelenik meg fölérendelt kategóriaként, világépítés szempontjából így teljesen felfüggesztődik az alternatív múlt és technológia saját univerzumunk tükrében történő vizsgálatának lehetősége.²⁹⁶

295 Továbbá mindkét munka DIY regény is, hiszen a világ szét- és összeszerelése itt éppúgy központi téma. A DIY egy „*Do it yourself!*”, azaz „*Csináld magad*” alapú barkáctechnika, amely az otthon és kézzel készített (dísz)tárgyak előállítását jelöli. A steampunk szubkultúra maga is egyfajta DIY alapon szerveződik: kellékeiket sok esetben ők maguk hozzák létre, alakítják át, legalább külsőségeikben viktoriánus stílusúvá téve azokat. Ennek kapcsán ajánlható a következő cikk a magyar steampunk szubkultúra képviselőinek online felületéről: *Kreatív DIY divattippek hölgyeknek*, Szt!mpank, 2013. szeptember 10. = http://sztimpanyk.blog.hu/2013/09/10/kreativ_diy_divattippek_holgyeknek

296 Ennélfogva az allohistorizmus elsőszámú kutatója, Gavriel D. Rosenfeld által felvázolt alapvizsgálatok, melyek a *historikus steampunk* regényeken elvégezhetők – például a

A Celeste Olalquiaga-féle giccselméletet alapuló vevő Cory Gross-meghatározás szerint egyik Lakatos-regény sem számít egyértelműen *nosztalgikus* vagy *melankolikus steampunk* műnek, hiszen az építést, illetve szerelést kulcsmotívumként használó *Dobozvárosban* a régi megjavítása ütközik annak minduntalan újra, az egyediséget nélkülöző másolatra – „szimulákrumra”²⁹⁷ – való lecserélésével, a *Tisztítóűzben* pedig a világ maga is egy fantasztikus gépezet, amely megragadhatatlan, a transzcendens istenséggel analóg fölérendeltségével éppen annyira csodálatra méltó, mint amennyire fenyegető is. A regények mindazonáltal kétségkívül szomorkás, melankolikus hangulatúak, amit a központi karakterek kicsisége és elveszettsége, a tulajdonképpeni (nagy)hatalommal szembeni, kilátástalannak tetsző küzdelme is erősíteni látszik. A *Dobozvárosban* konkrétan egy gigászi „iparvállalat” a fő ellenfél – amely nemes egyszerűséggel a saját másolattermékeivel (hegyekkel, emberekkel, felhőkkel) próbálja meg lecserélni a romladozó világot –, a *Tisztítóűzben* pedig a világjelleg maga. Érdemes megjegyezni, hogy e *Dávid és Góliát*-alapokon álló küzdelem mind a steam-, mind pedig a cyberpunk történetek sajátja. A peremről érkező hősök toposzát kis túlzással erősítheti az ok jelentéktelensége, amiért a *Dobozváros* Zalánja fősze-replővé lép elő:

– Miért én, talán kiválasztott vagyok?

– Már miért lennél az? Arra jártam, és kész. (D: 21.)

divergenciapont mi világunkbéli státusza a műben központiként szerepelő etnikum(ok) történelmében, a felvázolt alternatív sík disztópikussága vagy épp utópisztikussága –, itt ilyenformán tárgytalanok.

297 Klapcsik Sándor párhuzamos világokat osztályozó munkája szerint a *Dobozváros* mint hely és tér felfogható alternatív univerzumként, amely – a kategorizálás alapján a *szimulákrum-modellre* jellemzők szerint – felül kívánja írni, le akarja cserélni az eredetit. A *Dobozvárossal* szemben azonban az *Óraverzum – Tisztítóűz* egy merőben más, fantasy világot alkot, amelyről nem derül ki, hogy bármi módon kapcsolódik-e a mi univerzumunkhoz, így a három kategória egyike sem vetíthető rá. Lásd: Klapcsik, *Párhuzamos világok – az interpenetráció, a szimulákrum és a szimbiózis modellje, i.m.*

Magyarázképp ide emelünk egy korábbi szakaszt is:

– Ők már nem az igazi szüleid. [...] Mivel ábécérendben haladnak, valószínű, hogy már réges-rég kicserélték őket [...], kik Dobozyvárosból jöttek. Amikor pár éve elcsíptem néhány népszámlálási adatot, már az E betűnél jártak. A szüleidet pedig Annának és Balázsnak hívják. Őket tehát már jó ideje kicserélték. Ezért is kerestem egy Zalánt. (D: 8–9.)

A peremről érkező, jelentéktelen hős toposzát igazolja az *Óraverzum* főszereplőjének, az ugyancsak kisfiú Mirkónak paradox státusza is, aki bár egy bolygónyi királyság trónörököse, e planéta éppen annyira tönkre van téve, mint amilyen szegény a kis herceg dinasztíája is. Ahogy mélabús atyja, Pongrác fogalmaz:

– Nem engedelmeskedik nekem senki sem – állapította meg keserűen Seon királya. [...] a bűdös parasztok is mindent kitalálnak, hogy ne kelljen adót fizetniük. És idejönnek panaszkodni, hogy nincs egy vasuk se és segítsék rajtuk. Segítsek, hahaha. Hát miből? [...] Még ahhoz is szegények vagyunk, hogy elfoglaljanak minket. (ÓT: 93–94.)

Miként az cyberpunk/steampunk körökben szokás, hőseink a stimulánsokat sem vetik meg, legyen szó néhány kupica barackpálinkáról vagy a végtelen mennyiségben fogyasztott kávéról – ha a jelen szöveg pozitivista szellemben íródna, úgy szerzőnkrol is bizton állítanánk, hogy ugyanennyi feketét fogyasztott el műve írása közben. A keserű világ és családi viszonyok ellenére szereplőink olykori szerencsétlenkedése vagy alapjában nevetséges jellemvonásai (önsajnálató kecske, melankolikus gólya, a gyermekbeszéd s ennek egyes terminusokban történő elakadása stb.) és megjelenése mindkét regényben fenntartja a gőzvandál műfajt egyébként is jellemző humort, amely csak a *Tisztítóűznél* alakul át olykor-olykor durván groteszkké.

Az „őrült tudós” karakertípus is visszaköszön: az *Óraverzumban* Szaffi néni mindig gépolajtól maszatos, és a bámulatosak mellett sokszor megmosolyogtató szerkentyűket eszközökkel össze – elég csak a mennyezeten járó csizmára vagy a felölthető, daidaloszi szárnyas szerkezetre gondolni (ÓT: 16, 28–29.) –, de valamilyen érelemben a *Dobozyváros* Széklábja vagy épp Egyese is idesorolhatók.

Az úgynevezett szuperteknológiát a transzcendencia bevonása biztosítja: a világ egy konstrukció, gépezet, amelynek van (vagy vannak) építőmestere(i), aki(k) közvetett, de közvetlen módon is képes(ek) szét- és összeszerelni az univerzumot. Ennek a cselekmény szintjén történő megjelenése alapjaiban poétikussá teszi a prózát, markánsan hangsúlyozva annak posztmodern világszemléletét: Lakatos hősei úgy szedik szét a világot, ahogy a posztmodern az irodalom (hagyományos) konstrukcióit, szabályait. A steampunk és a posztmodern közös jellegzetességeit, az ontológiai dilemmákat és eltolódásokat, a világalkotásból következő episztemológiai kérdéseket és a kinetikus jelleget Matt Hills²⁹⁸ Peter J. Stockwelle²⁹⁹ hivatkozva vonultatja fel egymás mellett; az itt jelöltek mind érvényesek Lakatos regényeire is.³⁰⁰

A steampunk szubzsáner maga is számos kategóriára bontható, melyek *technológiai kortörés* és *világmegközelítés* szerint osztályozhatóak, tudatosítani kell azonban, hogy mivel ezek úgynevezett belső klassziszok – „szub-szubzsánerek” –, egymásra nézvést nem kizáró tényezők; egy-egy szövegben közülük több egyszerűen is működtethető. A *Dobozvárosban* a gőzalapú technológia (a szűkebben értett steampunk) az, ami fel-felrémlik, míg az *Óraverzumban* ennek felpörgetett kiteljesedésén túl markánsan jelen van az „ideát” da Vincinél kicsúcsosodó, fogaskerekek hajtotta gépezetek tudománya is (clockpunk), valamint a bolygókat belülről hajtó, titkos technológiában az elektromosság is felfedezhető (teslapunk/edisonade). A DIY bütykölésnek az alműfajon belül saját ágazata van, amit stitchpunknak, avagy magyarul fércpunknak nevezünk. Lakatos kötetében, világ-felfogásuk révén, kétségkívül ez az ág dominál.

Amennyiben a műfajközi kapcsolatok felé fordítjuk figyelmünket, *fantasy steampunk* művekről lévén szó, eredőként a fentebbi gőzvándál jellegzetességekkel párhuzamosan tárgyalt cyberpunk és a fantasy dominálnak; néhány szót ejtsünk még az utóbbiról. Farah Mendlesohnt parafrazálva Hegedűs Orsolya így összegzi a műfaj lényegét: „[A] fantasy legnyilvánvalóbb konstrukciója a lehetetlen, illetve a megmagyarázhatatlan jelenléte akár irodalmi, akár egyéb művészeti alkotás-

298 Vö. Matt HILLS, *Time, possible worlds, and counterfactuals* = Mark BOULD – Andrew M. BUTLER – Adam ROBERTS – Sherryl VINT (szerk.), *The Routledge Companion to Science Fiction*, London – New York, 2009, 435.

299 STOCKWELL, *The Poetics of Science Fiction*, 104.

300 A spekulatív fikció és a posztmodern fontos kapcsolódási pontjaira világít rá a következő munka: H. NAGY, *A negyedik = Üő, Alternatívák*, 283–303.

ban, ami kizárja a sci-fik többségét, mert míg a tudományos fantasztikum maga is szólhat a lehetetlenről, mégis mindent megmagyarázhatónak tart.³⁰¹ Az említett Mendlesohn négy kategóriáját különbözteti meg a műfajnak,³⁰² melyek közül az *Óraverzum* – jelenlegi tudásunk szerint – *immerzív fantasy*nak (immersive) számít, hiszen a fantasztikus világ itt teljesen körülvesz bennünket, a *Dobozváros* pedig a *portál-keresés* (portal-quest) és a *betolakodó fantasy* (intrusive) határán egyensúlyoz, mondhatni a kettő vívja benne harcát,³⁰³ hiszen amíg Zalán Székláb által kap meghívást a fantasztikus világba (mely természetesen itt van körülöttünk, csak a megfelelő ismerősök nélkül nem fedezzük fel), addig az Egyes másolatai révén már ez a „másik” is jelen van, és bekebelezni igyekszik az eredetit.

A *Tisztítóűz* felfogható azonban családregénynek is, hiszen a seoni dinasztia tagjainak egymáshoz fűződő viszonya a cselekményre nézvést végig kulcsfontosságú. A kaland és az akció ugyancsak fontos összetevői mindkét alkotásnak – nincs egy pillanat, hogy lelassulnánk –, az *Óraverzum* záró szakaszának katasztrófajelenetei és a látvány pedig jócskán áthajlanak a horror tartományába. Ebből a szempontból Lakatos munkája Darren Shan sorozataival mutat rokonságot. A *Tisztítóűz* – nem csak az alcíme által, noha az is tartalmaz – istengép-világfelfogása és annak nyelvi vonzatai, s a *Dobozváros* megannyi bibliai áthallása és karaktere a – bár posztmodern értelemben vett – vallásos irodalom és (újra) értelmezés felé is hidakat emel.

3.3.2. VILÁG- ÉS KARAKTERÉPÍTÉS S A TRANSCENDENCIA REJTŐZKÖDÉSE

Valamely irodalmi alkotás pusztán a felszínen válik sci-fivé, fantasyvá vagy gőzbetyárrá azáltal, hogy úrhajók és idegenek, mágia és mágusok, esetleg gőz hajtott szuperszerkezetek és cilindert viselő úriemberek népesítik be mi világunkról leváló, esetleg azt markánsan módosító univerzumát. Eme külsőségeken túl jelentős zsáneregyek az „ideátról” átörökített problémák, melyek „odaát” fokozott hangsúlyt nyernek. Az idegenségtől, a vágyott és korlátlan képességektől és a

301 HEGEDŰS Orsolya, *Előszó* = Uő, *A mágia szövedéke. Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.*, Parazita könyvek 8, Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2012, 8.

302 Farah MENDESLOHN, *Introduction* = Uő, *Rhetorics of Fantasy*, Wesleyan Univerity Press, Middletown – Connecticut, 2008, xi–xxv.

303 A típusnevek magyar megfelelőinek származási helye: HEGEDŰS, *I.m.*, 10.

technológiától való félelem, illetve a bennük rejlő veszély vissza-visszatérő elemei az SF-alkotásoknak, s a zsánereközi kapcsolatok ezekben is tetten érhetők; fontos lesz, mely probléma kerül a fókuszba. A *Dobozváros* esetében ez a kiüresedés és az egyediség elvesztése, az uniformizálódás, az *Óraverzum*nál pedig a körülöttünk és bennünk lakozó ismeretlen uralhatatlanságától való félelem, legyen az kór, vagy akár isteni hatalom.

A kisfiú Zalánra voltaképpen nem is az hat traumaként, amikor az ajtajukon kopogtató Széklábtól megtudja, hogy a szülei másolatok, hanem amikor tudatosítja, hogy ő maga észre sem vette, amikor lecserélték őket. Visszaemlékezve apró léptekben történő kiüresedésre figyel fel, minthogy a szülei egyre kevesebbet játszottak vele – nem volt rá idő a munka miatt –, hogy az ízletes ételeket, amilyen a kolbász vagy a töpörtyű fokozatosan leváltották a gyorsmenük, hiszen nem volt idő főzni a munka miatt, s hogy a család jellegzetesebb, „furcsább” figuráival, mint amilyen a „kolbászos nagymama” – akinél pedig olyan jókat lehetett enni –, sorra megszakadt a kapcsolat, mondani sem kell, a munka miatt. A modern társadalom egyediséget felőrlő és társas magányt generáló veszélyeinek beszivárgása ez. Zalán mindazonáltal nyitott marad a csodára: a Székláb útjából félrehajló paneltömbök; síneken közlekedő háza a melankolikus beszélő kecskével, Jónással; a tér és idő szabályainak felrúgása a serpenyő aljából egy óriási szobára nyíló bejárattal, ami persze eleve az aprócska házban van valahol, végtelenek a méretei, s ahová a világ elveszett játéka kerülnek – mindez zökkenőmentesen befogadható a számára. Ami az uniformizálódásból következő reményvesztettséget látszik csökkenteni, az az, hogy Zalánon kívül később valós szülei számára is elérhető lesz a csoda.

A mester, azaz Székláb különös barkácsolással tölti mindennapjait:

– Mit csinálnánk? Hát javítunk. [...] Közben Székláb lehajolt, megkereste a vízfelszín szélét, és egy hirtelen mozdulattal *beakasztotta* az emelő végét. Zalán megrökönyödve nézte, hogy a tó vize, ha csak egy centire is, de *elválk* az iszaptól, és úgy lóg a levegőben, ahogy azt a víznek nagyon nem szabadna tennie. [...] a feje fölött, a vízréteg túoldalán egy halraj gyűlt össze, és – *és rajta nevettek*. (D: 29–30.)

Dobozváros azonban nem hisz a javításban. Dobozváros az új erejében hisz. A tömegtermelésben:

Kísérteties látványt nyújtott a sok egymásra tornyozott hegyoldal. Akadt ugyan közöttük néhány nagyon apró eltérés, de nagyjából mindegyik egyforma volt. Az aljukból jókora pöckök lógtak ki, ez Zalánt azokra a bútorokra emlékeztette, amiket magadnak kellett a sok-sok darabból összeszerelni. Elképzelte, hogy valahol a világban vannak hegyek, a pöcköknek megfelelő mélyedésekkel, és ezek a szabvány hegyoldalak tökéletesen illeszkednek hozzájuk. Nem tetszett neki a gondolat. [...] az Egyesnek a termelés meg a hatékonyság, meg a többi efféle hülyeség a vessző-paripája. (D: 185, 262.)

Ha kell, tömegembert, ha kell, tömegpocsolyát, ha kell, tömeghegyet gyárt, s a régit lecseréli. Felmerül hát a kérdés: mindent eldobni, ami régi, noha még javítható, vagy lecserélni egy újra – de olyan újra, amelyből számtalan akad? Ezen a ponton az olvasó is választás elé kerül, aki ugyancsak egy a sok közül – nincs kiválasztottság –, mint ahogy Zalán is. Ám amint a kisfiúnak, úgy neki is módjában áll takarítania. S a takarítás, javítás itt nemcsak a külső világra, de a belsőre is, az emberi kapcsolatokra, az egymásra szánt időre is vonatkozik. Hiszen jórészt mégis rajtunk áll a döntés: hagyjuk-e elhalványodni a felfedezett vagy felfedezhető csodát – mint arra az álboldog befejezésben is kilátás nyílik –, vagy tovább élünk, hiszünk benne.³⁰⁴

A rejtőzködés igen fontos szereppel bír a *Dobozvárosban*: a sűrke valóság kitakarja a csodát, a serpenyők a csarnokokat, a káosz a rendet és a szakállas öreg szerelő, Székláb a Világ Nagy Építőmesterét, a deista istent. Az univerzumot és annak minden alkotóelemét, lakóját Lakatos első regénye szerint egyazon anyagból gyúrták, a *csillaggyurmából*, s miután ez a matéria elfogyott, a készítője, ha magára nem is hagyta, de újtára indította a műalkotást, maga pedig csak jóval szerényebb módon volt már képes javítgatni azt. Teremtett univerzumának része maradt, nagy hatalommal, ám korántsem akkorával, mint rég; aki működésével a negyedik, stabilizáló lábként segédkezett, de annak tudatában, hogy a mindenség jövője a másik három lábon múlik már.

304 „A mese (fontosságához és szépségéhez mérve csúnya kifejezéssel illetett) nevelő célzatú tartalmi őszintén, de feltűnés nélkül simulnak az elbeszélés szövetébe, kezdve a család szerepén, a felelősségtudaton és környezetvédelmen át egészen a legizgalmasabb – és véleményem szerint a szerző által is kiemelten kezelt – mondanivalóig, a fantázia és kreativitás védelmének egyre sürgetőbb feladatáig.” – VIRTUALDOG, *Lakatos István: Dobozváros*, Geekz, 2011. december 22. = http://geekz.blog.hu/2011/12/22/lakatos_istvan_dobozvaros.

A falakon kampók, szögek, polcok sorakoztak, egy sötét kis zugban pedig öreg asztal állt, rajta ceruzák, ecsetek [...]. Zalán sok ábrát nem tudott beazonosítani, csupán rendkívül részletesen kidolgozott ábrákat látott. Némelyiktől viszont nevetnékje támadt: az egyik rajz például egy lábú disznót ábrázolt, egy másikon uszonyos kakas bűvárszemüvegben, [...] olyan jegyzetekkel, hogy *Teringettét, folyton elbotlik a saját lábában*, vagy *Neki kell támasztani a falnak* [...]. De nemcsak ilyen furcsa lényeket rajzolt Székláb, akadt itt kutya, bálna, tengerimalac és brontosaurus is. [...] Felnézett: a műhelynek nem volt mennyezete. [...] Papírmasé csillagok hunytak ki és születtek meg, agyagból megformált bolygórendszerek száguldottak bele kasírozott Napjukba, lendkerekes meteorrajok cikáztak, kék-vörösre pingált cefolángalaxisok forogtak méltóságteljesen, és milliárd és milliárd csillagrendszerből álló spirálkarjaikkal hasították a feketénél is feketébb világűrt.

Az egész univerzum ott csillogott Zalán szeme előtt. (D: 58–60.)

A fenti *Dobozváros*-citátum azért is fokozottan jelentős, mert általa kapcsolatot teremthetünk a két *Lakatos*-regény között. Az *Óraerverzum*-világ alapja voltaképpen egy Tengely, melyhez erősítve (!) hat (korábban hét) bolygó kering. A planétákat és magát a konstrukciót – mert az! – úgy érdemes elképzelnünk, mint az iskolában használt, állványos szerkezettel bíró glóbuszokat, amelyek a megszokott kapcsolódásokon túl egy újabb fémkarral csatlakoznak a Tengelyhez. Ez az *Óraerverzum*. A bolygók különféle lakói – mert mind lakott – ezt a gigászi gépezetet tulajdonképpen Istennel azonosítják; mindegyikük tudatosítja, hogy egy szerkezetről van szó, amiből adódóan építőre is szükség van. A feltételezések szerint ez a mester – vagy alkotók, gépiek, a Világgep maga – a Tengely tetején pihenő Napon túl élhet/létezhet, noha senki nem járt még arra. A két regény világépítési sajátosságain sem kell túllépnünk ahhoz, hogy az *Óraerverzumot* magát is elhelyezzük Székláb, az alkotó műhelyében – lásd a fenti idézetet –, igaz, erre nincs egyértelmű utalás.

A *Tisztítóűz*ben elsörendően Seon népével ismerkedünk meg, noha a többi planétáról is számos kalandor érkezik: a csodálatos, ismeretlen, a Tengelytől távol élő légfellérek vonulása az előrejelzések szerint a jelentéktelen kis planéta mellett történik majd, így özőnlenek a ritka eseményre kíváncsi megfigyelők. A lehető legelképesztőbb bolygóközi léghajókkal, gőzhajókkal, bástyahajókkal érkeznek. A regényben nagyon sok a szerelő, mint a barkács Szaffi néni, a Seon bolygóművé-

nek (a Tengelyhez való kapcsolódásért felelős szerkezet) karbantartásával megbízott Kájusz mester vagy a Tengely mélyén lakó, telefonon elérhető Ludvik úr. Szaffi néni kaotikus szobája Székláb házikóját idézi, igaz, a főhős kisfú(k) egy idő után mindkettőben felfedezi(k) a sajátos rendszert, amely éppúgy szisztematikus káosszá teszi ezeket a helyiségeket, karakteréleteket, mint a körülöttük lévő világot is – talán utalásként arra, hogy a mi univerzumunk is így működhet, s hogy abban, amit a rend ideája alatt értünk, csak egy diktatúra lehet képes gondolkodni. A seoni Fellegvár obszervatóriumában fellelhető Tengely-makett ugyancsak kicsinyített váz, mint az elveszett játékok szobájában található Dobozváros-makett is: a körülöttünk lévő hatalmas struktúra általunk létrehozott és kicsinyített mása, amilyen a transzcendensek számára lehet az egész. Az Óraverzumban a gőzalapú technológia dominál, noha szó esik egy másfajta, régi tudásról is, amellyel a hetedik, letaszított bolygó népe, az arboriak rendelkeztek.

Kétezer éve az Arbor hatalmasságai önteltségükben óriási hajóhadat indítottak a Napon túlra, a Világkép felé, hogy elorozzák a gépiek hatalmát. Lázadásukat leverték, és azzal büntették őket, hogy letaszították bolygójukat a mélybe. Ezért történt a seoni géprombolás is: [...] mindent megsemmisítettek, amit veszélyesnek tartottak az ősök tudományából. A hihetetlenül fejlett masinák és velük együtt a tudás örökre elveszett. [...] Az Óraverzum minden népe félt az Arbortól, a bukott bolygótól és a világ legaljától, ahol ki tudja, milyen borzalmak motoznak az örökös sötétségben. Rendszerint démonok kavargó hordájaként ábrázolták, a massa közepéből kígyó emelkedett ki, és rátekeredett a Tengelyre.

Valami élt odalent. Valami rettenetes. (ÓT: 51–54.)

Az Arbor tehát a bibliai Pokol megfelelője lesz, a lázadás és a letaszíttatás az angyalok lázadásáé és bukásáé, a kígyó pedig Luciferé. A sötétség erejének felszivárgása testi torzulást, mutációt okoz minden ember, állat és növény számára a planéták legdélebbi, Arbor felé tekintő részein, de hogy pontosan mi is az, ami a mélyben motoz, az már a folytatások témája. Seon bolygó nevének össze-csengése a Sionnal mindazonáltal ugyancsak nem kerülheti el a figyelmünket, ahogy a kétszeresen ismételt hetes szám sem: a legenda szerint az alkotó ennyi férfit és nőt küldött, hogy benépesítsék a Tengely bolygóit; a bibliai áthallások tehát az Óraverzumban is jelentősek.

A lázadás-toposz a *Dobozvárosban* szintén jelen van. Ott Széklábbal száll szembe befogadott tanítványa, Egyes, aki a világ lecserélésében látja saját küldetését. Az uniformizálásban. A sátáni kígyó vele azonban nem rokonítható; utóbbival Zalán más körülmények közt találkozik:

Valami furesca, zöldes holmi lógott lefelé, úgy festett, mint egy jókora zokni. De nem az volt, hanem egy bús képű, döglött kígyó, aminek a farkát teljesen érthetetlen módon egy ághoz csomózták. Úgy tűnt, már nagyon régóta itt lehet, mert elég ramaty állapotban volt. (D: 87.)

Zalán tehát a tudás (élet?) fáját mássza meg; az egyik fiókban ott hever a Frigyláda. Az ilyen és ehhez hasonlók rendre egyértelműsítik Székláb kilétét, a pipázás, a hamukiveregetés azonban, ahogy arra Pompor Péter is rávilágít, egyéb jóságos karakterekkel is párhuzamba állítják őt: „[A]lakjában koncentráliódik a bibliai istenképtől, Gandalfon át Dumbledore-ig a világot bölcsen igazgató, a gonosz erői ellen egyensúlyt tartó teremtő”.³⁰⁵ Mindezen csoda tehát azért van és lehet jelen, mert Székláb is ott van, az öreg azonban nem tévedhetetlen: ennek legsúlyosabb bizonyossága, amikor Egyes a fejére olvassa az özönvizet, de ez biztosítja a regény számára a reményt is, hiszen annak egy szakaszán Székláb a következő, keserű jövőt jósolja meg: „[A] világ sorsa az, hogy méltósággal megöregedjen és meghaljon” – csak bizakodhatunk, hogy a mester ekkor is tévedett. Minden elbődülésével és atyai – Bud Spencert idéző? – pofonjával mindazonáltal egy kedves öregapó, aki a szerelgetés révén önmaga iménti kijelentését is cáfolva táplálja a reményt. Aki csak egyvalamitől fél: az álmoktól, melyek során az emberi szívek legmélyének bugyraiba nyer bepillantást.

A bibliai párhuzamok azonban nem jelentik azt, hogy Lakatos művei ne tartalmaznának vallás- és/vagy egyházkritikát; ebből a szempontból a *Tisztítóűz* markáns hangot üt meg. A regényben két meghatározó vallási irányzat feszül egymásnak, a Tengelyesek Rendje és az Organikusok, akik talán csak a templomépítés fölöslegességében értenek egyet, lévén az élő isten vagy annak műve bármikor megtekinthető, csupán fel kell nézni az égre. A Világgépről alkotott különböző elgondolásaikból azonban időnként „jó kis vallásháborúk” születtek. A Tengelye-

305 *Átadták [az] Év Gyerekkönyve díjakat*, Könyvesblog, 2012. április 3. = http://konyves.blog.hu/2012/04/03/atadtak_ev_gyerekkonyve_dijakat

sek voltaképpen deisták, akik némasági fogadalmat téve, szemöldök-leborotválva töprengenek a teremtés dolgain, s azt vallják, hogy az Óraverzum megalkotása után az alkotó magára hagyta a világot. Az Organikusok ellenben a Tengelyt az élő istennek tartják, s a hozzá való közelebb kerülés okán különféle alkatrészeket, csavarokat és fogaskerekeket varrnak a húsukba.³⁰⁶ A vallási túlkapásokról remek értékelés olvasható a következő szakaszban:

Akadat még jó néhány vallásos elképzelés, bár Szaffi soha nem értette meg azokat, akik egy óriási zöld almához imádkoztak, vagy akik halat dugtak az orrukba és négykézláb mászkáltak. Fura jószág az ember. (ÓT: 53.)

A korábban emlegetett rejtőzködés a *Tisztítóűz*ben kétségkívül az istenivel társul, hiszen amíg a Tengely maga látható, s a bolygók mélyén rejtőző ősi technológiára is fény derül – a planéták valójában hajók –, annak eredete, a mindenség eredete és működése ismeretlen marad.³⁰⁷

Mindkét műben előfordulnak különféle, mesékből ismert vagy nem ismert teremtmények, s amíg ezek az *Óraverzumban* természetes módon vannak jelen, a *Dobozvárosban* csak a Széklábbal való megismerkedés révén válnak láthatóvá. Az utóbbi opusban törpék, sárkányok, vízimanók bukkannak fel, az emberi világ számára láthatatlanul, vagy épp másként láthatóan. A mű végén a legtöbb kedves kisállatjelenetért felelős szörgombóc, Kolompóc egy-két kellekkel ellátva egyenesen kiskutyává alakul át; az emberi világ így tekint rá, s rövid időbe telik csak, hogy Zalán is hajlani kezd e felé a vélekedés felé. A felfedezett varázslatot minduntalan a

306 „A mitológia olvastán a szóhasználat alapján biztos sokakban felötlik majd a szabadkőművesek társasága, ami ráadásul divatos is mostanában a kamaszirodalomban (*Időfutár, Időtlen szerelem – Kerstin Gier* s[t]b.), mindenesetre az Építő, a Tengelyesek és az Organikusok rendje beszédes. [...] Az *Óraverzum* maga erősen emlékeztet a népmesei világfára, csak éppen egy steampunk stílusúra, ahol a leveleket bolygók helyettesítik.” – NÉMETH Eszter, *Bolygóhalál hétköznapi hősökkel*, Prae online, 2014. december 25. = <http://www.prae.hu/index.php?route=article%2Farticle&aid=7939>.

307 „Az olvasónak olyan érzése támad, hogy az emberiség éppen napjainkban új lendületet vevő, felfedező és építő kedvének szakad úgy vége, hogy kései utódaink értetlen vállvonogatással birtokolják majd érthetetlen örökségüket. (Persze, ez nem ok a majdani aggodalomra: mítoszokra akkor is szükség lesz.)” – NEMERE, *Lakatos István: Óraverzum*, Olvasóterem, 2015. április 1. = <http://olvasoterem.com/blog/2015/04/01/lakatos-istvan-oraverzum/>

beolvadás, a transzcendenciát önnön elhalványulásának veszélye fenyegeti. A *Tisztítóűz*ben a mesék ismert csodalényein túl mások is felbukkannak, elég csak a légfellelérekre, a nyakorjánokra, a hatlábú dimbesdombi szarvorrúra, a lovak helyett használt harci pulykákra, az eleven mandragórára, a sompolyoncokra vagy a lábnyakú hosszúpulykákra gondolni, noha a robbanással szaporodó nyulak és a tavacsok közt szaladgáló halrajok is kétségkívül említésre méltók. A légfellelérek bolygók közt közlekedő, óriási, átlátszó testű, féreg- és – csápjaik révén – polipkeverék lények, melyek gyomrukat felöklendezve, majd visszaszíva kapják és emésztik el áldozatukat. A test kiterjesztése, a szerves szervetlennel való vegyítése, s az ismert ismeretlenné változtatása mind-mind posztmodern jegyek (is).

Amint azt az új fajok neveinek megformálása is igazolja, Lakatos István műveit jellemzi egyfajta magyaros jelleg. Itt két vonatkozás említhető: a nyelvhasználat és a konyha. A szerző egyrészt számos, a köznyelvben nem annyira gyakori, olykor archaizáló magyar(os) kifejezést használ – kézifurdancs, sülykór, vackor, spejz, tockos, hangicsál stb. –, másrészt a fentiekén túl a világ némely „ideát” ismeretlen alkotóelemét is hazai tónussal nevezi meg: léglegény, bádoglegény, felhóc, fejszirke, képmozgony, delejhajó, bödönhajó, álmokufár. És persze rendkívül magyaros a konyha. Központi elem például a kolbász, melyről Zalán a nagymamáját nevezi el, vagy amit Mirkó királyi jogarnak szánna, s melyet mindenki olyan jóízűen fogyaszt; az Óraverzum egyetlen megnevezett vendéglőjének neve pedig mi más lehetne, mint Fogadó a Bánatos Kolbászcücsökhöz. De épp ilyen a babgulyás, a paprikás krumpli, a lángos, a knédli, a kovászos uborka, a disznósajt, a szalonna, a töpörtyű, a házipálinka (barackos!) és még sok egyéb más, amitől a kedves olvasó egy igazi magyar disznóölés résztvevőjének érezheti magát. A vissza-visszatérő lakomák talán hazai reakcióként is értelmezhetők az olyan nagy fantasy-írósfékek étekleírásaira, mint George R. R. Martin. Seon tájainak, a Sajátságos Erdőnek, a Szottyos Mocsárnak és a Borzongó Tengernek megnevezése után szerzőnk kedves-szerényen épp e ritka magyarosságra reflektál a megszokott, angolszász fantasy-névzuhatagban:

Mi tagadás, e két utóbbi név sem volt valami eredeti, de a Seont már csak ilyen egyszerű népek lakták. Egyszerű, tisztességes népek (ÓT: 161.).

A világgal szemben Lakatos karakterépítésére ezúttal csak néhány mondatot szánunk. Az óriás fantasy regényekhez képest kétségkívül szerény, olvasóbarát terje-

delmű művek hőseinek háttére egynéhány huszárvágással felérő félmondat révén rajzolódik ki, jellemeik mindazonáltal stabilak, tulajdonságaik jól kiérezhetők, rigolyáik és szokásaik vissza-visszatérnek. A *Dobozvárosban* a képregény és fantasztikumimádó, bátor kisfiú, az ugyancsak gyerekes apa, a szeretve parancsoló anya, az igazságosan szigorú, de barátságos öreg, a hagyománygyűlölő és uniformizáló minta-főgonosz, a melankolikus kecske s a „cuki” vízimanó adják a szereplőgárdát. Az *Óraverzum* főhőse révén bár visszaköszön néhány kisfiús jegy, a csintalanság előtérbe állításával Lakatos bizonyítja, hogy nem futószalagon készíti karaktereit. A felesége évekkorábbi elvesztésébe beleomló király, aki hatalmas teherként éli meg az uralkodást, melynek egyébként minden nyűgét más viseli helyette, az ex-király nagypapa, kinek hataloméhsége a családot és egész Seont felemésztette, a nőiesen gyengéd, de jócskán férfagyú Szaffi néni, akiben a steampunk-szüfrazettek összes tulajdonsága megvan, vagy Jeromos úr, aki sokkal keményebb komornyik, mint amilyen huszár volt, mind-mind remekül kimunkált szereplők. A gőzbetyár irodalom diszkriminációellenessége nemcsak Szaffi feminizmusában érhető tetten, de a zavarba ejtően sokszínű testhatáreltolásokkal jellemezhető Kékényessy Úr Szenzációs Színészkebelzetében is, pontosabban abban, ahogy Mirkóval együtt többi hősünk is a tettek és a jellem mentén ítéleznek, nem pedig annak alapján, hogy madám Filemonnak van-e szakálla vagy nincs.³⁰⁸ A kiválasztottság-státusz éppúgy elmaszatólódik a művekben, mint az, amit egy királyi szerepkörrel szokás gondolni. Az *Óraverzumban* fájlóján meggyőzőre sikeredett a belső ellenségtől, az ismeretlen betegségtől való félelem, ami az eleve bomlott családi kapcsolatokra még súlyosabb árnyakat vet. Noha nem azonos okok miatt, de a seoni dinasztia tagjainak önnön vérük kiszámíthatatlanságától való szorongása Martin Targaryen-házával állítja őket párhuzamba, ahol Bogumil II. Aerys analógiája lesz, s az, hogy Mirkó esetében melyik oldalára is esett az a bizonyos érme,³⁰⁹ csak a folytatásokból derülhet ki.³¹⁰

308 A gőzvándál irodalom diszkriminációellenességéről lásd: GOH, *On Race and Steampunk*, 16–31.

309 „II. Jaehaerys király azt mondta, hogy az örület és a nagyság egyazon érme két oldala, s valahányszor egy Targaryen születik, az istenek feldobják ezt az érmét, a világ pedig visszatartott lélegzettel figyeli, melyik oldalára esik.” – Lásd: *A Targaryen-ház*, Game of Thrones = <http://gameofthrones.hu/hazak/nagy/targaryen>

310 Egy másik analógia így hangzik: „A világ a pusztulás szélén, Mirkó és szinte főgonosz nagypapa között pedig hangsúlyosan sok a közös vonás – hasonlóan Harry Potter és Voldemort különös közelségéhez.” – MOLNÁR Illés, *Tengelyen pörgő körhintavilág*,

3.3.3. NARRÁCIÓ ÉS NYELV, AUTOREFERENCIALITÁS ÉS INTERTEXTUALITÁS

A *Dobozváros* és az *Óraverzum* elbeszélője egyaránt egyes szám harmadik személyű és omnipotens. Az előbbi összes fejezete a főhős kisfiú horizontjából bomlik ki, ilyenformán belső fokalizációról beszélünk, a polifóniát azonban biztosítja a többi kardinális karakter – Székláb vagy az Egyes – összecsapó világlátása, ami persze Zalánra is hatással van. Az *Óraverzumra* a belső fokalizáció ugyancsak érvényes, noha ez utóbbi mű fejezeteiben váltakoznak a központi szereplők – a seoni dinasztia tagjai: Mirkó, Szaffi és Pongrác –, ami fokozottan érvényre juttatja a polifóniát is. Talán érdemes megjegyezni, hogy a narrátor az egyes fejezetek központi figuráin túl más szereplők gondolatairól nem beszél.

A *Dobozváros* világépítését jellemző posztmodern szét- és összeszerelhetőség vagy a tér korlátainak összeomlása a nyelvi megszerkesztettséget is nagyban jellemzik. Az akár képtelennek is nevezhető képek – ahogy a tó megemelhető, úgy Székláb „rendetlenséget” is képes hordani magával, igaz, a valósággá váló Dobozváros-makett és a papírgalacsin-galaxisok DIY/stitchpunk leírása is ideillik – sok esetben a lírizált próza felé tolják el a regényt: egy-egy bekezdés néhány sortöréssel ellátva bátran megállná a helyét szabadversként is.

Réges-rég a csillagok között szárnyalt, két üstökös vontatta azt a hatalmas házát! A meteorrajok úgy ficánkoltak körülötte, mint ahogy a delfinek kísérik a hajókat. Ha úgy tartotta kedve, megmerítette benne bögréjét, és nagyot kortyolt a Tejútból, vagy pusztán szórakozásból felült egy galaxis spirálkarjára. Élettelen bolygókkal focizott, és fekete lyukak voltak a kapuk, a pipáját pedig lángoló csillagokkal gyűjtötte meg.
(D: 163–164.)

A *Tisztítóűz* vallásos gépcentríkussága a cselekményen túl nyelvében is megjelenik, mely eljárás idézi William Gibson és Bruce Sterling *A gépezet* című opusának technológiai alapú mediális megszerkeszttségét, amire H. Nagy Péter hívta fel a figyelmet. Esetünkben a gépesség a vallásossággal montírozódik össze, olyan kifejezések és káromkodások révén, mint „a gépiekre” vagy a „gépszentségit”.

Üveghegy, 2015. március 30. = <http://uveghegy.com/2015/03/30/tengelyen-porgo-korhintavilag-lakatos-istvan-oraverzum-tisztitotuz-magveto-2014/>.

A világ becsmérélsére remek terminus a „Rozsdaverzum”, ám a bolygómű olaja szent (ezzel kenik fel a királyokat), s Mirkó majdani koronája is fogaskerekek-ből és csavarokból készül. A steampunk-hangulatot a gőzlámpások és gőzgépek folyamatos emlegetése, utóbbiak szuszogása, zakatolása, pöfögése, füstölgése és kattogása (is) biztosítja.

A gyermeki nyelv- és világelértések apropóján át is térhetünk a regények humor-dimenziójának taglalására. Mirkó például nem érti, hogy atyja miért is nem örül az aranyos érének, ha már úgysis szegények lettek (ÓT: 8); a száz hétnyi időtartam után a nagyon sok kifejezésére a „száztizenhúsz év” terminust használja (ÓT: 12); minden felnőttet öregnek tart (ÓT: 35); időnként „belerottyant” a szócsövekbe (Vö.: ÓT: 56–57.); s bár azt sem érti, hogy miért is jó a fiatal legényeknek a lányok szoknyája alatt nyúlkalni, ha már egyszer olyan szőrösök (ÓT: 18), ennél rosszabb is akad:

Hát persze, ez is olyan „majd ha nagyobb leszel, megérted” dolog, olyan, mint amikor azt látta, hogy az egyik legény egy mosólánnyal elbújt a rekettyésben és mindketten nyögdcéseltek, ahogy az árnyékszéken szokás. Nem értette, miért jó az bárkinek, ha együtt kakil valakivel. (ÓT: 116–117.)

Az *Óraverzum* több szakaszán előfordulnak ilyen és ehhez hasonló pajzán mozzanatok,³¹¹ de mindig a humor térfelén maradnak, ellenben a 212. oldalon betüremkedő két vulgarizmus kétségkívül kizökkenítő hatású a korábbi „a rosseb” és „a mindenit” szintű szitkozódásokhoz képest, hiába az általuk elérni kívánt nyomtaték.³¹² Ugyanebben a kötetben éppúgy kikezdhetőre sikeredett néhány túl véres, horrorisztikus jelenet, főleg az utolsó negyedből.

A *Dobozváros* esetében ugyanakkor a humor is sokszor tér alapú: a sokat emlegetett konyha egyik szekrényajtaja mögül például időnként kikukucskál egy tehén – Székláb szerint az igazán friss tejecskét így a legegyszerűbb biztosítani (D: 78.); Zalán olyan edényeket mosogat, amelyeket lehet, utoljára az ő születése előtt ért

311 „Lehetne hivatkozni a szexuális utalások öncélúságára, de a célkorosztály vagy még nem is érti, vagy ha igen, akkor jóleső érzéssel tölti el, hogy komolyan veszik, nem próbálnak átlátszó indokokra hivatkozva elkendőzni olyan dolgokat, amik amúgy is naponta ömlenek rá, ha kimennek az utcára vagy bekapcsolják a tévét.” – NÉMETH Eszter, *I.m.*

312 Vö. RUSZNYÁK Csaba, *Ketyeg a naprendszer: Óraverzum*, Könyves blog, 2015. február 3. = http://konyves.blog.hu/2015/02/03/ketyeg_a_naprendszer_oraverzum_tisztitotuz

hasonló élmény (D: 53.); a törpéket atyjuk egy gyengébb pillanatában úgy nevezte el egy talalós kérdésről, hogy még a választ is megadta: Sző, Fon, Nemtakács, Miaz, Pók (D: 201–202.); és még hosszan sorolhatnánk.

Lakatos István regényeiben a humortól az irónián át vezet az út az önreflexiókig, a szövegjelleg nyelvi tudatosításáig és leleplezéséig. A *Dobozváros* egy szakaszán Zalának azt magyarázza az apja, hogy a színészek attól színészek, hogy mindent visszafelé csinálnak. Nem kívánunk behatolni az iménti állítás mélyére, a színészetet utánozandó Balázs mindazonáltal visszafelé kezdi kanalizni az ételt, amit a szöveg így jelöl: „*maynmaynmayN*” (D: 85.).

A torony című fejezetet ekként nyitja szerzőnk:

Egy könyvben olvasva vagy egy filmben látva bizony óriási butaságnak tűnik fel, amikor hirtelen történik valami, és egy nagy probléma egy csapásra megoldódik. Talán semmi épkezláb ötlet nem jut éppen az író eszébe, ezért inkább előáll egy váratlan megoldással, [...] talán néhányan valóban meglepődnek, de a legtöbben csalódtak lesznek, és elküldik az írot a fenébe, és sutba dobják a könyvet, vagy másik csatornára váltanak. (D: 140.)

Talán mondanunk sem kell, hogy a fenti sorok után a történetben egy váratlan megoldás jön, melynek részletezését követően a szerző kommentálja is a jelenséget: „Ez hát az a váratlan fordulat” (D: 142.).

Kicsit később, amikor Zalánt arra kéri felszabadított szülei, hogy mesélje el, mi minden történt, a következőre gondol: „Ember legyen a talpán, aki egyszerű fülszöveget ír ehhez a történethez” (D: 245.). Ezzel Lakatos saját kiadója és munkatársai előtt is tiszteleg.

Az utolsó csavar mint fejezetcím ugyancsak kettős jelentéssel bír a szövegben, hiszen a soron következő fordulatot éppúgy jelöli, mint tárgyként magát a csavart is, melynek előtörténete Apa képregényeiből bomlik ki – egy médiumváltással: a 256–259. oldalakon valóban képregénnyel szembesülünk, melynek történetében az egyszerűcske játékok – játékaink – igazi szuperhősökké válnak; a regényt egyébként végig a szerző illusztrációi díszítik.

Az *Óraverzum* hasonló megoldásokkal operál. Egyes szövegszakaszok tételelen előrevetítik az utánuk következők borzalmait: „Nos, mindarra a szörnyűségre, ami ezek után következett, senki sem tudott volna felkészülni” (ÓT: 194.). A re-

gényben megjelenik az annak paratextusaként, a második oldalon szereplő Óra-
verzsum-vázlat³¹³ (vö. ÓT: 159.), Lakatos újfent kritizálja önmaga írói kvalitásait:
„Úgy érezte, egy rossz tollú szerző olcsó komédiájába csöppent!” (ÓT: 202.), Mir-
kó pedig a prózanyelvvvel teszi ugyanezt:

[M]ég azt is hozzátette, szintén gondolatban, hogy „bah!”. Könyvekben szoktak írni
ilyen értelmetlenséget, de még soha senkitől sem hallotta. Hát majd ő. Ezért ki-
mondta fennhangon is:

– Bah!

Ez jólesett. (ÓT: 64.)

Az egyéb irodalmi és filmes alkotásokra vonatkozó utalásokra mindkét műből szá-
mos példát lehetne hozni. Székláb birodalmában Zalán rendre sugárfegyverekre és
lézerkardokra szeretne akadni – utóbbi sikerül, még ha csak játékról van is szó (vö.
D: 66.) –, s a hatalmas méreteket is jórészt egy csillagrombolóval tudja megragad-
ni; a *Star Wars*-utalások száma igen nagy. A szöveg szót ejt a vámpirokról is, de
hozzáteszi, hogy nem azokra a „bágyadt, folyton szerelmes puhányok[ra gondol],
amilyenekről mostanában mindenféle regényeket írnak” (D: 92.). Itt feltételezhe-
tően a *Twilight*-szériára és az általa generált vámpírrománcokra történik utalás.
Mindezen felül akad párhuzam a steampunk-klasszikus *Vadiúj vadnyugattal* (*Wild
Wild West*), elsősorban Egyes póklépegetővé váló felhőkarcolója révén, ami Dr.
Loveless óriástarantuláját idézi; a *Narnia krónikáival* (szekrények mint portálok),
de utalás történik az *Indiana Jones, A nyolcadik utas: a Halál* (*Alien*), az *Eredet*
(*Inception*) és a *Columbo* című produkciókra, s a meselények e világból való ki-
szorítottságának okában, ami az ember túlzott térnyerése, tolkieni analógia is felfe-
dezhető. A problematikát tekintve a regény számos pontján markáns összecsengés
fedezhető fel Neil Gaiman *Coraline*³¹⁴ című alkotásával is.³¹⁵ Az álszülők jelenlé-

313 „Az Óraverzsum-ábra ugyanakkor jól ábrázolja a könyv kreatív hibrid-jellegét: a képen
egyszerre fedezhetjük fel a keleti sámánkultúrák világfáját és a clockpunk-univerzum
gigantikus óraművekben tobzódó mechanikáját.” – MOLNÁR, *I.m.*

314 Neil GAIMAN, *Coraline*, ford. PÉK Zoltán, Agave Könyvek, Budapest, 2009.

315 „A frusztrált hazai gondolkodásmódra jellemzően [Lakatos István] rajzainak
formavilága, stílusa miatt hamar ráaggatták a »magyar Tim Burton« elnevezést, sőt
meseregénye, a *Dobozváros* kapcsán már a »magyar Neil Gaiman« nevet is megkapta.
[...] [K]ülönös kettősség jellemzi a regényt: egyszerre teljesíti be a hagyományos a »hős
utazása«, illetve a keresésrománc történetsemáit, és játssza ki azokat – Zalán átkel egy

te, a külvilág kirekesztése, Zalán elhanyagolása – itt ellentét áll fenn: Gaimannél az igazi, Lakatosnál viszont az álszülőknek nincs idejük gyermekükre –, a szülők újra- és felértékelése a riasztó események által, a tér titkos ajtók révén való fantasztikussá válása, a macska és a patkány mint kizárólagos segítők a másik világban, illetve mindkettőnek végső megoldásként való bevetése, továbbá az álvalóság elvékonyodása, keretessége, önmagába hajlása mind-mind erősítik a párhuzamot a két történetben kirajzolódó idegen dimenzió között.

A seoni Fellegvár tróntermében kiaggatott nyakorjánkoponyák, illetve Mirkó terve, hogy saját regnálása alatt biztos eltünteteti majd őket, martini párhuzamnak tetszenek, a bolygóközi utazásban és a planéták méretében pedig – különös tekintettel az aprócska Holdra – *A kis herceg* világépítése tükröződik. A Seon világitótorony-hálózata Gondor jelzőtűzhálózatára emlékeztet, ahogy a Bogumil király örülségét felszító, a bolygó mélyében talált csodálatos és ismeretlen eredetű fém-darab a *Hobbit* Arkenkövére; a Világgeptől legtávolabb eső Gádor aprócska lakói is a hobbitokat idézik. Bor Harbor kalózáinak bakelitlemezei, a zenészek külleme és Szaffi néni headbangelése a metált emeli be mint interart vonatkozást, s Bor Harbor maga – ami az Arbor bolygóművének csonkján, régi hajók összefonódásából létrejött, kétes hírű város – China Miéville *Armadája*ra hajaz.

Lakatos István itt elemzett két regénye, a *Dobozváros*³¹⁶ és az *Óraverzum* –

másik világba, kalandjai valamiféle beavatásként funkcionálnak, ám a kalandorban mégsem ő lesz a központi figura, a világ megváltásában szerepe mellékessé válik.” – KISANTAL Tamás, *Nehéz, sötét nappalok*, Jelenkor, 2012/7–8, 822–826.

316 A *Dobozváros* recepciójának néhány tételes szakaszát sűrített formában itt közöljük: „A *Dobozváros* úgy lett abszolút új, gyerekeknek szóló hang, hogy – paradox módon – a felnőtt (pop)kultúra elemeit mozgósítja, és úgy szól a gyerekekhez, hogy azok életkorából adódó meghatározottságai többnyire nem érdeklik.” – LOVÁSZ Andrea, *Metafizikai építőjáték*, Műút online, 2012. március 2. = <http://www.muut.hu/korabbilapszamok/032/lovasz.html>. A regényt taglaló konferencia összegzésében olvasható, hogy: „Visy Beatrix viszont nagyságrendekkel emelte meg a tétet: szerinte a Dobozváros kozmo[logi]ája egyenesen Madáchot idézi.” – MÉSZÖLY Ágnes, *Íffúsági regény kezdőknek és haladóknak*, Bárka online, 2015. február 18. = <http://www.barkaonline.hu/mentoov/4521-dobozvaros-reloaded>. „Lakatos István könyvét sokan akár meg is írhattuk volna. Mégis ő tette. És kik vagyunk mi? [...] Hát mi ilyen harmincas, önhibáján kívül (még) egyedülálló férfiak vagyunk. Nagyra nőtt gyerekek, akiket a szüleik élehetetlenek, a nők gyerekesnek tartanak, és mégis úgy érezzük, hogy ők a furák. Otthon vagy vacak albérletben lakunk, és sejtelmünk sincs erről a szelfmendezsing-ilyenolyan-húdenagyon világról. Szeretjük a verseket, még ha tudjuk is, hogy ez merőben anakronisztikus. Képesek vagyunk elsírni magunkat Tim Burton *Nagy Hal* című filmjének végén, mert kicsit úgy érezzük, hogy

*Tisztítóút*³¹⁷ – melyek közül az előbbi 2011-ben, utóbbi pedig 2014-ben lett Év Gyermekkönyve díjas –, egyaránt kimagasló teljesítményei a magyar ifjúsági, steam- és stitchpunk, DIY, fantasy és kaland, tehát spekulatív fikciós irodalomnak. Cselekményét tekintve mindkét alkotás a szerző határtalan fantáziájáról tesz tanúbizonyságot, pazar világ- és lélektanilag mély karakterépítéssel, poétikájuk révén pedig mintapéldái a populáris és magasirodalom összefonódásának, elsősorban a posztmodern szöveg(világ)alkotás, az adott zsánerhez illő képi kapcsolások és a kacagtató humor révén. Véleményünk szerint az SF számos remekére való utalás ez esetben arra is jó, hogy tudjuk, hol kell keresnünk az itt elemzett művek helyét.

úgy néz ránk a világ, mint ott az apára a fia. Hiszünk a művészetben, még Istenben is néha, meg szeretjük azt, ami szép, és álmodunk arról, hogy létezik igazi szerelem, ami aztán majd ránk talál olyan dolgokkal együtt, mint az igazság és hasonlók.” – SZILÁGYI BUNDI András, *Útikalauz Dobozvárosba*, Mno, 2012. január 2. = <http://mno.hu/grund/utikalauz-dobozvarosba-1040283>. A lista végén pedig álljon itt pár sor, amit a *Prae*-nek adott interjújában a szerző nyilatkozott: „Zalán apja teljes egészében én vagyok, azért is olyan idéetlen. Nehogy már kihagyjak egy ilyen kalandot! Zalán jóval bátrabb nálam, de hasonlóan önféjű. Széklábhhoz hasonlóan nagyon szeretem a hagymás babot, nem tudok rendet tartani és utálok mosogatni. A rossz tulajdonságaimat, amik miatt nagyjából elviselhetetlennek tartom magam, mind megkapta a kecske. Csak ezek a történetben legalább viccesek.” – TAMÁS ZSUSZA, *Zalán apja én vagyok – Interjú Lakatos Istvánnal*, Prae online, 2011. december 25. = <http://www.prae.hu/index.php?route=article/article&aid=4454>.

317 És most következzen az *Óraverzum* kritikaivisszhang-válogatása: „Ez a mese nem akar megfelelni.” – HEGYI Zoltán Imre, *Lakatos István: Óraverzum*, Ekultura, 2015. január 8. = <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2015-01-08+12%3A00%3A00/lakatos-istvan-oraverzum>. „A *Dobozváros* óta tudjuk, hogy úgy kellett *Lakatos István* a magyar kiskorúaknak szóló irodalomnak, mint egy falat kenyér. Kellett, hogy végre valaki a jelen problémáira reflektáljon, és ne akarjon valami élettől elrugaszkodott, értelmezhetetlenül idejétmúlt, esetleg az ostobaságig butított történetecskét letolni a srácok torkán. Megkockáztatom, hogy *Lakatos István* prózában az, mint a versekben *Varró Dániel*. És ez jó. Nagyon. [...] [P]ont annyira precíz, s egyben sérülékeny is minden, mint egy érzékeny svájci óraszerkezet. Esetleg az a bolygó, ahol most élünk.” – BODÓ Viktória, *Sci-fibe oltott magánymese*, Olvass bele, 2015. február 24. = <http://olvassbele.com/2015/02/24/sci-fibe-oltott-maganymese-lakatos-istvan-oraverzum/>. „Humorának forrása ugyanaz, mint a Rejtő-könyveké: a helyzetek több szempontból való láttatása, a szavak kétértelmősége, a félreértelmezés, a részletek alulnézetből való megvilágítása.” – NEMERE, *Im*.

3.4. VILÁG KÖRÜLI VASUTAZÁS (DÁVID ÁDÁM: *MILLENNIUM EXPRESSZ-TRILÓGIA*)

„– *Ne aggódj, mindent saját kezűleg szereltem kiselejtezett alkatrészekből.*”
(Zsiga; Dávid Ádám: *Millennium expressz – A potyautas*, 5.)

A könyvkiadási tendenciákat szemrevételezve úgy tűnik, a steampunk jelenség hathatósan megihlette a magyar irodalmat, s különösen igaz ez annak ifjúsági dimenziójára vonatkozóan. A pöfögő gőzgépek és csikorgó fogaskerekek hajtotta fantasztikusabbnál is fantasztikusabb masinériák, a viktoriánus kor varázsa a fiatal olvasókorosztály körében hatványozott figyelmet tudhat a magáénak, a gőzbetyár szerzők és kötetek pedig idehaza is mindegyre csak szaporodnak. Ebben a folyamatban kétségkívül oroszlánrészt vállal a Főnix Könyvműhely, olyan írók témába vágó műveit jelentetve meg, mint Vivien Holloway, Szilágyi Zoltán, A. M. Aranth és mások, de a klasszikusan szépirodalmi műhelyként számon tartott Magvető Kiadó is nyitott volt az irányzatra, hiszen Lakatos István kitűnő ifjúsági regényei ennek berkein belül láttak napvilágot. A Tilos az Á Könyvek Dávid Ádám *Millennium expressz-trilógiájával*³¹⁸ járult hozzá a hazai ifjúsági steampunk kánon terjeszkedéséhez.

Szerzőnk, kötetének írásakor a vernei hagyományhoz nyúlt vissza, és a megcélzott korosztály igényeit figyelembe véve kívánta meg újjáéleszteni azt, visszanyesve a kiterjedt leírásokat, helyettük pedig a párbeszédesebb cselekményszöveget és kalandot állítva előtérbe. Dávid Ádám hősei mindenesetre éppúgy körbeutazzák a világot, mint a nagy előd karakterei annak számos regényében, rengeteg ismeretet gyűjtve az út során. A kulturális, történelmi, földrajzi vonatkozások és átszövédek végig jellemzik a *Millennium expressz-trilógiát*, ám mindezt úgy, hogy a cselekmény nem napjainkban, de a 19. század alkonyán, egész pontosan 1896-ban

318 Az egyes részek adatai: DÁVID ÁDÁM, *Millennium expressz – A potyautas*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2013 (a továbbiakban MEP), UŐ, *Millennium expressz – A fogoly*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2015 (a továbbiakban MEF), UŐ, *Millennium expressz – A tudósító*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2017 (a továbbiakban MET). Az oldalszámokat a főszövegben, zárójelben adjuk meg. Az első rész borítója Futaki Attila, a másodiké és a harmadiké pedig Németh Gyula alkotása.

játszódik.³¹⁹ A befogadók számára ilyenformán kerül egymás mellé a kor megannyi szereplője és története, Gárdonyi – azaz Ziegler – Gézától³²⁰ kezdve a világhírű illuzionista Harry Houdinin át II. Miklós orosz cárig, olyan klasszikusok tájait használva háttérül, mint *Az arany ember*, a *Winnetou*-regények vagy épp a *Drakula*.

Hőseink egy titokzatos gőzösön, a tulajdonképpeni főszereplőnek is tekinthető Millennium expresszen utazzák be előbb Európát, majd Észak-Amerikát, aztán Ázsia vadregényes tájait. Fontos azonban, hogy a mindenkori kiindulási pont a vonat lesz; a rá való feljutással veszi kezdetét a cselekmény is, s utazásaik során a szereplők csak egy-egy rövid, kényszerű időszakra hagyják hátra a járművet, amiről mindenekelőtt azt érdemes tudni, hogy:

– Egy kerekeken guruló árvaház, igen – felelte Zsiga. – A szabályzat első paragrafusa kimondja: „A Millennium expressz egy túlnyomórészt fiatalok potyautasokat szállító, közhasznú vasúti szerelvény, amely ideiglenes lakhelyként szolgál, és a közétkeztetés mellett közoktatási funkciókat is ellát.” (MEP: 16.)

Kicsit korábban pedig már a többi cikkelyt is megismerhettük:

A második paragrafus szerint „amennyiben az újonnan érkező potyautas személyi iratainak ellenőrzése 1. pozitív, akkor a vészhelyzet elmúlása után haladéktalanul el kell juttatni hozzátartozóihoz; 2. negatív, akkor ideiglenes millenniumi státuszba kerül”. (MEP: 13.)

A vonat lakói közt szerepelnek olyanok, akik csak egy fordulóra válnak a közösség részévé, az idézetben említett Zsiga azonban a szerelvényen született, és több mint tíz évig el sem hagyta azt. A Millennium expressznek továbbá van egy különleges tulajdonsága, nevezetesen az, hogy minden olyan fiatalon segít, aki a környezetben vészhelyzetbe kerül. Ilyenkor meghúzódnak a vészfékek, a gőzös önmaga szabja meg az irányt és a sebességet, s úgy áll meg a fenyegetett előtt, hogy az épp

319 A *Gyermek- és ifjúsági irodalom* online fórum kritikusa ennek kapcsán jegyzi meg: „A könyvnek a legnagyobb erénye a hatalmas és pontos kultúrtörténeti tabló rajza a millenniumi ünnepség évéből, 1896-ból.” – ILDIKÓ, *Vonatromantika*, Gyermek- és ifjúsági irodalom, 2014. február 5. = <http://www.gyermekirodalom.hu/?p=6908>

320 Kis következtetlenség, hogy Ziegler Géza csak a harmadik kötetben kerül említésre Gárdonyiként, noha választott nevét nem 1896-ban kezdte el használni.

abba a vagonba szállhasson be, aminek a szolgáltatásaira a leginkább szüksége van. A regény kezdő szakaszán a másik főhős, Mattyasovszky Teri (aki létező személy volt, és ténylegesen fotóművész) is épp azért szállt fel az étkezőkupéra, mert már napok óta nem evett. Mivel hőseink kalandjai végig egybefonódnak a vonattal – sőt az első száz oldalon el sem hagyják a szerelvényt³²¹ –, és annak segítségével ismerik meg mind jobban a világot, a befogadó pedig a gőzös nevével felvértezett trilógia révén teheti meg ugyanezt, a *Millennium expressz*, sorozatcímként alkalmazva a világlát lépésre utaló önreflexió lesz; kötettrilógia és szerelvény a megnevezés által montírozódik egybe. A síneken futó árvaház nevének jelentése mindezen túl a magyar államiság ezer évére is utal, pontosabban arra, hogy építői, s főként masinisztaja, Kazán, eredendően 1896-ig szándékozott üzemeltetni a szerelvényt.

Kazán maga igen különleges figura, hisz mindamellett, hogy ő testesíti meg a bölcs, gondoskodó, jólelkű, de tekintélyt parancsoló karakter archetípusát, egyszerre idézve meg Tolkien Gandalfját, Rowling Dumbledore-ját vagy épp Lakatos István Széklábját, jóformán egymaga lesz felelős a regényvilág zsánérjegyeinek térnyeréséért is. Itt mindenekelőtt az enyhe steampunk és fantasy vonásokra gondolunk, de az ő számlájára írhatók a road-,³²² kaland- és tanító regény műfaji sajátosságai is,³²³ hiszen nélküle a vonat, ez az utazó tanárvaház sem röhatta volna a világ sínhálózatát.

Dávid Ádám előszeretettel él beszélő nevekkal. A Kazán becenév például eleve maga mellé rendeli a hozzá társítandó mozdonyvezetői pozíciót – amit tovább tetéz, hogy a kormos férfi annak a George Stephensonnak az unokájaként lesz ismeretes, aki 1825-ben az első személyszállító szerelvényt is üzembe helyezte –,

321 Egy interjúban a szerző arról vall, hogy regényével egy olyan piaci űrt is ki kívánt tölteni, miszerint korábban egyetlen könyv sem használta meghatározó helyszíneként a vonat belső terét a magyar ifjúsági irodalomban, noha időközben felnőtt az a generáció, aki a *Thomas, a gőzmozdonyon* nevelkedett. Lásd: Ayhan GÖKHAN, *Megkerdeztük Dávid Ádámot*, Bárka online, 2014. április 4. = <http://www.barkaonline.hu/megkerdeztuek/3970-megkerdeztuek-david-adamot>

322 A meghatározás a következő, a regények világépítési sajátosságait és mikéntjét is részletesen taglaló interjúból származik: Kiss Orsi, *Dávid Ádám: Egy digitális bennszülöttet is lenyűgözhet Houdini*, Könyves blog, 2015. július 3. = http://konyves.blog.hu/2015/07/03/david_adam_egy_digitalis_bennszulottet_is_lenyugozhet_houdini

323 Ezt a vonatkozást emeli ki a *Magyar Nemzet* könyvkritikája is: Ficsor Benedek, *Tilos az Á Könyvek: tanulság izzadságszag nélkül*, Magyar Nemzet, 2014. január 1. = <https://mno.hu/grund/tilos-az-a-konyvek-tanulsag-izzadsagszag-nelkul-1208149>

Randássy neve az arcán viselt sebhely által teljeseedik ki, Kirpicse pedig ügynöki pozíciója révén, hiszen az annak alapját adó orosz szó téglát jelent.

Most azonban vessünk egy pillantást a trilógia gőzbetyár sajátosságaira, ezek révén ugyanis sok mindent megtudhatunk Dávid Ádám univerzumának működéséről is.

Gyuris Norbert történeti stratégiákon alapuló polarizációja a *historikus* és a *fantasy* pólusok mentén osztja ketté a steampunk kánont, melyek közül az előbbi a realitás talajáról kiindulva gondolja tovább a gőztechnológiát – és teljesíti ki annak lehetőségeit –, míg az utóbbinak alapvető tartozékai a csodás elemek, a továbbgondolt gőzmasinériákat pedig ugyanúgy a világ evidens részeiként találja, mint a mágiát. Dávid Ádám trilógiája egyik csoportba sem illik bele maradéktalanul, ám többet-kevesebbet mindkettőből merít. A szerző sehol nem törekszik arra, hogy megváltoztassa az általunk is ismert 1896-os év történelmét, nem borítja fel elképesztő gépezetekkel a világpolitikai viszonyokat, pusztán Kazán által eszkábáltat olyan steampunk szerkezeteket, amelyek megkönnyítik a hősök mindennapjait:

Bal kezében egy fémkart tartott, és ahogy ujjával mozgatta a vállrészből kiálló acél-billentyűket, a keze meghosszabbításaként használt szerkezet engedelmeskedett az akaratának. (MEP: 6.)

Majd egy kicsit később érkezik a magyarázat is:

Kazán egy félig kibelezett zongorából építette meg a fémkar belsejét. Ha fent megnyomsz egy billentyűt, az energia végigfut a húron, és a kar alján megmozdul a hozzá tartozó acélujj. (MEP: 10.)

A barkácsolás, a gőzbetyár szubkultúrát olyannyira jellemző DIY, azaz a „csináld magad” tevékenység hathatósan visszaköszön a regényben – az előbbin túl gondoljunk csak a jelen fejezet nyitányába emelt citátumra. A masiniszta például külön kocsit tart fenn műhelyként, ahol a fémkarhoz hasonló, korukat megelőző, fogaskerekes, gőztechnológiára működő eszközöket készít. Különös módon ezek a szerkezetek is hozzájárulnak azonban a *fantasy steampunk* klasszis térnyeréséhez, hiszen olykor ugyancsak saját akaratuk szerint viselkednek, mint az expressz maga:

A fiú feljajdult fájdalomában, és végre elengedte a fémkart, amit rejtélyes erő húzott Zsigához. [...] Ekkor a pokróc megmozdul. A fémkar kicsúszott alóla, lassan a levegőbe emelkedett, és a fémvégződések végre rácsatlakoztak Zsiga remegő kezére. (MEF: 210, 235.)

A szöveg helyenként elhinti annak lehetőségét, hogy a gőzbetyár szerkezeteket összekötő és egymáshoz vonzó, „rejtélyes” erő pusztán magnetikus eredetű, ám az expressz azon tulajdonsága, hogy önkaratából segít a bajba jutott gyerekeken, s hogy Kazán varázslatos tükre mindig a világ 1849-es állapotát tükrözi vissza, amikor családja nagy tragédiájára került sor, s ami után a gőzös is elnyerte fantasztikus tulajdonságait, egyértelműsítik a fantasztikum jelenlétét. Utóbbi azonban, mint a steampunk elemek is, mindig a Millennium expressz környezetéhez kötődik, és nem az azt körülvevő, realiztikus világ sajátja, Farah Mendlesohn felosztása tekintetében tehát a mű *betolakodó*, azaz *intrusive* fantasynek tehető. ³²⁴

Cory Gross meghatározása felől nézve sem egyértelmű a trilógia besorolása, hiszen annak steampunk fejlesztései közt akad segítő erejű is – ilyen például a fentebb emlegetett Kazán-féle fémkar –, ami a *nosztalgikus*, a technika üdvöztető erejét valló művek csoportjába helyezné azt; a gonosz Kirpics nyomozó halálvonatának pusztításai ellenben a *melankolikus*, a túlfajlett szerkezetekkel járó, romboló hatásra figyelmeztető típust állítják előtérbe. A regény tehát azt az általánosnak is mondható tanulságot tudhatja a magáénak, ami szerint egy eszköz annak alapján lehet jó vagy rossz, hogy kinek a kezébe kerül, és az illető mire használja. Ezt erősíti meg az is, hogy Kirpics Kazán fémkarja alapján fejlesztette ki halálvonatát *A tudósító*ban.

A gőzbetyár irányzat maga is több alkategóriára tagolódik, amelyek *technológiai kortörés* és *világmegközelítés* szerint különíthetők el. Esetünkben a fogaskerek- és gőzalapú fejlesztések dominálnak, tehát a clockpunk és a steampunk, de a bütykölés révén a stitchpunk is megemlíthető, ami magyarul fércpunkként volna emlegethető.

A *Millennium expressz*-trilógia a steampunk technológiákon és az alműfaj tipikus eszközein túl – mint amilyenek a léghajók, a fogaskerekek, a gőz hajtotta gépezetek és a gőz maga, a velocipéd, a zsebóra és mások – az irányzat egyéb

³²⁴ Lásd: MENDLESOHN, *Rhetorics of Fantasy*, xi-xxv. A kurzívval szedett magyar megfelelő fordítása innen: HEGEDŰS, *A mágia szövedéke. Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.*, 8.

jellemzőit is a magáénak tudhatja. Ilyen például a sok helyütt felrémelő humor, a túlhangsúlyozott rigolyák és állandó jellemjegyek, a műfaj jellegzetes karakterei is, mint a kalandor (pl. Zsiga és Teri), a feltaláló (Kazán), a detektív (Fecske felügyelő), a riporter (Szike) és mások. Bár a stimulánsok, ifjúsági regényről lévén szó, háttérbe szorulnak – legfeljebb Lujza mama előszeretettel használt altatóját, a macskagyökérteát említhetnénk „drogként” –, hőseink java a társadalom peremterületeiről származik – ami éppúgy gőzvandál jellegzetesség –, hiszen a szerelvény lakói eredendően mind nincstelen, kolduló árvák voltak. A gyermekszegénység témájának feszegetése beillik a gőzbetyár irányzat azon humánus törekvései közé, melyek szerint az általa megelevenített kor, illetve napjaink társadalmi problémáinak felszámolását rendre célul tűzi ki. Amíg a trilógia főellensége, az orosz Kirpics rabszolgamunkára fogja az elrabolt fiatalokat, addig Kazán jótéteményesükként jelenik meg.

– Mit gondolsz, miért használok ennyi gyereket a piszkos munkához? Nincs megbízhatóbb munkaerő, mint egy fattyú, akit kivakarsz a mocsokból.

[...]

– Jellemző, hogy amíg te a koldushálózat részleteit tervezgetted mellettem, az apám ugyanakkor határozta el, hogy vonatot épít az árváknak. (MEF: 126; 130.)

A gőzbetyár jegyek zsánerönreflexiókként a regénynyelv szerveződését is jellemzik, amennyiben mediális megszerkesztettségük technológiai alapokból merít.³²⁵ Ebbe a mintázatba illik bele Kazán hangszínének jellemzése, amikor a következőket állítja:

– Azt tudom, hogy én ki vagyok – nevette el magát Kazán. A hangja tiszta volt, akár a vonatfütty, csak néhány oktávval mélyebben szólt. (MEP: 35.)

325 A popkultúrákutató H. Nagy Péter William Gibson és Bruce Sterling koprodukciós regényében, *A gépezetben* tár fel hasonló szerveződést, s mivel utóbbi a nemzetközi steampunk kánon egyik kulcsopusa, Dávid Ádám rokonmegoldása révén a gőzbetyár fősodorral látszik kommunikálni.

Ezzel a nyelvi megoldással a szöveg a vonatvezető nevéen túl is összekapcsolja, egybementírozza őt a szerelvényével, s nincs ez másként a következő szakaszoknál sem:

– Kár a gőzért, fiacskám – mondta Kazán, és nagy élvezettel pöfékelt tovább. [...] A masiniszta akkora füstfelhőt fújt maga köré, hogy félfő volt, rögtön el is tűnik benne. (MEP: 36, 59.)

A „gőzöm sincs” típusú nyelvi megoldások ugyancsak hangsúlyozottan felhívják a figyelmet a gőzvandál jellegre, igazolva, hogy a szerző nemcsak a cselekmény, a világépítés és a technika, de a poétika terén is jelezni kívánta műve műfaji hovatartozását.

Mint azt már fentebb is említettük, steampunk és fantasy elemei ellenére a trilógia a valós 1896-os világot kívánja az olvasók elé tárni, rengeteg, jól megalapozott ismerettel. Az első részben, *A potyautas*ban például részletezésre kerülnek a fővárosi millenniumi ünnepek, Somossy Károly budapesti „Konstantinápolyától” kezdve – amely a korabeli Európa legnagyobb mulatóközpontja volt –, a Feszty-körképen és az ennek ihletéséből született, Ziegler Géza által megálmodott Pokol-körképen át Captif Godard gázballonjáig, melynek valós hirdetőmánya a regény egyetlen illusztrációja³²⁶ is egyben. Utóbbi hathatósan hozzájárul a világ valóságosságának hangsúlyozásához, ahogy *A fogoly*ban egy Houdini-poszter, *A tudósító*ban pedig a világotutató Nellie Bly nevéhez fűződő társasjáték teszik ezt. Mivel a harmadik rész kurzívval tördelve közli Szike szibériai tudósításait, melyek a trilógia szerint a Budapesti Hírmondóban jelentek meg, megállapíthatjuk, hogy a szerző a határátlépés irodalmi alakzatával is él. Sőt, itt hivatkoznánk az időmérés, illetve a visszaszámlálás kötetben belüli fontos szerepére, amit nemcsak sokszori említésük igazol, de az is, hogy a margókon rendre megjelenik egy zsebóra, ami alatt a befogadó a hátralévő időt is ott találja, fokozottabban érezve át annak múlását. A szereplők sietsége így rá is könnyen átragadhat, az ugyanis a kritikusok egybehangzó véleménye szerint kétségtelen, hogy a regény talán túl-

326 *Ballon Captif Godard – A kötött léghajót ábrázoló plakát*, Országos Széchenyi Könyvtár, 2016. május 30. = <http://nemzetikonyvtar.tumblr.com/post/145148042373/ballon-captif-godard-a-k%C3%B6t%C3%B6tt-1%C3%A9ghaj%C3%B3t-%C3%A1br%C3%A1zol%C3%B3>

ságosan is gyors cselekménytempót diktál. Böszörményi Gyulával szólva: „A történet úgy száguld, mint egy túlfűtött, fékevesztett, masiniszta nélkül maradt vonat, úgyhogy kitekintve az ablakon ne csodálkozzunk, ha az egyik pillanatban még a Lumière testvérekkel, a következőben már Drakula gróffal szemezünk”.³²⁷ Németh Eszter – aki a rétegzett karakterépítést tartja *A potyautas* legfőbb erényének – ugyancsak problémásnak látja a túlságosan gyors tempót. „Mintha a regényből kimaradtak volna a hosszabb leírások, melyek a sok történés közt az elmélyedés, beleélés és természetesen a késleltetés funkcióját is hivatottak lennének betölteni. [...] A millenniumi ünnepség kellős közepébe berobogó vonat és üldözés mellett elfért volna a tömeg leírása, a milió megteremtése, végtére is 1896-ban vagyunk. Mivel ezekből kevés van, és azok is rövidek, az olvasó dolga nehezebbé válik.”³²⁸

A mellékszereplők közt olyan nevek rémlenek fel, mint Ady Bandi, a már ifjoncnak is igen bohém, nőcsábász, talán túlságosan is karikírozott költőfejedelem, aki jellemzően megszólalni is csak saját, vagy mások műveinek soraival, képeivel, szimbólumaival hajlandó.

– Ez aztán az izig-vérig fekete zongora! – mondta Ady, és csak úgy álltában játszani kezdte egy édes-bús sanzon dallamát.

– Jól elhangolódott – csóválta a fejét Teri. – És hiányzik is néhány billentyű. Hát persze! Azokból készíthette Kazán a fémkarját.

– Bolond hangszer – suttogetta átszellemülten Ady Bandi. – Sír...

– Nyerít...

– És bűg! (MEP: 90–91.)

Vele együtt száll fel a vonatra a magyar delfin, Hajós Alfréd is, akit a csapat az első újkori olimpiai játékokra is elkísér, hogy elhozhassa két első helyezését hazájának. Útjuk során érintik Töröcsvár vidékét, Isztambult, majd a második részben az amerikai Szabadság-szoborról tudunk meg rengeteg adatot, Houdiniékkal – aki ugyancsak magyar származású, eredetileg pedig Weisz Eriknek hívták – turnézzuk végig az államokat, és az 1896-os crushi, szenzációként beharangozott

327 Böszörményi Gyula, *Ady Bandi és a tyúkok*, Librarius, 2015. július 3. = <https://librarius.hu/2015/07/03/david-adam-millennium-expressz/>

328 NÉMETH Eszter, *A vágány mellett, kérjük, vigyázzanak! Dávid Ádám: Millennium expressz*, Prae online, 2014. február 16. = <https://www.prae.hu/index.php?route=article/article&aid=7004>

frontális vonatütközésnek is szemtanúi leszünk. A harmadik kötetben Oroszországba, a transzsibériai vasútvonal vidékére, Japánba, Kínába és Indiába látogathatunk el hőseinkkel. Közben megannyi ismeretet szerzünk ezekről a vidékekről és történelmükről, például a kaliforniai aranylázzról, a bostoni teadélutánról, a Patyomkin-falvagról, de különböző népszokásokról (Halloween), a vonatozás rejtelmeiről – beleértve a nyomtáv és fesztáv különbségét –, küzdősportokról (Tai Chi), ételekről (hamburger, Coca-Cola), személyekről (Liszt Ferenc, az orientalista Vámbéry Ármin, a porcelángyáros Zsolnay Vilmos, Teri nagypapja, vagy Signora Montessori és az ő pedagógiai-pszichológiai újításai, amelyek az expressz tankupéit is jellemzik), s jószerével a morzeábécét is elsajátítjuk a sorozat végére.³²⁹

Nem hazai területeken járva a kommunikáció nyelve elsősorban az angol lesz, s ezt a szöveg sem magyarítja – nyelvleckét is biztosítva az (ifjú) olvasóknak –, ám tudatosan könnyű nyelvhasználattal él. Egy idő után zavarólag hat azonban, hogy hőseink bármerre járnak is, rendre találnak valakit, aki legalább alapszinten bírja a magyart. Mindezen felül egy-egy szakaszon talán kissé túlhangsúlyozott lett a nemzeti öntudat jelentősége – például az ezeréves államiság keltette büszkeség –, és kedvezőtlen áthallásokat eredményez az a szakasz is, amikor hőseink ellenszenvvel tekintenek arra, hogy Godard személyében egy külföldi is meggazdagodhat a millenniumi ünnepeken. Ezt a fajta elfogultságot legfeljebb az olyan önkritikus részek ellensúlyozzák, mint amikor a magyarok kedvelt búsongásáról értekeznek a szereplők.

Annak ellenére, hogy fentebb pozitívan nyilatkoztunk a kötetek különösen dinamikus nyelvezetéről, az egyszerűség – még ha a tizenkét év körüli, kiskamasz korosztály is a fő célközönség – egy idő után hátránnyá is válik, hiszen a fel-felbukkanó, tetszetős hasonlatok gyakoribb alkalmazása esztétikailag is dúsabbá tehetette volna a prózát, mindeközben pedig a befogadást sem nehezítette volna meg.

329 A *Magyar Narancs* cikkírója szerint *A potyautas* túl sok ismeret átadására törekszik. Vö. TOROCZKAY András, *Dávid Ádám: Millennium expressz – A potyautas*, *Magyar Narancs*, 2014/11. (03. 13.) = <http://magyarnarancs.hu/konyv/david-adam-millennium-expressz-a-potyautas-89167>. Ezzel ért egyet Böszörményi Gyula is, mondván: „Dávid Ádámot egyértelműen a jó szándék és a remek alapötlet minél alaposabb kibontásának vágya vezérelte, ám olykor kissé túlfűtötte a saját kazánját. A kevesebb talán több lett volna: kevesebb történelmileg valós személy szerepeltetése – kevesebb groteszk karikírozás – kevesebb »burkoló« ismeretanyag-átadás[.]” Lásd: BÖSZÖRMÉNYI, *l.m.*

A trilógiában, különösen annak második és harmadik kötetében – amelyek a világepítéshez nem, csak az utazáshoz járulnak hozzá új terekkel – több helyütt oldalakon át tartó üresjáratok kapnak helyet; vitathatatlanul *A potyautas* a sorozat legjobban sikerült darabja. Kikezdhető volna a szereplők egymáshoz fűződő vérségi kötelékének klisészerű túlhangsúlyozása is, minek folytán a jó és a rossz oldal kulcsfigurái is mind ugyanarra a családfára kerülnek,³³⁰ s talán azokon a hangsúlyokon is dolgozni kellett volna még, hogy egy kedves kutya halála már csak a kifejtettség tekintetében is nagyobb traumaként kerül prezentálásra a sorozatban, mint az apáé vagy a nagypapáé. Esetenként túl markánsak a karakterek véleményváltásai – például az oldalak százain át épülő szerelem egy bekezdésben is pusztá barátsággá képes válni – és az oldalcserék is: a főgengszter Randássy hamar elesett figurává és mintaapává lesz. De túlzás az is, amikor az egyik okoskodásra hajlamos szereplőt, Dezsőkét rendre a „dugulj el” paranccsal némítják el, ami bár egy ideig még viccesnek, a sokadik alkalomnál már erőltetettnek hat, s ugyanez mondható el a nem magyar, vagy teli szájjal beszélő szereplők rontott nyelvének gyakori alkalmazásáról is.

A trilógiának nagy erénye azonban az 1896-os kulturális hagyománnyal való folyamatos és többrétegű kommunikáció. A világgjárás során meghatározó lesz például számos irodalmi mű emlegetése, melyek a kor miatt értelemszerűen az általunk klasszikusokként számon tartott szövegcsoporthoz kerülnek ki. Hőseink a vasutazás alatt végig olvasnak, beszámolnak egymásnak olvasmányélményeikről, vagy visszaemlékeznek Kazán felolvasóestjeire. Olyan, a korban sokszor újdonságnak számító alkotások kerülnek így egymás mellé, mint *A dzsungel könyve*, a *Drakula*, a *Sherlock Holmes*-történetek, *A három testőr*, *Az arany ember*, az Arany-balladák, a *Winnetou*-regények, a *Tom Sawyer kalandjai*, a *Tamás bátya kunyhója*, az *Anna Karenina*, a bibliai tékozló fiú története, a nagy előd, Jules Verne *Nyolcvan nap alatt a Föld körül* és *Sztrogoff Mihály* című regényei, megfűszerezve Petőfi-, Ady- vagy Whitman-versrészletekkel.

Mivel Dávid Ádám hősei jellemzően egyenesen rajonganak az említett történetekért, trilógiájával olyan, akár didaktikusnak nevezhető funkciót is ellát, hogy

330 E tekintetben Kirpics és Randássy kapcsolata a klasszikus *Csillagok háborúja*-trilógia két főgonoszának, Darth Sidiousnak és Darth Vadernek a viszonyát idézi meg. Könyvbemutatói során erre a szerző is többször utalt. Vö. Tóth B. Zsuzsa, *A kamaszok is olvasnak*, VEOL, 2016. december 16. = <https://www.veol.hu/tapolca/a-kamaszok-is-olvasnak-1806516/>

megpróbálja felkelteni az érdeklődést az egyre nehezkesebben forgatott kötelező olvasmányok iránt.³³¹ Azáltal viszont, hogy maga is merőben más nyelvezetet használ, mint az említett opusok bármelyike, óhatatlanul rávilágít a küldetés teljesíthetlenségére, elvégre a klasszikusok pozitív értékelése révén még nem válik könnyebbé a befogadásuk, s különösen igaz ez a tizenéves olvasókorosztályra nézvést.

Most viszont térjünk rá a szerző irodalmi elődeivel folytatott, tetszetős párbeszédeire. *A tudósító* során hőseink eljutnak Ceylon szigetére, ahol *Az Ezeregyéjszaka* meséinek kerettörténete, s egy konkrét meséje, az *Aladdin* is újraírva bontakoznak ki előttünk. Utóbbit egy lopott lámpással menekülő fiú eleveníti fel, akitől a csapat nemrég vásárolt majma ragadja el a trófeát – a jelenet a világhírű Disney-meséből is megidézi Aladdin és kedvence, Abu megismerkedésének képekockáit. A millenniumosok viszont csak akkor tudnak sikerrel továbbállni a szigetről, ha vendéglátójuk, a maharadzsza segít rajtuk.

– Egy feltétellel bocsátja az önök rendelkezésére megújuló léghajóját – folytatta a tolmács –, ha addig minden este a történeteikkel szórakoztatják ömaharadszaságát. Utazásai során mindig keresi a jó mesemondókat, hisz a szórakoztató történetektől gyermekkor óta el tud aludni, még ha rövid időre is. Tudják, ömaharadszasága évek óta súlyos álmatlanságban szenved. Különféle gyógymódokkal kísérletezett, de naponta néhány órácskát tud csak félálomban szunyókálni. (MET: 161.)

Noha a későbbiekben Lujza nővér macskagyökértea a keleti uralkodó problémájára is gyógyírként szolgál, a jelenet számunkra azért fontos, mert *Sahriár király és Sahrazád* meséjét írja újra, ezáltal az egyik legrégebb történetgyűjtemény létesítve szoros kapcsolatot.

Egy másik, igazán tetszetős megoldás, hogy Dávid Ádám trilógiájában Gárdonyi, Stoker és Ady számára a regények narratívája kínálja az inspirációt nagy műveik megalkotásához. A költőre vonatkozóan ilyen az a fentebb idézett mozzanat, mely szerint a Kazán ódon hangszerével való szembesülés ihleti *A fekete zongora* című költeményt, Stoker pedig éppúgy egy Randássyról készült, kísérteties

331 Ezt a vonatkozást egy interjúban a szerző meg is erősíti, amikor azt mondja: „Évek óta foglalkoztat tankönyvekbe száműzött, kanonizált íróink életrekeltése is.” – HANNA, *Gőzmozdony az Oktogonnál. Interjúnk Dávid Ádámmal*, Pagony, 2013. = <https://www.pagony.hu/gozmozdony-az-oktogonnal>

törcsvári fénykép révén véli visszaigazoltnak rémhistóriája főkarakterét, ahogy Gárdonyi is a félszemű maffiózóra alapozza az *Egri csillagok* Jumurdzsákját. Az eredő és az eredmény státuszának effajta felcserélése ugyancsak értelmezhető a klasszikusok újraolvasására vonatkozó felhívásként – a befogadókát „többlettudással” vértelve fel –, jóllehet, a sorrendcsere által, s persze a felsorakoztatott művek listáját látva is levonható a következtetés, hogy Dávid Ádám a populáris és szépirodalom határainak létjogosultságában sem hisz.

A szövegben olyan interart anakronizmusok is felfedezhetők, melyek viszont már az olvasók felé tett kikacsintásokként lepeződnek le, hiszen az 1896-os év szereplőinek még nem lehetett fogalmuk azokról a populáris slágerekről, amelyekben a „whisky dupla jéggel” egy variánsa és a „vonat nem vár” töredékek a refrének részeként ivódnak majd bele több korosztály emlékezetébe is, gondolva itt Charlie *Jég dupla whiskyvel* és Demjén Ferenc *Szerelemvonat* című dalaira. Irodalmi fronton ugyanilyen anakronizmus *A potyautas* hatodik fejezetének címe, az *Iskola a vonaton* is, ami Ottlik Géza nagyregényét, az *Iskola a határont* vonja be, a szöveggörnyezet által felerősítve viszont még markánsabb „a nagy testvér figyel” szakasz, ami pedig George Orwell 1984-ére játszik rá.

A trilógia az irodalmi ismeretek megszilárdításán túl más médiumok említéséről sem feledkezik meg. Amerikában járva szó esik például az első képregényről, a *The Yellow Kid*-ről, vagy Liszt *Funéailles* című zongoraművéről, melyet a szabadságharc bukása fölött érzett gyász ihletett, s a Lumière fivérek nevéhez fűződő rövidfilmek emlegetésével, mint amilyen *A vonat érkezése* vagy *A megöntözött öntöző*, a trilógia a mozgóképek klasszikusaihoz is elvezeti a befogadót.

Az itt felsorakoztatott, szétartó kapcsolások felől nézve egy pillanatra arra kérnénk még az olvasót, hogy lapozzon vissza újra a jelen fejezet nyitányába emelt idézethez, amely egy tipikusan steampunk eljárást ír le: az újrahasznosítás műveletét. Dávid Ádám *Millennium expressz*-trilógiájának centrális szervezőelve is ezen alapul. Aprólékos kutatómunkával épít fel újra, porol le, s helyenként gondol tovább egy régen letűnt kort, majd invitál meg egy abban elmerülő kalandtúrara. A receptje: sok-sok ismeret, a nagy-nagyvilág, megbolondítva egy csipetnyi fantasyvel és gőzbetyársággal. Kétségkívül sajátos kísérlet a hazai steampunk kánonon belül.

4. GŐZBETYÁROK TÁRSASÁGA

A MAGYAR STEAMPUNK SZUBKULTÚRA NYOMÁBAN

4.1. A SZUBKULTÚRÁKRÓL

„A fogaskerék legyen veled!”

(Tóth Emese)

„A steampunk az, amikor a gothok felfedezik a barna színt.”

(ismeretlen eredetű meghatározás)

Mindannyiunkat szubkultúrák sokagása vesz körül, még ha ezt sokszor nem is tudatosítjuk. Kétségtelen persze, hogy akadnak köztük jóval elterjedtebbek és nagyon ritkák is – mely arányok államonként és régióként változhatnak –, s bizony még a szakirodalmat szemlélve sem teljesen egyértelmű, hogy pontosan hol is szükséges meghúznunk a szubkultúra mint fogalom és jelenség határait.

Ahogy azt remek szintézistanulmányának nyitányában Kacsuk Zoltán megjegyzi:

magát a fogalmat számos értelemben használták, illetve használják (részkultúra, alárendelt kultúra, speciális csoportok kultúrája stb.), illetve ezzel összefüggésben igen különböző csoportokat tekintettek és tekintenek a különböző elméletalkotók szubkultúrájának (minden elképzelhető alcsoport, fogyasztási csoportok, etnikai kisebbségek, szexuális kisebbségek, foglalkozási csoportok, különleges helyzetben levők csoportjainak kultúráit stb.). Másrészt nagyon sok alternatív fogalom van használatban azoknak a társadalmi jelenségeknek és csoportoknak a megnevezésére, amelyekre a szubkultúra kifejezést is alkalmazták már, illetve jelenleg is alkalmazzák (pl. hobbi, csoportkultúra, ifjúsági kultúra, rajongói kultúra, miliő, életstíluscsoport, színtér, neo-törzs stb.).³³²

Ilyen széles körű horizontból szemlélődnek a Jakab Albert Zsolt és Keszeg Vilmos szerkesztette *Csoportok és kultúrák – Tanulmányok szubkultúrákról*³³³ című kötet

332 KACSUK Zoltán, *Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek. A (látványos) ifjúsági (szub)kultúrák brit kutatásának legújabb hulláma*, Replika, 2005/december, 53. sz., 91.

333 JAKAB Albert Zsolt – KESZEG Vilmos (szerk.), *Csoportok és kultúrák – Tanulmányok szubkultúrákról*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2007.

dolgozatai is, de fontos megjegyeznünk, hogy a hazai szubkultúra-kutatás jelentős része a deviancia felől közelíti meg a kérdéskört.³³⁴

Az alábbiakban mi ahhoz a szubkultúra-szemlélethez igazodunk, amit a Szapu Magda által szerkesztett *Ifjúsági „szubkultúrák” Magyarországon és Erdélyben* című kötet esettanulmányainak szerzői is követnek, a szubkultúrákat mindenekelőtt aktuális művészeti/kulturális vonatkozások mentén határozva meg.³³⁵ Jelen szöveg berkein belül így kívánunk rendet vágni a szubkultúra fogalmára vonatkozó, Kacsuk Zoltán által is jelzett, túlon túl kiterjedt értelmezési és vonatkozási keretben.

A szubkultúra (esetünkben) tehát olyan egyének csoportját jelöli, akik elkötelezett rajongói valamely (pop)kulturális jelenségnek, s ezen irányultságukat jól azonosítható jelek segítségével a társadalom többi tagjával is tudatni kívánják. A rajongás tárgya az esetek többségében valamely zenei irányzat, de lehet egy tágabban értett (képző)művészeti ág is, vagy több, különböző művészeti és mediális forma egybefonódása. A sub- előtag eredendően azt volt hivatott kifejezni, hogy az adott irányzat nem a kultúra klasszikusnak mondható fősodrába tartozik – másként: nem mainstream jelenség –, hanem annak egy sajátos *alirányzata*, amelynek kedvelői nem a társadalom többségét adják. Ezt a vonatkozást azonban mára árnyalni kell.

Az elköteleződést jelölő szimbólumok egyszerre idéznek elő két, egymással ellentétesnek is tétélezhető hatást, hisz amíg általuk azonnal bensőbb, közösségi viszony létesül az egymást akár nem ismerő, ám ugyanazon szubkultúrához tartozó egyének között, addig a csoporton kívül állóktól rögtön és hatványozottan el is különítik viselőjüket. Az emlegetett jelek többnyire a ruházat és a kiegészítők által jutnak kifejezésre, de megmutatkozhatnak a testen is, például tetoválások formájában, s néhány szubkultúra esetében a hajviselet is igencsak árulkodó lehet.

Utóbbira jó példa a punk szubkultúra, melyet a tüskés, tarajszerű, színes frizura jellemez, a fémveretes, fekete színű bőr, esetleg farmerviselettel és vasorrú, színes

334 RÁCZ József, *Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák* = Uő, *Ifjúsági (szub) kultúrák, intézmények, devianciák. Válogatott tanulmányok*, Scientia Humana, Budapest, 1998, 131–166, Piczil Márta, *Kultúra és szubkultúra elméletek* = PIKÓ Bettina (szerk.), *A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban*, JATEPress, Szeged, 2002, 43–52.

335 SZAPU Magda (szerk.), *Ifjúsági „szubkultúrák” Magyarországon és Erdélyben*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2004, különösen 15–17.

vagy fekete bakancsral kiegészülve.³³⁶ De ilyen a rasztafári mozgalom is, amely egyfelől vallás,³³⁷ tájainkon azonban, kissé lágyabb színezetet öltve inkább csak a reggae zene kedvelőinek csoportja. Utóbbiakat a raszta hajviseleten és az etióp zászlót idéző, zöld-sárga-piros trikolor színeinek ruházaton való hangsúlyozásán túl a marihuána iránti hathatós vonzalom jellemzi.³³⁸ A harmadik legismertebbnek talán a goth/gót szubkultúra számít, amely a metálzene kedvelőinek azt a misztikum iránt elkötelezett ágát jelöli, akik a punk-rockos, vasveretes viseletet kifinomult, a 19. századot idéző fűzőkre, szoknyákra, nercharisnyákra és csipkére cserélik, de mindig feketében, mely tónus a hajszínré és az erős sminkre is kiterjed, egyfajta sötét vintage-t teremtve meg.³³⁹ Ennek a csoportnak a jegyeit vették át a vámpír szubkultúra tagjai is, akik a gótikus, vérszívó legendák elkötelezettjei.

Feltehetnénk a kérdést, hogy a fentiek fényében szubkultúráknak számítanak-e az egyes nemzetek és etnikumok népzeneészei, kiknek csoportjai ugyancsak művészeti alapon szerveződnek, ráadásul legalább fellépéseik alkalmával a hétköznapi-tól jócskán eltérő, archaikus, vidéki viseletben mutatkoznak. A népzenei és néptáncos egyesületek azonban mindig egy adott nemzet kulturális hagyományainak megőrzésére vállalkoznak, minek okán akkor is mainstream művészeti ágnak számítanak, ha az irántuk való érdeklődés és társadalmi érzékenység kimutathatóan csökken. Identitáspolitikai dimenziójuk révén pedig eleve kiesnek a szubkultúrák közül, mely utóbbiak a nevükben szereplő alárendelő előtag ellenére is internacionálisak, és nem nemzeti alapon szerveződnek. Raszták nem csak Jamaicában élnek és nem is csak feketék lehetnek, ahogy a gótok sem csak a metálzene paradicsomának számító Skandináviában róják az utcákat. A modern, művészeti/kulturális

336 A téma kapcsán lásd: LOVAS Lajos, *A punk. Alternatív zenei mozgalmak a 80-as években*, Magyar Szemle, Új Folyam III, 1994/10, 1061–1075. = http://magyarszemle.hu/cikk/a_punk

337 Vö. VERES István, *Rasztafarianizmus – a legvidámabb vallás*, Vasárnap, 2016. január 13. = <https://vasarnap.ujso.com/2016/01/13/rasztafarianizmus-a-legvidamabb-vallas>

338 Vö. Leonard E. BARRETT, *The Rastafarians*, Beacon Press, Boston, 1997.

339 Részletesebben lásd: GÁL Attila, *Szubkultúra-felfogások, szubkultúrák vizsgálatának lehetséges irányjai, módszerei [szemináriumi jegyzet], 2009/2010.* = http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/tanulmányok1/Gal_Attila_szubkultura_felfogások.pdf. *A dolgozat a szubkultúra-kutatás külföldi és hazai történetéhez is meghatározó információkkal szolgál. Hangsúlyosan említi például Paul Hodkinson alapvető munkáját, az Identity, Style and Subculture-t, amely belülről szemlélteti a goth szubkultúra lényegét – hiszen a szerző is annak tagja volt –, új fejezetet nyitva a szubkultúra-kutatás történetében. Lásd: Paul Hodkinson, *Goth: Identity, Style and Subculture*, Berg Publishers, Oxford, 2002.*

szubkultúrák nem hisznek az etnikai határookban, azon művészeti irányzatok pedig, amelyek életre hívták őket, minden esetben a nemzetközi populáris kultúra részei. Némely ágazatról mára talán az is elmondható, hogy kiterjedtségével és követőinek számával meghaladta a kanonizált, mainstreamnek számító népi és klasszikus irányzatokat... együttesen pedig biztosan. Utóbbiak réteggkulturává válása és a populáris előtérbe kerülése révén óhatatlanul levonhatjuk a konzekvenciát, hogy a popkultúra lett az új mainstream, amely persze decentralizált és több, párhuzamosan egymás mellett létező, egymással összefonódó szubkultúra szövődéke. Művészeti/kulturális dimenzióban a terminus véleményünk szerint legbátrabban ilyen értelemben használható, hogy bár alárendeltje, részhalmaza, vagy még pontosabban társalkotója valaminek, de az nem a klasszikus, hanem az annak helyébe lépő populáris kultúra.

Kötetünk zárófejezete arra vállalkozik, hogy ebből a pozícióból szemlélődve mutassa be a magyar steampunk szubkultúrát – a gőzbetyárokat, ha tetszik –, egy olyan jelenségről tudósítva, mely meglehet, kicsi, de mégis igen színes éke a hazai kulturális/szubkulturális térképnek.

Felvezető gondolatainkon túl monográfiánk jelen szakasza három nagyobb egységre tagolódik. Először a gőzvandál jelenség minden megnyilvánulási formáját feldolgozni kívánó kötet, a *The Steampunk Bible*³⁴⁰ gőzbetyár szubkultúrával foglalkozó fejezetére fókuszálunk, és annak megállapításait integráljuk. Ezt követően a megszerzett tanulságok felől nyitunk horizontot a szubkultúra hazai vetületének tevékenységi körére, mindenekelőtt a magyar steampunkokhoz fűződő online fórumokon fellelhető információk alapján. Befejezésül pedig három rövidke interjút közlünk, a társaság illusztris alakjait kérdezve mindenekelőtt arról, hogy mit is jelent a számukra steampunknak lenni. Az egyes alfejezetekben egyéb hazai, gőzbetyár vonatkozású érdekességekre is kitérünk majd.

340 A kötetről írt magyar nyelvű online recenzió szerzője a steampunkról is fontos megállapításokat tesz, hisz mint írja: „Viszonylag kevés műfaj mondhatja el magáról, hogy irodalmi alkotásoktól indulva végül odáig terebélyesedett, hogy akár a divat világába is bemerészkedjen.” Az irányzat sikerét abban látja, hogy annak „bizarr, olykor zavaróan idejétmúlt külcsin[e] mögött rejtőzik a viktoriánus éra minden zamata, amely egyszerre idegen és roppant ismerős.” – Csörgő Norbert (RV), *Art rovat – Steampunk biblia*, Fiction Kult, 2011. október 15. = <http://fictionkult.hu/cikk/art-rovat-steampunk-biblia-1001>.

4.2. A STEAMPUNK SZUBKULTÚRA

A gőzvandál jelenség idehaza sem ismeretlen, hiszen az alműfajban született angol-szász irodalmi és filmes alkotások legsikeresebb darabjait rendre magyarítják, sőt a Főnix Könyvműhely is nagy számban ad ki az irányzatba tartozó, magyar szerzők által jegyzett regényeket. Mint arról már korábban is esett szó, a szakkritika mindazonáltal komoly hiányokkal küzd, a téma kapcsán pedig jobbra csak internetes cikkeket találni. Angolszász fronton azonban két folyóirat is rendszeresen foglalkozik a steampunkkal, az egyik a *Steampunk Magazine*,³⁴¹ a másik pedig az online *Neo-Victorian Studies*,³⁴² a legfontosabb teljesítmény/monográfiát azonban kétségkívül Jeff VanderMeer és S. J. Chambers jegyzik, *The Steampunk Bible* címmel. A kötetben belül a megidézni kívánt korhoz hűen kiterjedt című *Hair Stays, Goggles, Corsets, Clockwork Guitars and Imaginary Airships. Fashion, Accessories, Music, and the Steampunk Subculture*³⁴³ fejezet szolgáltatja a legfontosabb információkat témánkhoz.

A szerzők ebben a szakaszban azt állítják, hogy a viktoriánus éra technológiájának futurista felpörgetésében és a kor társadalmi viszonyainak fellazításában érdekelt steampunk irodalomtól a szubkultúra létrejöttéhez vezető legfontosabb lépést a divat által sikerült megtenni³⁴⁴ az 1990-es évek végén. A viktoriánus éra öltözködését megelevenítő ruhakölteményeit Kit Stølen, egy New Yorkban dizájn- és divattervezést tanuló diák nevezte először steampunk stílusúaknak. A K. W. Jeter

341 A *Steampunk Magazine* online fórumát lásd: <http://www.steampunkmagazine.com/>. A lap digitális variánsai egytől egyig letölthetők a „Download” fejléc alatt.

342 A *Neo-Victorian Studies* főoldala a következő linken érhető el: <http://www.neovictorianstudies.com/>

343 Vö. VANDERMEER – CHAMBERS, *The Steampunk Bible*. A jelen szakasz alapjául is szolgáló fejezetet lásd: 130–175.

344 A steampunk divatjával már olyan neves fórumok is a címlapjukon foglalkoztak, mint a *The New York Times* – a cikket lásd itt: Ruth LA FERLA, *Steampunk Moves Between 2 Worlds*, *The New York Times*, 2008. május 8. = http://www.nytimes.com/2008/05/08/fashion/08PUNK.html?_r=0 –, a magyar online fórumok pedig 2013–2014-ben szentelték neki a legnagyobb figyelmet, hiszen az IBM a 2014-es év potenciális divathullámát látta benne. Egy-két cikk ebben a vonatkozásban: *Jövőre világalomra jut a steampunk*, Origo, 2013. február 3. = <http://www.origo.hu/techbazis/20130203-az-ibm-szerint-2014re-vilaguralomra-jut-a-steampunk.html>; BA, *A hipsztereknek leáldozott, jön az elképesztően szexis steampunk irányzat*, Nyugat.hu, 2014. december 2. = http://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/85284_ezt_fogod_hordani_jovore_hodit_a_gozpunk.

által 1980-ban spekulatív fikciós irányzatként használt kifejezés így nyert újabb értelmet. Művésztaísaival Stølen meglovagolta a nagyvárosi és online közösség különösség iránti érzékenységét – egyszersmind a Verne- és Wells-hagyományt –, munkáikat azonban nem pusztán kifutókra, hanem mindennapi viseletre is tervezték. A látvány és az elegancia, esetenként a túlzás, a túldíszítés és a giccs is különösen fontosak voltak a számukra – ellentétben a szimpla punkokkal –, s ők vonták be a DIY, azaz a „csináld magad” elemet is, ami szubkultúra-fronton ugyancsak újdonságnak számított. A steampunkokat máig jellemzi, hogy maguk készítik és teszik anakronisztikussá viseletük alkotóelemeit, borítják be barna bőrrrel, rezes és órany tónussal, festékkal, fogaskerekek garmadájával frakkjaikat, cilindereiket, szoknyáikat és gázmaszkjaikat. S mindez a technikai eszközeikre is érvényes, elvégre a gőzvándál szubzsáner nem kíván megválni napjaink szerkezetétől, hanem sajátos időkeverése révén lehetővé teszi, hogy a ma technológiája, azaz monitorok, mobiltelefonok, digitális adathordozók jelenjenek meg a megidézni/megteremteni kívánt közegben. Sőt, szívesen bevonja akár a jövő képzeletbeli sugárvetőit is, az egyedüli kikötése csak az, hogy látszólag mindenről a 19. század tónusa verődjön vissza... és semmiképp se a műanyagé. Lőrinczy Judittal szólva:

Olyan mozgalom, amelyik azt vallja, minden gépezetet fel kell szabadítani a pusztá funkcionális alól, és tervezzék őket az álmok és vágyak szerint [...]. A képzőművészeti steampunk szembeötlő, és a dekadencia, az ornamentika használata, szecessziós és eklektikus jellegzetességek, rokokó és archaizálás jellemzi. Hódít az iparművészetben és a tárgykultúrában, és bár nemigen készülnek valóban gőz meghajtású „kütyük”, az alkotók egyszerűbb utat választanak: az elektromos készülékeket külsőségeiben „steampunkosítják”.³⁴⁵

Az elrejtett belső, a mechanikai titok tehát különösebben nem számít. Egyszerűen csak külsőleg tűnjön úgy, *mintha* az adott tárgy beleillene a korba. Bari Máriusz a steampunk barkácsolóművészek kapcsán jegyzi meg, hogy:

Különös, ellentmondásos hagyománytisztelet bújik meg e mesterekben: számukra a fogaskerekek, a sárgaréz, a bőr vagy a csiszolt fa szeretete egyfajta lázadás a mai kor

345 LŐRINCZY JUDIT, *A gőz dicsérete – a steampunk vízió*, SFmag, 2011. március 21. = <http://sfmag.hu/2011/03/21/a-goz-dicsere-a-steampunk-vizio/>

tömegtermékei ellen, amelyek gyártásuk pillanatában már elavultak és amelyeket múzeumokban sem igen látni majd viszont.³⁴⁶

A *Steampunk Magazine* egyik alapítója, Libby Bulloff szerint a szubkultúra két csoportra bontható. Az első ág a cosplay típusú rendezvényekhez kötődik, akik jobbára az irányzat ikonikusabb szereplőtípusainak, léghajókapitányának, feltalálónak vagy kalóznak öltöznek be, míg a másik könnyebben áthágja a műfaj és az éra kereteit, s úgy steampunkosítja öltözkését, hogy az akár a mindennapokban is viselhető legyen. Maga Bulloff is tisztában van azzal, hogy a gőzbetyár ruházat általánossá tétele nagy kihívás, hiszen a privát társaságokban beöltöző, összegyűlő tagok közül is sokan kivitelezhetetlenek, drágának és a társadalom számára is nehezen befogadhatónak vélik annak mindennapos viseletét. Az irányzat egyik értelmezője, Evelyn Kriete szerint azonban a neo-vintage steampunk stílus mindennapi(bb) elterjedése válasz lehetne technicizálódott korunk steril öltözködési formáira, és egyfajta „különösen elegáns” viseletként kanonizálódhatna. Utóbbit igazolnák például azok az egyre elterjedtebb esküvők is, amelyeket teljes egészében steampunk stílusban szerveznek meg.³⁴⁷

Libby Bulloff a steampunk divat négy ágáról értekezik a *Bibliában*, amelyek bár kivitelezésükben is visszatükrözik a megnevezésüket, egyfajta fokozatokként is értelmezhetők a használt gőzvandál elemek mennyiségének tekintetében:

❖ *Az utcai csibész* (The Street Urchin) közülük a legvagányabb. A kezeket, vállakat, esetleg a lábat szabadon hagyó öltözképet visel, amely különösen meggyő-

346 BARI Máriusz, *Mai korok feltalálói: előre a gőzképekhez! – Videókkal*, HVG, 2007. szeptember 3. = http://hvg.hu/kultura/20070903_steampunk_modern_feltalalok_datamancer. Bari állítását erősíti meg egy elismert hazai gőzbetyár művész, Sztojanov Peter Jr. is, mondván: „A steampunk nem szabad, hogy tömeggyártás legyen, ez nem manufaktúrális rendszer, csak az egyedi, kézzel készült steampunk az igazi!” – *Steampunk Alchemy – Interjú Sztojanov Péterrel. Az emberek szeretik megélni a „nemvalóságot”*, Magyar Természettudományi Múzeum Blog, 2017. augusztus 7. = http://mttmuzeum.blog.hu/2017/08/07/steampunk_alchemy_riport_steampunk. Sztojanov Peter Jr. munkái online is megtekinthetők a *Steampunk Alchemy* felületen = <http://www.steampunkalchemy.com/hu/galeria>

347 E téren már hazai példa is hozható: NAGY Krisztina (SZARVASPÁPA), *Annamáriának és Baláznak iszonyú menő steampunk esküvője volt!*, Velvet, 2015. július 1. = https://velvet.hu/randi/2015/07/01/annamarianak_es_balazsnak_isonyuu_meno_steampunk_eskuvoje_volt/

zó tetoválásokkal kiegészülve. A legpunkosabb típus, használt, tépett, koptatott elemek jellemzik, visszatükrözve, hogy viselőjük a társadalom alsóbb osztályai-ból került ki. Ha egy kicsit koszosnak, lecsúszottnak hat, annál hitelesebb.

- ❖ *A feltaláló* (The Tinker) már elegánsabb figura, de leginkább mégis az örült elemek jellemzőek rá, legyen szó a tépett hajról, a fül mögé dugott ceruzáról, a sokzsebes bőrkabátáról, vagy a legelképesztőbb, bárhány lencsével felszerelt szemüvegekről, amelyeken át mind közelebről meg lehet szemlélni a kémcsövek tartalmát.
- ❖ *A felfedező* (The Explorer) hivatalos definíciója szerint az, aki ismeretlen tájon kalandozik. Az öltözék összeállításához is ez a meghatározás a legnagyobb segítség. Dominálnak hát a földszínek, a magas szárú csizmák, a csúcsos sisakok, a korai pilóták goggle-szemüvegei, az enyhén katonai, francialégiós jelleg... de megteszi a cserkésztonus is. Úgy az igazi, ha a feltűzött szoknyának vagy a felhajtott nadrágnak köszönhetően a meleg, kötött lábszárvédők/zoknik felső része is kilátszik.
- ❖ *A műkedvelő* (The Aesthete) a legdízajnosabb stílus, grófok és nemes kisaszonyok viselete ez, extravagáns, bohém, „anarcho-technofetisista” jegyekkel. Magas sarkú csizmák, sétapálcák, frakkok, selyembrokát blúzok, ingek és rojtos nyakkendők, korzetek, ragyogó ékszerek, tollas vagy csipkekesztyűk, kamáslik, a férfiak szemén monoklik, a hölgyek kezében cigarettaszipkák jellemzik. A műkedvelők a főúri osztály tagjai, közvetlen szomszédságban Dorian Grayjel.

Az irányzat továbbélésére vonatkozóan az alkotók bizakodóak. Egyrészt a csinálnak magad jelleget emelik ki, másrészt a választott éra megkérdőjelezhetetlen eleganciáját és a benne rejlő látványt, harmadrészt a gözbetyár szabadságot, ami pedig kitágítja az adott kor lehetőségeinek kereteit is. Ez alatt nem pusztán arra kell gondolnunk, hogy a brit jelleget színeznél lehet a kor bármely nemzetének kulturális sajátosságaival – a vietnami származású Diana M. Pho és a cherokee indián ősökkel rendelkező Britney Frady-Williams steampunk művészekként épp ezt teszik –, hanem arra is, hogy punk jellege okán éppúgy levetkőzi a férfiorientáltságot, ahogy a társadalmi osztályok közti átjárás lehetetlenségét, vagy épp a rasszok közti egyenlőtlenséget is. A steampunk a feszes keretekkel jellemezhető viktoriánus kort épp ezektől a jegyeitől szabadítja meg, s teszi egyenlőségpártivá, minden lehetséges téren.

Mint az már az eddigiekből is kitűnhetett, a gőzvandálság nagyban különbözik a felvezetőben bemutatott szubkultúráktól. Az első ilyen eltérés az, hogy nem zenei irányzathoz kötődve alakult ki, igaz, mára számos gőzvandál zenekar ismeretes. Angolszász vonalon ilyen például az Abney Park, az ArcAttack, a The Clockwork Quartet vagy épp a Rasputina, idehaza pedig a The Lies of the Machine a legismeretebb. A steampunk muzsika időtlennek hat, de nem veti meg a modern technológiát. Olyan zene, amit alkotói szerint az 1890-es évek táncházaiból sem utasítottak volna ki, ha megnyíltak volna a világ és a technika határai, engedve betüremkedni a napjainkban ismert hangszereket, komponálási lehetőségeket, stílusokat és az egyes nemzetek tradicionálisnak számító rigmusait. A zenekarokat mindezen túl jellemzi a színpadiaság, a performance-ok, a gótika és a viktoriánus kor inspirálta látvány, a játékoság, a spontaneitás, de a sötétség is, s különösen fontos számukra a narratíva, azaz a történetmesélés. Utóbbi sajátosság azért is meghatározó, mert a többi szubkultúrával szemben a steampunk mindenekelőtt az irodalom felől jön,³⁴⁸ határtalan fantáziával szárnyaló, cselekményüket a viktoriánus korba helyező, ám annak technológiáját felpörgető regényekre alapozva. K. W. Jeter *Morlockok éjszakája*, Tim Powers *Anubisz kapui*, William Gibson és Bruce Sterling *A gépezet*, vagy Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiája mind meghatározzák az irányzatot, s úgy hatnak a gőzbetyár divattervezőkre, mint azok rájuk művük írásakor. A kreatív munka, a tárgyak viktoriánussá és edwardiánussá tétele, a barna bőr, az arany és a réz tónus, a fogaskerekek, a fejdíszek, a repülőösszeművegek, az ujjatlan kesztyűk, a zsebórák, a sétatálcák, a hosszú szárú csizmák vagy a combfixek legelképezetőbb kivitelezése, formái és kombinálása, s a még Tesla által is megirigyelhető szuperfegyverek mind hozzájárulnak a stílus kiteljesedéséhez.

És ami még mindezen sajátosságokon túl is nagyban megkülönbözteti a steampunkokat más szubkultúrák tagjaitól, az az alternatív személyiség és élettörténet, a persona helyett létrehívott „steamsona”, amit magyar nyelvre igen nehezen ültethetnénk át, legfeljebb *gőzlélekként* vagy *gőzszellemként* emlegethetnénk. A csoport minden tagja maga alkotja meg saját steamsonáját, az általa ismert gőzbetyár világoktól inspirálva. A steampunk összejöveleteken – amelyek korántsem mindig cosplay rendezvények, hanem lehetnek akár teaversenyek is – ilyenformán nem egyszerűen csak egy irányzat rajongói gyűlnek össze, nem min-

³⁴⁸ Érdemes egy pillantást vetni az irányzat irodalmi dimenziójáról értekező cikkekre a *Galaktika online*-on: RONDAAR, *Gőzerővel, i.m.*

dennapi emberek, de léghajókapitányok, elveszett trónörökösök, bohém bárónók, akik az adott közösségen belül fiktív személyiségükhöz, gőzlelkükhöz igazodva viselkednek, választott nevükön szólítják meg egymást, vagy fonják össze együtt, ha kell, egy sosem létezett, általuk mégis élővé tett világban megélt kalandjaikat.³⁴⁹ Nem mindenki született írónak, s rendezőként sem teljesítheti ki bárki az álmait, de a történeteket mindannyian szeretjük; a szürke hétköznapiakból is oly sokan lép-nének ki szívesen, legalább egy kis időre, hogy valaki más kalandos életébe csö-p-penjenek bele. Gőzszellemük révén a steampunkok épp ennek lehetőségét teremtik meg. A sok egyéb mellett ez a közösségépítő erőként is jellemezhető sajátosság kétségtelenül egyedivé teszi a gőzvándalokat más szubkultúrákhoz képest.

349 Az egyik legfelkapottabb női magazin, a *Marie Claire* hazai vetülete a steampunk közösségen belül életre hívott alternatív személyiséget úgy írja le, mint ami nagyban hozzájárult interjúalánya önkiteljesedéséhez. Vö. BOBAK Szilvia, *Modern átváltozások – Lányok, akik a beöltözős szubkultúrákban találták meg önmagukat*, Marie Claire, 2017. május 6. = <https://marieclaire.hu/eletmod/2017/05/26/modern-atvaltozasok-lanyok-akik-a-beoltozos-szubkulturakban-talaltak-meg-onmagukat/>

4.3. A MAGYAR GŐZBETYÁR KÖZÖSSÉG

Az iménti fejezetben tárgyalt vonatkozások az internacionális értelemben vett steampunk szubkultúra sajátosságai, jellemzői voltak, ilyenformán pedig nemcsak az angolszász gőzvándál társaságokra érvényesek, hanem egyszersmind a magyar gőzbetyárookra is.

Mint azt interjúalanyainktól megtudtuk, a magyar steampunkokat 2017-ig a Hungarian Steampunk Community néven ismert egyesület vonta a zászlaja alá, melynek online fóruma bár azóta is aktív,³⁵⁰ tényleges társaságként azonban már nem működik. Ma a legfőbb szervezői és népszerűsítő tevékenységet az annak helyében létesült Retrofuturisztikus Kulturális Egyesület (RKE) végzi, melynek munkájáról viszont továbbra is a Hungarian Steampunk Community fórumán találjuk a legtöbb információt. Mindennek legfőbb oka feltételezhetően az évek során kialakult hagyomány, s egyszersmind az is, hogy az RKE nem működtet saját online felületet. A Hungarian Steampunk Community Facebook-profiljába olvadt bele a 2008–2013 között működő blog, a *St!mpank*³⁵¹ is, amely az egyesület korábbi világhálós központja volt, s mindmáig egyenes átirányítást biztosít az utódfelületre.

Alapvetően mindkét említett oldal ugyanazt a funkciót látta/látja el: hogy tudósítson a magyar gőzbetyár közösség legfrissebb rendezvényeiről, pályázatairól, a steampunk szubkultúra tagjait potenciálisan érdeklő magyar és világviszonylati újdonságokról,³⁵²

350 A Facebookon jegyzett oldal nemes egyszerűséggel a társaság nevét viseli, s a legtöbb magyar nyelvű, steampunkkal foglalkozó internetes felület végeredményként ehhez vezet el. A Hungarian Steampunk Community Facebook-profilját lásd: <https://www.facebook.com/sztimpank/>

351 A *St!mpank* blog a következő linken érhető el: <http://sztimpank.blog.hu/>

352 Az *Index* nem is olyan rég egy új, budapesti steampunk kocsmáról, a Krak'n Townról írt. Lásd: KLÁG Dávid, *Furcsa egy hely lett Budapest új steampunk kocsmája*, *Index*, 2016. szeptember 19. = https://index.hu/kultur/2016/09/19/krakn_town_kraft_sor_steampunk_rakoczi_ter/. Szinte ugyanekkor nyitotta meg kapuit a szolnoki Sörárium is. Lásd: DININGGUIDE, *Steampunk Szolnokon: megnyitott a Sörárium*, *Diningguide*, 2016. augusztus 4. = <http://www.diningguide.hu/steampunk-szolnokon-megnyitott-a-sorarium/>

irodalmi,³⁵³ filmes,³⁵⁴ zenei teljesítményekről, a gőzvándál divat legfrappánsabb megoldásairól, s különösen fontos a „csináld magad” típusú ötlettárak folyamatos frissítése is,³⁵⁵ a ruházat, az eszközök és a kiegészítők legszélesebb tárházára vonatkozóan, a közösség elé tárva a munkafolyamat megannyi fázisát, inspirációul.

A két felület közt első ránézésre egyszerre fedezni fel mennyiségi és jellegbeli különbségeket is. Annak ellenére például, hogy egy Facebookon működte-tett oldal kétségkívül kevesebb energiárfordítással tartható fenn, mint egy blog, a *St!mpank* nagyságrendekkel több információt közölt működésének cirka öt esztendeje alatt, és azok közt a megrendezésre kerülő események semmivel nem voltak jelen nagyobb arányban, mint a fentebb felsorolt témák bármelyike. Ezzel szemben a Hungarian Steampunk Community aktív, facebookos oldala mindenekelőtt a Retrofuturisztikus Kulturális Egyesület társasági rendezvényeire fókuszál, s az egyéb szubkulturális kérdéskörök kisebb arányban, inkább csak színesítésként jelennek meg rajta. Mindez persze nem feltétlenül negatív fejlemény, hiszen a blogfelület bár már nem frissül, mindmáig elérhető, és számos, érvényét nem veszített információval, illetve segédlettel szolgál a mozgalom iránt érdeklődőknek,

353 Kevesen tudják, de az első magyar proto-steampunk regény Jókai Mór nevéhez fűződik. Szécsi Noémit idézzük: „Jókai már akkor – 1872–74-ben – megirt egy steampunk regényt, amikor a műfaj még nem is létezett... A jövő század regénye az 1950-es években játszódik, az uralkodót Habsburgi Árpádnak hívják, a repülés és a villamosság a mindennapok része, egy ichor nevű csodatalálmány pedig a műanyag uralmát vetíti előre. [...] Aki a magyarság végső diadalára kíváncsi, ha máshol nem, ebben a regényben megtalálja.” Lásd: SZÉCSI Noémi, *Jókai 190*, Halcsontos füző, 2015. február 17. = <http://halcsontosfuzo.reblog.hu/jokai-190>

354 Az irányzat a magyar filmet is megérintette – Balogh Levente ebből az aspektusból (is) horizontokat nyit a *Kincsem* című mozira. Mint írja „A Kincsem egy olyan népszerű, de a magyar filmek által eddig nemigen kultivált műfajban készült, amely világszerte számos rajongót tudhat a magáénak: steampunk alkotás, még ha annak a lájtosabb verziója is.” Lásd: BALOGH Levente, *Kis magyar steampunk – kritika a Kincsem című filmről*, Krónika online, 2018. január 15. = <https://kronika.ro/kultura/kis-magyar-steampunk-kritika-a-kincsem-cimu-filmrol>. A *Kincsemen* túl készülöben van az *Irinyi* című, már keményvonalasabb steampunk kisfilm is; Soós Tamás cikkének címe sok mindent elárul a témáról: Soós Tamás, *Steampunk rövidfilm készül a magyar tudósról, aki szabadságharcos robotot akar építeni*, IGN, 2017. július 4. = <http://hu.ign.com/irinyi/25539/news/steampunk-rovidfilm-keszul-a-magyar-feltalalorol-aki-szabads>

355 A *DeviantArt* képzőművészeti oldal Hungarian Steampunk alcsoportja a magyar gőzbetyár művészeket toborozza, egy helyre gyűjtve az alkotásaikat is. Felületüket lásd: <https://hungariansteampunk.deviantart.com/>

a Facebook-oldal rendezvényorientáltságából pedig egyfajta vitalitás, élő szubkulturális jelleg olvasható ki.

Mindemellett pedig azt is meg kell jegyeznünk – és ez nagyban árnyalja, vagy ha úgy tetszik, helyre is rántja a helyzetet –, hogy az RKE aktív fóruma a blog-időszakkal ellentétben decentralizálnak számít, hiszen a társaság ikonikusabb, a divat és a barkácsolás iránt hatványozott érdeklődést mutató figurái saját, ám a „központ” felől könnyen elérhető Facebook-profilokat tartanak fenn, természetesen steamsonájuk neve alatt.³⁵⁶ Ezeken a felületeken az érdeklődő megannyi, igazán friss DIY munkafolyamatot fedezhet fel – sőt a központi fórum egyik nyílt alcsoportja, a *Steampunk DIY kibeszélős fórum – hogyan csináld – mit, hol kapni stb...* nevű is ezzel a céllal létesült³⁵⁷ –, s a női és férfi gőzbetyár divattippekről, társasági eseményekről, jótékonyági rendezvényekről vagy hasonló céllal terjesztett steampunk tárgyakról éppúgy tájékozódhat. Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a *St!mpank* blog berekesztése után a magyar gőzbetyárok közössége mára több, párhuzamosan létező felületen él tovább, mindenekelőtt a Facebook közösségi hálón.

A *Hungarian Steampunk Community* elnevezésű felületen jelen szakasz írásakor a 2018. március 16–17-re meghirdetett SteamCarnival programjairól olvashatunk, melyet a Ferencvárosi Művelődési Központban tartanak. Ennek éppúgy részét képezi majd az akár bevettnek is mondható több felvonásos beöltözős show, mint a kirakodóvásár, a teapárbaj, a piteverseny és a magyar gőzbetyár írókkal

356 Az egyik legfontosabb az ifj. Mizsei László steamsonájának neve, *Dr. Leslie Aromo – Steampunk Inventor & Craftsman* alatt megtalálható profil, mely a következő linken érhető el: https://www.facebook.com/drlesliearomo/?hc_ref=ARTjt9N9q90evHX1o-BovalETouQZWaUHLnJjGPzDsD_nmTgnLB-1MqJYyLwsgbiqOU. A feltaláló legutóbb épp a 2018. február 3-án megrendezett Évnyitó Teapárbajról tudósított, melyet a Retrofuturisztikus Kulturális Egyesülettel karöltve szervezett meg. Az esemény helyezettjei Vörös Zoltán – Zackary mester – remekbeszabott steampunk kiegészítőit vehették át, melyek más alkotásaival egyetemben a *Coolgear Steampunk* név alatt futó profilján tekinthetők meg, ezen a linken: <https://www.facebook.com/coolgearsteampunk/>. Mint azt Dr. Leslie Aromo egy bejegyzéséből megtudjuk, az Évnyitó Teapárbaj lebonyolítását „Madame Flamara Halvorsen, a teapárbajok nagyasszonya, a honi Steampunk közösség első számú Uzsonna Mestere” vállalta magára. A gőzbetyár közösség megmosolyogtató önironiája, mindenkor humorra való hajlama már csak ebből a rövidke megjegyzésből is kiolvasható. Aromo korábban a 2017. június 30-án a budapesti Showbarlangban megrendezésre került SteamFest 2017-ről éppúgy tudósított, mint ahogy több képet is közzétett a Magyarországra látogató ikonikus izlandi steampunk figurával, Ingimar Oddsonnal való találkozájáról.

357 Elérhető itt: <https://www.facebook.com/groups/357565547705393/about/>

tartott kerekasztal-beszélgetés.³⁵⁸ Az esemény ráhangolódásaként osztották meg a *Gőzharsona* felületének novellaíró pályázatát, amely a kultikusan steampunk figurának számító Nikola Tesla életének és fantasztikus találmányainak újabb újra- és továbbgondolására szólítja fel a pennaforogatókat.³⁵⁹ Az oldal korábban a Steam-punk Halloween legjobb pillanatairól, vagy épp a 2017-es SteamFestről tudósított, mindig bőséges és látványos képanyaggal kiegészülve. Láthatjuk tehát, hogy a hazai gőzbetyárok működnek, és éppen annyira érzékenyek a művészet bármely ága iránt, mint nyugati, keleti, északi vagy épp déli társaik is a Földgolyón.

De most ejtsünk néhány szót a mára már lezártnak is tekinthető *St!mpank* blog-ról és cikkeiről. A felület a következő jellemzéssel és célkitűzéssel hirdette/hirdeti magát, rögtön a már hivatkozott főoldalon:

Specifikus gőzblog fogaskeréksuszával töltve és krónikus időzavarral megszóva. Mindenfélét megosztunk, ami a steampunk szubkultúrával, tematikával és stílussal kapcsolatos. Csatlakozz hozzánk Facebookon! Hungarian Steampunk Community.

Noha rögtön a jelzett „blogszünettel” találjuk magunkat szembe, a jobboldalt futó megközelítések szerint azonban 2008-ig visszamenően bátran válogathat az érdeklődő, ha tetszik szerzőnként, vagy az archívumban akár hét/cikk lebontásban is. A „Fontosnak tartjuk” fejléc alatt a steampunk szubkultúra legmarkánsabb ismertetőjegyeivel foglalkozó cikkek sorakoznak: a *Steampunk?*, a „-Punkságok” *elmélete* vagy a *Gőzpunkság viccesen*, a „Top 5” pedig a legolvasottabb írásokat gyűjti egybe, például a *Hol vásárolj steampunk cuccokat?* vagy a *Kreatív DIY divattippek hölgyeknek* címűeket. A „Rovatok” címke alatt az összes írást újra elrendezték, olyan hívószavak alá rendelve őket, mint a „csináld magad”, a „divat”, az „ékszer”, a „gasztró”, a „képregény”, a „képtár”, a „pályázat”, a „programajánló”, a „színház”, a „zene” és mások. A „Ti küldtétek” kategória jórészt a hazai gőzbetyárok kreálmányait és masinériáit tartalmazza, ezek közül a két utolsó *Molnár Ferenc nixie órái* és *Dr. Leslie Aromo páros pendrive*-ja cikkcím alatt lett közzétéve. Az oldal kitűnő keresővel van ellátva, és más steampunk tematikájú felületekre is el-

358 A *SteamCarnival* programtervezetét lásd: <https://www.facebook.com/events/528736774173219/>

359 A *Gőzharsona* felhívása elérhető itt: <https://www.facebook.com/gozharsona/posts/2063514333917266>

vezet. Az utolsó megosztások közt megtaláljuk az Abney Park *Steampunk Revolution*, valamint a magyar Kozmosz zenekar gőzbetyár jelleget öltő, *Az Okosak Földje* című dalainak klipjét, az *Amerikai gépfétes 1876*-ból című írás azonban már olyan szakmaibb témára fókuszál, mint amilyen a Philadelphiában tartott első amerikai vilákiállítás ipari vívmányainak bemutatása, Bell telefonjára éppúgy kitérve, mint Corliss gőzgépére is, s az *Azok a bosszantó steampunkok...* című a gőzbetyárok elkötelezettség szerinti kategorizálásába is betekintést enged, szabad fordításban közölve Austin Sirkin dolgozatát.

A „Fontosnak tartjuk” cikkei közt a legmeghatározóbb kétségkívül Tóth Emese *Mi ez a sok „-punkság”?* címet viselő, a 2012-es Őszi HoldfényConon elhangzott előadásának szöveges átirata. A munka a punk szubkultúra felől nyit horizontot a témára, a cyberpunkot éppúgy az állomási közt tudva, mint a gőzvandál irányzat számára olyan megkerülhetetlen fogalmak magyarázatát is, amilyen az anakronizmus, az alternatív történelem, az inspirációs korszak, a paleofuturizmus, a szimulákrum és a pastiche. Ezt követően Baudrillard szimulákrum-elméletének négy fázisát alapul véve és elemzett témájához igazítva, a reális múltidézt, az idealizált múltidézt, a paleofuturizmus felfedezését, átalakítását és kihasználását, valamint a paleofuturizmus pastiche-ét lépcsőkként alkalmazva³⁶⁰ jut el oda, hogy bemutassa az olyan punk irányzatokat, mint a stonepunk, a mythpunk, a clockpunk, a steampunk, a teslapunk, a dieselpunk, az atompunk és mások. Jean Baudrillard teóriája valóban rávetíthető a steampunk világok felépülésének folyamatára, de ugyanilyen joggal alkalmazható bármilyen más alternatív vagy fantasztikus univerzum szerveződésére, tehát a spekulatív fikció teljes spektrumára vonatkozóan is. Tóth Emese munkájában megjegyzi:

a szimuláción végigjutva nem feltétlenül válik valami „-punksággá”. Ahhoz, hogy valami beleférjen a kategóriába, a múltidézésen túl valami plusznak kell teljesülnie. A „-punkságok” nem az objektívnek hitt realitást idézik fel, hanem az inspirációs korszak jövőképét, tudományos fantasztikumát.³⁶¹

360 Vö. Jean BAUDRILLARD, *A szimulákrum elsőbbsege*, ford. Gángó Gábor = Kis Attila – Kovács Sándor S. K. – Odorics Ferenc (szerk.), *Testes könyv I.*, Ictus és Jate Irodalomelméleti Csoport, Szeged, 1996, 161–193.

361 Vö. Tóth Emese (automaton_aliza), *Mi ez a sok „-punkság”?*, St!mpank, 2012. december 2. = http://sztimpank.blog.hu/2012/12/02/mi_ez_a_sok_punksag

A dolgozat kétségtől kitűnő tájékoztató pont az irányzattal foglalkozók számára, és célzatos továbbírása a blog másik kiemelt cikkének, a *Stilusok és korszakok: az anakronista stílusirányzatok vázlatos áttekintése*³⁶² című írásnak. A blog a műfaj egyik nagymesterének, G. D. Falksennek a szavait alapul véve közelít az alműfajhoz,³⁶³ de találni írásokat a steampunk rokonirányzatairól és leágazásairól is,³⁶⁴ amelyekben oly könnyen elmerülhet és elveszhet a befogadó. De ebben a szövegcsokorban szerepel a Wikipédia magyar nyelvű írása is, amely a szakirodalmat megfelelően használva valóban jó rálátást biztosít a steampunk jelenségre, gondoljunk arra, mint kortárs művészeti stílusra – a viktoriánus éra formáinak romantikus életre hívása – és tematikára – az időbeli anakronizmus azon fajtája, amely az elképzelt jövő tematikai elemeiből építkezik –, vagy alternatív művészeti szubkultúrára, amely a legkülönbébb művészeti ágakon túl a mindennapi tárgykultúrában és formatervezésben is jelen van.³⁶⁵

A blogról való szemeztetés befejezéséül *A legrosszabb és a legjobb definíciók a steampunkról: viccestől a nevetségesig* című cikkekre vetünk még egy pillantást, a jelen fejezet elejére emelt, ugyancsak innen származó, szórakoztató meghatározást toldva még meg néhányal. A steampunk mint irányzat és szubkultúra eszerint leírható úgy is, mint:

- ❖ „Viktoriánus sci-fi”
- ❖ „Sci-fi az ipari forradalomról”
- ❖ „Hipszterek az 1890-es évekből”
- ❖ „Men In Brown”
- ❖ „Amit a 21. századi emberek gondolnak arról, hogy a viktoriánus emberek gondoltak arról, hogy milyen lehet majd a 21. század.”

362 Vö. TÓTH Emese, *Stilusok és korszakok: az anakronista stílusirányzatok vázlatos áttekintése*, St!mpank, 2010. május 24. = http://sztimbank.blog.hu/2010/05/24/stilusok_es_korszakok_az_anakronista_stilusiranyzatok_vazlatos_attekintese

363 Vö. POSTAMASTERXY, *Mitől punk a steampunk?*, St!mpank, 2010. április 14. = http://sztimbank.blog.hu/2012/10/02/mitol_punk_a_steampunk

364 Vö. TAKÁCS Gábor (acélpatkány), *...más néven Steampunk!*, St!mpank, 2009. július 18. = http://sztimbank.blog.hu/2012/10/02/mas_neven_steampunk!; Uő, *Kategorizálási kényszer – avagy ami az előbb kimaradt*, St!mpank, 2009. július 19. = http://sztimbank.blog.hu/2012/10/02/kategorizalasi_kenyser_avagy_ami_az_elobb_kimaradt

365 A Wikipédia *Steampunk* szócikkét lásd: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Steampunk>.

- ❖ „Fogod a jövőt, meg fogod a múltat, aztán csinálsz belőlük valamit, ami egyikre sem hasonlít.”
- ❖ „Egy nem hivatalos verseny, hogy a barna lehető legtöbb árnyalatát viseld – egyszerre!”³⁶⁶

Tóth Emese *Gőzbetyárok Budapesten* című, az *SFmagon* megjelent remek írása testközelből, egy hazai gőzbetyár szemén át enged bepillantást a szubkultúra életébe, olyan megközelítési stratégiát követve tehát, mint amelyet *Paul Hodkinson működtetett a goth jelenséggel kapcsolatban*.³⁶⁷ A cikkből az a következtetés vonható le, hogy a mindennapi járókelő a punkok, gótok, raszták csoportjait látva már nem igazán lepődik meg, de a frakk, a cilinder, a turnőr és a monokli még a Sacura Conon és a Vasúttörténeti Parkban is látványosságzámba megy, nemhogy a Szigeten,³⁶⁸ a McDonald’sban vagy a BKV-n – kérdés persze, hogy mi a meglepőbb, a fityegő zsebóra, vagy inkább a csattanó kézcsókok? Szó sincs róla, hogy a magyar gőzbetyárok ne lennének tisztában saját különységükkel, de mint mondják, aki egyszer ráérez az anakronista dolgok ízére, annak már nincs visszaút. Az egyik alapító, Naftoli György a következőképp fogalmazza meg a steampunk életérzést:

Merj!, és ez mindenre vonatkozik, merj örülni lenni, merj kitűnni, merj újítani, kipróbálni magad dolgokban, amiket még nem csináltál, mert ha valaki úgy van negatív nézőponttal bármiről, hogy azt még nem próbálta, az elég hiteltelenül néz ki.³⁶⁹

A hazai steampunkok a beöltözős rendezvényekre alapoznak, gőzbetyár felszereléseiket pedig nem a mindennapokban, hanem csak kitűtetett társasági alkalmakkor viselik, amelyek így egyszersem mind ünnepnapoknak is számítanak.

³⁶⁶ Lásd: Novi NOWOTNY, *A legrosszabb és a legjobb definíciók a steampunkról: viccestől a nevetéséig*, St!mpank, 2013. január 3. = http://sztimpanyk.blog.hu/2013/01/03/a_legrosszabb_es_legjobb_definiciok_a_steampunkrol_viccestol_a_neveteseig

³⁶⁷ Lásd: TÓTH Emese (automaton_aliza), *Gőzbetyárok Budapesten*, SFmag, 2011. március 21. = <http://sfmag.hu/2011/03/21/gozbetyarok-budapesten/>

³⁶⁸ A hazai gőzvándalok már több alkalommal is szerepeltek a Sziget Fesztiválon. Legutóbb 2016-ban – Vö. SZTOJANOV Peter Jr., *HUN – Steampunk a Szigeten*, Steampunk Alchemy, 1916. [2016.] augusztus 21. = <http://www.steampunkalchemy.com/hu/press/hun-steampunk-a-szigeten->, korábban pedig 2010-ben – SCRIPTUM METALLUM, *Sci-fi és steampunk a Szigeten*, Prae online, 2010. augusztus 14. = <https://www.prae.hu/index.php?route=article%2Farticle&aid=2903>

³⁶⁹ TÓTH Emese, *Gőzbetyárok Budapesten*, i.m.

Tóth Emese a szubkultúra létrejöttét a *St!mpank* blog indulásával köti egybe, de megjegyzi, stílusként és tematikaként már Magyarországon is régebb óta létezett. A legtöbb anakronista a 2011-es cikk szerint Budapesten él, és főként irodalmi estekben, valamint utcai szereplésekben gondolkodik – mint azt a Retrofuturisztikus Kulturális Egyesület napjainkbeli rendezvényeinél láthattuk, ez a lista mára kibővült –, de találni gőzbetyárokat Szolnokon és Győrben is. Utóbbiak akkortájt Csillag Attila rendező körül szerveződtek, s vele forgattak és mutattak be színházi előadásokat.³⁷⁰ Noha Tóth úgy vélte, a steampunk útja idehaza is a színház felé vezet majd, a szubkultúra máig sem alakult át dark cabaret társulattá.

A cikkíró mindezek után meghatározó hazai és külföldi steampunk alkotásokra is kitér, számára is fontos lesz azonban a „csináld magad” jelleg hangsúlyozása. Balogh Balázsra hivatkozva nagy szerepet tulajdonít az újrahasznosított tárgyakon található rozsdának is. A korrózió szerinte továbbhangsúlyozza a régi kor jelentőségét, és egyszersmind a giccsessé válást is elkerüli. Ezt erősíti meg ifj. Mizsei László – alias Dr. Leslie Aromo – írása is a hulladékcsökkentők, azaz a Humusz Szövetség online fórumán, aki a steampunk irányzat kitűnő bemutatása mellett leírja, gőzbetyár barkácmesterként mindenekelőtt hasznofémtelepeken, bolhapiacokon szerzi be alapanyagait, s mások régről fennmaradt, kiselejtezett tárgyait is előszeretettel hasznosítja újra. Innen nézve pedig a gőzvándalok minden neo-viktorianus, „pöfögő” jegyük ellenére egyszersmind zöldeknek is tekinthetők.³⁷¹ Tóth Emese szavaival összegezve tehát:

Egy steampunk kütyü akkor okoz „aha”-élményt, ha benne van a házilag barkácsolt jelleg, ami lelket ad a kütyüknek, tárgyoknak, ami miatt olyan, mintha a nagyipadlásáról jött volna. Az időt sose szabad feledni, s kihagyni a játékból. Tudnunk kell, mi az, ami lejárt, de fel lehet eleveníteni, mi az, ami ötvözhető a mával vagy egy elképzelt jövővel. [...] Ironikusan szólva nekünk nem szükséges időgép, hogy időben utazzunk. Azt hiszem, ez a legszebb a mai időszemléletben, megengedi, hogy a múlt egyenrangú részévé válhasson a jövőnknek.³⁷²

370 A Csillag Attila által rendezett *Az őrzők – posztapokaliptikus dark fantasy* című alkotásról a következő cikkben olvashat, s egyszersmind tekintheti is meg azt az érdeklődő: Tóth Emese (automaton_aliza), *Te milyen steampunk karakter lennél?*, *St!mpank*, 2011. november 24. = http://sztimpanyk.blog.hu/2011/11/24/te_milyen_steampunk_karakter_lennel

371 Vö. ifj. MIZSEI László (Dr. LESLIE AROMO), *A steampunk irányzatról*, Humusz, 2013. = <http://www.humusz.hu/kukabuvvar/steampunk-iranyzatról>

372 TÓTH Emese, *Gőzbetyárok Budapesten*, i.m.

4.4. GŐZLÉLEKVADÁSZAT, AVAGY HÁROM INTERJÚ HÁROM GŐZBETYÁRRAL

Kutatómunkánk során felkerestük a Retrofuturisztikus Kulturális Egyesület három illusztris alakját, hogy a külső, elemző horizontot elhagyva az élő szubkultúráról is tudósíthassunk, elvégre csak annak meg- és átélői, a gőzbetyárok tudják igazán, gőzt pöfögő szívvel elmondani, hogy mit is jelent valójában steampunknak lenni. Az itt következő három rövidke interjú, úgy hisszük, kellően kiélelti majd azt a képet, amit az evidens distanciából vizsgált jelenségről mi magunk készítettünk. A válaszokat értelemszerűen nem látjuk el kommentárokkal, csak a kérdésekért felelünk. Interjúinkkal olyan gőzbetyárokat kerestünk fel, akiknek a neve jelen fejezet korábbi szakaszaiban is fel-felmerült, s akik nemcsak tagjai, hanem egyszersmind alakítói is a hazai steampunk közösségnek. Mint látható lesz, a nekik feltett öt-öt kérdésből/kérdéspárból/kérdéscsoportból az első kettő mindig azonos, a maradék három azonban eltérő, hogy ezáltal is mind kiterjedtebb legyen az a totálkép, ami a magyar gőzbetyárok jelenéről tudósít.

4.4.1. IFJ. MIZSEI LÁSZLÓ (DR. LESLIE AROMO)

Hogyan határozná meg a steampunk életérzést? Mit jelent önnek gőzbetyárnak lenni?

– Szerintem ez mindenkinek egy, a saját fejében létező dolog, és mint olyan, mindenki számára mást jelent, mindenki másképp határozná meg. Az én „steampunk életérzésem” egyfajta vonzalom, egy olyan sohasem volt élethelyzethez, ami még bekövetkezhet egy esetleges civilizációs összeomlás után. Az én „steampunkom” egy posztapokaliptikus világ, ahol az összeomlás után már sikerült elérni a technikai civilizáció egy magasabb szintjére. Az ebből fakadó öröm és bizakodás, egy új lehetőség, egy új jövővel kapcsolatban, ez adja meg az alapot. Ebben a világban a régi értékek újra felértékelődnek, a személyesség, az egyediség, a kézművesség, a tudás és az esztétika. Egy ilyen világban szívesen élnék. Minden, amit készítek, egy ilyen képzelte világ részét képezi. Ezeket a tárgyakat megtervezni, létrehozni,

már maga egyfajta steampunk „életérzés”, mivel ezzel az általam elképzelt steampunk világ részévé válok.

Gőzbetyárnak lenni nekem elsősorban önmegvalósítást, másodsorban egyfajta kirándulást jelent egy alternatív valóságba.

Mit kell tudni az alteregójáról – steamsonájáról –, Dr. Leslie Aromoról? Mi a története?

– Dr. Leslie Aromo egy „reneszánsz ember”. Elsősorban feltaláló, kézműves és fegyvermester, de több tudományágban is jeleskedik. Tagja és egyik legfelsőbb vezetője egy Amperita Szövetség nevű titkos társaságnak, mely a tudomány és technológia egész világ számára hasznos vívmányait szeretné elterjeszteni. Ennek legfőbb ellenlábasja egy félvallásos neoluddita szekta, mely a központi hatalommal karöltve ezen törekvések ellen lép fel. Állításuk szerint a tudomány és a technológia okozta a nagy káoszt, amit oly nehezen élt túl az emberiség, ezért azt tiltani, vagy legalábbis korlátozni kell. Ebben a játszmában Dr. Aromo egyfajta diplomata és kém is egy személyben.

Dr. Aromo átvitt értelemben egy „őskövület”. Nem ebből a világból származik, hanem a nagy káosz előttiből. De nem árulnék el több részletet, mivel szándékomban áll egy vagy több novellát írni róla, legyen meglepetés! ☺

Ön a hazai steampunk (egyik) lelke, főszerzője. Milyen terheket ró ez önre? És mik a tervei?

– Igazán megtisztelő a feltételezés, de erős túlzásnak gondolom, hogy ilyen fontos szerepem lenne a honi szubkultúrában... Bár szívesen vennék részt benne aktívabban, sajnos vannak kötelezettségeim, amelyeknek meg kell felelnem, így nem tudok annyi időt és energiát fordítani rá, amennyit szeretnék. Egyelőre épp elég, hogy a sajátomon kívül még három steampunk tematikájú FB [Facebook] csoport adminisztrátora-moderátora vagyok. Sajnos a Retrofuturisztikus Kulturális Egyesületre már nem nagyon marad időm. Pedig szívesen segítenék steampunk rendezvények szervezésében, lebonyolításában.

Azt nem nevezném tehernek, hogy rendszeresen keresnek meg, hogy steampunkkal kapcsolatos tanácsokat adjak, de már egy akkora munkát, mint például

amilyen a Krak'n Town steampunk „szaktanácsadósága” és gyakorlati munkái jelentettek, már nem vállalnék be szívesen. Persze biztos lenne olyan ajánlat, amit nem tudnék visszautasítani, de csak úgy vállalnám, ha végig élvezhetném az egész folyamatot, s így nem lenne megterhelő...

Terveim közt szerepel, hogy befejezem azt a rengeteg projektet, amit az eddigi évek alatt elkezdtem. Ezek lényegében mind tárgyak, eszközök, amik arra várnak, hogy elkészüljenek. Szeretnék újabbakat is elindítani, nagyon sok tervem van, amiket végre meg szeretnék valósítani. Álmaimban egy saját steampunk kávézó szerepel, amit magamnak rendezek be, ahol más nem szólhat bele, mi milyen legyen. Az Évnyitó Teapárbaj után szeretném az Évzáró Teapárbajt is megszervezni majd december elején, majd továbbvinni ezeket a következő években is. Szeretnék több steampunk rendezvényen is „standolni” és természetesen fotózni is. Ha van rá igény...

Barkácmesterként mi a legfontosabb szempont az anakronisztikus tárgyak készítésénél?

– Az újrahasznosítás és az anyagválasztás. Tárgyaimhoz amennyiben lehetséges, leginkább régi, használt alkatrészeket, alapanyagokat használok. Ez nemcsak környezettudatos megfontolásokból fontos, hanem azért is, mert a régi alkatrészek, tárgyak sokat segítenek az elérni szándékozott formavilág, látvány megteremtésében. Nem utolsósorban ez a tartósság alapja is – én nem eldobható tárgyakat gyártok. Anyagválasztás tekintetében „keményvonalas konzervatív” vagyok. Leginkább a Viktória korában is elérhető anyagokat használok, mint például fát, sárga- és vörösrezet, bőrt, üveget, porcelánt, bakelitet. Ezek kinézete a legtöbbször már magában is korhű érzetet kelt. Számomra nagyon fontos a részletgazdagság, mely már maga is egyfajta díszítés. A steampunk irányzatra amúgy is jellemző az akár a funkcionalitás kárára is menő díszítettség.

Tart fenn kapcsolatot külföldi steampunk mesterekkel is? Hogyan segítik egymás munkáját?

– Szeretem nyomon követni más mesterek munkásságát, akár belföldiekről, akár külföldiekről legyen is szó. Nagy kedvencem pl. Tony Cochran, Art Donovan,

Lumière de l'Atelier és Franklin Vanseizenberg. Az utóbbival néha levelezünk, de sajnos nem elég jó az angolom, hogy komolyabb eszmecsere-t folytassunk, viszont ő is tagja a Steampunk Gun Club FB oldalnak, ahol a „kollégák” jó része megfordul.

4.4.2. FARKAS JUDIT (MADAME FLAMARA HALVORSEN)

Hogyan határozná meg a steampunk életérzést? Mit jelent önnek gőzbetyárnak lenni?

– Számomra a steampunk lényege három pillérre épül. Az alkotás, a közösség és a régi értékek. Egyfajta ellenállás a modern, minimalista, tömeggyártott társadalommal szemben. A steampunkra épülve létrejött egy olyan közösség, amely arra ösztönzi az embereket, hogy új dolgokat tanuljanak és alkossanak saját maguk, vagy mások számára. Ezek az egyedileg, saját kezűleg létrehozott dolgok pedig értéket, a közösségben elismerést hordoznak. Persze nem lehet mindenki ügyes mindenben, és ez nem is elvárás. A társaság akkor is szívesen lát bárkit, ha ő csak lélekben kedveli a steampunkot.

Mit kell tudni az alteregójáról – steamsonájáról –, Madame Flamara Halvorsenről? Mi a története?

– Az alteregóm, Madame Flamara Halvorsen egy újgazdag özvegy. [Az interjúalany itt belső horizontra vált:] Nem nemesi származású, de jómódú családból származom, férjemet a háborúban vesztettem el. A gyászévem alatt arra a megállapításra jutottam, hogy az élet rövid, így hátrahagytam mindent, és a vagyonomat arra használtam, hogy hátralévő időmben izgalmas, kalandokkal teli életet éljek. Az átállás nem ment zökkenőmentesen, de sokat segített a Flying Kraken legénysége, akikkel navigátorként csatlakoztam.

A viktoriánus kor markánsan férfiközpontú volt. Milyen a steampunk?

– A korai viktoriánus kor valóban elég szignifikánsan elkülönítette a férfi és női szerepeket a társadalomban, oly mértékben, hogy gyűjtőszóiként lett a feminizmus

és női egyenjogúság kezdetének, a suffragette [szüfrazsett] mozgalommal. Abban az időben is, ha egy nő elég ambiciózus volt, elérhetett bármit, amit szeretett volna. Viktória, a királynő erős vezetőként remek példaképe volt a kor asszonyainak, és sok kiváló nő emelkedett ki. Pl. Florence Nightingale, Mary Shelley, Marie Curie, Ada Lovelace. Sokat köszönhetünk ebből a szempontból a viktoriánus kornak.

Ami a steampunkot illeti, mikor a 2000-es évek közepén elkezdett beszivárogni Magyarországra, a nemek aránya erősen a női oldal felé húzott. Később, mikor kezdett egyre ismertebbé, és jobban megértetté válni, hogy ez egy szubkultúra, és nem divathóbort, ez az arány szép lassan kiegyenlítődött, és véleményem szerint jelenleg is körülbelül egyenlő a férfiak és nők aránya a steampunk közösségben, és ez az arány a közösségi szerepvállalásukban is fennáll.

A magyar gőzbetyár közösségen belül milyen a nemek aránya? Kik viszik a prímet? Van esetleg listájuk a tagokról?

– A magyar steampunkokat tömörítő első közösség a Hungarian Steampunk Community volt, de ez már csak online működik. Jelenleg a steampunk szubkultúrával kapcsolatos legfőbb szervezői feladatokat a Retrofuturisztikus Kulturális Egyesület (RKE) végzi. Ez az egyesület egy éve alakult, és főbb feladatai a steampunk kultúra széles körű megismertetése az emberekkel, a steampunk alkotók összefogása és támogatása, valamint rendezvények szervezése és lebonyolítása. Az egyesület tagjait nem sorolnám fel név szerint, de figyeltünk arra, hogy a szubkultúra minden szegmenséből legyen, aki képviselteti magát benne. A tagok aránya 60–40%-ban a férfiak irányába húz.

Mit kell tudni a rendezvényeiről? Mi a céljuk, mi a feladatuk?

– Mint említettem, az RKE egyik fontos feladata a rendezvények szervezése. Az egyesület több kisebb rendezvényt tart, például piknikek, beszélgetős estek, múzeumlátogatások, teapárbajok. Ezek a találkozók többnyire kis létszamban zajlanak, és arra hívatottak, hogy fenntartsák a kapcsolatot a szubkultúra tagjai között, és szorosabb közösségé kovácsolják őket.

Ezek mellett a Retrofuturisztikus Kulturális Egyesületnek három nagyszabású rendezvénye van.

Idén márciusban először kerül megrendezésre a SteamCarnival, ami nevéhez méltón karneváli hangulatot próbál létrehozni, bazárokkal, programokkal, a végén egy jótékonysági bállal és felvonulással.

A SteamFest, amit általában nyár elején szoktunk rendezni, inkább zenés, szórakoztatóbb jellegű összejövetel koncertekkel. Egy Fesztivál.

Valamint a hat évre visszatekintő, szinte minden évben szeptember végén megrendezésre kerülő EuroSteamCon, ami egy, a szubkultúrát bemutató kulturális esemény, ahol kiállítások, előadások és egyéb interaktív programok keretében próbálunk minél többet bemutatni a világunkból.

4.4.3. VÖRÖS ZOLTÁN (ZACKARY MESTER)

Hogyan határozná meg a steampunk életérzést? Mit jelent önnek gőzbetyárnak lenni?

– Csalódást kell okozzak, de erre nincs egyszerű válasz. Az életérzés szubjektív. Nagyon kevesen vannak, akik steampunkkal fekszenek és kelnek, és én sem tartozom közéjük. Magamat főleg hippinek tartom. De az tagadhatatlan, hogy a steampunk az életem egyik fontos eleme, hisz „megélhetési fogaskerekes” vagyok. Volt egy bátor pont az életemben, mikor a munkámat lecseréltem egy vállalkozásra, amiben kreativitásomat a steampunkot szerető emberek fantáziájának megvalósítására fordíthatom, mivel rájöttem, hogy „érték” hozzá. Jőmagam egy órásműhelyben nőttem fel, így a mechanika szépségét az anyatejjel szívtam magamba – bár csak az esztétikáját, mérnöknek tehetségtelen vagyok. Elkezdtem hobbiként alkotni, majd jöttek a felkérések. Csak annyi a recept, hogy minden műbe teszek valami kicsit újat, többet és főleg magamat. Így folyamatosan fejlődöm is. Ez az én gőzbetyárságom útja: egy olajos gyármunkásként ebben a világban... nem éppen teaszürcsölgető viktoriánus életmód.

Mit kell tudni az alteregójáról – steamsonájáról –, Zackary mesterről? Mi a története?

– Nem közelíteném meg ennyire szerepjátékosan, bár igaz, ami igaz, valóban szeretem a munkás éneket leválasztani magamról, még ha ez nem is látszik kívülről.

Mivel csak poénként kezelem Professor Zackaryt – egy-két steampunk videóban tűnök fel így –, nem gondolkodtam a múltjáról: ahhoz valóban egy más világban kéne élnem belül, de én szeretek ebben a világban élni. Zackary története egy nap majd az én történetem lesz, egy srácé, aki számos munkában kipróbálta magát, de mindenhol menekülnie kellett. Végül eme munkák tapasztalatait egybegyúrva a saját útján kezdett járni. Nem a milliárdos vállalkozást tűzte ki célul, csak annyit, hogy a munka számára örömteli legyen, és a hozamot arra fordítsa, hogy környezetének segíthessen akár idővel, akár mással.

Ez fontosabb, mint egy karakterlap egy posztapokaliptikus játékban.

Meséljen a legutóbbi akciójukról a Sziget Fesztiválon. Hogyan viszonyultak önökhöz?

– A legutóbbi Sziget Fesztiválon, amin voltam, kettő nagy alkotóval társultam, Steampunk Alchemyvel és Dr. Leslie Aromóval. Néhány alkotásunkkal egy elég színvonalas steampunk installációt raktunk össze a Természettudományi Múzeum zászlaja alatt, mivel ők is elég nagy rajongói ennek a szubkultúrának. Elég sikeresnek volt mondható, mindig jöttek érdeklődők, akik fotózkodhattak és hagytak nem kevés dicsérő szót. Jómagam is felnőtt fejjel ismertem meg a „steampunk” kifejezést, és ennek a világnak a hatalmasságát. Mindig azzal a reménnyel települök ki, hogy valakit megfertőzhessek ugyanígy.

Milyennek látja Magyarországon a steampunk szubkultúra helyzetét?

– Nagyon sok könnyed szubkultúra van a világban, és az emberek ezeket úgy fogyasztják, mint a divatcikkeket – esznek belőle, majd továbblépnek. Így itthon a steampunk szubkultúra is folyamatosan változik – hol bővül, hol visszaesik. Vannak nagyon steampunkhű emberek, és vannak, akiknél csak fellángolást jelent – hirtelen múlt időben beszélünk róluk. Kevesen vagyunk, és hazudnék, ha azt mondanám, hogy ami van, a mag, az erős lenne, mert nem az. De elmondható, hogy miután lassan lecseng a steampunk divatként való elfogyasztása, akik igazán az elkötelezettjei, azok a jövőben meg fognak erősödni, és ahol csak lehet, lehetőséget biztosítanak majd az újonnan érkezőknek. Rendezvényekkel és akár egy egyesületi tagsággal, ami a steampunk zászlaja alatt létesült.

Mik a legfontosabb elemei a gőzbetyárságnak? Hogyan válhat valaki steampunkká?

– Talán a legfontosabb az ipari forradalom előtti világ szeretete, még ha nem is tudatosan. Ha ez megvan, ebből kialakulhatnak a belső és külső rajongói elemek. Belsőleg számomra a mechanikus dolgok imádata, hogy minden mostani használati tárgyat így akarok működtetni – persze csak a képzelet szintjén. Külsőleg pedig nagyon egyértelmű elemei vannak az öltözködésben, mint a cylinder goggle-lel, ipari forradalom korabeli ruhák és pár, kissé túlzottan fantasztikus kiegészítővel fűszerezve. Ha valaki el akar indulni a steampunk útján, akkor lehet, belül már az is. Külsőleg, szerintem, meg kell alkotnia a számára legjobban tetsző karaktert, és annak öltözékét magára kreatívkodnia. Ez a gyári munkástól kezdve a felfedezőn, az írón és az udvarhölgyön át az örült tudósig bármi lehet. Az a jó, ha minél több kiegészítőjét maga alkotja meg, mert akkor őszintébb lesz, és nagyobb szórakozást is jelent. Hisz az a fontos, hogy örömmel leljük benne – ahogy én a magamhoz hű karakterben, a steampunk ékszerész és felfedező életmódjában.

BIBLIOGRÁFIA

- ❖ ALDISS, Brian W. – WINGROVE, David, *Trillió éves dáridó I–II.*, ford. NEMES Ernő, Cédrus – Szukits, Szeged, 1994.
- ❖ BACIGALUPI, Paolo, *A felhúzzható lány*, ford. HORVÁTH Norbert, Ad Astra, Budapest, 2012.
- ❖ BAKA L. Patrik, *Mi lett volna, ha. Magyar földön Afrikában...*, Partitúra, 2014/1, 101–127.
- ❖ BÁRÁNY Lászlóné (főszerk.), *Magyar nagylexikon XV. (Pon–Sek)*, Budapest, 2002.
- ❖ BARRETT, Leonard E., *The Rastafarians*, Beacon Press, Boston, 1997.
- ❖ BAUDRILLARD, Jean, *A szimulákrum elsőbbsége*, ford. Gángó Gábor = Kis Attila – KOVÁCS Sándor S. K. – ODORICS Ferenc (szerk.), *Testes könyv I.*, Ictus és Jate Irodalomelméleti Csoport, Szeged, 1996, 161–193.
- ❖ BAXTER, Stephen, *Antijég*, ford. HIDY Mátyás, Metropolis Media, Budapest, 2014.
- ❖ BLAYLOCK, James P., *Digging Leviathan*, Ace Books, New York, 1984.
- ❖ BLAYLOCK, James P., *Homunculus* Ace Books, New York, 1986.
- ❖ BLAYLOCK, James P., *Lord Kelvin's Machine*, Arkham House, Sauk City, 1992.
- ❖ BOOKER, M. Keith – THOMAS, Anne-Marie, *The Science Fiction Handbook*, Wiley-Blackwell, Chichester, 2009.
- ❖ BOULD, Mark, *Cyberpunk = SEED*, David (szerk.), *Companion to Science Fiction*, Blackwell Publishing, London, 2008, 217–231.
- ❖ BUTLER, Andrew M., *Cyberpunk*, Pocket Essentials, Harpenden, 2000.
- ❖ CAVALLARO, Dani, *Cyberpunk & Cyberculture: Science Fiction and the Work of William Gibson*, Athlone Press, London, 2000.
- ❖ CLARK, Ronald W., *Queen Victoria's Bomb*, Jonathan Cape, London, 1967.
- ❖ COLLINS, Suzanne, *Az Éhezők Viadala*, ford. TOTTH Benedek, Agave Könyvek, Budapest, 2009.
- ❖ COLLINS, Suzanne, *Futótűz*, ford. TOTTH Benedek, Agave Könyvek, Budapest, 2010.
- ❖ COLLINS, Suzanne, *A kiválasztott*, ford. TOTTH Benedek, Agave Könyvek, Budapest, 2011.

- ❖ CREEKMUR, Corey K., Comics = LATHAM, Rob (szerk.), *The Oxford Handbook of Science Fiction*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 212–225.
- ❖ D’AMMASSA, Don, *Encyclopedia of Science Fiction: The Essential Guide to the Lives and Works of Science Fiction Writers*, Facts On File, New York, 2005.
- ❖ DARWIN, Charles, *A fajok eredete. Természetes kiválasztás útján*, ford. KAMPIS György, MEK = <http://mek.niif.hu/05000/05011/html/darwin0002.html>
- ❖ DÁVID Ádám, *Millennium expressz – A potyautas*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2013.
- ❖ DÁVID Ádám, *Millennium expressz – A fogoly*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2015.
- ❖ DÁVID Ádám, *Millennium expressz – A tudósító*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2017.
- ❖ DEMMEL József, „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...” *Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről*, Kalligram, Pozsony, 2009.
- ❖ DEMMEL József, *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*, Kalligram, Pozsony, 2011.
- ❖ DI FILIPPO, Paul, *The Steampunk Trilogy*, Four Walls Eight Windows, New York, 1995.
- ❖ DICK, Philip K., *Az elektronikus Lincoln*, ford. PÉK Zoltán, Agave Könyvek, Budapest, 2010.
- ❖ DICK, Philip K., *Az ember a Fellegvárban*, ford. GEREVICH T. András, Agave Könyvek, Budapest, 2010.
- ❖ DR. GRYMM – SAINT JOHN, Barbe, *1000 Steampunk Creations: Neo-Victorian Fashion, Gear, and Art*, Quarry Books, London, 2011.
- ❖ EGAN, Greg, *Diaszpóra*, ford. HUSZÁR András, Ad Astra, Budapest, 2013.
- ❖ EVERETT, Hugh III., *The Many-Worlds Interpretation of Quantum Mechanics – The Theory of the Universal Wave Function* (doktori disszertáció) = <http://www.pbs.org/wgbh/nova/manyworlds/pdf/dissertation.pdf>
- ❖ FÁBIÁN Teréz (szerk.), *Európa uralkodói*, Maecenas Kiadó, Budapest, 1999.
- ❖ FÓNAGY Iván, *Anakronizmus* (szócikk) = *Világirodalmi lexikon I.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 283.
- ❖ FOSTER, Thomas, *Cyberculture* = LATHAM, Rob (szerk.), *The Oxford Handbook of Science Fiction*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 421–433.
- ❖ GAIMAN, Neil, *Coraline*, ford. PÉK Zoltán, Agave Könyvek, Budapest, 2009.

- ❖ GALÁNTAI Zoltán, *A labirintus falai mögött* = SZÉLESI Sándor (szerk.), *Falak mögött a világ. SF-antológia*, Ad Astra Kiadó, Budapest, 2014, 128–138.
- ❖ GALÁNTAI Zoltán, *Marscsatornák, angyalok, idegen világok, földönkívüliek*, Pesti Szalon, Budapest, 1996.
- ❖ GÁSPÁR András, *Ezüst félhold blues*, Tuan, Budapest, 2007.
- ❖ GIBSON, William – STERLING, Bruce, *The Difference Engine*, Victor Gollancz Ltd, London, 1990.
- ❖ GIBSON, William – STERLING, Bruce, *A gépezet*, ford. JUHÁSZ Viktor, Galaktika Fantasztikus Könyvek/Nagual Publishing, Budapest, 2005.
- ❖ GOH, Jaymee, *On Race and Steampunk*, Steampunk Magazine, 7. sz., 16–31.
- ❖ GREEN, W. Hamilton, *Mars 1910*, Valhalla Páholy, Budapest, 1997.
- ❖ GRIBBIN, John, *A multiverzum nyomában*, ford. BOTH Előd, Akkord Kiadó, Budapest, 2010.
- ❖ GRIBBIN, John, *A tudomány története 1543-tól napjainkig*, ford. BOTH Előd, Akkord Kiadó, Budapest, 2004.
- ❖ GROSS, Cory, *Varieties of Steampunk Experience*, Steampunk Magazine, 1. sz., 60–63.
- ❖ GUFFEY, Elizabeth – LEMAY, Kate C., *Retrofuturism and Steampunk* = LATHAM, Rob (szerk.), *The Oxford Handbook to Science Fiction*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 434–447.
- ❖ GYURIS Norbert, *Sci-fi, posztmodern, steampunk? Alasdair Gray: Poor Things*, Prae, 2005/3, 27–45.
- ❖ GYURIS Norbert, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things* = H. NAGY Péter (szerk.), *Idegen univerzumok. Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, a science fictionról és a cyberpunkról*, Parazita könyvek 1., Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2007, 207–243.
- ❖ H. NAGY Péter, *A képzelet nagymesterei – Dicktól Robinsonig* = KESERŰ József – H. NAGY Péter (szerk.), *Kontrafaktumok*, Selye János Egyetem, Komárom, 2011, 31–49.
- ❖ H. NAGY Péter, *A sokvilág-elmélet filmes alkalmazásai*, Opus, 2012/6, 48–56.
- ❖ H. NAGY Péter, *Alternatívák. A popkultúra kapcsolatrendszerei*, MA Populáris Kultúra Kutatócsoport 1, PRAE.HU, Budapest, 2016, 71–72.
- ❖ H. NAGY Péter, *Imaginárium IX. SF: A képzelet mesterei*, Opus, 2009/2, 23–32.
- ❖ H. NAGY Péter, *Párhuzamos mintázatok*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2013.

- ❖ H. NAGY Péter, *Utazások az időgéppel. Wells-továbbírások*, Opus, 2014/2, 60–64.
- ❖ HACKETT, Brandon, *Az ember könyve*, Agave Könyvek, Budapest, 2012.
- ❖ HEGEDŰS Orsolya, *A mágia szövődéke. Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.*, Parazita könyvek 8., Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2012.
- ❖ HILLS, Matt, *Time, possible worlds, and counterfactuals* = ROBERTS, Adam – VINT, Sherryl (szerk.), *The Routledge Companion to Science Fiction*, Routledge, London and New York, 2009, 433–441.
- ❖ *Hodkinson, Paul, Goth: Identity, Style and Subculture*, Berg Publishers, Oxford, 2002.
- ❖ HUBBLE, Nick – MOUSOUTZANIS, Aris (szerk.), *The Science Fiction Handbook*, Bloomsbury, London, 2013.
- ❖ JAKAB Albert Zsolt – KESZEG Vilmos (szerk.), *Csoportok és kultúrák – Tanulmányok szubkultúrákról*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2007.
- ❖ JAMES, Edward – MENDLESOHN, Farah (szerk.), *The Cambridge Companion to Science Fiction*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- ❖ JETER, K. W., *Morlockok éjszakája* = H. G. WELLS – Egon FRIEDEL – K. W. JETER, *Utazások az időgéppel*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1990, 187–358.
- ❖ JULIER Ferenc, *1914–1918. A világháború magyar szemmel*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.
- ❖ KACSUK Zoltán, *Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek. A (látványos) ifjúsági (szub)kultúrák brit kutatásának legújabb hulláma*, Replika, 2005/december, 53. sz., 91–110.
- ❖ KAMPIS György, *Darwin és a fajok eredete*, MEK = <http://mek.niif.hu/05000/05011/html/darwin0001.html>
- ❖ KENNEDY, Paul, *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*, ford. BOJTÁR Péter – CSILLAG Gábor – VARGA Zsuzsanna, Akadémiai kiadó, Budapest, 1992.
- ❖ KESERŰ József – H. NAGY Péter (szerk.), *Kontrafaktumok*, Selye János Egyetem, Komárom, 2011.
- ❖ KISANTAL Tamás, *Nehéz, szürke nappalok*, Jelenkor, 2012/7–8, 822–826.
- ❖ KLAPCSIK Sándor, *Párhuzamos világok – az interpenetráció, a szimulákrum és a szimbiózis modellje*, Kalligram, 2003/szeptember = <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2003/XII.-evf.-2003.-szeptember-Popularis-regiszter/Parhuzamos-vilagok-az-interpenetracio-a-szimulakrum-es-a-szimbiózis-modellje>

- ❖ KOLONITS Ferenc, *Az András-kereszt és a felkelő nap háborúja, 1904-1905*, Hadtörténeti Közlemények, 2003/1, 77–143.
- ❖ KOSSUTH Lajos, *A „Dunai Szövetség” tervezete (1862. május 1.)*, MEK = <http://mek.niif.hu/04800/04882/html/szabadku0178.html>
- ❖ KUN Miklós, *Útban az anarchizmus felé. Mihail Bakunyin politikai pályaképe és eszmei fejlődése az 1860-as évek közepén*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- ❖ LAKATOS István, *Dobozváros*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2011.
- ❖ LAKATOS István, *Óraverzum – Tisztítóút*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- ❖ LIVIUS, Titus, *A római nép története a város alapításától*, ford. Kis Ferencné – MURAKÖZY Gyula, MEK = <http://mek.oszk.hu/06200/06201/>
- ❖ LOVAS Lajos, *A punk. Alternatív zenei mozgalmak a 80-as években*, Magyar Szemle, Új Folyam III, 1994/10, 1061–1075.
- ❖ LUCKHURST, Roger, *Science Fiction*, Polity Press, Cambridge, 2005.
- ❖ MAÁR Judit, *A fantasztikus irodalom*, Osiris Zsebkönyvtár, Budapest, 2001.
- ❖ MANN, George, *Mechanikus London*, ford. HUDÁCSKÓ Brigitta, Főnix Könyvműhely, [h. n.], 2012.
- ❖ MENDLESOHN, Farah, *Rhetorics of Fantasy*, Wesleyan University Press, Middletown – Connecticut, 2008.
- ❖ Miéville, China, *Perdido pályaudvar; végállomás 1–2.*, ford. JUHÁSZ Viktor, Ulpius-ház, Budapest, 2004.
- ❖ MITCHELL, David, *Felhőatlasz*, ford. BAJTAI Zoltán – BORBÁS Mária – CZIGÁNYIK Zsolt – FALVAY Dóra – HORDÓS Marianna – POLYÁK Béla, Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2012.
- ❖ MOORCOCK, Michael, *The Condition of Muzak*, Allison & Busby, London, 1977.
- ❖ MOORCOCK, Michael, *The English Assassin: A Romance of Entropy*, Allison & Busby, London, 1972.
- ❖ MOORCOCK, Michael, *The Land Leviathan*, Doubleday, New York, 1974.
- ❖ MOORCOCK, Michael, *The Steel Tsar*, London, 1981.
- ❖ MOORCOCK, Michael, *The Warlord of the Air*, Ace Books, New York, 1971.
- ❖ MOORE, Alan – O’NEILL, Kevin, *The League of Extraordinary Gentlemen*, ABC – WildStorm – DC Comics, 1999–2007.
- ❖ MOORE, Alan – O’NEILL, Kevin, *The League of Extraordinary Gentlemen*, Top Shelf – Knockabout Comics, 2007-től.

- ❖ NÉMETH Zoltán, *A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája*, Kalligram, Pozsony, 2012.
- ❖ OLALQUIAGA, Celeste, *The Artificial Kingdom: A Treasury of the Kitsch Experience*, Pantheon Books, New York, 1998.
- ❖ PAOLINI, Christopher, *Elsőszülött*, ford. BIHARI György – SÓVÁGÓ Katalin, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- ❖ PICZIL Márta, *Kultúra és szubkultúra elméletek* = PIKÓ Bettina (szerk.), *A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban*, JATEPress, Szeged, 2002, 43–52.
- ❖ PINTÉR Bence – PINTÉR Máté, *A szivarhajó utolsó útja. Fejezetek a Duna-menti Köztársaság történetéből*, Agave Könyvek, Budapest, 2012.
- ❖ POWERS, Tim, *Anubisz kapui I–II.*, ford. JUHÁSZ Viktor, Valhalla Páholy, Budapest, 2001–2002.
- ❖ POWERS, Tim, *The Stress of Her Regard*, Ace Books, New York, 1989.
- ❖ PRIEST, Christopher, *The Space Machine*, Harper & Row, New York, 1976.
- ❖ QUAMMEN, David, *A kétkedő Darwin: Az evolúcióelmélet eredete*, ford. MORVAY Krisztina, HVG Kiadó, Budapest, 2014.
- ❖ RÁCZ József, *Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák* = Uő, *Ifjúsági (szub) kultúrák, intézmények, devianciák. Válogatott tanulmányok*, Scientia Humana, Budapest, 1998, 131–166.
- ❖ RÉTFALVI Györgyi, *Kiberpunk értelmezések. Az irodalmi és filmes kiberpunk elméleti kontextusa: science fiction, populáris kultúra és posztmodern*, Kultúra és Közösség, 2012/1–2, 75–93.
- ❖ ROBERTS, Adam, *Science Fiction (The New Critical Idiom)*, Routledge, London/ New York, 2000
- ❖ ROBERTS, Adam, *The History of Science Fiction*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- ❖ ROBERTS, Keith, *Gőzkorszak. Pavane*, ford. HORVÁTH István, Metropolis Media, Budapest, 2018.
- ❖ ROBINSON, Kim Stanley, *A rizs és a só évei*, ford. URAM Tamás, Metropolis Media, Budapest, 2009.
- ❖ ROČEK, Miriam, *The New Orleans General Strike of 1892 Laughs at Your Shitty Attempts to Divide the Working Class With Racism*, Steampunk Magazine, 9. sz., 32–37.

- ❖ ROMSICS Ignác, *A Habsburg Birodalom föderalizálási tervei*, Európai utas, 2001/4, 13–22.
- ❖ ROSENFELD, Gavriel D., *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha ...?” Elmélgedések az alternatív történetírás szerepéről*, ford. SZÉLPÁL Lívía, Aetas, 2007/1, 147–160.
- ❖ RUCKER, Rudy, *The Hollow Earth: The Narrative of Mason Algiers Reynolds of Virginia*, William Morrow and Company, New York, 1990.
- ❖ RUDÉ, George, *Forradalmárok, zendülők*, ford. ZINNER Judit, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- ❖ SÁNTA Szilárd, *Mesterséges horizontok. Bevezetés a kortárs sci-fi olvasásába*, Parazita könyvek 7., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2012.
- ❖ SCHEURICH, James Joseph – YOUNG Michelle D., *Coloring Epistemologies: Are Our Research Epistemologies Racially Biased?*, Educational Researcher, 1997/4, 4–16.
- ❖ SEED, David, *Science Fiction: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2011.
- ❖ SHELLEY, Mary, *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz*, MEK = <http://mek.oszk.hu/02700/02735/02735.htm>
- ❖ SILVER, Carole B., *Strange and Secret Peoples: Fairies and Victorian Consciousness*, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- ❖ SINGH, Simon, *Kódkönyv. A rejtjelzés és a rejtjelfejtés története*, ford. SZENTGYÖRGYI József, Park, Budapest, 2007.
- ❖ STOCKWELL, Peter J., *The Poetics of Science Fiction*, Longman, New York, 2000.
- ❖ STODDARD, William H., *GURPS Steampunk*, Steve Jackson Games, Austin, 2002.
- ❖ SZAPU Magda (szerk.), *Iffúsági „szubkultúrák” Magyarországon és Erdélyben*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2004.
- ❖ SZÁSZ Zoltán, *A nemzetiségek és az 1848-as magyar forradalom*, *Történelmi Szemle*, 1998/3–4, 193–202.
- ❖ SZÉLES Sándor (szerk.), *Falak mögött a világ. SF-antológia*, Ad Astra Kiadó, Budapest, 2014.
- ❖ SZÉLPÁL Lívía, *A történelem jövője: bevezetés egy nem hagyományos történetírás (unconventional history) elméletébe*, Aetas, 2007/1, 145–146.

- ❖ TEGMARK, Max, *Élet 3.0. Embernek lenni a mesterséges intelligencia korában*, ford. WEISZ Böbe – GARAI Attila, HVG Könyvek, Budapest, 2018.
- ❖ TRENKA Csaba Gábor, *Egyenlítői Magyar Afrika*, Agave Könyvek, Budapest, 2010.
- ❖ TRENKA Csaba Gábor, *La Grande Image*, Syllabux Könyvkiadó, Budapest, 2017.
- ❖ TRENKA Csaba Gábor, *Place Rimbaud*, Syllabux Könyvkiadó, Budapest, 2013.
- ❖ TUTTLE, Lisa, *Writing Fantasy & Science Fiction* (második kiadás), A & C Black, London, 2005.
- ❖ VALENTE, Catherynne M., *Marija Morevna és a Halhatatlan*, ford. KLEINHEINCZ Csilla – HALASI Zoltán – RAB Zsuzsa, Ad Astra, Budapest, 2012.
- ❖ VANDERMEER, Jeff – CHAMBERS, S. J., *The Steampunk Bible: An Illustrated Guide to the World of Imaginary Airships, Corsets and Goggles, Mad Scientists, and Strange Literature*, Abrams Image, New York, 2011.
- ❖ VANDERMEER, Jeff, *Expedíció*, ford. TÖRÖK Krisztina, Agave Könyvek, Budapest, 2014.
- ❖ VANDERMEER, Jeff, *Kontroll*, ford. FALVAY Dóra, Agave Könyvek, Budapest, 2014.
- ❖ VANDERMEER, Jeff, *Fantomfény*, ford. BOTTKA Sándor Mátyás, Agave Könyvek, Budapest, 2014.
- ❖ VEENSTRA, Jan R., *Paracelsian Spirits in Pope's Rape of the Lock* = OLSEN, Karin E. – VEENSTRA, Jan R., (szerk.), *Airy Nothings: Imagining the Otherworld of Faerie from the Middle Ages to the Age of Reason. Essays in Honour of Alasdair A. MacDonald*, Brill's Studies in Intellectual History, [h.n.], 2013.
- ❖ VERNE, Jules, *Nemo kapitány. Húszezer mérföld a tenger alatt*, MEK = <http://mek.oszk.hu/00500/00524/00524.pdf>
- ❖ VERNE, Jules, *Utazás a Föld középpontja felé*, MEK = <http://mek.oszk.hu/05300/05388/05388.htm>.
- ❖ VERNE, Jules, *Utazás a Hold körül*, MEK = <http://mek.oszk.hu/00500/00521/html/>
- ❖ VERNE, Jules, *Utazás a Holdba – Utazás a Hold körül. Két regény*, ford. KILÉNYI Mária, MEK = <http://mek.oszk.hu/00500/00521/00521.pdf>
- ❖ VERNE, Jules, *Utazás a Holdba*, MEK = <http://mek.oszk.hu/00500/00521/html/>

- ❖ WELLS, H. G. *Szörnyetegek szigetén – Dr. Moreau szigete*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- ❖ WELLS, H. G., *A láthatatlan ember*, MEK = <http://mek.oszk.hu/02500/02521/02521.htm>
- ❖ WELLS, H. G., *Az időgép*, MEK = <http://mek.niif.hu/00500/00532/html/01.htm>
- ❖ WELLS, H. G., *Világok harca*, MEK = <http://mek.oszk.hu/03000/03018/03018.htm>
- ❖ WESTERFELD, Scott, *Leviatán*, ford. KLEINHEINCZ Csilla, Ad Astra, Budapest, 2009.
- ❖ WESTERFELD, Scott, *Behemót*, ford. KLEINHEINCZ Csilla, Ad Astra, Budapest, 2010.
- ❖ WESTERFELD, Scott, *Góliát*, ford. KLEINHEINCZ Csilla, Ciceró, Budapest, 2014.
- ❖ WESTFAHL, Gary, *Hard Science Fiction* = SEED, David (szerk.), *Companion to Science Fiction*, Blackwell Publishing, London, 2008, 187–201.
- ❖ WOLFE, Gary K., *Literary Movements* = LATHAM, Rob (szerk.), *The Oxford Handbook of Science Fiction*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 59–70.
- ❖ WRIGHT, Peter, *Film and television, 1960–1980* = BOULD, Mark – BUTLER, Andrew M. – ROBERTS, Adam – VINT, Sherryl (szerk.), *The Routledge Companion to Science Fiction*, Routledge, London and New York, 2009, 90–101.
- ❖ ZOLCZER Péter, *Mikor lehet saját Davidünk?*, Opus, 2013/6, 69–75.

ONLINE FORRÁSOK, FÓRUMOK, HIVATKOZÁSOK

- ❖ [Alternatív politikai térképek], Forumnauka, 2009. március 17. = <http://www.chitatel.net/forum/topic/6287-%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8/>
- ❖ „*A Monarchia még évtizedekig létezhetett volna*”, NOL, 2014. január 22. = http://nol.hu/kulfold/20140122-_a_monarchia_meg_evtizedekig_letezhetett_volna_-1439553
- ❖ *10 tény a kamikazékról*, Múlt-kor, 2013. február 6. = http://mult-kor.hu/20130206_10_teny_akamikazekrol
- ❖ *10 tény Darwiról*, Múlt-kor, 2014. február 17. = http://dev.mult-kor.hu/20140217_10_teny_darwinrol
- ❖ *A gépezet* (szócikk), *Enciklopedia Galaktika* = http://egalaktika.wikia.com/wiki/A_g%C3%A9pezet
- ❖ *A gépromboló mozgalmak*, Holnapután Anarchista Újság, 2009. január 7. = <http://www.holnaputanujsg.eoldal.hu/cikkek/egyeb-kiadvanyok/a-geprombollo-mozgalmak/geprombolo-mozgalmak.html>
- ❖ *A Kondor-légió lebombázza Guernicát*, Múlt-kor, 2004. május 21. = <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=3455>
- ❖ *A mozgás örök ellensége: a súrlódás*, *A világ működése* = <http://vilaglex.hu/Fizika/Html/Surlodas.htm>
- ❖ *A napenergia története*, Napkollektorok és napenergia = <http://www.kollektorok.hu/a-napenergia/a-napenergia-tortenete.html>
- ❖ *A páncélos hajó diadalútja*, Múlt-kor, 2011. augusztus 12. = <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=33953>
- ❖ *A Targaryen-ház* (szócikk), *Game of Thrones* = <http://gameofthrones.hu/hazak/nagy/targaryen>
- ❖ *A trónörökös, aki nem szerette a népeit*, Múlt-kor, 2014. június 27. = http://mult-kor.hu/20140627_a_tronorokos_aki_nem_szerette_a_nepeit?pIdx=1
- ❖ ADEPTUS, *Kalandozás egy sosemvolt államban – Pintér Bence-Pintér Máté: A szivarhajó utolsó útja*, SFmag, 2013. január 15. = <http://sfmag.hu/2013/01/15/a-szivarhajou-utolso-utja/>

- ❖ *Átadták [az] Év Gyerekkönyve díjakat*, Könyvesblog, 2012. április 3. = http://konyves.blog.hu/2012/04/03/atadtak_ev_gyerekkonyve_dijakat
- ❖ *Az Osztrák-Magyar Monarchia átalakításának tervei*, Múlt-kor, 2004. július 17. = <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=5935>
- ❖ BA, *A hipsztereknek leáldozott, jön az elképesztően szexis steampunk irányzat*, Nyugat.hu, 2014. december 2. = http://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/85284_ezt_fogod_hordani_jovore_hodit_a_gozpunk.
- ❖ *Babbage printer finally run*, BBC News, 2000. április 13. = <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/710950.stm>
- ❖ BAKER BELL, Ellen, *Thibodaux Massacre (1887)*, KnowLA – Encyclopedia of Louisiana = <http://www.knowla.org/entry/740/>
- ❖ *Ballon Captif Godard – A kötött léghajót ábrázoló plakát*, Országos Széchényi Könyvtár, 2016. május 30. = <http://nemzetikonyvtar.tumblr.com/post/145148042373/ballon-captif-godard-a-k%C3%B6t%C3%B6tt-l%C3%A9ghaj%C3%B3t-%C3%A1br%C3%A1zol%C3%B3>
- ❖ BALOGH Levente, *Kis magyar steampunk – kritika a Kincsem című filmről*, Krónika online, 2018. január 15. = <https://kronika.ro/kultura/kis-magyar-steam-punk-kritika-a-kincsem-cimu-filmrol>
- ❖ BARI Máriusz, *Mai korok feltalálói: előre a gőzképekhez! – Videókkal*, HVG, 2007. szeptember 3. = http://hvg.hu/kultura/20070903_steampunk_modern_feltalalok_datamancer
- ❖ *Best Steampunk Books*, Goodreads = http://www.goodreads.com/list/show/618.Best_Steampunk_Books
- ❖ *Biopunk* (szócikk), Wikipédia = <http://www.wattpad.com/2435338-sf-sub-genre-definitions-biopunk>
- ❖ BOBAK Szilvia, *Modern átváltozások – Lányok, akik a beöltözős szubkultúrákban találták meg önmagukat*, Marie Claire, 2017. május 6. = <https://marieclaire.hu/életmod/2017/05/26/modern-atvaltozasok-lanyok-akik-a-beoltozos-szubkulturakban-talaltak-meg-onmagukat/>
- ❖ BODÓ Viktória, *Sci-fibe oltott magánymese*, Olvass bele, 2015. február 24. = <http://olvassbele.com/2015/02/24/sci-fibe-oltott-maganymese-lakatos-istvan-oraverzum/>
- ❖ BÖSZÖRMÉNYI Gyula, *Ady Bandi és a tyúkok*, Librarius, 2015. július 3. = <https://librarius.hu/2015/07/03/david-adam-millennium-expressz/>

- ❖ CHANI, *Megvalósuló sci-fi technológiák*, Galaktika online, 2014. június 10. = <http://galaktika.hu/megvalosulo-sci-fi-technologiak/>
- ❖ *China Miéville* (szócikk), *EG* = http://egalaktika.wikia.com/wiki/China_Mi%C3%A9ville
- ❖ COOLGEAR STEAMPUNK (Facebook-profil) = <https://www.facebook.com/cool-gearsteampunk/>
- ❖ CsÖRGŐ Norbert (RV), *Art rovat – Steampunk biblia*, Fiction Kult, 2011. október 15. = <http://fictionkult.hu/cikk/art-rovat-steampunk-biblia-1001>
- ❖ DEVIANTART HUNGARIAN STEAMPUNK CSOPORTJA = <https://hungariansteampunk.deviantart.com/>
- ❖ DIEZEL, *Steampunk, mint modding stílus*, Logout.hu, 2009. február 27. = http://logout.hu/cikk/steampunk_mint_modding_stilus/teljes.html
- ❖ DININGGUIDE, *Steampunk Szolnokon: megnyitott a Sörárium*, Diningguide, 2016. augusztus 4. = <http://www.diningguide.hu/steampunk-szolnokon-megnyitott-a-sorarium/>
- ❖ *Divergence Chronology*, Uchronia = <http://www.uchronia.net/bib.cgi/diverge.html?o=1500>
- ❖ DOMJÁN Károly, *Az űrrepülés hagyományos, és új formái, és az ezekkel kapcsolatos új technológiák*, Repüléstudományi Közlemények, 2008. április 11, 2. = http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2008_cikkek/Domjan_Karoly.pdf
- ❖ DR. LESLIE AROMO – STEAMPUNK INVENTOR & CRAFTSMAN (Facebook-profil) = https://www.facebook.com/drlesliearomo/?hc_ref=ARTjt9N9q90evHX1o-BovalETouQZWaUHLnJjGPzDsD_nmTgnLB-1MqJYyLwsgbiqOU
- ❖ ENCIKLOPEDIA GALAKTIKA = http://egalaktika.wikia.com/wiki/%C3%9Cdv%C3%B6z%C3%B6l_az_Enciklop%C3%A9dia_Galaktika!
- ❖ *Europe Genealogy Records*, Genealogy In Time Magazine = <http://www.genealogyintime.com/records/Europe-genealogy-records.html>
- ❖ FÁBIÁN Ágnes, *Íróportrék – Galántai Zoltán*, Masfitt – Magyar Scifitörténeti Társaság = <https://sites.google.com/site/scifitort/iroportrek/galantai-zoltan>
- ❖ FICSOR Benedek, *Tilos az Á Könyvek: tanulság izzadságszag nélkül*, Magyar Nemzet, 2014. január 1. = <https://mno.hu/grund/tilos-az-a-konyvek-tanulsag-izzadsagszag-nelkul-1208149>

- ❖ GÁL Attila, *Szubkultúra–felfogások, szubkultúrák vizsgálatának lehetséges irányai, módszerei [szemináriumi jegyzet], 2009/2010.* = http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/tanulmanyok1/Gal_Attila_szubkultura_felfogások.pdf
- ❖ GALAKTIKA ONLINE = <https://galaktika.hu/tag/galaktika-online/>
- ❖ *Gothpunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/16462937-sf-sub-genre-definitions-gothpunk>
- ❖ GÖKHAN, Ayhan, *Megkérdeztük Dávid Ádámot*, Bárka online, 2014. április 4. = <http://www.barkaonline.hu/megkerdeztuek/3970-megkerdeztuek-david-adamot>
- ❖ *Gőzharsona* – Novelláíró pályázat = <https://www.facebook.com/gozharsona/posts/2063514333917266>
- ❖ *Greenpunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/2445099-sf-sub-genre-definitions-greenpunk>
- ❖ *Guarani* (szócikk), Encyclopædia Britannica = <http://www.britannica.com/topic/Guarani>
- ❖ *Halálsugarakkal kísérletezett az elfeledett feltaláló*, Múlt-kor, 2008. február 12. = <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=19698&print=1>
- ❖ *Hall-effektus* (szócikk), Kislexikon = <http://www.kislexikon.hu/hall-effektus.html>
- ❖ HANNA, *Gőzmozdony az Oktogonnál. Interjúnk Dávid Ádámmal*, Pagony, 2013. = <https://www.pagony.hu/gozmozdony-az-oktogonnal>
- ❖ *Hard SF* (szócikk), The Encyclopedia of Science Fiction = http://www.sf-encyclopedia.com/entry/hard_sf
- ❖ HARMAT Árpád Péter, *A Krimi háború története*, Történelem cikkek = <http://tortenelemcikkek.hu/node/321>
- ❖ HEGYI Zoltán Imre, *Lakatos István: Óraverzum*, Ekultura, 2015. január 8. = <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2015-01-08+12%3A00%3A00/lakatos-istvan-oraverzum>
- ❖ HERBIE, *Tim Powers: Anubisz kapui*, LFG, 2001. november 28. = <http://lfg.hu/4582/ismerteto/tim-powers-anubisz-kapui/>
- ❖ HOOPER, Kat, *Lord Kelvin's Machine: A steampunk adventure with time paradoxes*, Fantasy Literature = <http://www.fantasyliterature.com/reviews/lord-kelvins-machine/comment-page-1/>
- ❖ HOOPER, Kat, *Morlock Night: The first steampunk novel*, Fantasy Literature = <http://www.fantasyliterature.com/reviews/morlock-night/>

- ❖ HORNER, *George Mann: Mechanikus London*, Magyar Narancs, 2012. november 29. = <http://magyarnarancs.hu/konyv/george-mann-mechanikus-london-82692>
- ❖ HORVÁTH András Dezső, *Ujj és Galántai: Harkályok a világűrben*, NOL, 2014. április 5. = http://nol.hu/kultura/20130405-harkalyok_a_vilagurben-1377559
- ❖ HUNGARIAN STEAMPUNK COMMUNITY (Facebook-profil) = <https://www.facebook.com/sztimpank/>
- ❖ ILDIKÓ, *Vonatromantika*, Gyermek- és ifjúsági irodalom, 2014. február 5. = <http://www.gyermekirodalom.hu/?p=6908>
- ❖ IZING Róbert, *Megremeg a Habsburg Halálcsillag – Így nyerhettük volna meg a '48–49-es szabadságharcot*, Player, 2013. március 15. = <http://player.hu/biznisz/igy-nyerhettuk-volna-meg-az-1848-49-es-szabadsagharcot/>
- ❖ JAKAB István, *Eljött a feltalálógépek ideje!*, Mindennapi – A közéleti portál, 2011. november 24. = <http://www.mindennapi.hu/cikk/tudomany/eljott-a-feltalalogepek-ideje-2011-11-24/10014>
- ❖ *Jívaro* (szócikk), Encyclopædia Britannica = <http://www.britannica.com/topic/Jivaro>
- ❖ *Jövőre világalomra jut a steampunk*, Origo, 2013. február 3. = <http://www.origo.hu/techbazis/20130203-az-ibm-szerint-2014re-vilaguralomra-jut-a-steam-punk.html>
- ❖ JUHÁSZ Viktor, *A steampunkból lassan kifogy a gőz?*, SFmag, 2011. március 23. = <http://sfmag.hu/2011/03/23/a-steam-punkbol-lassan-kifogy-a-goz/>
- ❖ JUULIA, *Elképesztő ékszerek egy különleges stílus jegyében: a steampunk*, Kre. Art. (Cafeblog), 2016. szeptember 10. = <https://kreart.cafeblog.hu/2016/09/10/elkepeszto-ekszerek-egy-kulonleges-stilus-jegyeben-a-steam-punk/>
- ❖ KISS Orsi, *Dávid Ádám: Egy digitális bennszülöttet is lenyűgözhet Houdini*, Könyves blog, 2015. július 3. = http://konyves.blog.hu/2015/07/03/david_adam_egy_digitalis_bennszulottet_is_lenyugozhet_houdini
- ❖ KLÁG Dávid, *Furcsa egy hely lett Budapest új steampunk kocsmája*, Index, 2016. szeptember 19. = https://index.hu/kultur/2016/09/19/kra-kn_town_kraft_sor_steampunk_rakoczi_ter/
- ❖ *Kreatív DIY divattippek hölgyeknek*, Szt!mpank, 2013. szeptember 10. = http://sztimpank.blog.hu/2013/09/10/kreativ_diy_divattippek_holgyeknek
- ❖ KREATIVA, *Mi az a steampunk?*, Kazamer, 2018. március 1. = <https://steampunk-lampa.hu/mi-az-steam-punk/>

- ❖ LA FERLA, Ruth, *Steampunk Moves Between 2 Wolrds*, Fashion & Style, The New York Times, 2008. május 8. = http://www.nytimes.com/2008/05/08/fashion/08PUNK.html?_r=0
- ❖ *Laisser faire, laisser passer* (szócikk), Kislexikon = http://www.kislexikon.hu/laisser_faire_laisser_passer.html
- ❖ *Leviatán* (szócikk) = PÁL József – Újvári Edit, *Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, Balassi Kiadó, 2001. = <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/szimbolumtar/ch02.html#teh%C3%A9n>
- ❖ *List of steampunk works*, Wikipédia = http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_steampunk_works
- ❖ *Literature* = <http://www.fantasyliterature.com/reviews/lord-kelvins-machine/comment-page-1/>
- ❖ LOVÁSZ Andrea, *Metafizikai építőjáték*, Múút online, 2012. március 2. = <http://www.muut.hu/korabbilapszamok/032/lovasz.html>
- ❖ LŐRINCZY Judit, *A gőz dicsérete – a steampunk vízió*, SFmag, 2011. március 21. = <http://sfmag.hu/2011/03/21/a-goz-dicserete-a-steampunk-vizio/>
- ❖ LŐRINCZY Judit, *George Mann szerint a steampunk – Mechanikus London*, SFmag, 2012. október 29. = <http://sfmag.hu/2012/10/29/george-mann-szerint-a-steampunk-mechanikus-london/>
- ❖ *Luddita, luddisták* (szócikk), Kislexikon = http://www.kislexikon.hu/luddita_luddistak.html
- ❖ *Mechanikus London*, Forgószél Ázsiában, 2013. szeptember 18. = <http://forgoszel.jugem.jp/?eid=350>
- ❖ MERVIH, *Book Review: The Steampunk Trilogy by Paul Di Filippo*, Mervih's Book reviews, 2010. július 16. = <https://mervih.wordpress.com/2010/07/16/paul-difilippo-the-steampunk-trilogy/>
- ❖ MÉSZÖLY Ágnes, *Ifjúsgági regény kezdőknek és haladóknak*, Bárka online, 2015. február 18. = <http://www.barkaonline.hu/mentoov/4521-dobozvaros-reloaded> „
- ❖ MILLS, Ketherine, *The Steampunk Trilogy. Paul di Filippo*, SF Site, 1998. = <https://www.sfsite.com/07b/punk37.htm>
- ❖ MIZSEI László, ifj. (Dr. Leslie AROMO), *A steampunk irányzatról*, Humusz, 2013. = <http://www.humusz.hu/kukabuvvar/steampunk-iranyzatrol>

- ❖ MOLNÁR Illés, *Tengelyen pörgő körhintavilág*, Üveghegy, 2015. március 30. = <http://uveghegy.com/2015/03/30/tengelyen-porgo-korhintavilag-lakatos-istvan-oraverzum-tisztitotuz-magveto-2014/>.
- ❖ *Morganatikus házasság* (szócikk), Kislexikon = http://www.kislexikon.hu/morganatikus_hazassag_a.html.
- ❖ NAGY Krisztina (SZARVASPÁPA), *Annamáriának és Balázsnak iszonyú menő steampunk esküvője volt!*, Velvet, 2015. július 1. = https://velvet.hu/randi/2015/07/01/annamarianak_es_balazsnak_iszonyu_meno_steampunk_eskuvoje_volt/
- ❖ NAGYLAKI András, *Stephen Baxter: Antijég – Ha ma élne Verne, ilyesmit írna*, 444, 2014. május 10. = <http://geekz.444.hu/2014/05/10/stephen-baxter-antijeg>
- ❖ *Nanopunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/2435343-sf-sub-genre-definitions-nanopunk>
- ❖ *Nautilus* (szócikk), EG = <http://egalaktika.wikia.com/wiki/Nautilus>
- ❖ NEMERE István, *Az idő csapdái*, nemere.hu = <http://www.nemere.hu/n127.htm>
- ❖ NEMERE, *Lakatos István: Óraverzum*, Olvasóterem, 2015. április 1. = <http://olvasoterem.com/blog/2015/04/01/lakatos-istvan-oraverzum/>
- ❖ NÉMETH Eszter, *A vágány mellett, kérjük, vigyázzanak! Dávid Ádám: Millennium expressz*, Prae online, 2014. február 16. = <https://www.prae.hu/index.php?route=article/article&aid=7004>
- ❖ NÉMETH Eszter, *Bolygóhalál hétköznapi hősökkel*, Prae online, 2014. december 25. = <http://www.prae.hu/index.php?route=article%2Farticle&aid=7939>.
- ❖ NEO-VICTORIAN STUDIES = <http://www.neovictorianstudies.com/>
- ❖ NORO, *Tim Powers, a vámpírok megmentője: The Stress of Her Regard*, SFmag, 2014. szeptember 30. = <http://sfmag.hu/2014/09/30/tim-powers-a-vampirok-megmentoje-the-stress-of-her-regard/>
- ❖ Novi NOWOTNY, *A legrosszabb és a legjobb definíciók a steampunkról: viccestől a nevetségesig*, St!mpank, 2013. január 3. = http://sztimpank.blog.hu/2013/01/03/a_legrosszabb_es_legjobb_definiciok_a_steampunkrol_viccestol_a_nevetsegesig
- ❖ *Nowpunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/2435343-sf-sub-genre-definitions-nowpunk>
- ❖ NYERW, *Pintér Bence – Pintér Máté: A szivarhajó utolsó útja*, Kevés szóval, 2013. október 27. = <https://kevesszoval.wordpress.com/2013/10/27/pinter-bence-pinter-mate-a-szivarhajou-utolso-utja/>

- ❖ OORAH, *SF Sub-Genre Definitions*, Wattpad, 2016. augusztus 24. = <http://www.wattpad.com/story/616257/parts>
- ❖ PHILLIPS, Tony (szerk.), *The Tunguska Impact – 100 Years Later*, NASA, 2008. június 30. = http://science.nasa.gov/science-news/science-at-nasa/2008/30jun_tunguska/
- ❖ POMSÁR Péter, *Pintér Bence – Pintér Máté: A szivarhajó utolsó útja*, Szubjektív Kultnapló, 2012. október 20. = <http://kultnaplo.blogspot.sk/2012/10/pinter-bence-pinter-mate-szivarhaj.html>
- ❖ POMSÁR Péter, *W. Hamilton Green: Mars 1910*, Szubjektív Kultnapló, 2009. március 8. = <http://kultnaplo.blogspot.sk/2009/03/w-hamilton-green-mars-1910.html>
- ❖ POSTAMESTERY, *Mitől punk a steampunk?*, St!mpank, 2010. április 14. = http://sztimpank.blog.hu/2012/10/02/mitol_punk_a_steampunk
- ❖ RONDAAR, *Gőzerővel: A steampunk krónikája*, Galaktika online, 2014. február 1. = <https://galaktika.hu/a-steampunk-kronikaja/>
- ❖ RUSZNYÁK Csaba, *Ketyeg a naprendszer: Óraverzum*, Könyves blog, 2015. február 3. = http://konyves.blog.hu/2015/02/03/ketyeg_a_naprendszer_oraverzum_tisztitotuz
- ❖ RUSZNYÁK Csaba, *Szevasztopol után a világot fenyegeti az új atombomba*, Könyves blog, 2014. március 25. = http://konyves.blog.hu/2014/03/25/szevasztopol_utan_a_vilagot_fenyegeti_az_uj_atombomba
- ❖ S. SÁRDI Margit, *A Mars a sci-fi irodalomban*, Masfitt – Magyar Scifitörténeti Társaság = <https://sites.google.com/site/scifitort/tanulmanyok/s-sardi-margit-a-mars-a-sci-fi-irodalomban>
- ❖ SANAWAD, *Jeter és a morlockok*, Sanawad, 2009. november 24. = <http://sanawad.sfblogs.net/2009/11/24/rt-35-jeter-es-a-morlockok-kw-jeter-morlockok-ejszakaja/>
- ❖ SÁSDI Tamás, *A krími háború*, Korok = <http://korok.webnode.hu/products/a-krimi-haboru1/>
- ❖ SCRIPTUM METALLUM, *Sci-fi és steampunk a Szigeten*, Prae online, 2010. augusztus 14. = <https://www.prae.hu/index.php?route=article%2Farticle&aid=2903>
- ❖ SFMAG = <http://sfmag.hu/>
- ❖ SHANARA, *Tim Powers: Anubisz kapui*, Könyvek erdeje, 2014. október 23. = <http://shanarablog.blogspot.sk/2014/10/tim-powers-anubisz-kapui.html>

- ❖ SHANNARA, *Scott Westerfeld: Leviatán (Leviatán-sorozat 1.)*, Könyvek erdeje, 2012. december 6. = <http://shanarablog.blogspot.sk/2012/12/scott-westerfeld-leviatan-leviatan.html>
- ❖ *Soft SF* (szócikk), The Encyclopedia of Science Fiction = http://www.sf-encyclopedia.com/entry/soft_sf
- ❖ Soós Tamás, *Steampunk rövidfilm készül a magyar tudósról, aki szabadságharcos robotot akar építeni*, IGN, 2017. július 4. = <http://hu.ign.com/irinyi/25539/news/steampunk-rovidfilm-keszul-a-magyar-feltalalorol-aki-szabads>
- ❖ STACHÓ Krisztina, *Világkiállítások a 19. században* = https://prezi.com/w_2n-2zedjrda/vilagkiallitasok-a-19-szazadban/
- ❖ *SteamCarnival* (2018. március 16.) – Programterv = <https://www.facebook.com/events/528736774173219/>
- ❖ *Steampunk* (gondozott kötetek listája), Főnix Könyvműhely = <http://fonixkonyv.hu/termekcimke/steampunk/>
- ❖ *Steampunk* (szócikk), *Dictionary.com* = <http://dictionary.reference.com/browse/steampunk>
- ❖ *Steampunk* (szócikk), *Oxford Dictionaries* = <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/steampunk>
- ❖ *Steampunk* (szócikk), The Encyclopedia of Science Fiction = <http://www.sf-encyclopedia.com/entry/steampunk>
- ❖ *Steampunk* (szócikk), *Urban Dictionary* = <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=steampunk>
- ❖ *Steampunk* (szócikk), Wattpad = <http://www.wattpad.com/2435321-sf-sub-genre-definitions-steampunk>
- ❖ *Steampunk* (szócikk), Wikipedia = <http://hu.wikipedia.org/wiki/Steampunk>
- ❖ *Steampunk Alchemy – Interjú Sztojanov Péterrel. Az emberek szeretik megélni a „nemvalóságot”*, Magyar Természettudományi Múzeum Blog, 2017. augusztus 7. = http://mttmuzeum.blog.hu/2017/08/07/steampunk_alchemy_riport_steampunk
- ❖ STEAMPUNK ALCHEMY = <http://www.steampunkalchemy.com/hu/galeria>
- ❖ STEAMPUNK BOLT = <https://steampunkbolt.hu/mi-az-a-steampunk/>
- ❖ STEAMPUNK DIY KIBESZÉLŐS FÓRUM – HOGYAN CSINÁLD – MIT, HOL KAPNI STB... = <https://www.facebook.com/groups/357565547705393/about/>
- ❖ STEAMPUNK MAGAZINE = <http://www.steampunkmagazine.com/>

- ❖ SÜLI Attila, *Vaságyúk, rézágyúk: 200 éve született Gábor Áron*, Aarchívum, 2014. november 24. = http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/vasagyuk_rezagyuk_200_eve_szulett_gabor_aron.html
- ❖ SZABÓ Dominik, *Stephen Baxter: Antijég*, Ekultura, 2014. március 30. = <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2014-03-30+10%3A00%3A00/stephen-baxter-antijeg>
- ❖ SZÉCSI Noémi, *Jókai 190*, Halcsontos füző, 2015. február 17. = <http://halcsontosfuzo.reblog.hu/jokai-190>
- ❖ SZEDLÁK Ádám, *Sosevolt múlt – Steampunk Magazine, Worldhots*, 2007. június 10. = <http://worldshots.hu/2007-06/sosevolt-mult-steampunk-magazine/>
- ❖ SZILÁGYI BUNDI András, *Útikalauz Dobozvárosba*, Mno, 2012. január 2. = <http://mno.hu/grund/utikalauz-dobozvarosba-1040283>
- ❖ SZTOJANOV Peter Jr., *HUN – Steampunk a Szigeten*, Steampunk Alchemy, 1916. [2016.] augusztus 21. = <http://www.steampunkalchemy.com/hu/press/hun-steampunk-a-szigeten>
- ❖ TAKÁCS GÁBOR (ACÉLPATKÁNY), *...más néven Steampunk!*, St!mpunk, 2009. július 18. = http://sztimpank.blog.hu/2012/10/02/mas_neven_steampunk
- ❖ TAKÁCS GÁBOR (ACÉLPATKÁNY), *Interjú Galántai Zoltánnal, A Mars 1910 írójával!*, Szt!mpunk, 2009. március 23. = http://sztimpank.blog.hu/2009/03/23/interju_galantai_zoltannal_a_mars_1910_irojaval
- ❖ TAKÁCS GÁBOR (ACÉLPATKÁNY), *Kategorizálási kényszer – avagy ami az előbb kimaradt*, St!mpunk, 2009. július 19. = http://sztimpank.blog.hu/2012/10/02/kategorizalasi_kenyszer_avagy_ami_az_elobb_kimaradt
- ❖ TAMÁS Zsuzsa, *Zalán apja én vagyok – Interjú Lakatos Istvánnal*, Prae online, 2011. december 25. = <http://www.prae.hu/index.php?route=article/article&aid=4454>.
- ❖ TARA NIMA, *George Mann – Mechanikus London*, Keményfedél, 2012. május 28. = <http://kemenyfedel.blogspot.sk/2012/05/george-mann-mechanikus-london.html>.
- ❖ TARJÁN M. Tamás, *1864. április 10. – Habsburg Miksát Mexikó császárává kiáltják ki*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1864_aprilis_10_habsburg_miksat_mexiko_csaszarava_kialtjak_ki/
- ❖ TARJÁN M. Tamás, *1870. július 19. Kirobban a francia-porosz háború*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1870_julius_19_kirobban_a_francia_porosz_haboru/

- ❖ TARJÁN M. Tamás, 1941. szeptember 8. – *Megkezdődik Leningrád ostroma*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1941_szeptember_8_megkezdodik_leningrad_ostroma/
- ❖ TARJÁN M. Tamás, 1945. február 13. – *A szövetségesek elpusztítják Drezda városát*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_februar_13_a_szovetsegesek_elpusztitjak_drezda_varosat/
- ❖ TARJÁN M. Tamás, 1945. július 16. – *Az első sikeres atomkísérlet végrehajtása*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_julius_16_az_első_sikeres_atomkiserlet_vegrehajtasa/
- ❖ THE ENCYCLOPEDIA OF SCIENCE FICTION = <http://www.sf-encyclopedia.com/>
- ❖ TOROCZKAY András, *Dávid Ádám: Millennium expressz – A potyautas*, Magyar Narancs, 2014/11. (03. 13.) = <http://magyarnarancs.hu/konyv/david-adam-millennium-expressz-a-potyautas-89167>.
- ❖ TÓTH B. Zsuzsa, *A kamaszok is olvasnak*, VEOL, 2016. december 16. = <https://www.veol.hu/tapolca/a-kamaszok-is-olvasnak-1806516/>
- ❖ TÓTH Emese (AUTOMATON_ALIZA), *Gőzbetyárok Budapesten*, SFmag, 2011. március 21. = <http://sfmag.hu/2011/03/21/gozbetyarok-budapesten/>
- ❖ TÓTH Emese (AUTOMATON_ALIZA), *Mi ez a sok „-punkság”?*, St!mpank, 2012. december 2. = http://sztimpank.blog.hu/2012/12/02/mi_ez_a_sok_punksag
- ❖ TÓTH Emese (AUTOMATON_ALIZA), *Stílusok és korszakok: az anakronista stílusirányzatok vázlatos áttekintése*, St!mpank, 2010. május 24. = http://sztimpank.blog.hu/2010/05/24/stilusok_es_korszakok_az_anakronista_stilusiranyzatok_vazlatos_attekintese
- ❖ TÓTH Emese (AUTOMATON_ALIZA), *Te milyen steampunk karakter lennél?*, St!mpank, 2011. november 24. = http://sztimpank.blog.hu/2011/11/24/te_milyen_steampunk_karakter_lennel
- ❖ URIAS, Antonio, *Book Review: The Steampunk Trilogy by Paul Di Filippo*, Antonio Urias, 2014. július 11. = <https://antoniourias.wordpress.com/2014/07/11/book-review-the-steampunk-trilogy-by-paul-di-filippo/>
- ❖ UZSEKA Norbert, *George Mann: Mechanikus London*, Ekultura, 2017. június 11. = <http://ekultura.hu/olvasnivalo/let/cikk/2012-06-30+11%3A00%3A00/george-mann-mechanikus-london>
- ❖ UZSEKA Norbert, *Pintér Bence – Pintér Máté: A szivarhajó utolsó útja*, Ekultura, 2012. október 31. = <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/o/cikk/2012-10-31+15%3A00%3A00/pinter-bence-pinter-mate-a-szivarhajo-utolso-utja>

- ❖ UZSEKA Norbert, *Scott Westerfeld: Leviatán*, Ekultura, 2012. november 20. = <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2012-11-20+09%3A00%3A00/scott-westerfeld-leviatan>
- ❖ VERES István, *Rasztafarianizmus – a legvidámabb vallás*, Vasárnap, 2016. január 13. = <https://vasarnap.uj szo.com/2016/01/13/rasztafarianizmus-a-legvidamabb-vallas>
- ❖ VIRTUALDOG, *Lakatos István: Dobozváros*, Geekz, 2011. december 22. = http://geekz.blog.hu/2011/12/22/lakatos_istvan_dobozvaros
- ❖ *W. Hamilton Green: Mars 1910* (adatlap és vélemények), moly.hu = <http://moly.hu/konyvek/w-hamilton-green-mars-1910>
- ❖ *What is dreampunk?*, Dreampunk.me = <http://dreampunk.me/blog/what-is-dreampunk/>
- ❖ *William Gibson* (szócikk), EG = http://egalaktika.wikia.com/wiki/William_Gibson
- ❖ *William H. Spottiswoode* (biográfia), MacTutor History of Mathematics = <http://www-history.mcs.st-andrews.ac.uk/Biographies/Spottiswoode.html>.

FILMOGRÁFIA ÉS DISZKOGRÁFIA

- ❖ 9 (Rendező: Shane ACKER, Gyártók: Relativity Media – Starz Animation – Tim Burton Productions – Bazelevs Animation, USA, 2009. [9. 9.]
- ❖ *A Csillagok háborúja IV: Egy új remény* (*Star Wars IV: A New Hope*, Rendező: George LUCAS, Gyártók: Lucasfilm Ltd. – 20th Century Fox, USA, 1977.)
- ❖ *A Csillagok háborúja V: A Birodalom visszavág* (*Star Wars V: The Empire Strikes Back*, Rendező: George LUCAS, Gyártók: Lucasfilm Ltd. – 20th Century Fox, USA, 1980.)
- ❖ *A Csillagok háborúja VI: A jedi visszatér* (*Star Wars VI: Return of the Jedi*, Rendező: George LUCAS, Gyártók: Lucasfilm Ltd. – 20th Century Fox, USA, 1983.)
- ❖ *Avatar* (Rendező: James CAMERON, Gyártó: Twentieth Century-Fox Film Corporation – Dune Entertainment – Giant Studios – Ingenious Film Partners – Lightstorm Entertainment, USA – Egyesült Királyság, 2009.)
- ❖ *Frédi és Béni, avagy a két kőkorszaki szaki* (*The Flintstones*, Rendezők: Joseph BARBERA – William HANNA, Gyártó: Hanna-Barbera Productions, USA, 1960–1966.)
- ❖ *István, a király. Rockopera* (Zeneszerző: SZÖRÉNYI Levente – BRÓDY János, Gyártó: Hungaroton Records Kft., Budapest, 1993.)
- ❖ *Jurassic Park* (Rendező: Steven SPIELBERG, Gyártók: Universal Pictures – Amblin Entertainment, USA, 1993.)
- ❖ *Pauline pezsgő élete* (*The Perils of Pauline*, Rendező: Louis J. GASNIER – Donald MACKENZIE, Gyártók: General Film Company – Eclectic Film Company, USA, 1914.)
- ❖ *Schindler listája* (*Schindler's List*, Rendező: Steven SPIELBERG, Gyártók: Universal Pictures – Amblin Entertainment, USA, 1993.)
- ❖ *The Wild Wild West* (Rendező: Michael GARRISON, Gyártók: Michael Garrison Productions – CBS Productions, USA, 1965–1969.)
- ❖ *Vadiúj vadnyugat* (*Wild Wild West*, Rendező: Barry SONNENFELD, Gyártók: Peters Entertainment – Sonnenfeld Josephson Worldwide Entertainment – Todman, Simon, LeMasters Productions, USA, 1999.)

RESUMÉ

V ohnisku knihy *Teljes gőzzel* (Plnou parou) je umiestnená steampunková literatúra – po slovensky sa ho dá nazývať aj ako „parovandálsky“ žáner –, ktorá sa zjavila v poslednej tretine minulého storočia, a približne na prelome tisícročia sa pustila do letu. Jej domáca – čiže v našom prípade maďarská – recepcia ešte ale chodí v detských šľapajách: smer zatiaľ je teda panenskou oblasťou.

Pred niekoľkými rokmi vyšla vedecká štúdia Norberta Gyurisa s názvom *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things*, ktorá dost' rozšírene sa zaoberala so steampunkovou líniou, a Péter H. Nagy a Szilárd Sánta taktiež napísali kratšie vedecké práce, no okrem tých mohli by sme spomenúť len internetovú stránku Galaktika online, kde čerstvé správy nás informujú aj o aktuálnom stave tohto parného žánra.

Toto všetko sa stalo napriek tomu, že od vydania knihy *The Difference Engine* od Williama Gibsona a Brucea Sterlinga – ktorý bol prvým dielom v steampunkovej literatúre – už mnohé významné tvorby sa zrodili, s ktorými sa zaoberal online časopis *Steampunk Magazine* alebo *Neo-Victorian Studies*, a v nedávnej minulosti už vyšla aj biblia-monografia žánra s názvom *The Steampunk Bible*, ktorú redigovali Jeff Vandermeer a S. J. Chambers.

V maďarskom odbornom dialóge je nepochybne potrebné nahradiť nedostatky. Kniha *Teljes gőzzel* vytýčila tento cieľ.

Prvá kapitola s názvom *Gőzerővel* (Parnou silou) sa zaoberá steampunkovou literatúrou od začiatku. Spomenie aj výslednice a odvetvia, a píše o najvýznamnejších ranných tvorbách tak, že v kapitole anglosaská odborná literatúra až do konca ostane východiskovým základom. Popritom kapitola poskytuje aj teoretické a typologické pozadie žánra k analýze rôznych diel. Z tohto hľadiska, aj napriek tomu, že nasledujúce kapitoly zvlášť porovnávajú len dve-tri knihy – alebo hovoria len o jednej –, kvôli ich jednotnému stanovisku monografia zostane koherentná: kapitoly sú príbuzné kvôli postupu myšlienok, a používajú jednotný systém hľadísk, ktoré je možné používať na meranie rôznych znakov medzi románmi. Vďaka tomu oveľa prízvučnejšie môžeme hodnotiť individuálne znaky diel, aké sú napríklad budovanie sveta, charaktery a dejstvo, alebo aká je jazyková a poetická dimenzia kníh.

Nasledujúce dve kapitoly monografie sú odborné literárne rozborové jednotlivých, najprv anglosaských, potom maďarských románov smeru steampunk. Podkapitola *Steampunk szimfóniák* (Steampunk symfónie) porovnáva voči sebe paralelné a alternatívne svety dvoch spisovateľov Stephena Baxtera a Georgea Manna; ich spomenuté diela sú *Anti-Ice* a *The Affinity Bridge*. Časť *Gőz és verejték* (Para a znoj) je analýzou trilógie Scotta Westerfelda, ktorý je obroditeľom steampunkovej literatúry. Jeho séria *Leviathan* je naraz mládežnícky, steampunkový, alternatívno-historický a aj biopunk román. Tretia kapitola rozoberá maďarské steampunk romány od autorov W. Hamiltona Greena (*Mars 1910*), Benceho a Mátého Pintéra (*A szivarhajó utolsó útja*), Istvána Lakatosa (*Dobozváros a Óraverzum*) a Ádáma Dávida (*trilógia Millennium expressz*).

Posledná kapitola monografie sa nesústreďuje na steampunk ako žáner literatúry, ale ako jeden subkulturálny smer, ktorý je už prítomný aj v Maďarsku. Na konci časti s názvom *Gőzbetyárok társasága* (Spoločnosť parných zbojníkov) môžeme čítať aj dialógy autora s maďarskými steampunkmi.

Teljes gőzzel je monografia o svete riadeného parou. O svete, ktorý nikdy neexistoval. Ale toto je jedna z najkrajších zázrakov literatúry, že je schopná oživiť niečo, s čím by sme bez nej nikde a nikdy sa nemohli stretnúť... v tomto svete... a snáď.

Univerzita J. Selyeho
Pedagogická fakulta
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
www.ujs.sk

Baka L. Patrik
Teljes gőzzel
Bevezetés a steampunk olvasásába

Recenzenti / Recenzensek:
Dr. habil. PaedDr. Keserű József, PhD.
H. Nagy Péter, PhD.

Redaktor / Szerkesztő:
Dr. habil. PaedDr. Keserű József, PhD.
H. Nagy Péter, PhD.

Tlačová príprava / Nyomdai előkészítés:
Tlačiareň / Nyomda: TADO Press, Dunajská Streda
Počet výtlačkov / Példányszám: 150
Vydavateľ / Kiadó: Univerzita J. Selyeho, Selye János Egyetem
Rok vydania / Kiadás éve: 2020
Prvé vydanie / Első kiadás

ISBN 978-80-8122-352-5